

10
3
ΑΡΓ. Π. ΣΑΚΕΛΛΑΡΙΟΥ
Δ. Ο. ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ Β. ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ ΑΘΗΝΩΝ

Mazani 27

ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗ ΗΘΙΚΗ

ΠΡΟΣ ΧΡΗΣΙΝ ΤΩΝ ΜΑΘΗΤΩΝ Γ΄ ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ ΚΑΙ
ΑΝΤΙΣΤΟΙΧΟΥ ΤΑΞΕΩΣ ΛΟΙΠΩΝ ΣΧΟΛΕΙΩΝ
ΜΕΣΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΕΩΣ

(Έγκριμένη και υπό της Ἱερᾶς Συνόδου)
ἀριθ. ἀποφ. Ἱερᾶς Συν. 961 (11-5-925)

Τυπᾶται μετὰ τοῦ βιβλιοσήμου ΔΡΧ. 19,25
Ἄλῃα βιβλιοσήμου 6, 90. Πρόσδετον τέλος 2,05

ΑΡΙΘ. ΠΡΑΞ. 36542
15-9-28

ΕΚΔΟΤΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ
Α. Μ. ΚΟΝΤΟΜΑΡΗ & ΣΙΑ
ΑΘΗΝΑΙ, ΕΥΡΥΠΙΔΟΥ 6
1928

1928 ΣΑΧ

ΑΡΓ. Π. ΣΑΚΕΛΑΡΙΟΥ

Δ. Θ. ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ Β' ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ ΑΘΗΝΩΝ

ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗ ΗΘΙΚΗ

ΠΡΟΣ ΧΡΗΣΙΝ ΤΩΝ ΜΑΘΗΤΩΝ Γ'. ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ ΚΑΙ
ΑΝΤΙΣΤΟΙΧΟΥ ΤΑΞΕΩΣ ΛΟΙΠΩΝ ΣΧΟΛΕΙΩΝ
ΜΕΣΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΕΩΣ

(Εγκριμένη και υπό τῆς Ἱερᾶς Συνόδου)
ἀριθ. ἀποφ. Ἱερ. Συν. 961 (11-5-925)

ΑΘΗΝΑΙ
1928

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ

Ἡ ἹΕΡΑ ΣΥΝΟΔΟΣ ΤΗΣ ἘΚΚΛ. ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Πρὸς

Τὸν κ. Ἀργ. Π. Σακελλαρίου διδασκ. τῆς θεολογίας

Ἐγκρίνομεν τὸ παρ' ὑμῶν ἐκπονηθὲν δοκίμιον ἠθικῆς τὸ διὰ τοὺς μαθητὰς τῆς Γ'. Γυμνασιακῆς τάξεως προοριζόμενον, ὅπερ ἐντολῇ ἡμῶν ὁ Α'. Γραμματεὺς τῆς Ἱερᾶς Συνόδου διεξελθὼν εὖθε μὴ ἀπᾶσον εἰς τὰ δόγματα τῆς Ὁρθοδόξου ἡμῶν Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας, εὐχόμεθα δ' ὑμῖν πᾶσαν εὐδοκίμησιν.

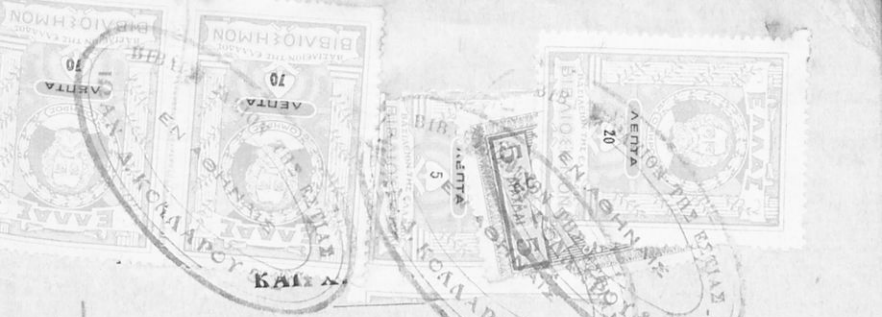
† Ὁ Ἀθηνῶν ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΣ Πρόεδρος

Ὁ Α'. Γραμματεὺς

ΑΡΧΙΜ. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ

Πᾶν ἀντίτυπον φέρει τὴν ὑπογραφὴν τοῦ συγγραφέως.

Α. Σακελλαρίου

Ἠθικὴ εἶναι ἡ ἐπιστήμη ἐκεῖνη, ἡ ὁποία μᾶς διδάσκει, ὅ-
ποια πρέπει νὰ εἶναι αἱ ἀνθρώπιναι συνήθειαι ἢ τὰ ἥθη καὶ
τινας κανόνας πρέπει νὰ ἀκολουθήσῃ ὁ ἄνθρωπος διὰ νὰ τα-
κτοποιήσῃ τὸν βίον του καὶ ἐκπληρώσῃ προσηκόντως τὸν προο-
ρισμὸν του.

Ἡθικὴ ἄλλως, εἶναι ἡ ἐπιστήμη ἐκεῖνη, ἡ ὁποία μᾶς διδά-
σκει τὰ καθήκοντά μας.

Κατὰ ταῦτα ἡ ἠθικὴ ἐξετάζει τὰ ἀνθρώπινα ἥθη πῶς πρέ-
πει νὰ εἶναι. Πῶς ὅμως ταῦτα ἦσαν παρὰ τοῖς διαφόροις λαοῖς
καὶ πῶς ἔχουν σήμερον, τοῦτο ἐξετάζει ἡ πολιτικὴ ἱστορία. Τὸ
μέρος λοιπὸν τοῦτο τῆς πολιτικῆς ἱστορίας ἐνδιαφέρει τὴν ἠθι-
κὴν, διότι ἐκ τῆς μελέτης αὐτοῦ πολλά συμπεραίνει αὐτὴ ἀλλὰ
τοῦτο δὲν εἶναι ἠθικὴ, εἶναι **ἡ ἐπιστήμη τῶν ἠθῶν**.

Ὑποκείμενον τῆς ἠθικῆς. Ἡ ἠθικὴ ἔχει ὡς ἔργον τῆς νὰ
ἐξετάσῃ τὸ **ἀγαθὸν**, τὸ **καθῆκον** καὶ τὴν **ἀρετὴν**.

Ὅταν λέγωμεν **ἀγαθὸν** ἐννοοῦμεν τὸ ἰδεῶδες εἰς τὸ ὁποῖ-
ον πρέπει νὰ τείνῃ, καὶ τὸ ὁποῖον πρέπει νὰ πραγματοποιήσῃ ὁ
ἄνθρωπος. Τὸ ἀγαθὸν ὁμοιάζει μὲ πῖνακα, ὁ ὁποῖος παρουσιάζ-
ει τι ὀφείλει νὰ εἶναι ὁ ἄνθρωπος. Τὸ περιεχόμενον τοῦ πί-
νακος τούτου πρέπει νὰ θέλῃ τὸν ἄνθρωπον καὶ ἡ βούλησίς
του πρέπει νὰ ἀκολουθῇ αὐτό. Κατὰ ταῦτα ἡ ἠθικὴ δύναται νὰ
ὀνομασθῇ, ὡς ἡ **ἡ ἐπιστήμη τοῦ ἀγαθοῦ**. Διότι αὕτη δεικνύει
τὸ καλόν, τὸ ὁποῖον πρέπει νὰ πράξῃ τις καὶ τὸ κακὸν τὸ ὁποῖ-
ον πρέπει νὰ ἀποφύγῃ. Ἄλλὰ ἡ ἠθικὴ διδάσκει καὶ τὸ **καθῆκον**.
Καθῆκον δὲ εἶναι ὁ ἔσωτερικὸς ἐκεῖνος δεσμὸς, ὅστις συνάπτει
τὴν ἀνθρωπίνην θέλησιν μετὰ τοῦ ἀγαθοῦ.

Τὸ ἀγαθὸν δὲν προβάλλεται εἰς τὸν ἄνθρωπον μόνον διὰ
νὰ τὸν εὐχαριστήσῃ ἢ νὰ τὸν θέλῃ, ἕνεκα τοῦ κάλλους του.
Ἄλλὰ τοῦτο παρίσταται ὡς ὑποχρέωσις, τὴν ὁποίαν δὲν δυ-

νάμεθα νὰ παρίδωμεν. Εἶναι βεβαίως ὠραῖον νὰ σέβηται τις τοὺς γονεῖς του ἀλλ' εἶναι συγχρόνως καὶ ὑποχρέωσις.

Ἀρετὴ δὲ εἶναι ἡ κατάστασις ἐκεῖνη τοῦ ἀνθρώπου κατὰ τὴν ὁποίαν πράττει οὗτος τὸ ἀγαθὸν καὶ ἐκπληροῖ τὰ καθήκοντά του. Εἶναι ἡ κατάστασις ἐκεῖνη, ἣτις δημιουργεῖ εἰς τὸν ἄνθρωπον τὴν διαρκῆ εἰρήνην καὶ τὴν χαρὰν τῆς συνειδήσεως. Αὕτη προσελκύει τὴν ἐκτίμησιν καὶ τὸν σεβασμὸν τῶν ὁμοίων μας. Διὰ τοῦτο ἡ ἠθικὴ ἔχει ὡς ἔργον τις τὴν ἀρετὴν.

Χρησιμότης τῆς ἠθικῆς. Εἶνε διττὴ ἡ χρησιμότης τῆς ἠθικῆς καὶ διότι αὕτη δίδει τοὺς κανόνας, τοὺς ὁποίους πρέπει νὰ ἀκολουθήσῃ τις καὶ διότι προάγει τὴν ἐπιστήμην τοῦ ἀγαθοῦ. Ὅταν μάλιστα εἶναι χριστιανικὴ, ὅπως ἡ παρούσα, ἐπικυροῖ τοὺς πρακτικὸς κανόνας καὶ τὰς ἐπιστημονικὰς θεωρίας διὰ τοῦ ἐξ ἀποκαλύψεως λόγου, διότι ὀφείλει ἡ ὑγιὴς ἀνθρωπίνη σκέψις νὰ ὑποτάσσεται εἰς τὴν ἐξ ἀποκαλύψεως ἀλήθειαν.

Ἀπὸ **πρακτικῆς** λοιπὸν ἀπόψεως, ἡ ἠθικὴ ὡς σκοπὸν τῆς ἔχει νὰ τελειοποιήσῃ τὸν ἄνθρωπον καὶ νὰ καταστήσῃ τοῦτον ὑγιᾶ καὶ κατὰ τὸ σῶμα καὶ κατὰ τὴν ψυχὴν, νὰ δώσῃ δὲ τὴν δύναμιν πρὸς τὴν ζωὴν, τὴν ὁποίαν νὰ καταστήσῃ ὠραίαν. Ἐὰν δὲ δὲν κατορθοῖ νὰ κάμνη τὸν ἄνθρωπον πολλάκις εὐτυχεῖ πάντως ὅμως τὸν ὠθεῖ πρὸς τὰ ἐμπρὸς καὶ τὸν διευθύνει ὥστε διδάσκει τὸν ἄνθρωπον τὸ ἀληθὲς αὐτοῦ συμφέρον. Ὅσοι δὲ καταρτίζονται τελειότερον τὰ ἄτομα, τόσον καὶ ἡ κοινωνία ἐξυψοῦται, διότι ἡ ἠθικὴ συγκρότησις τῶν ἀτόμων εἶναι καὶ ἠθικὴ εὐρωστία τοῦ συνόλου.

Ἄλλ' ὅμως διὰ νὰ ἀσκήσῃ τις τὴν ἠθικὴν πρέπει νὰ διδασκῆται αὐτὴν. Ἐντεῦθεν λοιπὸν ἡ **θεωρητικὴ** αὐτῆς διδασκαλία. Ἡ γνῶσις τῆς ἠθικῆς εἶναι ὀφελιμωτάτη καὶ ἀναγκαιοτάτη πάσης ἄλλης γνώσεως, διότι αὕτη παρέχει τὴν γνῶσιν τοῦ **εὐζῆν**. Ἐπιτρέπεται εἰς τὸν ἄνθρωπον π. χ. νὰ ἀγνοῇ τὰς στροφὰς τῶν ἀστέρων, τὰς εὐχερείας τῶν λογαριασμῶν, τὴν παρούσαν ἱστορίαν καὶ τὴν παρελθούσαν, τὴν βιομηχανίαν καὶ τὰς ὠραίας τέχνας· ἀλλ' ὅμως εἶνε εἰς αὐτὸν τελείως ἀπηγορευμένον νὰ μὴ γνωρίζῃ τίποτε περὶ τοῦ ἑαυτοῦ του, περὶ τῆς ζωῆς του, περὶ τοῦ προορισμοῦ του.

Ἐν τούτοις πολλοὶ ἀμφιβάλλουν περὶ τῆς ἀξίας τῆς γνώσεως ταύτης καὶ προβάλλουν τὰς ἐξῆς ἐνστάσεις.

Διὰ τὸν ὑγιᾶ νοῦν λέγουν δὲν χρειάζονται οἱ ἠθικοὶ κανόνες συστηματικῶς νὰ διδάσκωνται, διότι πάντας γνωρίζει φυσικῶς ὁ ἄνθρωπος, ὡς κοινοῦ νοῦ προϊόντα.

Ἐκτὸς δὲ ταύτης τῆς ἐνστάσεως καὶ ἡ ἀκόλουθος, ὅτι ἡ γνώσις τῆς ἠθικῆς δὲν καθιστᾷ τὸν ἄνθρωπον ἠθικόν.

Πόσοι δὲ δὲν γνωρίζουν θαυμαστῶς τοὺς κανόνας τῆς ἠθικῆς καὶ ὅμως ζῶσιν ἀντιθέτως πρὸς αὐτούς! καὶ πόσοι πάλιν ἐνῶ δὲν τοὺς γνωρίζουν διόλου, ζῶσιν ὅμως ἐν πλήρει ἠθικῇ τελειότητι.

Διὰ τοῦτο δὲ καὶ ὁ Πασχάλ ἔχει δίκαιον λέγων «ἡ ἀληθῆς ἠθικὴ καταγελᾷ τὴν ἠθικὴν».

Εἶναι ἀληθές, ὅτι ἀμφότεραι αἱ ἐνστάσεις αὗται περιέχουν μέρος τῆς ἀληθείας, ἀλλ' ὄχι καὶ ὀλόκληρον τὴν ἀλήθειαν. Εἶναι ἀληθές ὅτι ὁ ὀρθὸς λόγος ὑπαγορεύει τοὺς ἠθικοὺς κανόνας. Ἄλλ' ὅμως οἱ σοφοὶ καὶ πνευματώδεις μετροῦνται εἰς τὰ δάκτυλα. Οἱ μὴ λοιπὸν σοφοὶ καὶ μορφωμένοι ἔχουν ἀνάγκην τῆς διδασκαλίας αὐτῶν διὰ νὰ γνωρίζουν τὸ **εὖ ζῆν**.

Ἐπειτα ἡ μόρφωσις συντελεῖται ὀλίγον κατ' ὀλίγον, ὥστε μετὰ πάροδον χρόνου ἕκαστος θὰ δύναται προσωπικῶς νὰ γνωρίσῃ τὴν ἠθικὴν. Ὡστε διὰ τοὺς νέους παρίσταται ἀνάγκη νὰ γίγηται τοιαύτη διδασκαλία.

Ἀλλὰ πολλάκις καὶ ἄλλο δύναται νὰ συμβῆ, νὰ ἐκτιμηθῇ δηλαδὴ ἀνεπαρκῶς ἡ ἠθικὴ, διότι ἐπειδὴ ὑπάρχει εἰς πάντας βαθέως ἐρριζωμένη ἡ ἰδέα τοῦ καθήκοντος, ἡ ἀκριβὴς γνώσις αὐτοῦ ποικίλλει παρὰ τοῖς διαφόροις λαοῖς καὶ παρὰ τοῖς ἀτόμοις, ἕνεκα τούτου ἐνῶ ἄλλοι ἀποδοκιμάζουν τὴν κλοπὴν, ἄλλοι ἐπιδοκιμάζουν αὐτήν. Ὅμοίως ἄλλοι ἀνέχονται τὴν δουλείαν καὶ ἄλλοι τὴν ἀηδιάζουν. Ἄλλοι φονεύουν τοὺς γεροντοτέρους ὡς ἀχρήστους, ἄλλοι δὲ τιμοῦν καὶ εὐγνωμονοῦν αὐτούς. Διὰ ταῦτα καθίσταται ἀναγκαιοτάτη ἡ γνώσις τῆς ἠθικῆς, ἥτις δέον τὰ στεγάζεται ὑπὸ τῆς χριστιανικῆς τοιαύτης διὰ νὰ μὴ παρεκτρέπηται.

Ἐσαύτως δὲ εἶναι ἀληθές, ὅτι ἡ γνώσις τῆς ἠθικῆς δὲν δη-

μιουργεί την ηθικότητα και την τιμιότητα π. χ. ο Σωκράτης δὲν ἦτο ηθικός, διότι ἐγνώριζε τὸ ἀγαθόν, ἀλλ' ἦτο ηθικός, διότι ἔζησε κατὰ τοὺς ηθικοὺς κανόνες. Ὁ δὲ ἀπόστολος Παῦλος περιγράφει τοὺς ἀγῶνας πρὸς ἐπικράτησιν τοῦ ἀγαθοῦ λέγων «οὐ γὰρ ὁ θέλω ποιῶ ἀγαθόν, ἀλλ' ὁ οὐ θέλω κακὸν τοῦτο πράσσω» (Εωμ. Ι 19—105). Ἡ γνῶσις τοῦ ἀγαθοῦ ἰσχυροποιεῖ τὸν ἄνθρωπον καὶ τὸν διαθέτει κατὰ τοῦ κακοῦ.

Διαιρέσεις τῆς ἠθικῆς. Ἡ ἠθικὴ διαιρεῖται συνήθως εἰς δύο μέρη· εἰς θεωρητικὴν ἠθικὴν ἢ γενικὴν, ἣτις παρουσιάζει εἰς ἡμᾶς τὰς ἀρχάς, αἵτινες κανονίζουν τὴν ἀνθρωπίνην δρασίαν. Αὐτὴ δύναται τις νὰ εἴπῃ, ὅτι εἶνε ἡ ἐπιστήμη τοῦ καθήκοντος. Περιγράφει αὐτὴ τὸ ἀγαθόν καὶ τοὺς διαφόρους ὅρους, τοὺς ὁποίους δεόν νὰ ἐκτελεῖ τις διὰ νὰ εἶναι ἠθικός καὶ δεικνύει τοὺς ἠθικοὺς καρποὺς τῆς ἀρετῆς. Καὶ εἰς πρακτικὴν, ἣτις μᾶς διδάσκει τὴν ἐφαρμογὴν τῶν ἠθικῶν ἀρχῶν. Διδάσκει δηλαδὴ αὐτὴ τὰ καθήκοντά μας πρὸς τὸν Θεόν, πρὸς ἡμᾶς αὐτοὺς καὶ πρὸς τοὺς ἐγγὺς ἡμῶν. Ἡ πρώτη διαιρέσις εἶνε ἐπιστήμη, ἡ δὲ δευτέρα τέχνη.

Θέματα πρὸς συζήτησιν

α) Δεῖξατέ μου ποίαν σπουδαιότητα ἔχει ἡ γνῶσις τῆς ἠθικῆς διὰ τὴν ἀνατροφὴν.

β) Ἐξετάσατε ταύτην τὴν σκέψιν «Τὸ καλῶς ὀμιλεῖν καὶ καλῶς σκέπτεσθαι δὲν εἶνε τίποτε ἄνευ τοῦ πράττειν καλῶς».

Ἀξιώματα

α) Τὶ γὰρ ὠφελήσει ἄνθρωπον, ἐὰν κερδίσῃ τὸν κόσμον ὅλοε καὶ ζημιωθῇ τὴν ψυχὴν αὐτοῦ (Μαρκ. η'. 36).

β) Τίποτε δὲν εἶναι σπουδαιότερον ἀπὸ τοῦ νὰ γνωρίζῃ τις νὰ ζῇ ἐν τούτῳ τῷ κόσμῳ Carlyle.

ΜΕΡΟΣ ΑΟΝ

2. ΤΟ ΑΓΑΘΟΝ ΩΣ ΥΠΟΘΕΣΙΣ ΤΗΣ ΗΘΙΚΗΣ ΕΚΖΗΤΗΣΙΣ ΑΥΤΟΥ ΔΙΑ ΤΗΣ ΠΕΙΡΑΣ

Ἡ ζήτησις τοῦ ἀγαθοῦ. Ἡ ἠθικὴ εἶνε ὡς ἀνωτέρω εἶπομεν ἡ ἐπιστήμη τοῦ ἀγαθοῦ. Ὁ δὲ ἠθικὸς βίος συνίσταται εἰς τὸ ἀποφεύγειν τὸ κακὸν καὶ ἀσκεῖν τὸ ἀγαθόν. Αἱ ἀλήθειαι αὐταὶ δὲν ἔχουν ἀνάγκην ἀποδείξεως. Ὁμοιάζουν πρὸς γεωμετρικὰ ἀξιώματα, διότι εἶναι αὐταὶ ἔκφρασις τῆς συνειδήσεως καὶ οὐδεὶς ὑπάρχει ὁ ἀντιτείνων.

Ἄλλὰ τί εἶναι αὐτὸ τὸ ἀγαθόν; Πόθεν τὸ ἀναγνωρίζομεν; Περὶ τούτου ὑπάρχουν διάφοροι γνόμαι, αἵτινες καὶ δηλοῦν τὰς διαφόρους ἠθικὰς διδασκαλίας. Ἡμεῖς δὲ μετὰξὺ αὐτῶν θὰ εὐρωμεν τὴν αὐθεντικωτέραν. Ἡ προσεκτικὴ λοιπὸν σπουδὴ, ἥτις θὰ μᾶς φανερώσῃ τὴν σαφῆ ἐκλογὴν τοῦ ἀγαθοῦ καλεῖται ζήτησις τοῦ ἀγαθοῦ.

Διαφορὰ καὶ σχετικὴ ἀξία τοῦ ἀγαθοῦ. Τὸ ἀγαθὸν προσφέρεται ἡμῖν ὑπὸ διαφόρους μορφάς, τῆς τέρψεως π. χ. τοῦ συμφέροντος, τῆς εὐτυχίας καὶ τῆς τελειότητος τῆς ἡμετέρας οὐσίας. Προσέτι δὲ ἐκάστη μορφή διαιρεῖται εἰς διαφόρους βαθμίδας ὑπάρχουν π. χ. τέρψεις ταπεινότεραι καὶ τέρψεις εὐγενέστεραι, ὑπάρχουν συμφέροντα ἀτομικὰ καὶ συμφέροντα συνολικά. Μετὰξὺ αὐτῶν θὰ εὐρωμεν τὸ μόνον ἀγαθόν, ὅπερ θὰ ὑψηρετῆ εἰς τὴν ἠθικὴν μας τελείωσιν.

Πρὸς εὐρεσιν τοῦ ἠθικοῦ ἀγαθοῦ οἱ ἠθικολόγοι ἀκολουθοῦν δύο μεθόδους τὴν μέθοδον *τῆς πείρας*. Οἱ ὁπαδοὶ τῆς μεθόδου ταύτης λέγουσιν «Πρέπει νὰ ἐξετάσωμεν τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν καὶ νὰ σπουδάσωμεν τὴν ἱστορίαν τῶν λαῶν. Ἡ ἀνθρωπίνη φύσις θὰ μᾶς ἀποκαλύψῃ ποῖαι εἶναι αἱ βαθεῖαι καὶ αἱ εὐγενεῖς ἐμπνεύσεις, αἵτινες θὰ μᾶς ὀδηγήσουν εἰς τὸ ἀγαθόν. Ἡ ἱστορία τῶν λαῶν θὰ μᾶς εἴπῃ ποῖα ἦσαν τὰ ἥθη, τὰ ὁποῖα ἔχαμον τοὺς ἀνθρώπους εὐτυχεῖς καὶ τὰ ἔθνη εὐδαίμονα, λοιπὸν τὰ ἥθη ταῦτα θὰ εἶναι δι' ἡμᾶς ἡ ἔκφρασις τοῦ ἀγαθοῦ. Καὶ *τὴν μεταφυ-*

σικην μέθοδον, ἣτις διδάσκει, ὅτι ἐξετάζων τις τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν συναντᾷ ἀγαθὰ σχετικὰ καὶ κατώτερα καὶ, ὅτι ἰδεῶδες δὲν ὑπάρχει. Ἐπομένως ἐν τῇ ἐξετάσει ταύτῃ βλέπει τις πῶς ἔχουν αἱ ἀνθρώπινα πράξεις καὶ ὄχι, ὡς ὀφείλουν νὰ ἔχουν. Διὰ τοῦτο εἶναι ἀνάγκη διὰ τοῦ συλλογισμοῦ νὰ ὑψωθῇ τις πέραν τῆς σφαίρας τοῦ αἰσθητοῦ τούτου κόσμου μέχρι τοῦ Θεοῦ, ὅστις εἶνε τὸ ὑπέριστα ἀγαθὸν καὶ νὰ προσπαθῆσῃ νὰ πλησιάσῃ πρὸς Αὐτόν.

Ἐμπειρικὴ μέθοδος. Διάφοροι θεωρίαι στηρίζονται ἐπὶ τῆς μεθόδου ταύτης, αἵτινες ἀνεφάνησαν κατὰ διαφόρους περιόδους, ὅπως π. χ. ἡ θεωρία τῆς ἠθικῆς τῆς τέρψεως, τοῦ συμφέροντος καὶ τοῦ αἰσθήματος. Ταύτας δὲ συντομώτατα θὰ πραγματευθῶμεν.

Τὸ ἠθικὸν ἀγαθὸν εὐρίσκεται ἐν τῇ τέρψει. Ἡ θεωρία αὕτη εἶναι ἡ πρώτη χρονολογικῶς καὶ ἡ ταπεινότερα, ἔχει ὡς βᾶσιν ἡ θεωρία αὕτη τὴν ποταπωτέραν κλίσιν τοῦ ἀνθρώπου τοῦ νὰ ἐπιδιώκῃ τὴν ἀπόλαυσιν καὶ νὰ ἀποφεύγῃ τὴν λύπην. Τὸ ἀγαθὸν κατὰ τὴν θεωρίαν ταύτην συνίσταται εἰς τοῦτο «*προὔττε ὅ,τι σὲ τέρπει καὶ ἀπόφευγε ὅ,τι σὲ λυπεῖ*».

Τὴν θεωρίαν ταύτην ἐδημιούργησαν οἱ σοφισταὶ καὶ ἐπανάλαβον οἱ ἠδονισταὶ τοῦ 18 αἰῶνος.

Αὕτη εἶνε τόσον χονδροειδὴς ὥστε ὀλίγος κόπος χρειάζεται νὰ τὴν ἀνασκευάσωμεν. α) Ἡ ἀπόλαυσις δὲν εἶνε πάντοτε ἀγαθὸν τι καὶ ἡ θλίψις κακόν. Ποσάκις δυστυχίαι καὶ δεινὰ δὲν προέρχονται ἐκ τῶν ἀπολαύσεων, τὰς ὁποίας παρέχει ἡ ὀκνηρία, ἡ ἀκράτητος ἀπόλαυσις, ἡ ἐκδίκησις κλπ.!! Καὶ ποσάκις πάλιν ἡ ἐργασία, αἱ δοκιμασίαι δὲν εἶνε πηγὴ ἀγαθοῦ! Δὲν εἶνε λοιπὸν δίκαιον νὰ λέγῃ τις, ὅτι ἡ τέρψις εἶνε κακόν καὶ ἡ θλίψις ἀγαθόν; β) Μεταξὺ τῶν τέρψεων ὑπάρχουν καὶ ποταπαὶ ζητηῶδους φύσεως, ὡς ἡ τῆς ἀσωτείας. Ὑπάρχουν ὁμως καὶ εὐγενέστεραι, ὡς π. χ. ἡ εὐχαρίστησις τοῦ νὰ θυσιάσῃ τις ἑαυτὸν ὑπὲρ τῶν ἄλλων. Ἀλλὰ τότε ὁμως χρειάζεται νὰ ἐκλέξῃ τις, ὥστε δὲν ὀδηγεῖται ἐν τῇ ἐκλογῇ του ἐκ τοῦ ἐνστικτοῦ, ἀλλ' ἐκ τινος ὑπερτέρας ἀρχῆς. γ) Ὅταν τις ἀπολαύσῃ ὑπερβαλόντως ταχέως ἀηδιάζει καὶ τίποτε δὲν τὸν εὐχαριστεῖ. Διὰ τοῦτο δὲν ἐνδια-

φέρεται πλέον δι' αὐτάς, διότι ἐχορέσθη ἄλλως τε καὶ σωματικῶς δὲν αἰσθάνεται τίποτε, καταλήγει δὲ εἰς τὴν ἀπογοήτευσιν (pessimisme) ἢ εἰς τὴν αὐτοκτονίαν. Ποσάκις δὲν ἠκούσθη λεγόμενον «ὄλα τὰ ἐδοκίμασα τίποτε δὲν μὲ ἐνδιαφέρει».

Ἡ ἠθικὴ τοῦ συμφέροντος. Καθαρὸς τρόπον τινὰ τῆς ἠθικῆς τῶν τέρψεων εἶνε ἡ ἠθικὴ τοῦ συμφέροντος, ἥτις θεσπίζει, ὅτι μεταξὺ τῶν τέρψεων πρέπει νὰ γένηται ἐκλογή καὶ νὰ προτιμηθοῦν οὕτω αἱ ὠφελιμώτεραι. Διὰ τοῦτο δογματίζουν οὗτοι, ὅτι ἡ εὐτυχία συνίσταται εἰς τὸ συμφέρον τοῦ ἀνθρώπου τοῦτο δὲ ὀφείλει νὰ εἶνε ὁ διακριτικὸς κανὼν τῶν τέρψεων.

Ἄλλὰ τὸ συμφέρον τοῦτο πρέπει νὰ εἶναι ὁμαδικὸν ἢ ἀτομικόν;

Οἱ ἀρχαῖοι προσέχουν μόνον εἰς τὸ ἀτομικὸν συμφέρον. Οἱ νεώτεροι ὅμως ἐξετάζουν τὸ ὁμαδικὸν ἢ κοινωνικόν. Ἐκθέτομεν ἐνταῦθα τὰ μᾶλλον γνωστὰ συστήματα ὅπως π. χ. τὴν ἠθικὴν τοῦ Ἐπικούρου. Ὁ ἀνθρώπος ἐπλάσθη διὰ νὰ εὐτυχῇ, λέγει ὁ Ἐπίκουρος. Ἡ δὲ εὐτυχία συνίσταται ἐν τῇ ἀπολαύσει. Ὅλα ὅμως αἱ ἀπολαύσεις δὲν φέρουν τὴν εὐτυχίαν. Διὰ τοῦτο πρέπει νὰ ἀπολαύωμεν μετὰ διακρίσεως. Εἶναι ἀπολαύσεις, αἵτινες δὲν εἶναι οὔτε φυσικαί, οὔτε ἀναγκαῖαι ὡς π. χ. τὸ νὰ πίνῃ τις ὕδωρ μὲ χουσοῦν ποτήριον· τοιαύτας ἀπολαύσεις οἱ σοφοὶ τὰς ἀποκρούουν. Εἶνε ὅμως καὶ ἀπολαύσεις φυσικαί ὅχι ὅμως καὶ ἀπαραίτητοι, ὡς τὸ νὰ δημιουργήσῃ τις οἰκογένειαν. Τότε δύναται τις νὰ σκεφθῇ ἐὰν πρέπει νὰ δημιουργήσῃ οἰκογένειαν ἢ νὰ ἀποφύγῃ. Εἶνε ὅμως καὶ τινες ἀπαραίτητοι, τὰς ὁποίας οὐδεὶς δύναται νὰ ἀποφύγῃ, ὡς τὸ νὰ φάγῃ καὶ νὰ πῖνῃ, διότι ἄνευ τούτων εἶνε ἀδύνατος ἡ ζωὴ. Ἄλλὰ τὴν εὐχαρίστησιν δὲν φέρει ἡ προᾶξις τοῦ φαγητοῦ καὶ τοῦ ποτοῦ, ἀλλ' ἡ ἱκανοποίησις τὸ **ἀγαθόν**, ὅπερ εἶνε συνέπεια. Ἐν τούτοις ὁ ἀνθρώπος δὲν ζῆ μεμονωμένος. Ἡ ἀναλόφρευτος σχέσις μετὰ τῶν ὁμοίων του τὸν περιορίζει. Ἄλλὰ εἰς τὰς σχέσεις ταύτας ὁ ἀνθρώπος πρέπει νὰ ζητῇ τὴν χαρὰν καὶ ὄχι τὴν λύπην. Πρέπει λοιπὸν νὰ ἐπιδιώκῃ τὴν δικαιοσύνην καὶ νὰ εὐχαριστῇ τοὺς ἄλλους διὰ νὰ τὸν σέβωνται καὶ τὸν ἀγαποῦν. Τοῦτο εἶναι εὐτυχία του. Ὡστε ὅ,τι γίνεται ἀποβλέπει εἰς τὸ ἀτομικὸν συμφέρον.

Ἡ ἠθικὴ λοιπὸν τοῦ Ἐπικουρίου εἶνε *ἀτομιστικὴ*. Οἱ ἐπικουρείοι δὲν θέλουν ποτὲ νὰ ἐξυπηρετήσουν τὴν ἀνθρωπότητα, ἀλλὰ νὰ ἐξυπηρετηθοῦν.

Ἀναίρεσις τῆς θεωρίας τῶν ὀφελιμιστῶν. Εἶναι ἀληθές, ὅτι ὁ ἄνθρωπος ζητεῖ τὴν εὐτυχίαν του τὴν ὁποίαν εὐρίσκει εἰς τὸ συμφέρον. Ἐπίσης εἶναι ἀληθές, ὅτι συμπίπτει ἡ εὐδαιμονία τοῦ ἀνθρώπου μετὰ τῆς διατηρήσεως τῶν ἀμυφερόντων του. Ἄλλ' ὑπάρχει διάκρισις μεταξὺ τοῦ ἠθικοῦ ἀγαθοῦ καὶ τῆς εὐδαιμονίας ἢ τοῦ συμφέροντος. Ὁ ἄνθρωπος πρέπει νὰ ζητῇ ὄχι μόνον τὴν εὐτυχίαν τοῦ ἀλλὰ καὶ νὰ ἀποβῇ ἐνάρετος. Διότι ἡ εὐδαιμονία φαίνεται, ὅτι εἶναι ὁ καρπὸς τοῦ ἐναρέτου βίου, χωρὶς νὰ ἐξετασθῇ ἡ αἰτία ἢ ὁποία ὠδήγησε πρὸς αὐτόν. Ἐπίσης ἡ εὐδαιμονία ποικίλλει εἰς τὰ διάφορα ἄτομα. Ἐκαστος ἄνθρωπος ἰδιαιτέρως κρίνει τὴν εὐτυχίαν του. Ἄλλος τὴν εὐρίσκει εἰς τὸν ἀπόλαυσιν. Ἄλλος εἰς τὴν ἐκπλήρωσιν τῶν διαφόρων πόθων του. Ἄλλος εἰς τὴν ἐξύψωσιν τῶν ἀμυφερόντων καὶ ἄλλος ἄλλαχοῦ. Διὰ τοῦτο δὲν θὰ εἶναι δυνατὸν νὰ ὑπάρξῃ εἰς νόμος καθολικός, ὁ ὁποῖος νὰ ὑποχρεῶναι ὅλους, ὅπως ἀπαιτεῖ ἡ ἰδέα τοῦ καθήκοντος, ἢ ὁποία ἀποτείνεται πρὸς πάντας. Ὅταν τις ὁρμᾶται ἐκ μόνου τοῦ ἀμυφερόντος δύναται νὰ ἀποβῇ ἱκανώτατος ἀλλ' ὄχι καὶ ἐνάρετος. Πολλάκις τις πράττει τὸ ἀγαθὸν χωρὶς νὰ ἐξυπηρετῇ καὶ τὰ ἀτομικά του ἀμυφερὸντα. Ἐὰν δὲ πάλιν τις ἐπιδιώξῃ ἀποκλειστικῶς τὸ ἀτομικὸν του ἀμυφερὸν τότε θὰ παραβιάσῃ τὰ ἀμυφερὸντα τῶν ἄλλων καὶ θὰ ἐπέλθῃ ὀξῆσις πρὸς αὐτούς. Παράδειγμα τούτου οἱ διάφοροι ἀνταγωνισμοὶ εἰς τὸ ἐμπόριον τὴν βιομηχανίαν καὶ τὰ λοιπὰ στάδια.

Ἡ Ἐπικουρείος θεωρία δὲν ἀποκαλύπτει καμμίαν ἠθικὴν, διότι ὁ ἐγωϊσμός εἶνε ἡ τελευταία τῆς λέξεως. Ὁ ἐπικουρείος ζῆ μόνον δι' ἑαυτὸν καὶ εἰς ἕκαστον βῆμα του ζητεῖ τὸ ἀμυφερὸν.

Ἠθικὴ τῆς συμπαθείας. Εὐγενεστέρα τῆς ἠθικῆς τῆς τέρψεως καὶ ἀφιλοκερδεστέρα τοῦ ἀμυφερόντος εἶναι ἡ ἠθικὴ τῆς συμπαθείας. Αὕτη στηρίζεται εἰς τὰς προαισθήσεις τῆς καρδίας διὰ τὴν εὐρεσιν τοῦ ἀγαθοῦ. Ὑπάρχουν εἰς τὸν ἄνθρωπον δυνάμεις ἐσωτερικαὶ ἄσχετοι πρὸς τὸν νοῦν, αἵτινες ὀδηγοῦν εἰς

τὴν γνῶσιν τοῦ ἀγαθοῦ. Τρόπον τινὰ ὁ ἄνθρωπος αἰσθάνεται ἐνστίτως, χωρὶς νὰ μεσολαβήσῃ τὸ λογικὸν τίνες πράξεις εἶναι ἀγαθαὶ καὶ τίνες κακαί.

Ὁ Πασχάλ λέγει εἰς τὰς *σκέψεις* «ἡ καρδιά ἔχει τοὺς λόγους τῆς, τοὺς ὁποίους τὸ λογικὸν δὲν διακρίνει» ἢ «ἡ ἠθικὴ περιγελά τὴν ἠθικὴν». Κατ' αὐτόν αἱ προαισθήσεις τῆς καρδίας εἶναι ἀσφαλέστεραι τῶν λογισμῶν.

Ὁ δὲ I. S. Rousseau βεβαιοῖ, ὅτι ὁ ἄνθρωπος ὡν φύσει ἀγαθὸς ἔχει στιγματίας ἐμπνεύσεις, καθ' ἃς διακρίνει τὸ ἀγαθὸν ἀσφαλέστερον ἢ ὅτι τὰ θεωρητικώτερα φιλοσοφικὰ συστήματα.

Ὁμοίως ὁ Jacobi ὁμολογεῖ, ὅτι τὰ αἰφνίδια συναισθήματα εἶναι ἀριστος ὁδηγὸς ἐν τῇ ζητήσει τοῦ ἀγαθοῦ.

Μεταξὺ ὄλων τῶν συναισθημάτων ὁ Adam Smith διακρίνει τὸ τῆς συμπάθειας. Ἡ συμπάθεια συνίσταται εἰς τὴν τάσιν τὴν ὅποιαν ἔχομεν πάντες νὰ μοιραζώμεθα τὴν χαρὰν ἢ τὴν λύπην μετὰ τῶν ἄλλων. Π. χ. βλέπομεν, ὅτι ἐὰν ἐλεήσωμεν πτωχὸν τινα θὰ τὸν εὐχαριστήσωμεν ἀμέσως· τὸ ἐπιθυμοῦμεν δὲ αὐτό, διότι θὰ χαρῶμεν καὶ ἡμεῖς, ἐπειδὴ θὰ ἀναγνωρίσωμεν, ὅτι τοῦτο τὸ ὅποῖον ἐπράξαμεν ἦτο ἀγαθόν.

Κριτικὴ τῆς ἠθικῆς συμπάθειας. Ὁμολογοῦμεν καὶ πάλιν, ὅτι ἡ ἠθικὴ αὕτη εἶναι ἀνωτέρα τῶν προηγηθεισῶν.

1. Ἀλλὰ προβάλλομεν τὰ ἑξῆς· πόθεν προέρχεται ἡ χαρὰ αὕτη, ἢ ἡ λύπη τὴν ὅποιαν αἰφνιδίως ἠσθάνθημεν, ἐὰν δὲν εἴχομεν κάποιον κανόνα, τὸν ὅποῖον ἠκολουθήσαμεν ἀκαριαίως; Χαίρομεν λοιπόν, διότι γνωρίζομεν τὸ καλόν. ἐπίσης δὲ ἐγνωρίσαμεν καὶ τὸ κακὸν διὰ τὸ ὅποῖον θλιβόμεθα. Ὡστε ἡ κρίσις γίνεται κατὰ τινα ἀνώτερον κανόνα.

2. Τὸ συναίσθημα δὲν δύναται νὰ γείνη κανὼν, διότι εἶναι διάφορον εἰς τοὺς ἀνθρώπους. Εἶναι ἄνθρωποι λεπτοί, οἱ ὅποιοι συγκινοῦνται εἶναι ὅμως καὶ σκληροί, οἵτινες δὲν δοκιμάζουσι τίποτε. Οἱ ἄνθρωποι αἰσθάνονται διαφόρως, ἢ δὲ συμπάθεια ποικίλλει ἀναλόγως τῶν περιστάσεων καὶ τῆς κράσεως τοῦ ἄ-τόμου.

3. Πολλάκις τὸ συναίσθημα παραπλανᾶται, ὅπως συμβαίνει

εἰς τὸν θρησκευτικὸν καὶ τὸν πολιτικὸν φανατισμὸν, ὅπου ὑπὸ τὸ πρόσχημα τῆς ἐλευθερίας ἐπιβάλλεται φοβερὰ τυραννία.

Τὸ συναίσθημα λοιπὸν εἶναι ἀνάγκη νὰ κανονίζεται ἀπὸ ἀνώτερον κανόνα.

Κατὰ ταῦτα τὸ συναίσθημα εἶναι μόνον βοηθητικὸν πρὸς προσδιορισμὸν τοῦ ἠθικοῦ βίου. Δίδει πτερὰ εἰς τὴν θέλησιν διὰ νὰ ἐκπληρώσῃ τὸ ἀγαθόν. Ἀλλὰ τοῦτο δὲν ἀρκεῖ. Πρέπει νὰ ὑπάρχῃ μόνιμος κανὼν, ὁ ὁποῖος νὰ οὐθμίζῃ τὸν βίον μας. Τοιουτοτρόπως δὲ πᾶσα πράξις μας δὲν θὰ εἶναι αἰφνιδία ἀλλὰ διαρκής.

Θέματα πρὸς συζήτησιν

Σκοπὸς τοῦ βίου δὲν εἶνε ἡ ἀπόλαυσις.

Τι ἐννοεῖ ὁ Emperson λέγων «θὰ ζήσωμεν ὅπως ὁ κύνθαρος, ὅστις διαρκῶς φροντίζει διὰ τὸ κέλυφός του ;

Ποία εἶνε ἡ πραγματικὴ ἀξία τοῦ συναισθήματος ἐν τῷ κόσμῳ.

Ἀξιώματα

Ἀποδίσει τις πῦρ ἐν κόλπῳ τὰ δὲ ἱμάτια οὐ κατακαύσῃ ; ἢ περιπατήσει τις ἐπ' ἀνθρώπων πρὸς τοὺς δὲ πόδας οὐ κατακαύσῃ ; (Πάροιμ. στ'. 27,28),

Ψυχὴ ἔχεις πολλὰ ἀγαθὰ κείμενα εἰς ἔτη πολλὰ ἀναπαύου, φάγε, πίε, ἐδφραίνου . . . ἃ δὲ ἠτοίμασας τίνι ἔσται ; οὕτως ὁ θησαυρίζων ἐν ἑαυτῷ καὶ μὴ εἰς Θεὸν πλουτῶν (Λουκ. υβ'. 19-22).

Αἱ τέρψεις δὲν καταστρέφονται ἄνευ κόπου· χρειάζεται δὲ πολὺ ὀλιγώτερος κόπος νὰ ζήσῃ τις ἄνευ τέρψεων (Ste Therése).

Ὅταν αἱ προσπάθειαι μας ἐννοηθοῦν ἀξίζει, ὅταν θὰ ἀφήσωμεν τὸν βίον τοῦτον νὰ εἴπωμεν! Ἐκαμα ὅτι ἠδυνήθην (Pasteur).

3. Η ΖΗΤΗΣΙΣ ΤΟΥ ΑΓΑΘΟΥ ΔΙΑ ΣΥΛΛΟΓΙΣΜΩΝ

Ὅτι δὲν κατορθώσαμεν διὰ τῆς πείρας, ἀπορρίψαντες τὴν ἠθικὴν τὴν στηριζομένην ἐπὶ τῶν ἀπολαύσεων τοῦ συμφέροντος καὶ τῆς συμπαθείας θὰ κατορθώσωμεν διὰ τοῦ συλλογισμοῦ.

Αἱ διδασκαλίαι δὲ αἱ στηριζόμεναι ἐπὶ τοῦ συλλογισμοῦ πρὸς εὐρέσιν τοῦ ἠθικοῦ ἀγαθοῦ διαιροῦνται εἰς τρεῖς τάξεις. α) Εἰς τὴν ἠθικὴν τοῦ καθήκοντος, ἣτις ἐκηρύχθη ὑπὸ τῶν Στοϊκῶν καὶ ἀνενεώθη ὑπὸ τοῦ Καντίου. β) Τὴν ἠθικὴν τοῦ θεοῦ ἰδεώδους καὶ τοῦ ἀπολύτου ἀγαθοῦ, ἣτις τόσον σαφῶς ἐδιδάχθη ὑπὸ τοῦ Πλάτωνος καὶ τοῦ Ἀριστοτέλους. Καὶ γ) τὴν ἠθικὴν, ἣτις θέτει ὡς βάσιν τῆς τὸν θεῖον νόμον τὸν ἐν τοῖς θεοπνεύστοις βιβλίοις περιεχόμενον. Τὴν χριστιανικὴν δηλαδὴ ἠθικὴν.

Διδασκαλία τῆς ἐπὶ τοῦ καθήκοντος στηριζομένης ἠθικῆς. Οἱ ἀκολουθοῦντες τὸ σύστημα τοῦτο δοξάζουν, ὅτι τὸ ἀγαθὸν γνωρίζεται διὰ τοῦ καθήκοντος. Γνωρίζομεν δηλαδὴ τὸ καθήκον κατὰ πρῶτον, τὸ ὁποῖον μᾶς ἐπιβάλλει τὸ ἀγαθὸν καὶ μᾶς ἀπαγορεύει τὸ κακόν.

Οἱ στοϊκοὶ τόσον οἱ Ἕλληνες ὡς ὁ Ζήνων, ὁ Κλεάνθης καὶ ὁ Χρύσιππος, ὅσον καὶ οἱ Ῥωμαῖοι, ὡς ὁ Ἐπίκτητος ὁ Σενέκας καὶ ὁ Μάρκος Αὐρηλῖος παρεδέχοντο, ὅτι ἀγαθὸν εἶναι νὰ ζῆ τις ἐναρעτως ἀλλὰ πῶς παράγεται τὸ ἀγαθόν; Θὰ εἶναι ἐναρעτος, ὅστις ἀκολουθήσει τὴν φύσιν. Φύσιν δὲ ἐννοοῦν οἱ στοϊκοὶ τὸ λογικόν. Τὸ λογικὸν λοιπὸν εἶναι ἐξεῖνο, τὸ ὁποῖον ὀδηγεῖ εἰς τὴν ἀρετὴν. Σκεπτόμενος ὀρθῶς ὁ ἄνθρωπος εὐρίσκει τὴν ἀρμονίαν πρῶτον εἰς ἑαυτὸν καὶ ἔπειτα μετὰ τῶν ἄλλων. Ἐντεῦθεν λοιπὸν καὶ τὸ περίφημον ἀξίωμα τῶν στοϊκῶν «Ὑπόφερε καὶ ἄπεχε» χωρὶς νὰ λυπῆσαι ὅταν υποφέρῃς καὶ χωρὶς νὰ σοὶ κάμνη ἐντύπωσιν πᾶσα αἰσθητὴ ἀπόλαυσις, ὅταν ἀπέχῃς. Τὸ τοιοῦτον ὅμως ἀπαιτεῖ χαρακτηριστοὺς ἰσχυροῦς. Ὁ Κάντιος ἐθεώρει τὸ καθήκον προεξάρχον τὸ δὲ ἀγαθὸν ἐπόμενον. Τὰ πάντα εἶναι ἀγαθὰ θέλησις. Τὸ ἐλαττόριον τὸ ὠθοῦν εἰς τὴν πρᾶξιν εἶναι τὸ καθήκον, ἢ δὲ θέλησις τὸ ἐνισχύει, μόνον διότι εἶναι καθήκον. Τὸ καθήκον, λοιπὸν ἐπιβάλλει εἰς τὸν ἄνθρωπον προστακτικῶς «πρᾶττε οὕτω» χωρὶς νὰ λέγῃ καὶ τὸ διατί. Ὡστε ὁ Κάντιος, πρεσβεύει, ὅτι ὁ ἠθικὸς νόμος εἶναι παγκόσμιος, ἀπόλυτος, ἐξαναγκαστικός.

Ἀναίρεσις τῆς ἠθικῆς τοῦ καθήκοντος. Ἡ ἠθικὴ τοῦ καθήκοντος εἶναι μεγαλοπρεπῆς καὶ εὐγενής, Ἄλλ' ὅμως σφάλεται εἰς τὴν βάσιν. Ἡ θεωρία τοῦ Καντίου, κλονίζεται ἐν τῇ

ἀνακαλύψει τοῦ ἀγαθοῦ καὶ τῇ ἀποδείξει τοῦ ἐξαναγκασμοῦ πρὸς προᾶξιν. Αὕτη δὲν ἀνακαλύπτει τὸ ἀγαθόν, διότι ἡ γνώσις τοῦ ἀγαθοῦ ὀφείλει λογικῶς νὰ προηγήται τῆς γνώσεως τοῦ καθήκοντος. Εἶναι ἀκατανόητον πῶς θὰ θελήσωμεν νὰ πράξωμεν τι χωρὶς νὰ γνωρίζωμεν, ἂν τοῦτο εἶναι ἠθικῶς ἀγαθόν. Πρὸ τῆς πράξεως πρέπει νὰ κρίνωμεν περὶ τῆς ἠθικῆς ἀξίας τοῦπραχθησομένου, διότι τὸ αἶσθημα τοῦ καθήκοντος δὲν εἶναι ἀρκετόν.

Ἠθικὴ τοῦ θεοῦ ἰδεώδους. Ὁ Πλάτων καὶ ὁ Ἀριστοτέλης θέτουν πολὺ ὑψηλὰ τὴν ἀρχὴν τῆς ἠθικῆς. Προσωποποιοῦν αὐτὸν τὸν θεόν, ὡς ὑψιστον ἀγαθόν, ὡς ὑψίστην τελειότητα. Πέραν δὲ τούτου τίποτε δὲν ἐννοεῖται. Τὸ ἰδεῶδες τοῦτο προβάλλεται εἰς τὸν ἄνθρωπον, ὡς σκοπὸς τοῦ ἠθικοῦ βίου, ὡς πρότυπον αἰδίου, τὸ ὁποῖον πρέπει νὰ μιμῆται τις. Ὅσον τις πλησιάζει τὸ ἰδεῶδες τοῦτο τοσοῦτον εἶναι ἠθικώτερος. Ὁ ἄνθρωπος ὀφείλει νὰ σπουδάξῃ τὸ ἰδεῶδες τοῦτο καὶ ἡ προσπάθειά του πρέπει νὰ εἶναι πῶς νὰ ἐξομοιωθῇ κατὰ τὸ δυνατόν πρὸς αὐτό.

Καθὼς εἰς τὴν πολιτείαν διακρίνομεν τὰς διαφόρους τάξεις τῶν ἀτόμων π. χ. τοὺς πολεμιστὰς, οἵτινες ὑπερασπίζονται τὸ κράτος καὶ οἱ ὁποῖοι ἔχουν ἔργον τὴν ἀνδρείαν, τοὺς ἄρχοντας καὶ τοὺς φιλοσόφους, οἵτινες παριστοῦν τὴν ψυχὴν τῆς πολιτείας, τοιοῦτοτρόπως ἐν τῷ ἀτόμῳ ἡ αἰσθητικότης πρέπει νὰ ὑποτάσσεται εἰς τὴν ἐγκράτειαν, τὰ πάθη νὰ συγκρατῶνται ὑπὸ τῆς ψυχῆς καὶ νὰ τελειοποιεῖται ὁ ἄνθρωπος διὰ τῆς σοφίας. Τότε ὁ ἄνθρωπος τείνει πρὸς τὸ ἀγαθόν.

Κριτικὴ τῆς ἠθικῆς ταύτης. Ἡ ἠθικὴ αὕτη εἶναι ὑψηλοτάτη καὶ καθαρωτάτη. Διὰ τοῦτο δὲ καὶ οἱ μέγιστοι τῶν πατέρων τῆς Ἐκκλησίας, οἵτινες ἐφιλοσόφουν παρεδέχοντο ταύτην, ἀπ' οὗ ὅμως ἐπέφερον συμπληρώσεις τινάς. Δύναται δὲ τις νὰ εἴπῃ ὅτι τῷ ὄντι ἡ θεωρία αὕτη ὁμοιάζει πρὸς τὸ τοῦ Εὐαγγελίου «ἔσεσθε σὺν ἡμεῖς τέλειοι, ὡσπερ ὁ πατὴρ ὑμῶν ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς τέλειός ἐστιν» (Ματθ. ε'. 48).

Ἡ ἠθικὴ αὕτη θέτει τὸ ἀγαθόν πολὺ ὑψηλὰ καὶ ἐπομένως προσιτὸν εἰς ὀλίγους ἐκλεκτούς, ἐνῶ ἡ ἠθικὴ πρέπει νὰ εἶναι

παγκόσμιος, διότι πάντες οί άνθρωποι ἔχουν δικαίωμα ἐπὶ τῆς ἀρετῆς καὶ ὀφείλουν νὰ ἀποβοῦν ἐνάρετοι. Ἡ ἠθικὴ λοιπὸν ὀφείλει νὰ λάβῃ ὄψιν ταπεινὴν καὶ πρὸ πάντων ἀνθρωπίνην. Εἶναι ἀνάγκη νὰ προβληθῇ πρότυπον πιστὸν εἰς τὸν ἄνθρωπον, τὸ ὁποῖον νὰ χρησιμεύῃ εἰς αὐτὸν ὡς ὁδηγός.

Ἡ Χριστιανικὴ ἠθικὴ. Ἡ ἠθικὴ αὕτη εἶναι ἡ μόνη, ἣτις συμφωνεῖ πρὸς τὸν ὀρθὸν λόγον, διότι δύναται νὰ ἐφαρμοσθῇ γενικῶς παρ' ὅλων τῶν ἀνθρώπων· ἀλλὰ καὶ διότι τὸ περιεχόμενον αὐτῆς εἶναι ἀποκάλυψις αὐτοῦ τοῦ Λόγου τοῦ Θεοῦ, ὅστις πρέπει νὰ ἐπιβάλληται εἰς τὸν ἀνθρώπινον. Διὰ τοῦτο, ὁ ὑγιὴς ἀνθρώπινος λόγος εἶναι ἀδύνατον νὰ ἐρχηται εἰς σύγκρουσιν πρὸς τὸν θεῖον τοῦτον λόγον. Ὅθεν ἡ χριστιανικὴ ἠθικὴ ἔχει ὡς ὕψιστον μὲν κανόνα αὐτῆς τὸν θεῖον νόμον δὲν περιφρονεῖ ὅμως καὶ τὸν ἀνθρώπινον Πᾶσα πρᾶξις λοιπὸν ἀνθρωπίνῃ ἔχει ἀξίαν, ὅταν στηρίζεται ἐπὶ τοῦ ἀνθρωπίνου λόγου καὶ ἐπικυροῦται ὑπὸ τοῦ θείου. Δὲν ἔχει δὲ ἀξίαν, ὅταν ἀπομακρύνεται τῶν δύο τούτων.

Ὅστε τὸ ἠθικὸν ἀγαθὸν ἔχει, ὡς πηγὴν τὸν θεῖον νόμον καὶ ἐρμηνεύεται ὑπὸ τοῦ ἀνθρωπίνου

Ὁ θεῖος νόμος πηγὴ τοῦ ἠθικοῦ ἀγαθοῦ. Ὁ θεῖος νόμος δὲν εἶναι τι ἀφηρημένον ἀλλὰ πραγματικότης κατ' ἐξοχὴν, συμφώνως μὲ τὴν ὁποῖαν ὀφείλει νὰ συμμορφῶται ἡ ἀνθρωπίνη θέλησις.

Οὗτος εἶναι τὸ ἀπόλυτον ἀγαθόν, περὶ τοῦ ὁποίου ὁμιλεῖ ὁ Πλάτων καὶ τοῦ ὁποίου πρέπει νὰ μετᾶσχη ὁ ἄνθρωπος, ἵνα καταστῇ ἀγαθός. Οὗτος εἶναι τὸ θεῖον ἰδεῶδες, περὶ τοῦ ὁποίου ὁμιλεῖ ὁ Ἀριστοτέλης καὶ τὸ ὁποῖον ὁ ἄνθρωπος ὀφείλει νὰ ἐξετάζη καὶ τοῦ ὁποίου ὀφείλει νὰ ἐκφράσῃ τὸν χαρακτῆρα καὶ τὴν ψυχὴν. Τὸ νὰ πράττῃ τις τὸ ἀγαθὸν εἶναι ἐκπλήρωσις τῆς θείας βουλῆς. Κατὰ τὴν χριστιανικὴν λοιπὸν ἀντίληψιν πρὸς τὸ ἀγαθὸν δὲν κινεῖ οὔτε τὸ συμφέρον, οὔτε αἱ τέρψεις, οὔτε τὸ αἴσθημα, οὔτε ὁ ἐξαναγκασμὸς τοῦ καθήκοντος, ἀλλὰ ἡ ἰδέα τοῦ νὰ συμφωνῇ ἡ πρᾶξις τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ, ὅστις εἶναι ἀγαθός καὶ πλήρης ἀγάπης. Τὸ θέλημα λοιπὸν τοῦ Θεοῦ, εἶναι ἡ ἐπικράτησις τῆς ἀγάπης. Τὸ δὲ ἰδεῶδες

τοῦ ἀνθρώπου πρέπει νὰ συμπίπτῃ πρὸς τὸ ἰδεῶδες τοῦ θεανθρώπου, ὅστις ἔλεγε ἐμὸν βρωμᾶ ἐστίν, ἵνα ποιῶ τὸ θέλημα τοῦ πέμψαντός με, καὶ τελειώσω αὐτοῦ τὸ ἔργον» (Ἰωάν. δ' 34-35). Ἰδοὺ λοιπὸν ἀσύγκριτον ἰδεῶδες, τὸ ὁποῖον διατυπύεται ὡς ἐξῆς : «Πρᾶττε θεληματικῶς, ὦ ἄνθρωπε, τὸ ἀγαθόν, εἰότι τὸ θέλει ὁ δημιουργὸς σου, ὁ προστάτης σου, Ἐκεῖνος, ὅστις εἶναι ὅλος ἀγάπη».

Ὁ θεῖος νόμος ἐρμηνεύεται ὑπὸ τοῦ ἀνθρωπίνου λόγου.

Τὸ ἠθικὸν ἀγαθὸν ἐρμηνεύεται, ἀποκαλύπτεται καὶ ἐκφράζεται ὑπὸ τοῦ ἀνθρωπίνου λόγου. Ὁ ἄνθρωπος δὲ μὴ δυνάμενος νὰ ἐννοήσῃ τὸ ἀγαθόν, τὸ ὁποῖον εἶναι ὁ Θεός, τὸ ἀνακαλύπτει ἐν ἑαυτῷ. διότι ὁ ἄνθρωπος εἶναι εἰκὼν τοῦ Θεοῦ καὶ ἀπαύγασμα Ὁσοῦ δὲ θέλει ὁ ἄνθρωπος νὰ τελειοποιήσῃ τὴν εἰκόνα τοῦ Θεοῦ, ἣτις ὑπάρχει ἐν ἑαυτῷ, τόσῳ προσεγγίζει τὸ ὑπέρτατον Ὄν. Πρὸς τοῦτο ὀφείλει νὰ κυριαρχήσῃ ἑαυτοῦ νὰ μὴ ὑποκύψῃ εἰς τὰ πάθη του, νὰ θραύσῃ τὸν ζυγὸν τοῦ ἐνστικτοῦ καὶ τῶν κλίσεων καὶ νὰ ἀκολουθήσῃ τὸν δρόμον, τὸν ὁποῖον τοῦ ὑπαγορεύει ὁ καθαρὸς λόγος, ὁ μὴ ἐσκοτισμένος, ὅστις θὰ τὸν ὀδηγήσῃ εἰς τὸν Θεόν. Τοῦτο δὲ πράττων ὁ ἄνθρωπος θὰ εὐφρανθῇ ἐν ἀρμονίᾳ πρὸς τοὺς ὁμοίους του, διότι δὲν προωρίσθη νὰ ζῇ μεμονωμένος ἀλλὰ ἐν κοινωνίᾳ μετ' ἄλλων. Δὲν ἔχει λοιπὸν δικαίωμα νὰ ζῇ ἐγωϊστικῶς. Ζῶν δὲ μετὰ τῶν ὁμοίων του ὀφείλει νὰ συντελῇ εἰς τὴν γενικὴν πρόοδον. Ὄφείλει νὰ φιλοδοξῇ νὰ φθάσῃ εἰς τὸ τέλειον. Ἐν τῷ ἀγῶνι λοιπὸν τούτῳ διαρκῶς ἀτενίζει τὰ βελτίω καὶ ἐντεῦθεν ἢ πρόοδος. Λοιπὸν τὸ ἠθικὸν ἀγαθὸν τὸ διαγράφει τὸ ἐνστικτοῦ τῆς ἀνθρωπίνης συνειδήσεως, ὁ λόγος τὸ ἀνακαλύπτει καὶ ἡ θρησκευτικὴ πίστις τὸ βεβαιοῖ. Συνάπτει δὲ πάσας τὰς ἄνω ἐκτεθείσας θεωρίας ἐφ' ὅσον αὐταὶ εἶναι λογικαί. Ἐπιτρέπει εἰς τὸν ἄνθρωπον τὰς θεμιτὰς ἀπολαύσεις ἀναγνωρίζει τὸ θεμιτὸν συμφέρον, δίδει εἰς αὐτὸν πᾶσαν τὴν εὐτυχίαν, τὴν ὁποῖαν εἶναι δίκαιον νὰ περιμένη καὶ ἀντιποκρίνεται πιστῶς εἰς τὰ εὐγενέστερα τῶν αἰσθημάτων τῆς καρδίας

Θέματα πρὸς συζήτησιν

Δύναται νὰ προηγηται ἡ γνῶσις τοῦ καθήκοντος τῆς γνώσεως τοῦ ἀγαθοῦ, ὡς ἰσχυρίζεται ὁ Κάντιος; Νὰ ἀναπτυχθῆ καὶ ἐκτιμηθῆ ἡ ἀκόλουθος ἰδέα «ὁ καλύτερος βίος εἶνε νὰ ἀπαρνηθῆ τις ἑαυτόν».

Ἄξιώματα

Ἐμὸν βρῶμα ἔστι, ἵνα ποιῶ τὸ θέλημα τοῦ πατρός μου τοῦ ἐν τοῖς οὐρανοῖς (Ἰωάν. δ' 34-35). Εὐτυχής, ὅστις γνωρίζει τὸ καθήκόν του! Δι' αὐτὸν δὲν χρειάζεται ἄλλη εὐλογία Ἡ ἔργασία εἶνε αὐτὸ καὶ μόνον, αὐτὴ εἶναι ἡ ζωὴ (Carlyle).

4. ΠΕΡΙ ΚΑΘΗΚΟΝΤΟΣ ἢ ΗΘΙΚΟΥ ΝΟΜΟΥ

Γνῶσις τοῦ καθήκοντος. Ἀφ' οὗ ἀπεδείχθη ὁποῖον πρέπει νὰ εἶναι τὸ ἠθικὸν ἀγαθόν, ἤδη θὰ ἐξετάσωμεν ποῖα πρέπει νὰ εἶναι ἡ στάσις τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸ ἠθικὸν τοῦτο ἀγαθόν. Δύναται πρὸ τοῦ ἀγαθοῦ τούτου νὰ μένη ὁ ἄνθρωπος ἀπαθής, ἢ ὀφείλει νὰ συμμορφῶνη τὸν βίον του πρὸς αὐτό; Εἰς τοῦτο ἀποκρίνεται ἡ συνείδησις. Τὸ ἀγαθόν, λέγει ἡ συνείδησις, δὲν εἶναι ὑπόθεσις θεωρητικὴ εἶναι κανὼν τῆς ζωῆς, τὸν ὁποῖον προβάλλει ἡ ἠθικὴ. Πρέπει νὰ ἀποφεύγη τις τὸ κακόν, τοῦτέστιν πᾶσαν πράξιν ἀντίθετον τοῦ ἀγαθοῦ, πρέπει πρὸ παντὸς νὰ πράττη τὸ ἀγαθόν. Ὡστε τὸ ἀγαθὸν ὑποχρεοῖ τὸν ἄνθρωπον. Εἰς τοῦτο περιλαμβάνεται ὁ ἠθικὸς νόμος. Θὰ δειξωμεν ὅμως τίς εἶναι ἡ φύσις τοῦ ἠθικοῦ τούτου νόμου καὶ τίς ἡ βάσις αὐτοῦ.

Φύσις τοῦ ἠθικοῦ νόμου. α') Καθαρὰ γνῶσις τοῦ ἠθικοῦ νόμου. Ὁ ἠθικὸς νόμος διακρίνεται τῶν φυσικῶν νόμων καὶ τῶν πολιτικῶν.

Οἱ φυσικοὶ νόμοι εἶναι ἀπλαῖ ἐκφράσεις διαγράφουσαι τοὺς τρόπους, καθ' οὓς τὰ διάφορα φαινόμενα παρουσιάζονται καὶ ἐνεργοῦνται. Π. χ. ὁ νόμος τῆς βαρύτητος λέγει, ὅτι «τὰ σώματα πίπτοντα ἐν τῷ κενῷ διατρέχουν τὰ διαστήματα ἀναλόγως τοῦ τετραγώνου τοῦ χρόνου τῆς ἀποστάσεως». «Πᾶν σῶμα ἀφιέμενον ἐλευθέρου πίπτει». Ὁ ἠθικὸς ὅμως νόμος δὲν περιορί-

ζεται εις τὸ νὰ λέγη τι πρέπει νὰ εἶναι αἱ πράξεις αἱ ἀνθρώπι-
ναι, ἀλλὰ ὅποια ὀφείλουν νὰ εἶναι. Ὁ φυσικὸς νόμος δὲν σα-
φηνίζει τίποτε μόνον διατάσσει.

Διάφοροι ἐπίσης εἶναι οἱ ψυχολογικοὶ νόμοι, οἵτινες δεικνύ-
ουν τὰς συνθήκας, ὑπὸ τὰς ὁποίας παράγονται αἱ πράξεις τῆς
βουλήσεώς μας, ἐν ᾧ ὁ ἠθικὸς νόμος ὑπαγορεύει τὸν νόμον, καθ'
ὃν ὀφείλουν νὰ ἐνεργῶνται.

Οἱ πολιτικοὶ πάλιν νόμοι εἶναι διαταγαὶ ἐπιτακτικαὶ διὰ τοὺς
πολίτας, ἀλλ' ὅμως δὲν εἶναι ἀναγκαῖοι, διότι εἶναι καρπὸς
προηγουμένων συμφωνιῶν τῶν ἀνθρώπων, αἵτινες σήμερον μὲν
ἔχουν ἰσχύν, αὔριον ἴσως ὄχι. Συμβαίνει ὅμως ἄλλως εἰς τὸν ἠ-
θικὸν νόμον. Οἱ ἀνθρωποὶ δὲν συνῆλθον ν' ἀποφασίσουν, ὅτι
δὲν πρέπει νὰ ψεύδωνται, νὰ κλέπτουν, νὰ κακολογοῦν. Αἱ δια-
ταγαὶ τοῦ ἠθικοῦ νόμου εἶναι συμφυεῖς πρὸς τὴν ἀνθρωπίνην
φύσιν, καμμία δὲ ἀνθρωπίνη θέλησις δὲν εἶναι ἱκανὴ νὰ τὰς ἀ-
κυρώσῃ. Οὔτε πάλιν εἶναι καταστάλαγμα τῶν πολιτικῶν νόμων,
ἀλλὰ τοῦναντίον ὁ ἠθικὸς νόμος κρίνει τοὺς πολιτικούς. Οὐδεὶς
πολιτικὸς νόμος εἶναι σεβαστός, ἂν ἀντιστρατεύεται εἰς τὸν ἠ-
θικόν. Ἐξ ἄλλου οἱ πολιτικοὶ νόμοι στρέφονται περὶ ὀρισμέ-
νον κώδικα, ἐνῶ ὁ ἠθικὸς νόμος δὲν γνωρίζει ὄρια. Ὁ πολιτι-
κὸς νόμος κάμνει τὸν ἀνθρώπον ἀκριβῆ, ἐνῶ ὁ ἠθικὸς τὸν κά-
μνει τίμιον.

Χαρακτῆρες τοῦ ἠθικοῦ νόμου. Ὁ πρῶτος χαρακτῆρ τοῦ
ἠθικοῦ νόμου εἶναι, ὅτι οὗτος εἶναι ὑποχρεωτικός. Ἀποφαίνε-
ται κατὰ τοιοῦτον τρόπον ὥστε δὲν ἐπιτρέπει ἀμφιβολίας. Διὰ
τοῦτο οὗτος εὐρίσκεται πολλάκις ἐν ἀντιφάσει πρὸς τὰς ἀπολαύ-
σεις ἡμῶν πρὸς τὰ συμφέροντα, καὶ τὴν παροῦσαν εὐτυχίαν. Ἡ
ὑποχρέωσις του δὲ εἶναι ἀπόλυτος καὶ ὄχι-σχετική. Διὰ τοῦτο
ὁμιλεῖ κατηγορηματικῶς «πρᾶττε οὕτω» καὶ ὄχι ἐὰν θέλῃς νὰ
εἶσαι εὐτυχῆς «πρᾶττε οὕτω», διότι τὸ ἀγαθὸν ἔχει ἀφ' ἑαυτοῦ
τὴν ἀπόλυτον ἀξίαν. Ἐπειτα οὗτος ἔχει **καθολικὸν χαρακτῆρα**.
Δὲν περιορίζεται εἰς ὀρισμένον χρόνον καὶ ὀρισμένην ἀπόστα-
σιν. Ἐνῶ δὲ ἡ ἀνθρωπότης χωρεῖ πρὸς τὸν πολιτισμὸν καὶ καθ'
ἐκάστην δημιουργοῦνται νέαι συνθήκαι τῆς ζωῆς προηγούμεναι
δὲ περιφρονοῦνται, μόνον ἡ ἠθικὴ μένει ἀμετάβλητος προβάλλ-

λουσα εις τους ανθρώπους πάντοτε τὰς αὐτὰς ἀρχάς. Τὸ ἠθικὸν αἴσθημα δύναται νὰ εἶναι περισσότερον ἢ ὀλιγότερον λεπτὸν—αἱ ἠθικαὶ πράξεις δύναται νὰ ποικίλλουν—ἀλλ' ὁ ἠθικὸς νόμος μετὰ τῶν παραγγελμάτων του διαμένει ἀμετακίνητος. Διὰ τοῦτο τόσον εἰς τους πεπολιτισμένους, ὅσον καὶ τους ἀγροίους, ἀπαγορεύεται τὸ ψεύδεσθαι καὶ ὑπαγορεύεται ὁ σεβασμὸς πρὸς τους γονεῖς.

Ἐνώπιον ὅμως αὐτοῦ ἡ ἀνθρωπίνη θέλησις μένει ἐλευθέρα, δηλαδὴ κυρία τῶν πράξεών της. Ὁ ἠθικὸς νόμος ὑποχρεώνει ἀλλὰ δὲν ἐξαναγκάζει, ὅπως ὁ φυσικὸς. Π. χ. ἀκτίνες ἡλίου προσπίπτουσαι ἐπὶ πρῖσματος θὰ διαλυθοῦν ἀναγκαστικῶς· καὶ πᾶν σῶμα ἀφιέμενον ἐλευθέρου θὰ πέση ὀριστικῶς. Ἐνῶ τὸ νὰ σέβηται τις τους γονεῖς του, νὰ εἶναι εὐγνώμων πρὸς τους εὐεργέτας του, δὲν εἶναι ἐξαναγκαστικόν, καθόσον τις δύναται καὶ ἀντιθέτως νὰ πράξῃ.

Βάσις τοῦ ἠθικοῦ νόμου. Ὁ οὐσιώδης χαρακτήρ τοῦ ἠθικοῦ νόμου εἶναι νὰ ὑποχρεώῃ. Ἀλλὰ πόθεν ἀρύεται τὴν δύναμιν ταύτην;

Εἰς τὸ ζήτημα τοῦτο οἱ ἠθικολόγοι διαιροῦνται εἰς δύο σχολάς· εἰς τους ὀπαδοὺς τῆς ἀνεξαρτήτου ἠθικῆς, οἵτινες δὲν στηρίζουν τὴν δύναμιν ταύτην ἐπὶ τοῦ Θεοῦ καὶ εἰς τους ὀπαδοὺς τῆς θρησκευτικῆς ἠθικῆς, οἵτινες στηρίζουν τὴν δύναμιν ταύτην ἐν τῇ αὐθεντίᾳ τῆς ἐξ ἀποκαλύψεως θρησκείας. Τὰ διάφορα συστήματα τῆς ἀνεξαρτήτου ἠθικῆς εἶναι ἀνίκανα νὰ στηρίζουν τὴν ὑποχρέωσιν πρὸς τὸν ἠθικὸν νόμον.

Μόνον δὲ ἡ ἠθικὴ ἢ στηριζομένη ἐπὶ τῆς ἐξ ἀποκαλύψεως θρησκείας τὸ κατορθοῖ. Ἐξετάζομεν διὰ βραχυτάτων τὰ διάφορα συστήματα.

Συστήματα τῆς ἀνεξαρτήτου ἠθικῆς. Οἱ ὀπαδοὶ τῆς ἀνεξαρτήτου ἠθικῆς ὁρμῶνται ἐξ ἀρχῆς ἀξίας ἐπαίνου. Θέλουν δηλαδὴ ἀνεξάρτητον τὴν ἠθικὴν ἀκριβῶς διὰ νὰ σώσουν τὴν ἠθικὴν. Οἱ ἄνθρωποι διαιροῦνται εἰς πιστοὺς καὶ ἀπίστους· καὶ οἱ πιστοὶ πάλιν εἰς ὀρθοδόξους, εἰς καθολικοὺς, εἰς διαμαρτυρομένους καὶ Ἰουδαίους. Λοιπὸν τὸ νὰ στηρίξῃ τις τὴν ἠθικὴν ἐπὶ τῆς θρησκείας εἶναι οὐτοπία, λέγουσιν οὗτοι, διότι τὴν στηρίξει

ἐπὶ βάσεως εὐμετακινήτου. Ὡστε ἀνάγκη νὰ στηριχθῇ ἀλλαχοῦ ἢ ἠθικῇ καὶ ὄχι ἐν τῇ θρησκείᾳ. Τινὲς νομίζουν, ὅτι δύνανται νὰ στηρίξουν τὴν ἠθικὴν ἐπὶ τῆς ἀνθρωπίνης συνειδήσεως, ἄλλοι δὲ ἐπὶ τῶν ἀπαιτήσεων τῆς κοινωνίας. Καὶ οἱ μὲν καὶ οἱ δὲ νομίζουν, ὅτι πρέπει νὰ ζητήσουν ἐν τῷ ἀνθρώπῳ τὸν λόγον τοῦ κύρους τοῦ ἠθικοῦ νόμου.

Ἡ ἀνθρωπίνη συνείδησις ἀδυνατεῖ νὰ στηρίξη τὴν ἠθικὴν. Ὁ τὴν ἠθικὴν ἐπὶ τῆς συνειδήσεως στηρίζων εἶναι κυρίως ὁ Κάντιος.

Ὁ Κάντιος δὲν βλέπει ἄλλην βᾶσιν ἢ τὸν ἀπόλυτον χαρακτῆρα τοῦ καθήκοντος. Δεν εἶναι τὸ ἀγαθόν, λέγει, τὸ ὅποῖον ὑποχρεώνει, διότι γνωρίζεται ὡς τοιοῦτον μετὰ τὸ καθήκον. Εἶναι ἡ συνείδησις, ἣτις ὑποχρεώνει. Ἡ συνείδησις εἶναι συνδεδεμένη μετὰ τοῦ καθήκοντος βαθύτατα καὶ οὐδεὶς δύνатаι νὰ παρακούσῃ τὴν φωνὴν αὐτῆς. Ὁ δὲ Guyau θέτει, ὡς βᾶσιν τῆς ἠθικῆς, τὸν πόθον τοῦ νὰ παρατείνῃ τὴν ζωὴν αὐτοῦ ὁ ἄνθρωπος. Ἐκαστος θέλει νὰ ζήσῃ καὶ νὰ εἶναι εὐτυχὴς. Τοῦτο λοιπὸν ὀδηγεῖ εἰς τὴν ἠθικὴν ζωὴν. Διότι διὰ νὰ ζήσῃ τις δέον ν' ἀκολουθήσῃ τοὺς ἠθικοὺς κανόνας. Ἀκολουθεῖ δὲ αὐτοὺς μόνον διὰ νὰ ζήσῃ πολὺ καὶ ὄχι, διότι ἔχουν κύρος ἱερόν.

Καὶ κατὰ τὰς δύο ταύτας θεωρίας ὁ ἄνθρωπος ἐξαναγκάζεται ἀπὸ τὸν ἑαυτόν του. Ἀλλὰ τοιαύτη ὑποχρέωσις εἶνε ἀπατηλή. Βραδύτερον δὲ ὁ ἴδιος δύνатаι νὰ θραύσῃ τὴν βᾶσιν ταύτην, ὅταν μάλιστα πρόκειται νὰ ὑποστῇ θυσίας. Ἀλλὰ διατι νὰ μὴ ὑπακούσῃ εἰς τὰ ἔνστικτα, τὰ ὅποια εἶνε ἰσχυρότερα καὶ διατι νὰ ὑποδουλωθῇ εἰς τὸ λογικόν; Λοιπὸν τοιαύτη ἠθικὴ θ' ἀποτύχῃ ἐν τῇ πράξει.

Ἡ κοινωνιολογία ἀδυνατεῖ νὰ στηρίξη τὴν ἠθικὴν. Οἱ κοινωνιολόγοι εὐρίσκουν τὸ κύρος τοῦτο εἰς τὰς ἀπαιτήσεις τῆς κοινωνίας καὶ τὰς ἀνάγκας τῆς ἀνθρωπίνης ομάδος. Κατ' αὐτοὺς τὸ κύρος τοῦ ἠθικοῦ νόμου τὸ δίδουν οἱ πολιτικοὶ νόμοι, ὥστε αὕτη στηρίζεται ἐπὶ τῆς ἀλληλεγγύης. Οἱ ἄνθρωποι ζοῦν ὁμαδικῶς. Ἐν τῇ ὁμάδι δὲ οὐδεὶς εἶνε ἀνεξάρτητος.

Ἐκαστος ὁμοιάζει μὲ κύτταρον ζῶν τοῦ μεγάλου Παντός, ὅπως τὰ μικρότερα κύτταρα ἐξαρτῶνται ἐκ τοῦ ὅλου σώματος, τοιουτοτρόπως καὶ ἐπὶ τοῦ ἀτόμου ἐπιδορᾷ ἡ κοινωνία. Ἄλλ' ἡ θεωρία αὕτη μᾶς ὑποδεικνύει τὸ καθήκον, δὲν μᾶς τὸ στηρίζει ὅμως. Λέγει, δηλαδή, πρὸς ἡμᾶς τί εἶναι ἀγαθὸν χωρὶς νὰ μᾶς ὑποχρεώσῃ πρὸς αὐτό. Τὸ κῦρὸς τῆς προέροχεται ἐκ τῶν ὁμοίων μας, τῶν ὁποίων πολλάκις ἡ αὐθεντία δὲν εἶναι σεβαστή. Κανεὶς δὲν ἀρνεῖται τὴν σημερινὴν χρεωκοπίαν τῆς ἠθικῆς, ἣτις προέροχεται ἐκ τῆς ἐλλείψεως τοῦ κύρους. Πόσον διάφορος ἦτο ἡ ἠθικὴ εἰς τοὺς χρόνους τῆς πίστεως!

Ἡ ἠθικὴ στηριζομένη ἐπὶ τῆς θρησκείας. Διὰ νὰ ἔχη κῦρος ἀδιάσειστον ἡ ἠθικὴ πρέπει νὰ στηρίζεται ἐπὶ τῆς θρησκείας, ἐπὶ τοῦ Θεοῦ. Ἀλλὰ τὴν ὁδὸν πρὸς τὸν Θεὸν εὐρίσκει τις εἴτε διὰ τῆς ἀποκαλύψεως θρησκείας, ὡς εἶναι ἡ χριστιανική, εἴτε διὰ τῆς φυσικῆς. Ἡ φυσικὴ θρησκεία ἀδυνατεῖ πρὸς τοῦτο, διότι εἶναι κατασκευάσμα τοῦ ἀνθρωπίνου λόγου, τοῦ ὁποίου ἀνωτέρω περιγράψαμεν τὰς ἀτελείας. Μόνη λοιπὸν ἡ χριστιανικὴ θρησκεία δύναται νὰ δώσῃ κῦρος εἰς τὴν ἠθικὴν. Διότι μόνον ἐν ταύτῃ ὑπάρχει ἡ θεία ἀποκάλυψις, ἣτις περιέχεται ἐν τῇ Ἁγ. Γραφῇ καὶ τῇ ἱερᾷ παραδόσει, ἐκ τῶν ὁποίων προῆλθον τὰ δόγματα τῆς πίστεως. Μόνον τὸ κῦρος τῆς Ἁγ. Γραφῆς καὶ τῆς Ἱερᾶς παραδόσεως δὲν δύναται ποτε νὰ ἐλαττωθῇ· ἀλλ' ὅσον προάγεται ἡ ἀνθρωπότης τόσο καλύτερον θὰ φαίνεται τὸ κῦρος τῶν δύο τούτων πόλων, τοὺς ὁποίους ὁδηγούς πρέπει νὰ ἔχη ὁ ἄνθρωπος.

Πόσον εἶναι εὐτυχεῖς οἱ φωτιζόμενοι ὑπὸ τῆς Ἁγ. Γραφῆς καὶ τῆς Ἱερᾶς παραδόσεως!

Θέματα πρὸς συζήτησιν

1) Ἡ ἰδέα τοῦ καθήκοντος, οἱ χαρακτῆρες αὐτοῦ καὶ ἡ βᾶσις του.

2) Δύναται νὰ ὑπάρξῃ ἠθικὴ ἄνευ Θεοῦ;

Ἄξιόματα

1) Πᾶσα δόσις ἀγαθῆ καὶ πᾶν δῶρημα τέλειον ἄνωθεν ἔστι καταβαῖνον ἐκ τοῦ Πατρὸς τῶν ἁφῶτων (Ἰακ. α. 17).

2) Πρέπει να πιστεύη τις εις τὸ ἀγαθὸν διὰ νὰ ἔχη τὴν δύναμιν νὰ τὸ πράττη (Debonall).

5. ΟΙ ΗΘΙΚΟΙ ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ

Μετὰ τὴν γνῶσιν τοῦ ἠθικοῦ ἀγαθοῦ καὶ τοῦ ἠθικοῦ νόμου ἐξετάζομεν τοὺς ἠθικοὺς παράγοντας καθ' ἑαυτούς. Διὰ νὰ ἀποβῆ δὲ ὁ ἄνθρωπος ἠθικὸς ὀφείλει νὰ γνωρίζῃ τὸ καθῆκον καὶ τὴν ὑποχρέωσιν νὰ πράττη τὸ ἀγαθόν· ἅμα δὲ νὰ ἔχη τὴν δύναμιν ἢ τὴν ἐλευθερίαν νὰ τὸ ἐκπληροῖ. Διὰ τοῦτο θὰ ὀμιλήσωμεν ἐν πρώτοις περὶ τῆς ἠθικῆς συνειδήσεως, ἣτις ἀποκαλύπτει τὸ καθῆκον καὶ ἔπειτα περὶ τῆς ἐλευθερίας, ἣτις ἐπιτρέπει τὴν ὑπακοὴν εἰς αὐτό.

Ἡ ἠθικὴ συνείδησις. Εἶναι δύσκολον νὰ γνωρίζῃ τις τοὺς ἠθικοὺς νόμους καὶ νὰ τοὺς ἐφαρμόσῃ μερικῶς εἰς τὰς καθ' ἑκαστον πράξεις τῆς ζωῆς. Ἄλλ' ὅμως ἐν τῷ ἀνθρώπῳ ὑπάρχει δύναμις τις διὰ τῆς ὁποίας οὗτοι γνωρίζονται καὶ ἐπιβάλλονται. Ἡ δύναμις διὰ τῆς ὁποίας ὁ ἄνθρωπος ἀναγνωρίζει τοὺς ἠθικοὺς νόμους καὶ αἰσθάνεται τὸν ἐξαναγκασμὸν αὐτῶν καλεῖται **ἠθικὴ συνείδησις**. (καὶ πάλιν συνείδησις εἶναι τὸ σύνολον τῶν πράξεων, διὰ τὰς ὁποίας τὸ πνεῦμα ἐφαρμόζει εἰς ἰδιαιτέρας περιστάσεις τοῦ βίου μας τοὺς γενικοὺς κανόνας, οἵτινες ἔχουν δοθῆ ὑπὸ τῆς ἠθικῆς).

Αἱ πράξεις τῆς συνειδήσεως. Εἶναι δύο εἰδῶν αἱ πράξεις τῆς συνειδήσεως· συναισθημάτων καὶ κρίσεις, ἀναφερόμεναι ἢ εἰς τὰς ἡμετέρας πράξεις ἢ εἰς τὰς πράξεις τῶν ἄλλων.

Α'. Κρίσεις. Πρὸ τῆς πράξεως ἡ συνείδησις μοὶ λέγει τι πρέπει νὰ πράξω. Ἐχω ἐλευθερίαν πρὸ τῆς ἐνεργείας ν' ἀποφύγω τὸ κακὸν ἢ νὰ τὸ πράξω. Τὸ ἀγαθὸν μοὶ τὸ ἐπιβάλλει ἐσωτερικῆ τις φωνή, διότι μοὶ τὸ παριστᾷ ὡς καθῆκον. Ὅμοίως τὸ κακὸν τὸ παρουσιάζει ὡς τοιοῦτον καὶ μοὶ ἐπιβάλλει τὴν ἀποφυγὴν αὐτοῦ π. χ. θέλω νὰ ἐκδικηθῶ τινα, ἀλλ' ἡ ἐκδίκησις εἶναι κακόν, ὀφείλω λοιπὸν νὰ μοὶ ἐπιμείνω, διότι τοῦτο μοὶ τὸ ἐπιβάλλει καὶ ἡ ἐσωτερικῆ φωνή. Αἱ πρὸ τῆς πράξεως αὐται κρίσεις ὀφείλονται εἰς τὴν συνείδησιν.

Μετὰ τὴν πράξιν πάλιν αἰσθανόμεθα λύπην, ἐὰν ἐπράξαμέν

τι ἀπηγορευμένον καὶ χαράν, ἐὰν ἠκούσαμεν τὴν φωνὴν τοῦ καθήκοντος. Αἱ κρίσεις αὗται μετὰ τὴν προᾶξιν ὀφείλονται εἰς τὴν συνείδησιν.

Ὅμοιός ἢ συνείδησις εἶναι δικαστήριον διὰ τοὺς ὁμοίους ἡμῶν. Δυνάμεθα ἐπίσης νὰ ἐκτιμῶμεν ἄριστα τὰς πράξεις τῶν ἄλλων ὅπως καὶ τὰς ἰδικὰς μας καὶ νὰ ἀποφαινόμεθα περὶ τῆς ἀξίας ἢ ἀπαξίας αὐτῶν.

Β'. Συναισθήματα. Αἱ κρίσεις, τὰς ὁποίας ἐκφέρομεν διὰ τοὺς ἄλλους ἢ διὰ τὸν ἑαυτὸν μας, συνοδεύονται πολλάκις μετὰ τινὰς συγκινήσεις, τῶν ὁποίων ἡ ζωηρότης ποικίλλει ἀναλόγως τῆς λεπτότητος τῆς συνειδήσεως.

Ὁ ἄνθρωπος ὁ πρᾶττων κακὴν τινὰ προᾶξιν, ἐὰν δὲν ἔχη ἀμβλυνηθῆ ὑπὸ τῆς συνηθείας τοῦ κακοῦ, λυπεῖται. Τοῦτο δὲ πρᾶττει, ὄχι, διότι εἶδὲ τις αὐτὸν ἢ διότι θ' ἀποκαλυφθῆ τὸπραχθὲν, ἢ διότι φοβεῖται τὴν τιμωρίαν, ἀλλὰ, διότι ἔπραξε βέβηλόν τι καὶ διὰ τοῦτο ὁ ἴδιος περιφρονεῖ τὸν ἑαυτὸν του. Ἐντεῦθεν δὲ γεννᾶται ἡ μετάνοια, ἡ ὁμολογία τῆς πράξεως, κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ ἴδιος ὁ ἄνθρωπος ἀποκαλύπτει τὸ σφάλμα του εἰς τὴν συνείδησίν του καὶ ἡ ἀπόφασις νὰ μὴ πράξῃ παρομοίαν προᾶξιν. Οὕτω πρᾶττων ὁ ἄνθρωπος συναισθάνεται τὴν ἀνέκφραστον ἐκείνην χαράν, τὴν ὁποίαν ἐπιφέρει ἡ γαλήνη τῆς συνειδήσεως, ἣτις συναισθάνεται ἑαυτὴν ἱκανοποιημένην, διότι ἐκπληροῖ τὸ καθήκον τῆς. Ὅσα δὲ περισσότερον ἀκούεται ἡ φωνὴ τοῦ καθήκοντος, τόσον μεγαλύτεραι θυσιάαι ἀπαιτοῦνται καὶ τόσον αἱ τέρψεις εἶναι μέγιστα. Ἄλλ' ὅμως καὶ πρὸ τῶν πράξεων τῶν ἄλλων δὲν μένομεν ἀπαθεῖς ὅταν πρᾶττων τὸ κακὸν δοκιμάζομεν ἡμεῖς ἐσωτερικὴν τινὰ ψυχρότητα, ἣτις ἐκδηλοῦται ὡς ἀντιπάθεια κατ' αὐτῶν καὶ ἐπισύρει τὴν περιφρόνησιν ἡμῶν πρὸς αὐτούς. Ὅλος ὅμως ἀντιθέτως συμβαίνει, ὅταν αἱ πράξεις αὐτῶν εἶναι ἐνάρετοι. Τότε συμπαθοῦμεν αὐτούς καὶ θέλομεν νὰ μετᾶσχωμεν τῆς χαρᾶς τῶν ἢ τῆς λύπης τῶν. Πολλάκις μάλιστα, ὅταν βλέπομεν αὐτοὺς προχωροῦντας εἰς ἡρωικὰς πράξεις αἰσθανόμεθα ἐνθουσιασμόν, θαυμασμόν καὶ σεβασμόν πρὸς αὐτούς.

Βαθμίδες τῆς συνειδήσεως. Εἴμεθα κακοὶ ἂν αἱ πράξεις

θεωρῶνται κακαί· ὡσαύτως ἀγαθοί, ἂν αἱ πράξεις θεωρῶνται ἀγαθαί ὑπὸ τῆς συνειδήσεως. Ἄλλ' ὅμως ἡ συνείδησις ἡμῶν δὲν εἶναι πάντοτε εἰς θέσιν νὰ ἐπιφέρῃ σαφεῖς κρίσεις. Εἶναι δὲ δυνατόν αὕτη νὰ διέρχεται διαφόρους βαθμίδας, τὰς ὁποίας δέον νὰ γνωρίζωμεν.

Ἔχομεν εὐλαβῆ συνείδησιν, ἥτις κρίνει ὀρθῶς διὰ πάσας τὰς πράξεις.

Δι' ὅλους τοὺς ἀνθρώπους ὑπάρχουν πράξεις συνήθεις, τὰς ὁποίας καὶ ἀμόρφωτοι δύνανται νὰ ἐκτιμήσουν π. χ. πάντες γνωρίζουν, ὅτι τὸ νὰ κακομεταχειρίζεται τις τοὺς γονεῖς αὐτοῦ, τὸ νὰ βλάβη τοὺς φίλους καὶ νὰ ἀμελῇ τῆς ἀνατροφῆς τῶν τέκνων του εἶναι κακόν. Οἱ κρίνοντες λοιπὸν ἀμέσως περὶ τῶν ἄνω πράξεων ἔχουν συνείδησιν εὐλαβῆ.

Ἔχομεν τὴν πεπλανημένην συνείδησιν, ἥτις ἐκλαμβάνει τὸ ἀγαθὸν, ὡς κακὸν καὶ τὰνάπαλιν. Ἡ πλάνη δὲ αὕτη ἔχει ὡς ἀρχὴν τὸ συμφέρον, τὸ πάθος καὶ τὰ σοφίσματα. Πόσοι δολοφόνοι θὲν πείθουν τὸν ἑαυτὸν των ὅτι ἡ πράξις των ἦτο καλή. Ἡ ἱστορία παρέχει τοιαῦτα παραδείγματα. π. χ. ὁ Πήλιος Γούσιος προδίδων τὸ Σοῦλι ἦτο εὐχαριστημένος, διότι ἐξεδικεῖτο προσωπικὴν ὕβριν.

Ἔχομεν τὴν ἀγνοοῦσαν συνείδησιν. Τοιαύτη συνείδησις ἀπαντᾷ εἰς τὰ παιδιά, ἅτινα ἐν ἀγνοίᾳ των βλάβουν τὰ ζῶα ἢ ἄλλο τι κακὸν πράττουν καὶ εἰς τοὺς ἀγρίους, οἵτινες τοὺς γονεῖς αὐτῶν θανατοῦν, διότι δὲν δύνανται νὰ θρέψουν αὐτούς.

Ἔχομεν τὴν περιδεᾶ συνείδησιν, ἥτις ἀμφιβάλλει μεταξὺ δύο καθηκόντων πάντοτε, διότι δὲν γνωρίζει ποῖον νὰ προτιμήσῃ καὶ πῶς νὰ ἀποφύγῃ.

Τὴν Φαρισαϊκὴν, ἥτις περὶ μόνον τὰ μικρὰ χάριν ἐπιδείξεως ἐνδιατρίβει, παραβαίνει δὲ τὰ ὕψιστα τῶν καθηκόντων. Εἶναι οἱ διυλίζοντες τὸν κώνωπα καὶ τὴν κάμηλον καταπίνοντες κατὰ τὴν τὴν ἔκφρασιν τοῦ ἐνανθρωπήσαντος θεοῦ. (Ματθ. 24).

Ἀνατροπὴ τῆς συνειδήσεως. Ὅσον ἀξίζει ἡ συνείδησις τόσον ἀξίζει καὶ ὁ ἄνθρωπος. Ἀνάπτυξις τῆς συνειδήσεως σημαίνει ἀνάπτυξιν τοῦ ἀνθρώπου.

Ἀντιθέτως πρὸς ὅσα λέγουν τινὲς τῶν φιλοσόφων, ἡ συ-

νείδησις δὲν ἔχει τὴν δύναμιν νὰ διακρίνη ἀμέσως τὴν καλὴν τῆς κακῆς πράξεως, ὅπως ὁ ὀφθαλμὸς τὰ χρώματα καὶ τὸ οὖς τὸν ἤχον. Ἡ συνείδησις κυριαρχεῖ τοῦ νοῦς καὶ τῆς θελήσεως. Τοῦ ναός, καὶ τοιοῦτοτρόπως δύναται νὰ ἐκτιμᾷ τὸ καλὸν τοῦ κακοῦ καὶ τῆς θελήσεως, ὥστε νὰ διατάσῃ τὴν προᾶξιν ἢ τὴν ἀποφυγὴν.

Ἄλλ' ὅμως ὁ νοῦς καὶ ἡ θέλησις ἀναπτύσσονται βαθμιαίως. Ἡ βαθμιαία αὕτη ἀνάπτυξις τοῦ νοῦ καὶ τῆς θελήσεως ἀπαρτίζουν τὴν ἀνατροφὴν τῆς συνειδήσεως. Ἡ συνείδησις δὲ ὀφείλει ν' ἀναπτύσσεται ἐν ἐκάστῳ ἀτόμῳ, ὡς καὶ ἐν τῷ κοινωνικῷ σώματι.

1. Ἀνατροφή τῆς ἀτομικῆς συνειδήσεως. Αὕτη συνίσταται εἰς τὴν διάκρισιν τοῦ ἀγαθοῦ ἀπὸ τοῦ κακοῦ καὶ εἰς τὴν σταθερότητα τῆς βουλήσεως ν' ἀποφεύγῃ τὸ κακὸν καὶ νὰ πράττῃ τὸ ἀγαθόν.

Τὸ παιδίον γεννᾶται σχεδὸν ἀδιάφορον πρὸς τὸ ἀγαθὸν καὶ τὸ κακὸν καὶ μὲ μόνον τὸ ἀμυδρὸν φῶς, τὸ ὁποῖον ἔχει ἡ συνείδησίς του.

Ἡ κατάστασις ὅμως αὕτη τῆς ἀθωότητος δὲν δύναται νὰ διαρκέσῃ ἐπ' ἄπειρον. Βραδύτερον θὰ καταστῇ εἰς θέσιν νὰ διακρίνῃ τὸ ἀγαθὸν καὶ καὶ ἀποκόψῃ τὰς κλίσεις πρὸς τὸ κακόν, οὔτω δὲ καταντᾷ εἰς τὸν ἀληθῆ ἠθικὸν βίον. Διὰ τοῦτο λοιπὸν οἱ γονεῖς καὶ οἱ παιδαγωγοὶ πρέπει νὰ ὀδηγοῦν τὸν παῖδα διδάσκοντες αὐτὸν τὴν ἀξίαν τῆς καθαριότητος, τῆς αἰδοῦς, τῆς ἐργασίας, τὸν σεβασμὸν πρὸς τοὺς γονεῖς, τὸν περιορισμὸν τῶν ἐνστίκτων κτλ. Τὰ βιβλία, τὰ προφορικὰ μαθήματα καὶ τὰ παραδείγματα εἶναι αἱ πηγαί, ἐξ ὧν ἀναβλύζει ἡ ἠθικὴ ἀλήθεια.

Ἄλλὰ εἶναι ἐλλιπὴς ἡ τοιαύτη μόρφωσις, ὅταν ἀποτείνηται μόνον εἰς τὸν νοῦν. Διὰ τοῦτο πρέπει νὰ συνδέηται διὰ τῆς ἰσχυροποιήσεως καὶ τῆς βουλήσεως, ἥτις ἐντέλλεται τὴν προᾶξιν τοῦ ἀγαθοῦ καὶ τὴν ἀποφυγὴν τοῦ κακοῦ. Τοῦτο ὅμως κατορθοῦται διὰ τῆς ἀσκήσεως. Ὅπως πάλιν ἀμέλεια πρὸς ἐνίσχυσιν τῆς βουλήσεως καὶ πρὸς φωτισμὸν τοῦ νοῦ, ἀμβλύνει τὴν συνείδησιν καὶ ἐπιφέρει τὴν ἠθικὴν πόρωσιν.

2. Ἀνατροφή τῆς κοινωνικῆς συνειδήσεως. Μεγάλως συ-

ντελεῖ εἰς τὴν ἀνατροφὴν ἢ κοινωνικὴ συνείδησις, ἥτις εἶναι ἰκανὴ ἀναπτύξεως.

Ἡ ἱστορία μαρτυρεῖ, ὅτι αἱ προκαταλήψεις καὶ τὰ κακά, ἀτινα μαστίζουσι τοὺς βαρβάρους ὀλίγον κατ' ὀλίγον ἀφανίζονται. Ἡ δουλεία, τὴν ὁποίαν ἠνείχετο ἡ ἀνθρωπότης ἐξεφανίσθη, ὁ σεβασμὸς πρὸς τὴν ἀνθρωπίνην ζωὴν ἐκορυφώθη, ἡ ἀληθὴς ἀντίληψις τοῦ οἰκογενειακοῦ βίου κατήργησε τὴν πολυγαμίαν, τὸ δικαίωμα τῆς ζωῆς καὶ τοῦ θανάτου, τὸ ὁποῖον εἶχεν ὁ πατὴρ ἐπὶ τῶν τέκνων δὲν ὑφίσταται, ὡς καὶ τὸ δικαίωμα τῆς ιδιοκτησίας καὶ κατεστάλη ἡ κλοπή, ἀπαγορεύεται δὲ ἡ πώλησις καὶ ὁ φόνος τῶν αἰχμαλώτων κτλ. Διὰ τὰ ἀναπτυχθῆ ἀκόμη ἡ κοινωνικὴ συνείδησις πρέπει νὰ προσαρμόζηται πρὸς τὰς ἰδέας τοῦ Εὐαγγελίου καὶ νὰ ζητῆ ἄνωθεν τὴν βοήθειαν καὶ τὴν εὐλογίαν τοῦ Θεοῦ, ἵνα ἐπικρατήσῃ ἐν τῇ κοινωνίᾳ καὶ τῷ ἀτόμῳ, τὸ ὑπέρτατον ἀγαθόν· νὰ εὐχεται δὲ τὴν πραγματικὴν μόρφωσιν τοῦ νοῦ.

Θέματα πρὸς συζήτησιν

Νὰ συζητηθῆ ἡ διαφορὰ μεταξὺ ψυχολογικῆς καὶ ἠθικῆς συνειδήσεως.

Νὰ συζητηθοῦν τὰ μέσα καὶ ἡ ἀνάγκη τῆς μορφώσεως τῆς συνειδήσεως.

Ἀξιόματα

1) Εἰ οὖν τὸ φῶς τὸ ἐν σοὶ σκότος ἐστί, τὸ σκότος πόσον ; (Ματθ. στ. 24).

2) Ἡ κακία δηλητηριάζει μὲ τὸ ἴδιον τῆς δηλητήριον. Ἡ κακία ἀφήνει ὡς ἔλκος εἰς τὴν σάρκα χαίνουσαν πληγὴν, ἥτις διαρκῶς ἀνοίγει καὶ αἱματώνει αὐτήν. (Montaigne).

3) Ἡ συνείδησις βασιλεύει. Αὕτη προηγείται τοῦ Εὐαγγελίου καὶ δίδει εἰς αὐτὸ ζωὴν. Αὕτη δέον νὰ προηγῆται ὡς στήλη φωτὸς πάσης πράξεως.

4) Τίνος δ' ἔνεκεν ὅλως ἐν τῇ διανοίᾳ τῇ ἡμετέρᾳ κριτὴν οὔτω διηνεκῶς ἐγρηγορότα καὶ νήφοντα κατέστησεν ἡμῖν ὁ Θεός, τὸ συνειδὸς λέγω.

Οἱ μὲν γὰρ ἔξωθεν δικασταὶ καὶ ὑπὸ χρημάτων διαφθείρονται, καὶ κολακείας χαννοῦνται . . . τὸ δὲ τοῦ συνειδότητος δικαστή-

ριον οὐδενὶ τούτων εἶκειν οἶδεν κ. τ. λ. (Χρυσόστομ. ὁ ὑπέροχος λόγος περὶ ἐλέγχου τῆς συνειδήσεως).

6. ΠΕΡΙ ΗΘΙΚΗΣ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΣ

Πρὸς πρᾶξιν τοῦ ἀγαθοῦ ἀπαιτοῦνται δύο ὅροι ἀναγκαῖοι. Ὁ μὲν πρῶτος εἶναι ἡ συνείδησις, ἣτις προβάλλει τὸ ἀγαθόν, ὡς καθῆκον. Ὁ δὲ δεύτερος ἡ δύναμις νὰ ἐκτελεσθῇ τὸ ἀγαθόν, δηλαδὴ ἡ ἠθικὴ ἐλευθερία. Ὁ ὅρος ὅμως ἐλευθερία σημαίνει πολλά.

Σωματικὴ ἐλευθερία εἶναι ἐκείνη, ἣτις δίδει εἰς τὸν ἄνθρωπον τὴν δύναμιν νὰ μεταχειρίζεται ἐλευθέρως τὰ μέλη τοῦ σώματός του· νὰ κινῆται καὶ νὰ μετατοπίσῃ πᾶν ἐμπόδιον. Ἡ ἐλευθερία αὕτη ἐλλείπει ἀπὸ τὸν παραλυτικὸν καὶ ἀπὸ τὸν αἰχμάλωτον.

Πολιτικὴ Ἐλευθερία εἶναι ἐκείνη, κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ ἄνθρωπος δύναται ἀκωλύτως νὰ μεταχειρίζεται τὰ προϊόντα τῆς ἐργασίας αὐτοῦ, νὰ ἰδρῦσῃ οἰκογένειαν καὶ νὰ μεταβιβάσῃ τὰ ὑπάρχοντα αὐτοῦ εἰς τοὺς ἀπογόνους του. Ἡ ἐλευθερία αὕτη δὲν ὑπάρχει εἰς τὸν δούλον, ὅστις πωλεῖται ἢ ἀγοράζεται ὡς ὑλικόν τι καὶ δὲν ἔχει οὐδὲν δικαίωμα ἐπὶ τοῦ προϊόντος τῆς ἐργασίας του.

Ἐλευθερία ἐκπληρώσεως τῶν πολιτικῶν δικαιωμάτων, ἣτις παρέχει εἰς τὸν ἄνθρωπον τὴν ἐξουσίαν νὰ μετέχῃ τῆς διοικήσεως τῆς χώρας νὰ ἐκλέγῃ τοὺς ἄρχοντας καὶ νὰ βελτιοῖ διὰ τῶν νόμων τὴν πολιτικὴν του ἐλευθερίαν. Τούτων ὅμως ἐντελῶς διάφορος εἶναι ἡ **ἠθικὴ ἐλευθερία**, ἣτις δίδει εἰς τὸν ἄνθρωπον δύναμιν ἐπὶ τοῦ ἑαυτοῦ του, δύναμιν νὰ διευθύνῃ τὸν βίον του, δύναμιν ν' ἀκολουθῇ τὴν συνείδησίν ἐν τῇ πράξει τοῦ ἀγαθοῦ.

Ἡ τοιαύτη δύναμις εἶναι ἀπαραβίαστος. Δύναται νὰ δεσμευθῇ ὁ ἄνθρωπος, νὰ στερηθῇ τῶν πολιτικῶν δικαιωμάτων, ἀλλ' ὅμως οὐδεμίαν ἐξωτερικὴν βίαν δὲν δύναται νὰ περιορίσῃ τὴν ἠθικὴν του ἐλευθερίαν. Ἐν ταύτῃ δὲ παραλαραμένει ἡ πραγματικὴ ἀξία τοῦ ἀνθρώπου. Διὰ ταύτης καταβάλλει τὴν αἰσθηκότητα, περιφρονεῖ τὰς ἀπολαύσεις καὶ τὸ συμφέρον καὶ θριαμβεύει κατὰ

κατὰ τοῦ ἐγωϊσμοῦ του. Ἀλλὰ μήπως εἶναι ἀπάτη ! Ὁ,τι ὀφεί-
λομεν νὰ πράττωμεν δυνάμεθα τῷ ὄντι νὰ τὸ πράττωμεν ;

Ἀποδείξεις περὶ τῆς ἐλευθερίας. Ἡ καθημερινὴ πείρα
πεῖθει ἡμᾶς περὶ τῆς ἐλευθερίας.

1) Πρὸ τῆς πράξεως, ἂν καὶ πολλὰ εἶναι τὰ προβαλλόμενα,
οὐχ' ἦττον ἐκλέγομεν ἐκεῖνα, τὰ ὁποῖα θέλομεν. Καὶ κατὰ τὴν
πρᾶξιν δυνάμεθα νὰ παρατηθῶμεν αὐτῆς καὶ νὰ ἀρχίσωμεν
ἄλλην. Πρᾶξις συντελεσθεῖσα ἐπάγει τὴν εὐθύνην ἡμῶν, διότι
εἴμεθα πεπεισμένοι, ὅτι ἠδυνάμεθα καὶ ἄλλως νὰ τὴν ἐκτελέσω-
μεν. Ὁ Bossuet λέγει, ὅτι ἕκαστος ἀκούει καὶ συμβουλεύεται
ἑαυτὸν, καὶ γνωρίζει, ὅτι εἶναι ἐλεύθερος καθὼς αἰσθάνεται ὅτι
εἶναι λογικός.

Ἡθικὸς νόμος. Ὁ ἠθικὸς νόμος ἐπιβάλλει εἰς τὸν ἄν-
θρωπον ὡς καθήκον «πράττε τοῦτο καὶ ἀπόφυγε ἐκεῖνο». Ὁ
νόμος λοιπὸν οὗτος θὰ ἦτο ἀπάτη, ἢ συνείδησις τοῦ ἀνθρώπου
θὰ ἦτο οὐτοπία, εἴαν τις δὲν ἠδύνατο πράγματι νὰ πράττῃ ἢ νὰ
ἀποφεύγῃ τὸ διαταττόμενον. Ἐὰν ὁ ἄνθρωπος δρᾷ ἀναγκαστι-
κῶς τότε τίνα λόγον ἔχει ὁ ἠθικὸς νόμος ! Οἱ φυσικοὶ νόμοι ἀ-
ναγκάζουν, ἀλλ' οὗτοι δὲν παρίστανται ὡς προσταγαὶ δεικνύου-
σαι τὴν πρᾶξιν, ἀλλ' ὡς δυνάμεις παράγουσαι αὐτήν. Ὅδεις δύ-
ναται νὰ παραβάλῃ τὸν νόμον τῆς πτώσεως τῶν σωμάτων πρὸς
τὸν νόμον τῆς ἀπαγορεύσεως τοῦ φόνου. Ὁ Κάντιος λέγει «ὁ
ἄνθρωπος κρίνει, ὅτι δύναται νὰ πράξῃ τι, διότι ἔχει τὴν συνεί-
δησιν τοῦ καθήκοντος καὶ ἀναγνωρίζει ἐν ἑαυτῷ τὴν ἐλευθερίαν,
ἧτις ἄνευ τοῦ ἠθικοῦ νόμου θὰ ἔμενεν ἄγνωστος».

Αἱ τιμωρίαι καὶ αἱ ἀμοιβαί. Αἱ ἀμοιβαὶ καὶ αἱ τιμωρίαι
δὲν θὰ ἦσαν λογικαὶ καὶ δίκαιοι, ἂν ὁ ἄνθρωπος δὲν ἦτο ἐλεύ-
θερος. Ἡ δὲ εὐθύνη διὰ τὰς κακὰς πράξεις θὰ ἦτο μορῖα. Ἐ-
πομένως ἡ ποινικὴ δικαιοσύνη δὲν ἔχει λόγον. Ἐὰν ταῦτα γίνου-
ν ἀποδεκτὰ τότε οἱ ἐνάρετοι, οἱ μαρτυροῦντες ἐν τῷ κόσμῳ διὰ τὴν
ἀλήθειαν θὰ ἦσαν οἱ μωρότεροι, οἱ δὲ φαῦλοι οἱ ὑπεροχώτεροι τῶν
ἀνθρώπων. Ὁ Σωκράτης π. γ. θὰ ἦτο κατώτερος τοῦ Ἀλῆ-
Πασσᾶ καὶ ὁ Ἀριστείδης τοῦ Πανσανίου. Ὁχι ! ὁ ἄνθρωπος
εἶναι πατὴρ τῶν πράξεών του, ὅπως εἶναι πατὴρ τῶν τέκνων του

επομένως εϋθύνεται· όλα δὲ τὰ πολιτεύματα βασίζονται ἐπὶ τῆς ἐλευθερίας τοῦ ἀτόμου.

Ἡ λογικότης. Διότι εἶναι λογικὸς ὁ ἄνθρωπος εἶναι καὶ ἐλεύθερος.

Καὶ ἀνάλογος πρὸς τὸν βαθμὸν τῆς λογικότητος εἶναι καὶ ὁ βαθμὸς τῆς ἐλευθερίας. Ἡ λογικότης δὲ εἶναι ἐκείνη, ἣτις τὴν θέλησιν τοῦ ἀνθρώπου δεσμεύει καὶ δὲν τὴν ἀφήνει ἔρμαιον τοῦ ἐνστίκτου καὶ τῶν παραλόγων ἀξιώσεων, ὡς συμβαίνει εἰς τὰ ζῶα. Ὁ ἄνθρωπος ἐκλέγει, διότι εἶναι λογικὸς· εἶναι ἐλεύθερος, διότι σκέπτεται. Προβάλλονται εἰς τὸν ἄνθρωπον διάφορα ιδεώδη, ἀλλ' οὐδὲν ἔχει τὴν δύναμιν νὰ τὸν ἐξαναγκάσῃ.

Ἀντιρρήσεις κατὰ τῆς ἐλευθερίας. Εἰς δύο συστήματα δυνάμεθα νὰ περιλάβωμεν τὰς κατὰ τῆς ἐλευθερίας ἐνστάσεις. Εἰς τοὺς παραδεχομένους, ὅτι αἱ πράξεις τοῦ ἀνθρώπου διευθύνονται ἀπὸ ἐξωτερικὴν τινα ἀναγκαιότητα· ἣτις εἶναι μακρὰν τοῦ κόσμου, ὡς εἶναι οἱ μοιρολάτραι (fatalisme) καὶ εἰς τοὺς παραδεχομένους, ὅτι εἶναι ἀποτέλεσμα ἐνεργείας τῶν φυσικῶν νόμων, ὡς εἶναι οἱ ἐτεροαρχικοὶ (determininisme)

Μοιρολατρεία. (fatalisme) Ἔχομεν δύο εἰδῶν πεπωμένα. Τὸ μουσουλμανικὸν καὶ τὸ θεολογικὸν τοιοῦτον. **Ἄν τὸ Μουσουλμανικὸν πεπωμένον** ἐννοεῖ τὴν ἀνθρωπίνην θέλησιν διευθυνομένην ἔξωθεν ἀπὸ τὸ μοιραῖον. «Ὅ,τι εἶναι γραμμένον θὰ γείνη ἀναγκαίως, ὅ,τι εἶναι νὰ γείνη θὰ γείνη, ὅ,τι δήποτε καὶ ἂν ἀντιτάξωμεν» Ἡ θεωρία αὕτη ἦτο τὰ μέγιστα διαδεδομένη εἰς τοὺς ἀρχαίους Ἕλληνας καὶ σήμερον παρὰ τοῖς μωαμεθανοῖς. Ὁ μωαμεθανὸς στρατιώτης ἀνάχωρεῖ διὰ τὴν μάχην λέγων «ἐὰν εἶναι γραμμένον νὰ νικήσωμεν, ὁ ἐχθρὸς δὲν θὰ δυνηθῆ νὰ κάμῃ τίποτε καθ' ἡμῶν». Ἀλλὰ καὶ μεταξὺ χριστιανῶν ἀγραμμάτων ὑπάρχει ἡ πρόληψις αὕτη «ἦτο γραμμένον νὰ πάθῃ» ἀκούει πολλὰκις.

Οἱ ὁπαδοὶ τῆς μοιρολατρείας διὰ νὰ συμφωνοῦν πρὸς τὰς ιδέας των πρέπει νὰ μένουν ἀδρανεῖς. Διότι, διατι νὰ ἐργάζηται τις ἀφοῦ τὰ πάντα δι' αὐτὸν εἶναι κεκανονισμένα ἐκ τῶν προτέρων! Ἄλλ' ὅμως πόσον μωρὰ εἶνε ἡ θεωρία αὕτη. Ἄνευ ἐργασίας ἐπέρχεται ἡ δυστυχία, ἐν ᾧ ἡ ἐργασία εἶναι πηγὴ εὐτυχίας. Ἀρ-

καὶ νὰ ρίψη ἐν βλέμμα ἐπὶ τοῦ κόσμου καὶ εἰς πᾶσαν πρόοδον θὰ συνταντήσῃ τὴν ἐργασίαν. Ἡ βοήθεια τοῦ θεοῦ ἔρχεται εἰς ἐκείνους, οἵτινες βοηθοῦν ἑαυτούς. Ἡ θεία πρόνοια δὲν ἐμποδίδει κανένα ἀπὸ τοῦ νὰ ἐργάζηται.

Βον. Τὸ θεολογικὸν πεπρωμένον. Τοῦτο εἶναι κάπως διάφορος ἔκφρασις τοῦ προηγουμένου. Ἀφοῦ ὁ Θεὸς γνωρίζει τὸ πᾶν, λέγουν οἱ παραδεχόμενοι τοῦτο, γνωρίζει καὶ ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον θὰ πράξῃ. Ἐὰν λοιπὸν τὸ γνωρίζῃ ἐκ τῶν προτέρων θὰ τὸ πράξῃ ἀναγκαιῶς· λοιπὸν δὲν εἶμαι ἐλεύθερος. Ἀλλ' ὅμως ἡ ἀνθρωπίνη ἐλευθερία καὶ ἡ θεία γνώσις εἶναι δύο ἀλήθεια ὄρθαι· χάριν δὲ τῆς μιᾶς δὲν θὰ περιφρονήσωμεν τὴν ἄλλην· ὁ θεὸς δὲν προβλέπει τὸ μέλλον, ὡς ἡμεῖς. Ἐν τῇ παγνωσίᾳ τοῦ Θεοῦ, τὰ μέλλοντα εἶναι δι' αὐτὸν ὡς παρόντα. Τὰς ἐλευθέρως γενομένας πράξεις τὰς προβλέπει ὡς ἐλευθέρως καὶ δὲν περιορίζει ποσῶς τὴν ἐλευθερίαν τοῦ πράττοντος. Τὸ σφάλμα συνίσταται ἐν τούτῳ, ὅτι ὁμιλοῦμεν περὶ τῆς θείας γνώσεως ὡς περὶ ἀνθρωπίνης.

Θέτομεν δὲ εἰς τὴν θείαν γνώσιν χρόνους καὶ διαστήματα.

Ἡ ἑτεροαρχία (determinisme). Τὸ σύστημα τοῦτο ἀρνεῖται τὴν ἐλευθερίαν ἐν ὀνόματι τῶν φυσικῶν νόμων, οἵτινες, βεβαίως τὸ σύστημα τοῦτο, ἀναγκάζουν τὴν ἡμετέραν βούλησιν. Παρόσταται δὲ ὡς φυσικὴ ἑτεροαρχία καὶ ὡς **ψυχολογικὴ τοιαύτη**.

Α) Φυσικὴ ἑτεροαρχία. Αὕτη ἀναχωρεῖ ἐκ δύο ἀρχῶν. Ἐκ τῆς ἀρχῆς τῆς ἔξωθεν αἰτίας τῶν φαινομένων καὶ ἐκ τοῦ νόμου τῆς διαφυλάξεως τῆς ἐνεργείας.

Οὐδὲν φαινόμενον παράγεται ἐκ τοῦ μηδενὸς οὐδὲ τυχαίως. Πᾶν φυσικὸν φαινόμενον ἀναφαίνεται ἐκ προτέρας ἐνεργείας, ἢ τις εἶναι ἡ αἰτία του. Ἀμαξοστοιχία π. χ. βαδίζει ἔνεκα τῆς ὀρθήσεως τοῦ ἀτμοῦ. Ὁ ἀτμὸς πάλιν ἔχει ὡς αἰτίαν τὴν θερμότητα. Καὶ ἐπὶ τῶν ψυχικῶν φαινομένων παρατηρεῖται ὁ προσδιορισμὸς τοῦ ἑνὸς ὑπὸ τοῦ ἄλλου. Ὡστε οὐδὲ ταῦτα διαφεύγουν τὸν νόμον τοῦτον καὶ ταῦτα εἶναι ἐν σχέσει μὲ προηγουμένας αἰτίας.

Ὁ νόμος οὗτος εἶναι συνδεδεμένος μετὰ τοῦ νόμου τῆς δια-

τηρήσεως τῆς ἐνεργείας τίποτε δὲν δημιουργεῖται καὶ δὲν χάνε-
ται ἀλλὰ πάντα μεταμορφοῦνται. "Ὅταν νέον φαινόμενον παρου-
σιάζεται, δανείζεται τὴν ἐνέργειαν του ἐκ τῆς μεταμορφώσεως.
"Ὅταν πάλιν παύη ἡ ἐνέργειά του δὲν χάνεται· ὅταν πάλιν νέον
φαινόμενον παράγῃται δὲν δημιουργεῖται δι' ἐνεργείας νέας· δύο
φαινόμενα ἀλλεπάλληλα παράγονται, διότι ἡ ἐνέργεια τοῦ ἐνὸς
μεταβαίνει εἰς τὸ ἄλλον. Τὸ αὐτὸ συμβαίνει καὶ εἰς τὰ ψυχικὰ
φαινόμενα. Ἄλλ' ὅμως ἐὰν τὰ ψυχικὰ φαινόμενα δὲν ἀποδεικνύ-
ονται προερχόμενα ἐκ φυσικοχημικῶν μεταβολῶν τότε ταῦτα
προέρχονται ἐκ τῆς ἐλευθερίας. Τί ἀξίζουσιν οἱ νόμοι τῆς ἑτερο-
χίας; μέχρι τίνος σημείου ἐξικνοῦνται; Ἐν πρώτοις παρατηροῦ-
μεν, ὅτι εἶναι ἀπλή ὑπόθεσις ἡ θεωρία αὕτη, διότι ἐκ δεδομένων
τοῦ ὕλικου κόσμου ἐγενίκευσε τὸν νόμον τοῦτον. Ἄν δὲ ὑποθέ-
σωμεν, ὅτι ἀληθεύει διὰ τὴν ἄψυχον ὕλην θὰ ὑφίστατο τὰς
προσβολὰς τοῦ ζωϊκοῦ κόσμου, εἰς τὸν ὁποῖον φαίνεται ἀπραγ-
ματοποίητος αὕτη, διότι χρειάζονται μυριάδες μεταβολαὶ τῆς φυ-
σικῆς ἐνεργείας. Διὰ τὴν ἐννοήσῃ δέ τις τοῦτο, ἅς φαντασθῇ τὴν
ἐξέλιξιν τοῦ σπέρματος καὶ τὴν σταθερότητα τῆς μορφῆς τῶν
ζωϊκῶν ὄντων, τὰ ὁποῖα θὰ διήλθον ἀναριθμητούς μεταβολὰς
διὰ τὴν φθίσειν εἰς τὴν παροῦσαν κατάστασιν.

Πόσον δύσκολον εἶναι διὰ τὴν συνειδήσιν τοῦτο! Τὸ ὕλικόν
στοιχεῖον, τὸ ὁποῖον ἀκολουθεῖ, ὡς ἀποτέλεσμα εἰς ταύτας τὰς
πράξεις, πρωτίστως εἰς τὰ νευρικὰ ἐγκεφαλικά κύτταρα, εἶναι
μία κατάσταση, ἣτις δὲν παράγει τὰς ἐνεργείας, ὡς παράγει αἰ-
τία τις τὸ ἀποτέλεσμα. Δὲν ὑπάρχει δὲ οὐδεμία ἀναλογία μεταξὺ
τῆς μεταμορφώσεως τῆς φυσικῆς ἐνεργείας καὶ τῆς καταστάσεως
τῆς συνειδήσεως καὶ ποτὲ τὰ αὐτὰ προηγούμενα δὲν ἀκολου-
θοῦνται ὑπὸ τῶν αὐτῶν συνεπειῶν. Ὑπάρχει λοιπὸν ἀνεξαρτησία
ἀπὸ ἀπόψεως αἰτιότητος μεταξὺ τῶν μεταβολῶν καὶ τῆς φυσικῆς
ἐμφανίσεως ἐλευθέρων πράξεων.

Β'.) Κατὰ τὴν ψυχολογικὴν ἑτεροχίαν ἡ βούλησίς μας ὁμοι-
άζει μὲ ζυγὸν ταλαντευόμενον, ὅστις ῥέπει πρὸς τὸ βαρύτερον
μέρος, ἐνθα ὑπάρχει τὸ ἰσχυρότατον ἐλατήριον. Ἐπομένως τὰ ἐ-
λατήρια κανονίζουν τὴν βούλησίν μας.

Σφάλλονται ὅμως, διότι ποσάκις δὲν ἀποφασίζομεν ἄνευ σὺ-

δενός ἐλατηρίου. Ὅνος, τοποθετούμενος μεταξύ δύο δοχείων ἐκ βρώμης ἐξ ἴσου διεγερτικῶν, θ' ἀπέθνησκεν ἐκ τῆς πείνης, διότι δὲν θὰ εἶχε κανὲν ἐλατήριο νὰ προτιμήσῃ τὸ μὲν τοῦ δὲ ἀλλ' ὅμως οὗτος τρώγει τὸ περιεχόμενον καὶ τῶν δύο. Οὕτω καὶ ἡ ἐλευθερία τοῦ ἀνθρώπου ποτὲ δὲν ἀναφαίνεται μεγαλυτέρα, παρὰ, ὅταν ἀποφασίζῃ ἄνευ ἐλατηρίου. Ἀλλὰ καί, ἂν παρουσιασθῶσιν ἐλατήρια, ἀφίεται εἰς ἡμᾶς ἡ ἐκλογή τοῦ ἰσχυροτέρου.

Θέματα πρὸς συζήτησιν

- 1) Δύνανται ἡ ἑτεροαρχία καὶ μοιρολατρεία νὰ ἐρημνεύσουν τὸν ἠθικὸν καταλογισμόν ;
- 2) Ποῖα θὰ εἶναι τ' ἀποτελέσματα, ἂν λείψῃ ἡ πίστις τῶν ἀνθρώπων εἰς τὴν ὑπαρξιν τῆς ἐλευθερίας.

Ἀξιώματα

- 1) Ὅστις θέλει ὀπίσω μου ἐλθεῖν ἀπαρνησάσθω ἑαυτὸν καὶ . . . ἀκολουθήτω μοι (Μάρκ. 4 34).
- 2) Ὁ ἀνθρώπος ἠμπορεῖ νὰ εἶναι αἰχμάλωτος, ἀλλ' ὄχι καὶ σκλάβος (Fenelon).
- 3) Καμμία δύναμις δὲν δύναται νὰ καταλάβῃ τὸ δούλωμα τῆς ἀνθρωπίνης ἐλευθερίας (Fenelon).

7. ΒΑΘΜΙΣΕΣ ΤΗΣ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΣ

Ἡ ἀνθρωπίνη ἐλευθερία ἐν τῇ ἐξασκήσει τῆς παρουσιάζει διαφοροὺς βαθμίδας. Φύσει ὁ ἀνθρώπος εἶναι ἐλεύθερος. Ἀλλ' ὅμως ἡ ἐλευθερία αὕτη παρουσιάζει διαφοροὺς βαθμίδας. Κατὰ τὴν παιδικὴν ἡλικίαν, κατὰ τὸν ὕπνον καὶ τὴν παραφροσύνην, ἔνθα ἡ ἐλευθερία ἐλλείπει, μέχρι τῆς φυσικῆς χρήσεως τοῦ λογικοῦ, παρουσιάζει διαφοροὺς ἀποχωρήσεις. Δὲν εἶναι λοιπὸν δίκαιον νὰ κρίνωνται αἱ πράξεις τῶν ἀνθρώπων κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον, ἀλλὰ συμφώνως μὲ τὴν ὑπάρχουσαν ἐλευθερίαν. Τοῦτο ἄλλως λαμβάνουν ὑπ' ὄψιν τὰ δικαστήρια, τὰ ὁποῖα καταλογίζουν εὐθύνην εἰς τοὺς ἐγκληματίας, πάντοτε ἀνάλογον πρὸς τὴν ἐλευθερίαν αὐτῶν.

Ἡ ἐλευθερία εἶναι ἀνάλογος πρὸς τὴν χρῆσιν τοῦ λογικοῦ. Τὸ μέτρον τῆς ἐλευθερίας τοῦ ἀνθρώπου εἶναι τὸ λογικόν.

ὅσο το λογικόν αναπτύσσεται τοσοῦτον ἡ κυριαρχία τοῦ ἀνθρώπου ἐπὶ τοῦ ἑαυτοῦ του εἶναι μεγαλυτέρα.

Τοῦναντίον δὲ ὅ,τι περιορίζει τὸ λογικόν προσβάλλει τὴν ἐλευθερίαν. Καὶ ὅ,τι ἐλαττοῖ τὴν χρῆσιν τοῦ λογικοῦ ἐλαττοῖ τὴν δύναμιν τῆς ἐλευθερίας.

Συζητοῦν οἱ φιλόσοφοι, ἂν αἱ αἰτίαι, αἱ ἐλαττοῦσαι τὴν ἐλευθερίαν, διευθύνονται εἰς τὸν νοῦν ἢ εἰς τὴν θέλησιν. Πάντοτε διευθύνονται εἰς τὸν νοῦν, διότι ἡ θέλησις πράττει ὅ,τι δικαιολογεῖ τὸ λογικόν, ὅ,τι εἶναι ἄριστον. Χαλιναγωγεῖται δὲ αὕτη πάντοτε ὑπὸ τοῦ λογικοῦ. Θὰ ἐξετάσωμεν λοιπὸν κατωτέρω τὰς αἰτίας, αἵτινες ἐλαττοῦν πλεῖον ἢ ἔλαττον τὴν ἐλευθερίαν, διὰ τὰ ὑπολογίζωμεν τὴν εὐθύνην.

Αον) Αἰτίαι αἵτινες παρουσιάζουν εἰς τὸ λογικόν τὴν εἰκόνα τοῦ καθήκοντος. Δὲν πρόκειται ἐνταῦθα περὶ τῆς νηπιακῆς-ἡλικίας, οὔτε περὶ τῆς μανίας ἢ τῆς μέθης καὶ τοῦ ὕπνου ὅπου δὲν ὑπάρχει λογικόν καὶ ἐπομένως ἐλλείπει καὶ ἡ ἐλευθερία. Πᾶσαι αἱ πράξεις τότε εἶναι ἀνεύθυνοι. Ἐνταῦθα πρόκειται περὶ ἀνθρώπου τελείως λογικοῦ καὶ ἐπομένως ἐλευθέρου. Καὶ ἐν τῇ καταστάσει ταύτῃ δύναται τις τὰ πῆσῃ θῦμα τῆς ἀγνοίας, τῆς πλάνης, τῆς λησμοσύνης, τῆς ἀπροσεξίας καὶ νάγνοῃ τὸ καθήκον. Καὶ εἰς τὴν περίπτωσιν ταύτην συμβαίνει τὸ λογικόν τὰ μὴ ἀγρυπνῆ καὶ ἡ εἰκὼν τοῦ καθήκοντος τὰ μὴ παρουσιάξῃ εἰς αὐτὸν ἐλατήρια τοιαῦτα, ὥστε τὰ παρακινήθῃ ἢ βούλησις. Π. χ. πρέπει εἰς ὠρισμένην προθεσμίαν τὰ πληρώσω χρέος τι. Ἡ προθεσμία ὅμως παρέρχεται καὶ ἐγὼ λησμονῶ τὴν ὑποχρέωσιν τούτην. Ἡ εἰκὼν τοῦ καθήκοντος δὲν παρίσταται εἰς τὸν νοῦν μου. Τότε δὲ δὲν ἐκπληρῶ τὸ καθήκον μου, ἀλλὰ δὲν εἶμαι καὶ ὑπεύθυνος, διότι δὲν ἤμην ἐλεύθερος. Ἡ κοινωνία δύναται τὰ ἀμφιβάλλῃ περὶ ἐμοῦ, ἐγὼ ὅμως δὲν εἶμαι ἔνοχος ἠθικῶς.

Βον) Αἰτίαι, αἵτινες προβάλλουν εἰς τὸν νοῦν εἰκόνας ἀντιθέτους πρὸς τὸ καθήκον. Ὅταν μὲ γαλήνην μελετᾷ τις τὰ διάφορα ἐλατήρια, τότε εἶναι βέβαιος ὅτι εἶναι ἐλεύθερος. Τὸ λογικόν ἐξετάζει τὰ ὑπὲρ καὶ τὰ κατὰ τῆς πράξεως καὶ προτιμᾷ τὰ παρουσιάσῃ τὸ σπουδαιότερον ἐλατήριο, τὸ ὁποῖον

παρασύρει τὴν βούλησιν. Ἀλλὰ συμβαίνει πολλάκις ἀντίθετοι εἰκόνες πρὸς τὸ καθήκον νὰ παρουσιάζωνται εἰς τὸν νοῦν ζωηρόταται ἀπὸ πᾶσαν ἄλλην.

Τότε λοιπὸν αὐταὶ ἐξαλείφουν τὰς πρὸς ἐκπλήρωσιν τοῦ καθήκοντος συντελούσας εἰκόνας, κυριαρχοῦν ἐπὶ τοῦ λογικοῦ καὶ παρακινοῦν τὴν βούλησιν εἰς προᾶξιν. Εἰς τὴν περίστασιν ταύτην ἡ ἐλευθερία ἐξασθενεῖ.

Διάφοροι δὲ εἶναι αἱ ἐξασθενοῦσαι τὴν θέλησιν αἰτίαι· τοιαῦτα εἶναι ἡ ἰδιοσυγκρασία, τὰ πάθη, αἱ προλήψεις καὶ ἡ νευρασθένεια, αἵτινες προέρχονται ἐξ αὐτοῦ τοῦ ἀνθρώπου, ὡς ὁ φόβος καὶ ἡ ὑποβολή.

α) Ἰδιοσυγκρασία. Διάφοροι ἄνθρωποι ὑπὸ τὰς αὐτὰς συνθήκας δαφόρως δρωσιν, ἀφορμὴ δὲ τούτου ἡ ἰδιοσυγκρασία· π. χ. προκειμένου νὰ παρασχεθῇ βοήθεια εἰς τινὰ κινδυνεύοντα ἄλλως θὰ δράσῃ ὁ αἱματώδους κράσεως, ἄλλως ὁ φλεγματικῆς, ἄλλως ὁ νευρικοῦ καὶ ἄλλως ὁ χολώδους. Ὁ νευρικός π. χ., εὐαίσθητος ὢν, θὰ παραλύσῃ καὶ ἀντὶ νὰ προσφέρῃ βοήθειαν θὰ ἔχη αὐτὸς ἀνάγκην τοιαύτης. Ἡ εὐθύνη συνεπῶς διαφόρως ὑπολογίζεται εἰς ἕκαστον.

β) Αἱ προλήψεις. Πολτάκις αὐταὶ ἢ εἶναι ἔμφυτοι καὶ διαδίδονται διὰ τῆς κληρονομικότητος, ἢ εἶναι ἀποτέλεσμα τῆς οἰκογενειακῆς ἀνατροφῆς. Οἱ ἄνθρωποι, οἱ διατελοῦντες ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῶν ἰδεῶν τούτων, δὲν ἔχουν τὰς αὐτὰς κατευθύνσεις π. χ. ἐὰν πρόκειται νὰ βοηθήσωσι πάσχουσαν τινὰ οἰκογένειαν θὰ τὸ κάμουν, ἐὰν ἔζησαν ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν ἐλευθέρων πολιτικῶν ἰδεῶν, αἵτινες ἠννόησαν τὰς ιδέας τῆς ἀλληλοβοηθείας. Ἀλλὰ καὶ ἄλλαι ιδέαι διαδίδονται ἢ κληρονομικῶς ἢ διὰ οἰκογενειακῆς ἀνατροφῆς. Ὡς εἶναι π. χ. παρ' ἡμῖν ἡ ἰδέα τῆς οἰκογενειακῆς τιμῆς εἰς περιοπὴν, τὴν ὁποίαν αἰσθάνεται καὶ ἡ Ἑλληνικὴ κοινωνία. Διὰ τοῦτο δὲ καὶ τὰ δικαστήρια ἀθροῦν τοὺς ἐκδικητὰς τῆς οἰκογενειακῆς τιμῆς.

γ) Τὰ πάθη. Τὰ συχνότατα τῶν παθῶν εἶναι ὁ θυμὸς, ὅστις σκοιτίζει τὸν νοῦν καὶ ὠθεῖ πρὸς ἐκδίκησιν τὴν βούλησιν, καὶ ἡ κυριορχία τῶν αἰσθήσεων, ἧτις ζητεῖ τὴν ἱκανοποίησιν τῶν παθῶν. Τὰ δύο ταῦτα εἶναι τυφλά καὶ παρασύρουν τὸν

άνθρωπον πρὶν οὗτος σκεφθῆ. Ταῦτα παρουσιάζουν τὴν ἀνάγκην τῆς ἐκδικήσεως ἢ τῆς ἱκανοποιήσεως τῶν αἰσθήσεων τόσον ἰσχυράν, ὥστε διαγράφουν ἢ ἐξασθενοῦν τὴν ἰδέαν τοῦ καθήκοντος καὶ παρασύρουν τὴν βούλησιν.

δ) **Ἡ νευρασθένεια.** Ἐν τῇ καταστάσει τῆς νευρασθενείας ἡ βούλησις διευθύνεται ἀπὸ τὰς ὠρισμένας ἰδέας (idées fixes) ὅσον μεγαλυτέραν ἔντασιν λαμβάνουν αἱ ἰδέαι αὗται, τοσοῦτον ἀφαιροῦν ἀπὸ τὸν ἄνθρωπον τὴν δύναμιν ἐπὶ τοῦ ἑαυτοῦ του. Ὁ ἀσθενὴς εἶναι αἰχμάλωτος τῆς εἰκόνας, ἣτις ἐπιδραῖ ἐπὶ τῆς προσοχῆς του. Ἐνῶ ἐν τῇ ὑγιεῖ καταστάσει, ἐκλέγομεν μεταξὺ τῶν εἰκόνων τὰς θεμιτάς, ὁ νευρασθενικὸς ἕνεκα τῆς ἀδυναμίας τῆς ἐκλογῆς κατακυριεύεται ὑπὸ μιᾶς καὶ μόνης ἰδέας, ἣτις ἐξαλείφει ἢ καταδιώκει τὰς ἄλλας. Εἶναι περιττὸν δὲ νὰ εἴπωμεν ὅτι ἡ βούλησις ἢ ἐξασθενίζει ἢ καὶ τότε ἀμβλύνεται τελείως ἐν τῇ περιπτώσει ταύτῃ.

ε) **Ἐξωτερικαὶ αἰτίαι ἐπιδραῶσαι ἐπὶ τῆς βουλήσεως.** Ὁ φόβος. Οὗτος εἶναι ἡ συγκίνησις, τὴν ὁποίαν δοκιμάζει τις ἐν ὥρᾳ κινδύνου. Ἔχει δὲ οὗτος ὡς αἰτίαν τὴν βίαν, τὴν ἀπειλήν, καὶ τὴν προκατάληψιν.

Ἡ βία βεβαίως προσβάλλει τὸ σῶμα. Διὰ τοῦτο δὲ ψυχὴ γενναία μένει ἀπάθης καὶ πρὸ τῶν δεσμῶν. Ἄλλ' ὅμως πλείστοι ὑποχωροῦν ἐκ φόβου καὶ τότε αἱ ὁμολογίαι καὶ αἱ πράξεις των εἶναι ἄνευ ἐλευθερίας.

Ἡ ἀπειλή. Αὕτη ταράσσει βαθέως τὰς ψυχὰς συνήθως. Ἡ δυσφήμησις, ὁ φόβος τῆς ἀπωλείας τῆς περιουσίας, ὁ περιορισμὸς τῆς πολιτικῆς ἐλευθερίας καὶ ὁ φόβος τῆς ἀντιθέσεως πρὸς αὐτήν, ποσάκις δὲν περιορίζουν τὴν ἐλευθερίαν ἡμῶν!

Ἡ προκατάληψις. Καὶ αὕτη δεσμεύει τὴν ἐλευθερίαν. Ποσάκις προκατελιγμένοι περὶ τούτου ἢ ἐκείνου τοῦ πολιτικοῦ, τοῦ ἱατροῦ, τοῦ μουσικοῦ καὶ τοῦ ἐπιστήμονος δὲν κρίνομεν ἀνελευθέρως! Εἰς τὰς ἀνωτέρω περιπτώσεις ἡ ἐλευθερία δεσμεύεται.

Ἡ ὑπνωτιστικὴ ὑποβολή. Αὕτη προσβάλλει ἐπιβλητικώτατα εἰς τὸν ἄνθρωπον εἰκόνας ἀντιθέτους τοῦ καθήκοντος. Αὔ-

τη παράγεται ἐν τῷ ὕπνῳ καὶ ἐν ἐγρηγόρσει. Κατὰ τὸν ὕπνον δὲν κατευνάζονται πᾶσαι αἱ δυνάμεις ἐξ ἴσου.

Ὅταν οὗτος εἶναι ἐλαφρός, ἡ αἰσθητικότης δοῦν καὶ προκαλεῖ πνευματικὰς τινὰς ἐνεργείας. Κατὰ τὴν περίστασιν ταύτην δύνανται τις νὰ κυριαρχήσῃ ἐπὶ τῶν ἀγρύπνων δυνάμεων τοῦ κοιμωμένου καὶ νὰ υποβάλλῃ εἰς αὐτὸν εἰκόνας τῆς ἀρεσκείας του καὶ τὸν ὀδηγήσῃ οὕτω εἰς πράξεις, τὰς ὁποίας οὗτος, ὁ ἐπιβαλλόμενος δηλαδή, διατάσσει. Τότε λοιπὸν ὁ ἄνθρωπος δὲν εἶναι ἐλεύθερος.

Ἄλλὰ καὶ ἐν ἐγρηγόρσει τοιοῦτον ὑποκείμενον αἰσθάνεται τὰς παρορμήσεις, τὰς προερχομένας ἔξωθεν ἐκ τινος ὑπνωτισμοῦ. Εἶναι δὲ τοιαύτη ἡ ἐπιβολὴ ὥστε ἐπιδοῦν ἐφ' ὅλης τῆς αἰσθητικότητος καὶ υποτάσσει τὴν βούλησίν του εἰς τὴν ἰδικήν του. Ἐκτοτε δὲ πᾶσαι αἱ πράξεις τοῦ ὑπνωτιζομένου εἶναι ἀνελεύθεροι καὶ ξένοι.

Ἐκτὸς τῶν ἀνωτέρω καὶ ἡ κληρονομικότης, ἣτις εἶναι φυσικὴ τις τάσις καὶ ἠγῶ προηγουμένων αἰτιῶν τῆς οἰκογενείας, εἰς ἣν ἀνήκει τὸ ἄτομον, καθὼς καὶ αἱ συνήθειαι αἱ προερχόμεναι ἐκ τῆς συχνῆς ἐπαναλήψεως πράξεων, περιορίζουν τὴν ἐλευθερίαν. Εἶναι δὲ καὶ περίπτωσις ἀσθενείας τοῦ νοῦ καὶ ὄχι τῆς βουλήσεως, ἡ ἀσθένεια δηλαδή τῆς καλουμένης **ἀβουλίας**, κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ ἄνθρωπος δὲν δύναται νὰ πράξῃ τίποτε.

Συμπεραίνομεν λοιπὸν ὅτι, ἐνῶ ὁ ἄνθρωπος εἶναι φύσει ἐλεύθερος, ἡ ἐλευθερία του διέρχεται διαφόρους βαθμούς.

Ἡ ἠθικὴ λοιπὸν εὐθύνη ποικίλλει.

Θέματα πρὸς συζήτησιν

- 1) Πρέπει τὰ δικαστήρια νὰ δικάζουν χωρὶς νὰ λαμβάνουν ὑπ' ὄψιν τὸ ποσὸν τῆς ἐλευθερίας ; καὶ διατί ;
- 2) Ὑπάρχουν περιστάσεις, κατὰ τὰς ὁποίας ἐνῶ θέλομεν ἰσχυρῶς τι ἐν τούτοις δὲν θέλομεν ὄντες ἐλεύθεροι ;
- 3) Πῶς πρέπει νὰ ἐκτιμήσωμεν τὸ συνήθως λεγόμενον. «Τὶ θέλετε δὲν εἶμαι κύριος τοῦ ἑαυτοῦ μου».

Ἀξιώματα

- 1) Μὴ νικῶ ὑπὸ τοῦ κακοῦ, ἀλλὰ νίκα ἐν τῷ ἀγαθῷ τὸ κακὸν (Ρωμ. 1. Α' - 21).

2) Αὐτὸν ἐξ ἀρχῆς ἐποίησεν ἄνθρωπον καὶ ἀφῆκεν αὐτὸν ἐν χειρὶ διαβουλίου αὐτοῦ -ἐὰν θέλῃς συντηρήσῃς ἐντολὰς καὶ πίστιν ποιήσεως εὐδοκίας (Σοφ, Σειρ. ιε'. 14-20).

3) Ὅσα σπείρει ὁ θυμὸς τὰ συλλέγει ἢ μεταμέλεια (Manzoni).

4) Μόνον ὁ ἐλεύθερος εἶναι τέλειος ἄνθρωπος Met' Hulst.

8. IO ΗΘΙΚΟΣ ΑΓΩΝ

Ἡ σπουδαιότης τοῦ ἠθικοῦ ιδεώδους ἐν τῇ κατανοήσει καὶ τῇ ἀσκήσει τοῦ ἠθικοῦ ἀγαθοῦ.

Ὁ ἄνθρωπος ζῆ ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν πολυαριθμῶν ἐξωτερικῶν καὶ ἐσωτερικῶν ἐπιρροῶν. Ἐὰν πράξῃ κατ' αὐτὰς καὶ ἀκολουθήσῃ τὰς κλίσεις του, καθὼς ὁ ποταμὸς ἀκολουθεῖ τὸ ὄρεμα του καὶ τὸ ζῶον τὸ ἔνστικτον, τότε θὰ περιπέσῃ εἰς δουλείαν καὶ θὰ ζήσῃ ἐν ἠθικῇ ἀφανείᾳ. Δὲν θὰ εἶναι δὲ διόλου ἐλεύθερος, διότι θὰ δρᾷ ὑπὸ τὸ κράτος ἄλλων ἐπιρροῶν, αἵτινες ἔχουν αὐτὸν κατακτήσει. Εὐρίσκεται λοιπὸν τότε εἰς ἀθλίαν κατάστασιν, διότι ἀντὶ νὰ προαγάγῃ ἑαυτὸν καὶ νὰ φθάσῃ μέχρι τοῦ ὑψίστου ἀγαθοῦ, παραδίδεται εἰς τὰ πάθη του καὶ κυριαρχεῖται ὑπὸ τῆς συναισθητικότητος. Ἐὰν λοιπὸν δὲν πρόκειται ν' ἀκολουθήσῃ ἄλλον κανόνα ζωῆς δὲν ὑπάρχει δι' αὐτὸν ζήτημα ἠθικόν, οὔτε βίου λογικοῦ καὶ διευθυνομένου οὔτε ἀνυψώσεως, μεταξὺ τῶν ὁμοίων του. Ἄλλ' ὅμως ὑπάρχει ἐν τῷ ἀνθρώπῳ βαθύ τι ἔνστικτον, τὸ ὁποῖον διαμαρτύρεται κατὰ τῆς τοιαύτης ἐννοίας τοῦ ἠθικοῦ βίου. Τὸ λογικὸν ἀποκαλύπτει ἄλλον βίον, ἀνώτερον, τὸν ὁποῖον θεωρεῖ τὸν μόνον ἀρμόζοντα εἰς τὸν ἄνθρωπον καὶ κατὰ τὸν ὁποῖον κυριαρχεῖ τοῦ ἑαυτοῦ του καὶ ἐκμηδενίζει πᾶσαν ἕξωθεν προσπάθειαν. Ἐν τῇ περιστάσει δὲ ταύτῃ ὁ ἄνθρωπος φθάνει μέχρι τοῦ ἠθικοῦ ἀγαθοῦ διὰ τῆς ἐξασκήσεως τοῦ καθήκοντος. Τότε λοιπὸν ἀφανίζει τὰς προλήψεις, θριαμβεύει κατὰ τῶν παθῶν καὶ τῆς ιδιοσυγκρασίας του, ἀνθίσταται κατὰ τοῦ φόβου καὶ τῶν ἀνθρωπίνων ὑποβολῶν καὶ περιορίζει τὰς κλίσεις του καὶ συνηθείας. Ὁ βίος οὗτος, εἰς τὸν ὁποῖον τείνει εἶναι ιδεώδης, ὅστις θέλγει τὸν νοῦν καὶ ἐνθαο-

ρύνει τὴν βούλησιν. Πᾶσα ἠθικὴ, ἀπὸ τῆς ἠθικῆς τοῦ συμφέροντος μέχρι τῆς ἄγνῆς χριστιανικῆς ἠθικῆς ἐπιδιώκει τὴν πραγματοποίησιν τοῦ ἠθικοῦ ἰδεώδους· διὰ τοῦτο λοιπὸν ἐπιβάλλονται ἀγῶνες κατὰ τῶν ταπεινῶν, ἐνστίκτων καὶ τοῦ ἀγρίου ἐγωϊσμοῦ, ἵνα φθάσωμεν εἰς τὸ ἰδεῶδες τοῦτο. Μεγάλα δὲ πνεύματα ἠγωνίσθησαν διὰ μέσου τῶν αἰώνων, ἵνα προβάλλουν τὸ ἠθικὸν τοῦτο ἰδεῶδες· μεταξὺ ὅμως ὅλων τούτων οὐδεὶς ἔδωκε τὴν ὠθησιν, ἣτις εἶναι τόσον ἰσχυρὰ καὶ παγκόσμιος, τὴν ὁποίαν ἔδωκεν ὁ ἐνανθρωπίσας Θεός, τοῦ ὁποίου τὸ ἠθικὸν κήρυγμα περιλαμβάνεται εἰς τὸ «ἔσεσθε οὖν ἡμεῖς τέλειοι, ὥσπερ ὁ πατήρ ὑμῶν ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς τέλειός ἐστιν» (Ματθ. ε'. 48).

Οἱ λόγοι οὗτοι ἐνέπνευσαν τοὺς ἁγίους καὶ ἠγωνίσθησαν διὰ τὴν ἀρετὴν, τοιουτοτρόπως δὲ ὑψώθη ὁ ἄνθρωπος ἐν τῆς ἠθικῆς ἀφανείας εἰς περιωπὴν,

Ἐμπνευσμένοι λοιπὸν διὰ τοῦ ἰδεώδους τούτου γνωρίζομεν ποῦ πρέπει νὰ φθάσωμεν καὶ πῶς πρέπει νὰ ἐξουθενώσωμεν πᾶν ἐσωτερικὸν καὶ ἐξωτερικὸν ἐμπόδιον. Τὸ ἰδεῶδες, τὸ ὁποῖον προβάλλει ὁ χριστιανισμὸς ὁμοιάζει μὲ φάρον ὅστις φέγγει μακρόθεν καὶ διαγράφει τὸν δρόμον μας καὶ μᾶς διακηρύττει, ὅτι ἡ πραγματικὴ ἡμῶν εὐτυχία ἐγκτεται ἐν τῇ προσεγγίσει τοῦ ἰδεώδους τούτου.

Εἶναι ἀναγκαῖος λοιπὸν ὁ ἠθικὸς οὗτος ἀγὼν, ὅστις δὲν εἶναι οὔτε παιγνίδιον παίδων, οὔτε ζήτημα μιᾶς ἡμέρας. Εἶναι ἀγὼν διαρκείας, κατὰ τὸν ὁποῖον ἐνῶ θραύονται τὰ χαλκευθέντα δεσμά, διαρκῶς προβάλλονται νέα τοιαῦτα καὶ τότε ἀρχίζουν νέοι ἀγῶνες.

Φύσις τοῦ ἠθικοῦ ἀγῶνος. Ὁ ἠθικὸς ἀγὼν διακρίνεται τοῦ φυσικοῦ τούτου, διότι δὲν ἔχει ὡς σκοπὸν νὰ ἐγεῖρη βάρος τι, ἢ καταστήσῃ τὸν ἄνθρωπον ἀθλητὴν καὶ ἐπομένως νὰ ἀσκήσῃ ὠρισμένους μῦς, διότι τοῦτο εἶναι δυνατὸν δι' ὀλίγους μόνον. Διακρίνεται ἐπίσης τοῦ πνευματικοῦ ἀγῶνος, διότι δὲν ἔχει ὡς σκοπὸν νὰ δημιουργήσῃ φιλοσοφικὰ ζητήματα, οὔτε νὰ λύσῃ μαθηματικὰ προβλήματα, διότι ἐὰν ἐπρόκειτο περὶ τούτου τότε μόνον ὀλίγα ἰσχυρὰ πνεύματα θὰ ἠδύναντο νὰ μετᾶσχουν.

Ὁ ἠθικὸς ἀγὼν ἔχει ὡς σκοπὸν νὰ διευθύνῃ τὴν βούλησιν

τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸ ἀγαθὸν καὶ νὰ ἐκμηδενίσῃ οἰανδήποτε ἐπήρεια, ἥτις εἶναι δυνατὸν νὰ τὸ ὠθήσῃ πρὸς τὸ κακόν. Τοῦτο δὲ γίνεται ὡς ἑξῆς :

Ἡ βούλησις ἢ ἀνθρωπίνη κινεῖται ὡς ἀφετηρίαν ἔχουσα τὰς παραστάσεις ἢ τὰς εἰκόνας, αἵτινες πρότερον ἐγκατεστάθησαν ἐν τῷ νῷ.

Ἐὰν δὲν ὑπάρχῃ τοιαύτη παράστασις ἢ βούλησις μένει ἀδρανής. Ὁμοίως πάλιν ἐὰν ὑπάρχουν πολλαὶ ὅμοιαι τότε γίνεται ἀγὼν τίς τούτων νὰ παρασύρῃ τὴν βούλησιν εἰς δρᾶσιν. Ἐὰν πάλιν νέα τις ὑπερέχῃ, τότε αὕτη ἀπαλείφει τὰς λοιπὰς καὶ κινεῖ τὴν βούλησιν πρὸς ἐνέργειαν.

Μόνον λοιπὸν παράστασις ἐντατικὴ καὶ σπουδαία δύναται νὰ κινήσῃ τὴν βούλησιν. Ὁ ἠθικὸς ἀγὼν συνίσταται εἰς τὸ νὰ ἐκλέξῃ ὁ ἄνθρωπος μεταξὺ τῶν ἀντιθέτων παραστάσεων ἐκείνην, ἥτις θὰ ἀδυνατήσῃ τὰς λοιπὰς καὶ θὰ ἐπιβάλλῃ τὴν ἐνέργειαν. Ἀπαιτεῖται λοιπὸν ἐνταῦθα προσοχή, ἥτις εἶναι δυνατὴ δι' ὄλου. Ἀλλ' ὅμως ὑπάρχει καὶ περίπτωσις, καθ' ἣν ὁ ἄνθρωπος κυριαρχεῖται ὑπὸ τῶν παθῶν του, τῆς ὀργῆς π. χ. καὶ τῆς ἐπιθυμίας τῆς ἐκδικήσεως. Τότε πᾶσαι αἱ παραστάσεις εἶναι ἀντίθετοι πρὸς τὸ ἀγαθόν. Ἀλλ' ὅμως καὶ ἐν τῇ περιπτώσει ταύτῃ μένει ἐν τῷ βάθει τῆς συνειδήσεως ἀμυδρὸν φῶς, τὸ ὁποῖον δύναται νὰ ἀποτρέψῃ τὴν προσοχὴν ἀπὸ τοῦ κακοῦ καίτοι φωτίζει ἐκ τοῦ μακροῦ. Ἐὰν ἐπικρατήσῃ τότε ὁ ἄνθρωπος θριαμβεύει, διότι κυριαρχεῖ ἐν αὐτῷ ἢ εἰκὼν τῆς ἡρεμότητος καὶ τῆς συγγνώμης.

Ἡ ἀκολουθουμένη τακτικὴ ἐν τῷ ἠθικῷ ἀγῶνι. Ὁ ἄνθρωπος εἶναι περιορισμένος καὶ πολὺ ἀδύνατος νὰ καταπολεμήσῃ ὅλα ὁμοῦ τὰ πάθη του καὶ νὰ ἐναγκαλισθῇ ὅλα τὰ ἐπιβαλλόμενα ὑπὸ τῆς ἀρετῆς. Ἀνάγκη λοιπὸν νὰ ἀκολουθήσῃ τὴν ἀρχαίαν παροιμίαν «διαίρει καὶ βασίλευε» νὰ καθορίσῃ κατὰ τοιοῦτον τρόπον τὴν ἐνέργειαν ὥστε ν' ἀγωνισθῇ μονομερῶς κατὰ μιᾶς κακίας. «Ἐὰν ἐκρῖζώσητε μίαν πρὸς μίαν τὴν κακίαν θὰ γίνετε τέλειοι» (Μίμησις τοῦ Χριστοῦ Θωμ. Ἀκεμ.) Ἀνάγκη λοιπὸν νὰ εἴμεθα προσηλωμένοι εἰς τὸ ἠθικὸν ἰδεῶδες. Αὐτὸς ὁ κανὼν πρέπει νὰ διέπῃ τὸν ὅλον ἀγῶνα, "Ἄν δὲ σημειωθῇ

προσωρινή τις απογοήτευσις και αδυναμία, ὁ ἄνθρωπος δὲν πρέπει νὰ υποχωρήσῃ, ἀλλὰ νὰ ἐξακολουθῇ προσηλωμένος πρὸς τὸ ἰδεῶδες και πρὸς τὴν ἀγάπην τοῦ καθήκοντος.

Ἐπειτα νὰ μὴ ἀλλάσῃ τις καθήκον, τὸ ὁποῖον δὲν συνετέλεσθη ἔτι π. χ. ἐὰν πρόκειται περὶ θυμοῦ, τότε ἡ προσοχὴ πρέπει νὰ στραφῇ πρὸς τὴν ἡρεμίαν και τὴν κυριαρχίαν τοῦ ἑαυτοῦ μας. Ἐσπέραν δὲ και πρωΐαν σιωπῶντες θὰ γεμίσωμεν τὴν ψυχὴν μας ἀπὸ ἐλατήρια ἐναντίον τοῦ κακοῦ τούτου. Ὅταν δὲ τὸ κακὸν τοῦτο εἰσβάλλῃ εἰς τὸν νοῦν μας, ἀνάγκη νὰ ἀνακαλέσωμεν ἐν τῷ νῷ μας τὴν εἰκόνα τῆς ἐπιθυμητῆς ἀρετῆς, και τότε ὁ θυμὸς θὰ καταπραυνθῇ.

Πῶς δυνάμεθα νὰ νικήσωμεν ἐν τῷ ἠθικῷ ἀγῶνι. Τίποτε ἄλλο δὲν εἶναι ἰσχυρότερον διὰ νὰ σιγήσῃ τὰς ὀχληρὰς τῶν παθῶν και δόσῃ τὴν ὑπεροχὴν εἰς τὴν φωνὴν τοῦ καθήκοντος ἀπὸ τὰς διαφόρους μορφὰς τοῦ ἐνδομύχου βίου π. χ. τῆς μονώσεως, τῆς μελέτης, τῶν θερμοῶν πόθων.

✕ *Ἡ Μόνωσις.* Αὕτη εἶναι ἀγία, διότι ἀπομακρύνει τὸν ἄνθρωπον τῶν εὐκαιριῶν τοῦ κακοῦ, καθιστᾷ ἤρεμα τὰ πάθη, και βυθίζει τὸν ἄνθρωπον εἰς σκέψεις, αἵτινες ὠρισμένως θὰ προσκομίσουν εἰς τὸν ἄνθρωπον ἠθικὸν κέρδος.

Αὕτη τρόπον τινὰ εἶναι ἀναχωχὴ τοῦ βιωτικοῦ πολέμου. Ἄλλ' ὅμως αὕτη δὲν ἀξίζει ἂν εἶναι μόνον ἀνάπανσις. Διαρκούσης τῆς μονώσεως πρέπει νὰ προβάλληται διαρκῶς ἡ θριαμβεύουσα κατὰ τοῦ κακοῦ εἰκὼν τοῦ ἀγαθοῦ, ἥτις νὰ κυριαρχῇ ἐπὶ τῆς θελήσεως. Κατὰ τὴν περίστασιν ταύτην ἀποσπᾶται ἡ προσοχὴ ὅλων τῶν κινδυνωδῶν παραστάσεων και στρέφεται περὶ τὴν *μελέτην* ἐλατηρίων κυρίως θερησκευτικῶν. Ἄτινα θὰ ἐπιδράσουν κατὰ τὴν ὥραν τῆς κριτικῆς, ὅτε δῆλα δὴ πρόκειται νὰ γείνη ἐκλογὴ ἐλατηρίων, νὰ τρέψουν τὴν βούλησιν πρὸς τὴν ἀρετὴν. Αὕτη δὲ πρέπει νὰ εἶναι ἡ διήκουσα σκέψις ὅτι «τὸ ζῆν ἠθικῶς εἶναι αὐτὴ ἡ βούλησις τοῦ Θεοῦ».

Ἐκ τῆς μελέτης ταύτης γεννᾶται ὁ πόθος. Οὗτος δὲ ἐκφράζεται διὰ τῆς προσοχῆς, ἥτις εἶναι ἡ εὐγενεστέρα προᾶξις τοῦ ἀνθρώπου, διότι τότε πλησιάζει ὁ ἄνθρωπος τὸν Θεὸν

καὶ λαμβάνει σάρκα καὶ ὀστά ἐν τῇ ἀποφάσει. Κατὰ τὴν ὥραν τῆς προσευχῆς ὁ ἄνθρωπος μεταμορφοῦται ἡ ψυχὴ αὐτοῦ εἶναι λευκὴ δὲν ἔχει τὰς κηλίδας τῶν παθῶν ἡ σὰρξ γίνεται ἄπλοῦν ὑπερετικὸν ὄργανον τῆς ψυχῆς, ὁ δὲ ἄνθρωπος τότε δύναται νὰ εἴπῃ «θέλω».

Ἐξωτερικαὶ βοήθειαι. Αὗται προέρχονται ἐκ τῶν ἀνθρώπων καὶ τῶν βιβλίων. Ἄλλ' ἐκτὸς τούτων καὶ πράξεις τῆς θείας προνοίας συντελοῦν εἰς τὴν ἠθικὴν βοήθειαν. Τοιαῦτα π. χ. εἶναι αἱ θλίψεις, αἰτινες μᾶς ἐπαναφέρουν εἰς ἑαυτοὺς καὶ μᾶς ὀδηγοῦν πρὸς τὸ τόσον λησμονηθῆν καθήκον. Αἱ θρησκευτικαὶ τελεταί, ὅπως π. χ. ἡ ἀκολουθία τῆς Μ. ἑβδομάδος, διεγείρουν ἐν ἡμῖν τὸ αἶσθημα τῆς πίστεως καὶ δίδουν ἠθικοὺς κανόνας, ἵνα διευθύνωμεν τὸν βίον μας ἐν τῷ μέσῳ τοῦ θορύβου, τὸν ὁποῖον γεννᾷ ἡ βιοπάλη καὶ αἱ τέρφεις.

Ἄλλὰ καὶ οἱ ἄνθρωποι, ἐν μέσῳ τῶν ὁποίων ζῶμεν, δὲν εἶναι πάντες κακοὶ καὶ μηδαμινοί, ὑπάρχουν καὶ ἐξαιρέσεις. Δυνάμεθα λοιπὸν νὰ προστρέχωμεν εἰς τὰς συμβουλάς αὐτῶν, αἰτινες πολλάκις δύναται νὰ μᾶς στηρίξουν καὶ μᾶς ἐνθαρρύνουν. Θὰ εἶναι αὗται δι' ἡμᾶς φωτεινὸς φάρος, ὅστις θὰ μᾶς δείξῃ τὴν ὁδὸν τοῦ καθήκοντος καὶ θὰ μᾶς ἐξυπνήσουν ἀπὸ τὸν ἠθικὸν ὕπνον. Πολλάκις ὁμως τὰ βιβλία ἀντικαθιστοῦν τοὺς ἀνθρώπους. Εἰς αὐτὰ φαίνονται αἱ πράξεις καὶ αἱ σκέψεις τῶν μεγάλων ἀνθρώπων, οἵτινες δύναται νὰ ἀσκήσουν ἐπιβολὴν πρὸς ἡμᾶς. Τινὰ τῶν βιβλίων πρέπει νὰ εἶναι ὡς πιστοὶ φίλοι, ὑπὸ τὸ προσκεφάλαιόν μας καὶ νὰ προσελκύουν τὴν προσοχὴν μας πρῶταν καὶ ἐσπέραν. Μεταξὺ δὲ ὄλων τῶν βιβλίων τὴν πρώτην θέσιν πρέπει νὰ ἔχῃ ἡ Ἁγ. Γραφή, τῆς ὁποίας οἱ λόγοι προέρχονται ἐκ τοῦ Θεοῦ.

Ζητήματα πρὸς συζήτησιν

- 1) Εἶναι ἀνάγκη νὰ ὑπάρχῃ ἠθικὸν ἰδεῶδες ;
- 2) Πῶς πρέπει νὰ διεξάγῃται ὁ ἠθικὸς ἀγὼν ;
- 3) Πῶς ἐρμηνεύονται οἱ λόγοι οὗτοι οἱ περιεχόμενοι εἰς τὸ σύγγραμμα ; Μίμησις τοῦ Χριστοῦ. Ὅσάκις εὐρίσκομαι μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων γίνομαι κατώτερος τοῦ ἀνθρώπου.

Ἄξιώματα

1) Γίνεσθε οὖν μιμηταὶ τοῦ Θεοῦ ὡς τέκνα ἀγαπητὰ (Ἐφθσ. ε' 1).

2) Πρόσεχε οὖν σεαυτῷ ἵνα δυνατὸς ᾖς διακρίνειν τὸ βλάπτον ἀπὸ τοῦ σφύζοντος (Μεγ. Βασίλ.).

3) Μὴ τῇ σαρκὶ πρόσεχε, μηδὲ τὸ ταύτης ἀγαθὸν ἐκ παντὸς τρόπου δίδωκε, ὑγείαν καὶ κάλλος καὶ ἡδονῶν ἀπολαύσεις καὶ μακροβίωσιν ἀλλὰ πρόσεχε σεαυτῷ τε τοῦτέστι τῇ ψυχῇ σου (Μ. Βασίλ.).

9. ΚΑΡΠΟΙ ΤΗΣ ΗΘΙΚΗΣ ΖΩΗΣ

Ἡ ἠθικὴ ζωή. Ὄταν ὁ ἄνθρωπος ἀποβῆ κύριος τοῦ ἑαυτου διὰ τοῦ ἠθικοῦ ἀγῶνος, τὸν ὁποῖον διεξάγει, τότε ἐκπληροῖ τὸ καθῆκόν του καὶ προάγει τὴν ἠθικὴν ζωὴν. Οἱ καρποὶ δὲ τῆς ἠθικῆς ταύτης ζωῆς παρατηροῦνται, εἴτε ἐν ἐκάστῳ ἀνθρώπῳ ἰδιαιτέρως, εἴτε ἐν τῇ ἁρμονίᾳ τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸν φυσικὸν κόσμον.

Ἄρμονία τῆς συνειδήσεως πρὸς τὸν φυσικὸν κόσμον. Ὁ ἄνθρωπος πράττων τὸ καθῆκόν του εὐρίσκειται ἐν ἁρμονίᾳ πρὸς τὸν φυσικὸν κόσμον. Ὁ ἄνθρωπος δὲν ζῆ κατάμονος ἐν τῷ κόσμῳ, ἀλλὰ ἐν ἐπικοινωνίᾳ μετὰ τοῦ ὅλου κόσμου. Τὸν ὅλον κόσμον, ὡς ἠθικός, τὸν ἐννοεῖ ἔργον τοῦ Θεοῦ. Ἐννοεῖ δὲ προσέτι, ὅτι ὁ κόσμος ἐδημιουργήθη, ἵνα ἀποβῆ τελειότερος ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τῆς θείας προνοίας.

Τὰ ὄντα τοῦ κόσμου ἀποτελοῦν κλίμακα εἰς τὴν κορυφὴν δὲ τῆς κλίμακος ἴσταται ὁ ἄνθρωπος ὅστις ἐνώνει τὸν φυσικὸν μετὰ τοῦ πνευματικοῦ κόσμου. Ἐννοεῖ προσέτι, ὅτι εἶναι εἰκὼν τοῦ Θεοῦ, ὁ δὲ Θεὸς πᾶσαν ἐνέργειαν εἰς τὸν φυσικὸν κόσμον τὴν διευθύνει κυρίως διὰ τὸν ἄνθρωπον. Ὅστε ὀλόκληρος ὁ φυσικὸς κόσμος δὲν ἔχει ἄλλον σκοπὸν ἢ νὰ δουλεύῃ εἰς τὸν ἄνθρωπον· ὁ δὲ ἄνθρωπος ὀφείλει ἐν πάσῃ ἐνεργείᾳ τοῦ φυσικοῦ κόσμου νὰ βλέπῃ τὸν Θεόν. Εὐρισκόμενος λοιπὸν ἐν ἁρμονίᾳ μετὰ τοῦ φυσικοῦ κόσμου προχωρεῖ πρὸς τὸ ἠθικὸν ἰδεῶδες, τὸ ὁποῖον εἶναι ὁ Θεός. Τὴν βού-

λησιν δὲ τοῦ Θεοῦ ἐκπροσωπεῖ ὁ ἔξωτερικὸς κόσμος. Πάσας λοιπὸν τὰς ἀνωμαλίας τὰς παρατηρουμένας ἐν τῷ ἔξωτερικῷ κόσμῳ τὰς βλέπει ἀπαθῶς καὶ μετὰ γαλήνης τῆς συνειδήσεως. Αὐτὸς εἶναι ὁ πρῶτος καρπὸς τῆς ἠθικῆς ζωῆς.

Πρόσδος καὶ εὐτυχία. Αὕτη παρατηρεῖται καὶ εἰς τὸ ἄτομον καὶ εἰς τὴν ἀνθρωπότητα. Οὐδεὶς ἀμφιβάλλει, ὅτι τὸ ἄτομον ζῶν ἠθικὴν ζωὴν προάγεται καὶ εὐτυχεῖ. Τοῦτο δὲ γίνεται, διότι διὰ τοῦ ἀγῶνος διὰ τῆς ἠθικῆς ὁ ἄνθρωπος ἀποσπᾶται ἐκ τῆς κατωτέρας φύσεως, ἀποκόπτει τὰ δεσμὰ τῆς κληρονομικότητος, διασκορπίζει τὰ νέφη τῶν προλήψεων, καθησυχάζει τὴν τρικυμίαν τῶν παθῶν, περιφρονεῖ τὰς συνηθείας καὶ τὰς διαφόρους κλίσεις, καὶ ἀποβαίνει κυρίαρχος ἑαυτοῦ διὰ τῆς ἔξασκήσεως τῆς ἐλευθερίας· πᾶσα ἠθικὴ πράξις τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ἀπελευθέρωσις αὐτοῦ. Ἄλλ' ἐν ταῦτῳ ὑποῦται μὲ κατεύθυνσιν πρὸς τὸ ἰδεῶδες, ἀπολαμβάνει τῶν ἀγαθῶν τοῦ γαληνίου λογικοῦ καὶ γίνεται περισσότερον ἄνθρωπος. Τότε δὲ αἰσθάνεται ἀληθῆ χαράν, διότι ἐνεσάρκωσεν ἐν ἑαυτῷ τὸ ἀγαθὸν διὰ τῆς πίστεως εἰς τὸ καθῆκον. Ἄλλ' ὅμως ἡ ἠθικὴ ἀνύψωσις τῶν ἀτόμων λόγῳ τῆς ἀλληλεγγύης, ἣτις ὑπάρχει μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων, ἐπιφέρει τὴν γενικὴν ἀνύψωσιν τῆς κοινωνίας, ἣτις στρέφεται πρὸς τὸ ἠθικὸν ἰδεῶδες, διότι τὰ ἠθικὰ τούτου θέλγητρα ἔλκουν. Ὅταν δὲ ὁ ἄνθρωπος κυριαρχήσῃ ἑαυτοῦ, τότε ἐπιβάλλει τάξιν εἰς τὴν ζωὴν του καὶ ἔξασκεῖ τὴν δικαιοσύνην καὶ τὴν ἀγάπην πρὸς τοὺς ἀδελφοὺς αὐτοῦ, τότε ὀλόκληρος ἡ ἀνθρωπότης ἐλευθεροῦται· ἐλευθερουμένη δὲ ἠθικῶς ἐξημερῶναι τὰ ἦθη, ἀποκρούει τὴν βαρβαρότητα καὶ δημιουργεῖ τὴν εὐτυχίαν, ἣτις συνίσταται εἰς τὴν ἐπιζωότησιν τῆς εἰρήνης ἐν τῷ κόσμῳ.

Ἄξια τοῦ ἀνθρώπου. Ἄν ἐξετάσωμεν τοὺς καρποὺς τῆς ἠθικῆς ζωῆς, θὰ ἴδωμεν ὅτι, ἡ ἠθικότης παρέχει εἰς τὸν ἄνθρωπον τὴν ἀληθῆ κυριαρχίαν ἐπὶ τοῦ ἑαυτοῦ του καὶ τὴν πραγματικὴν του ἀξίαν. Πᾶσα δὲ πράξις ἠθικὴ τοῦ ἀνθρώπου ἀξιάγει τὴν ἐλευθερίαν του καὶ τὸν διακρίνει τῶν ἀψύχων ὄντων καὶ τῶν ἀλόγων ζώων.

Τὰ ἄψυχα ὄντα, ὡς ἡ λίθος π. χ. εἶναι ἀσυνείδητα ἀδρανῆ

καὶ καθαρῶς παθητικά. Δύνανται δὲ ταῦτα νὰ συντελοῦν εἰς τὴν ἐνέργειαν ἐξόχων ὑπηρεσιῶν, ἀλλ' ὅμως δὲν ἔχουν καμμίαν ἰδέαν.

Τὰ ζῶα εἶναι μᾶλλον προηγμένα γνωρίζουν τὴν ζωὴν. Ἄλλ' ὅμως ταῦτα διευθύνονται ὑπὸ τοῦ ἐνστίκτου, δὲν εἶναι κύρια τοῦ ἑαυτοῦ των, δὲν εἶναι πρόσωπα. Δὲν συμβαίνει ὅμως τοῦτο εἰς τὸν ἄνθρωπον. Ὁ ἄνθρωπος ἀνήκει εἰς τὸν ἑαυτόν του. Σκορπισμένος ἐντὸς τοῦ ἀπείρου κόσμου ὁ ἄνθρωπος ἔχει συνείδησιν τῆς προσωπικότητός του. Γνωρίζει, ὅτι μία σταγὼν ἢ ἄλλο τι ἀσήμαντον ἐκ τοῦ Σύμπαντος δύναται νὰ τὸν φονεύσῃ. Ἄλλ' ὅμως καὶ τὴν στιγμὴν ταύτην ὁ ἄνθρωπος εἶναι ἀνώτερος τοῦ Σύμπαντος, διότι γνωρίζει τὴν ὑπεροχὴν τοῦ Σύμπαντος ἐπ' αὐτοῦ, ἐνῶ τὸ Σύμπαν δὲν γνωρίζει τίποτε. Ὅχι μόνον ζῆ καὶ γνωρίζει τὰ αἰσθήματά του, τὰς πράξεις του, τὰς ιδέας του, ἀλλ' εἶναι τούτων καὶ κυρίαρχος. Π. χ. ἂν καὶ ἡ κληρονομικότης ἀσκήῃ ἐπιρροὴν ἐπ' αὐτοῦ, δὲν εἶναι ὅμως ὑπόδουλος ταύτης, ἂν καὶ ὁ ἴδιος ἐδημιούργησε συνηθείας δύναται πάλιν ὁ ἴδιος νὰ τὰς περιορίσῃ κ.τ.λ. Ὅσον δὲ ὑψηλότερον τοποθετεῖ τὸ ιδεῶδες του τοσοῦτον περισσότερον ἀγωνίζεται δι' αὐτό. Ὅσον δὲ περισσότερον ἀγωνίζεται τοσοῦτον μεγαλυτέρα εἶναι καὶ ἡ ἀξία του.

Ἡ ἠθικὴ εὐθύνη. Καὶ αὕτη τὸν ἐξυψοῖ, διότι τὸν ἀναγνωρίζουν οἱ ἄλλοι ὡς ἐλεύθερον. Ἡθικὴν δ' εὐθύνην ἔχουν μόνον τὰ λογικά καὶ ἐλεύθερα ὄντα τὰ ἀληθῶς κύρια τῶν πράξεών του. Ἡ εὐθύνη λοιπὸν ὑποθέτει λογικὸν καὶ ἐλευθερίαν, χάρις δὲ εἰς τὸ λογικὸν ὁ ἄνθρωπος ἐνεργεῖ ἐν γνώσει ἐκάστης αἰτίας. Ἄλλ' ὅμως ἡ εὐθύνη ποικίλλει ἀναλόγως τῆς χρήσεως τοῦ λογικοῦ καὶ τῆς ἐλευθερίας. Ἄνθρωπος δὲ μορφωμένος καὶ πεπολιτισμένος ἔχει πάντοτε μεγαλυτέραν εὐθύνην τοῦ ἀγρίου καὶ ἀμορφώτου. Ὡς καὶ ἄνθρωπος ἐνεργῶν ἐν ψυχραμίᾳ εἶναι περισσότερον ὑπεύθυνος τοῦ ἐν διεγέρσει εὐρισκομένου. Ἡ μεγαλυτέρα λοιπὸν εὐθύνη ἀποδίδει εἰς τὸν ἄνθρωπον μεγαλυτέραν ἀξίαν. Εἶναι ὅμως διάφορος ἡ ἠθικὴ εὐθύνη τῆς νομικῶς τοιαύτης, διότι ἡ μὲν πρώτη κρίνεται ὑπὸ τῆς συνειδήσεως, ἡ δὲ δευτέρα ἐκ τῆς σχέσεως τῆς πράξεως πρὸς τὸ

γράμμα τοῦ νόμου, Ἡ νομικὴ εὐθύνη δημιουργεῖται ἐκ τοῦ ἐξαναγκασμοῦ τοῦ νόμου, ἵνα ἱκανοποιηθῇ ὁ πλησίον μας ἔστω καὶ χωρὶς νὰ τὸ θέλωμεν νὰ ἱκανοποιηθῇ ἢ καὶ χωρὶς νὰ ἠθέλωμεν νὰ πράξωμεν τὴν πράξιν. Π. χ. ἔχει νομικῶς εὐθύνην ἐκεῖνος, ὅστις φορτωμένος βαρῦ τι ἀντικείμενον, χωρὶς νὰ τὸ θέλῃ, ἔθραυσε τὰς ὑέλους καταστήματός τινος.

Ἡ ἀρετὴ καὶ ἡ κακία. Ἡ ἠθικὴ κατάστασις, εἰς τὴν ὁποίαν εὐρίσκεται ὁ πράττων τὸ ἀγαθὸν διαρκῶς καλεῖται ἀρετὴ. Ἐνάρετοι εἶναι οἱ ζῶντες κατὰ τὸ καθῆκον Ὁ Σωκράτης ἐσφαλλὲ τοποθετῶν τὴν ἀρετὴν ἐν τῇ γνώσει τοῦ ἀγαθοῦ. Βεβαίως ὁ πεφωτισμένος ἔχει περισσότερα πλεονεκτήματα τοῦ ἀμορφώτου. Ἀλλὰ ποσάκις ἐν γνώσει δὲν ἁμαρτάνει! Ὁ Λατῖνος ποιητὴς λέγει «βλέπω τ' ἀγαθὰ καὶ τὰ περιφρονῶ, τὰ κακὰ καὶ τ' ἀκολουθῶ». Ἡ γνώσις τοῦ ἀγαθοῦ δὲν συνιστᾷ τὴν ἀρετὴν, ἐὰν αὕτη δὲν εἶναι προῖον ἐργασίας. Ἀλλ' ὅμως αἱ πράξεις ἀπαιτοῦν ἀγῶνας, ἀπαιτοῦν θυσίας τῶν ἀπολαύσεων. Ὁ περιορισμὸς δὲ τῶν ταπεινῶν τοιῶν ἐνστικτῶν καὶ ἡ νίκη, τὴν ὁποίαν τὸ πνεῦμα ἐπιφέρει κατὰ τῆς σαρκὸς ἀπαιτεῖ μεγάλαν καὶ συνεχεῖς προσπάθειαν. Ἡ ἀρετὴ δὲν εἶναι ἐν τούτοις, οὔτε ὀδυνηρά, οὔτε γεμάτη ἀπὸ θλίψεως. Ἐὰν τὸ πρῶτον βῆμα πρὸς τὴν ἀρετὴν παρουσιάζει ἀγῶνας ὑπερόχους καὶ οἱ ἀκολουθοῦντες τότε τὴν στενὴν ἐκείνην ὁδόν, τὴν ἄγουσαν εἰς τὴν ἀρετὴν, φαίνονται περισσότερον ὑπέροχοι. Ὅσον τις πολλαπλασιάζει τὰς ἀγαθὰς πράξεις, τοσοῦτον ἀκοπώτερον τὰς ἐκπληροῖ. Ἡ δὲ εὐκολία αὕτη ἐγκαθιδρύει τὴν συνηθειαν ἢ τὴν τάσιν νὰ ἐπαναλάβῃ τις πράξεις πλειστάκις παραχθείσας.

Διὰ τῆς συνηθείας λοιπὸν ἡ ἀρετὴ ἀποβαίνει δευτέρα φύσις καὶ ἡ ἄσκησις πρὸς αὐτὴν ἀντὶ νὰ εἶναι ἐπίπονος εἶναι τούναντιον πηγὴ χαρᾶς. Ἡ εὐτυχία λοιπὸν προέρχεται ἐκ τῆς χαρᾶς, τὴν ὁποίαν δοκιμάζει ἡ συνείδησις, διότι ἔπραξε τὸ καθῆκόν της. Ἡ ἀρετὴ γενικῶς συνίσταται ἐν τῇ πίστει εἰς τὸν καθῆκον. Ἀλλ' ὅμως, ὡς τὰ καθήκοντα ἡμῶν εἶναι πολυάριθμα οὕτω καὶ αἱ ἐνάρετοι πράξεις εἶναι πολλαί. Διακρίνομεν δὲ μεταξὺ αὐτῶν τὴν τιμότητα, τὴν εὐκρίθειαν, τὴν ἐγκράτειαν, τὴν σύνεσιν, κτλ. Ἡ ὅλη ἀρετὴ ἐξαρτᾶται πολλάκις ἐκ τοῦ ποσοῦ τῶν ἐναρέτων

πράξεων, τὰς ὁποίας πράττει τις καὶ τοῦ βαθμοῦ τῆς ἠθικῆς ἀνυψώσεως ἐκάστου. Ἀντίθετος τῆς κακίας εἶναι ἡ ἀρετή.

Εἶναι δὲ ἡ κακία ἡ κατάστασις ἐκείνη, καθ' ἣν τις ζῆ ἀντιθέτως πρὸς τὸ καθῆκον, Πρᾶξις τις κακὴ ἅπαξ γενομένη εἶναι ἀπλοῦν σφάλμα, ἐπανάληψις ὁμοῦ πολλῶν πράξεων κακῶν ἐγκαθιδρύει τὴν κακίαν. Ἐνῶ ἡ ἀρετὴ παρίσταται ὡς δύναμις, ἡ κακία εἶναι ἀδυναμία. Ἐὰν ἡ ἀρετὴ εἶναι δύσκολος, ἡ κακία εἶναι εὐκόλος. Διὰ τοῦτο οἱ κακοὶ εἶναι τόσον συνηθεις, ἐν ᾧ οἱ ἐνάρετοι τόσον σπάνιοι. Ὅπως ἡ ἀρετὴ οὕτω καὶ ἡ κακία εἶναι ἔργον τῆς συνηθείας. Ὅσον δὲ τις ἱκανοποιεῖ τὰς ὁρέξεις τῆς σαρκὸς τοσοῦτον ὑποδουλοῦται περισσότερον εἰς τὴν σάρκα. Ἡ ἐκπλήρωσις ἐν τέλει τοῦ καθήκοντος ἔχει, ὡς ἠθικὸν καρπὸν τὴν ἀτομικὴν ἀξίαν τοῦ ἐκκληροῦντος. Ταύτην δὲ ἀναγνωρίζει πρωτίστως ὁ θεὸς καὶ ἔπειτα οἱ ἄνθρωποι.

Θέματα πρὸς συζήτησιν

- 1) Τί προϋποθέτει ἡ ἠθικὴ εὐθύνη; Πότε αὕτη αὐξάνεται ἢ ἐλαττοῦται;
- 2) Πῶς πρέπει νὰ θεωρηθῇ ὁ ἐνάρετος ἀπὸ πάσης ἐπόψεως;
- 3) Διὰ τί ἡ ἠθικὴ ζωὴ εἶναι ἡ κυρίως ζωὴ;

Ἀξιώματα

- 1) Ὁ γὰρ κατεργάζομαι, οὐ γινώσκω. οὐ γὰρ, ὃ θέλω, τοῦτο πράσσω, ἀλλ' ὃ μισῶ, τοῦτο ποιῶ (Ρωμ. ζ' 14).
- 2) Εἰσέλθετε διὰ τῆς στενῆς πύλης, ὅτι πλατεῖα ἡ πύλη καὶ εὐρύχωρος ἡ ὁδὸς ἡ ἐπάγουσα εἰς τὴν ἀπώλειαν καὶ πολλοὶ εἰσὶν οἱ εἰσερχόμενοι δι' αὐτῆς (Ματ. ζ' Β.).
- 3) Τῶν ἀγαθῶν ἔργων αἱ χάριτες ἐπὶ τοὺς δίδοντας ἐπαναστρέφουσιν (Μ. Βασιλ.).
- 4) Τῶν πόνων πωλοῦσιν ἡμῖν τ' ἀγαθὰ οἱ Θεοί.

ΜΕΡΟΣ ΒΟΝ

Η ΠΡΑΚΤΙΚΗ ΗΘΙΚΗ

10. ΔΙΑΙΡΕΣΙΣ ΤΩΝ ΚΑΘΗΚΟΝΤΩΝ

Ἐν τῷ πρώτῳ μέρει ἐπραγματεύθημεν περὶ καθήκοντος γενικῶς. Ἐξητάσαμεν δηλαδὴ τὴν ὑπόθεσιν, τὴν βάσιν, τοὺς ὄρους καὶ τὰς συνεπείας τοῦ καθήκοντος. Ἦδη θὰ μάθωμεν τὰ καθήκοντα ἡμῶν ἰδιαιτέρως.

Ὅμοίως ἐν τῷ πρώτῳ μέρει ἐπραγματεύθημεν περὶ ἀρετῆς γενικῶς, δηλαδὴ περὶ τῆς ἠθικῆς καταστάσεως, ἣτις ἀκολουθεῖ τὴν ἐκπλήρωσιν τοῦ καθήκοντος. Ἐν τῷ δευτέρῳ μέρει θὰ ἴδωμεν ποῖα εἶναι αἱ ἐνάρετοι πράξεις, τὰς ὁποίας ὀφείλομεν νὰ ἐκτελῶμεν καὶ αἱ ὁποῖα ἀντιστοιχοῦν εἰς τὰ διάφορα καθήκοντα.

Τὰ ἀρνητικὰ καὶ τὰ θετικὰ καθήκοντα. Ὑπάρχουν καθήκοντα, ἃ ἵνα ἀπαγορεύουν διαφόρους πράξεις, π. χ. μὴ φονεύσης, νὰ μὴ ὑποτιμᾷς τοὺς γονεῖς σου, νὰ μὴ ψεύδῃσαι πρὸς τοὺς ὁμοίους σου· τὰ τοιοῦτον τύπον φέροντα καθήκοντα καλοῦνται ἀρνητικὰ.

Ἐχομεν ὅμως καὶ καθήκοντα ἐκφερόμενα ὑπὸ τὸν ἐξῆς τύπον. *Νὰ ἀγαπᾷς τὸν Θεόν, νὰ τιμᾷς τοὺς γονεῖς σου.* Τὰ καθήκοντα ταῦτα ἐξαρτῶνται ἐκ τῆς καλῆς χρήσεως τῆς ἐλευθερίας μας καὶ λέγονται θετικά.

Διαιρέσις τῶν καθηκόντων. Τὰ καθήκοντά μας εἶναι πάμπολα. Διὰ νὰ τὰ ἀναφέρωμεν εἶναι ἀνάγκη νὰ τὰ χωρίσωμεν εἰς ομάδας. Διαιροῦνται λοιπὸν ἀναλόγως τῆς ὑποθέσεως εἰς τὴν ὁποίαν διευθύνονται.

1) Εἰς καθήκοντα πρὸς τὸν Θεόν, ἃτινα συνιστοῦν τὴν θρησκευτικὴν ἠθικὴν,

2) Εἰς καθήκοντα πρὸς ἡμᾶς αὐτούς, ἃτινα συνιστοῦν τὴν ἀτομικὴν ἠθικὴν.

3) Εἰς τὰ καθήκοντα πρὸς τὸν πλησίον, ἅτινα περιλαμβάνουν ὀλόκληρον τὴν κοινωνικὴν ἠθικὴν.

Δυνάμεθα ὁμως καὶ ἄλλως νὰ διαιρέσωμεν τὰ καθήκοντα ἀναλόγως δηλαδὴ τῶν ἐμφανίσεων τοῦ βίου.

1) Εἰς τὰ ἀνταποκρινόμενα εἰς τὴν θρησκευτικὴν ζωὴν, ἅτινα περιλαμβάνουν τὰ πρὸς τὸν Θεὸν καθήκοντα.

2) Εἰς τὰ ἀνταποκρινόμενα εἰς τὴν ἀτομικὴν ζωὴν, ἅτινα περιλαμβάνουν τὰ πρὸς ἡμᾶς αὐτοὺς καθήκοντα.

3) Εἰς τὰ οἰκογενειακά, ἅτινα περιλαμβάνουν γενικῶς τὰ καθήκοντα πρὸς τὴν οἰκογένειαν.

4) Εἰς τὰ κοινωνικά, ἅτινα περιλαμβάνουν γενικῶς τὰ πρὸς τὸν πλησίον ἡμῶν καθήκοντα.

5) Εἰς τὰ ἐθνικά, ἅτινα περιλαμβάνουν τὰ πρὸς τὴν πατρίδα ἡμῶν καθήκοντα.

6) Εἰς τὰ διεθνῆ, ἅτινα περιλαμβάνουν τὰ πρὸς τὴν ἀνθρωπότητα καθήκοντα ἡμῶν.

Σημειώσεις. Ταύτην τὴν δευτέραν διαίρεσιν θ' ἀκολουθήσωμεν ἐκθέτοντες συντόμως τὰ διάφορα ἡμῶν καθήκοντα. Ἄλλὰ τί καλεῖται καθῆκον; Ὁ ἠθικὸς νόμος ἐπιβάλλει ἀγάπην καὶ σεβασμὸν πρὸς τὸν Θεόν, πρὸς τοὺς γονεῖς καὶ πρὸς τοὺς ὁμοίους ἡμῶν. Ἡ ὑποχρέωσις λοιπὸν ἡμῶν, ἡ ἐκ τοῦ ἠθικοῦ νόμου ἀπορρέουσα, καλεῖται *καθῆκον*.

11. ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΘΕΟΝ ΚΑΘΗΚΟΝΤΩΝ ΗΜΩΝ

Τὰ πρὸς τὸν Θεὸν ἡμῶν καθήκοντα εἶναι τὰ πρῶτιστα. Δύο εἶναι οἱ λόγοι οἱ ἀναγκάζοντες νὰ προηγῶνται πάντων τῶν λοιπῶν τὰ πρὸς τὸν Θεὸν καθήκοντα· ἡ ἀξία τοῦ ὄντος, εἰς τὸ ὁποῖον διευθύνονται καὶ δεύτερον, διότι ἐκ τῶν πρὸς τὸν Θεὸν ἡμῶν καθηκόντων πηγάζουν πάντα τὰ ἄλλα.

Ταῦτα λοιπὸν ἔχουν ὡς ὑπόθεσιν τὸν Θεόν, ὅστις εἶναι ἡ ἀρχὴ καὶ τὸ τέλος ἡμῶν. Εἶναι ἐκεῖνος, πρὸς τὸν ὁποῖον θὰ δώσωμεν λόγον διὰ τὰς πράξεις ἡμῶν. Δοξάζοντες λοιπὸν καὶ ἀναγνωρίζοντες τὸν Θεὸν ἀναγνωρίζομεν, ὅτι ἐξαρτώμεθα ἐξ αὐτοῦ καί, ὅτι ὀφείλομεν νὰ ὑποτασσώμεθα εἰς τὸ θέλημα αὐτοῦ.

Γνωρίζομεν δὲ ὅτι καὶ πρὶν φθάσωμεν εἰς τὸ σημεῖον νὰ ἐνωώμεν, ὅτι ἀνήκομεν, εἰς τὸν ἑαυτὸν μας ἀνήκομεν εἰς τὸν Θεόν.

Ἐξ ἄλλου δὲ αὐτὸς ὁ Θεὸς προβάλλει τὸ ὑψιστον καθήκον ἡμῶν, ἐκ τοῦ ὁποῖου παράγονται πάντα τὰ λοιπά. Ὁ ὀρθὸς λόγος π. χ. δύναται νὰ μᾶς ἀποκαλύψῃ τὸ ἀγαθόν, ἀλλὰ δὲν δύναται νὰ μᾶς τὸ ἐπιβάλλῃ. Τὸ ἀγαθὸν ἀποβαίνει δι' ἡμᾶς τὸ καθήκον ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον ὑποχρεώνει, τότε μόνον, ὅταν παρίσταται τοῦτο, ὡς ἔκφρασις τῆς βουλήσεως τοῦ Θεοῦ· ὁ Θεὸς λοιπὸν ὁ αἰώνιος νομοθέτης εἶναι ὁ ἐπιβάλλων εἰς ἡμᾶς τὴν ἠθικὴν. Καὶ διὰ τοῦτο πᾶσα ἠθικὴ ἡμῶν πρᾶξις εἶναι καθήκον πρὸς τὸν Θεόν.

Πῶς γνωρίζομεν τὰ πρὸς τὸν Θεὸν καθήκοντα ἡμῶν.

Τὰ πρὸς τὸν Θεὸν ἡμῶν καθήκοντα γνωρίζομεν διὰ δύο ὁδῶν· διὰ τοῦ ὀρθοῦ λόγου καὶ διὰ τῆς θείας ἀποκαλύψεως. Καὶ διὰ μὲν τῆς θείας ἀποκαλύψεως τὸ φῶς τοῦ θεοῦ φθάνει μέχρις ἡμῶν, διότι «πᾶν δῶρημα τέλειον ἄνωθὲν ἐστὶ καταβαῖνον ἐκ τοῦ Πατρὸς τῶν φώτων» (Ἰακωβ. β. α' 17) καὶ διότι «τὰ ἄδηλα καὶ τὰ κρύφια τῆς σοφίας αὐτοῦ ὁ Θεὸς ἐδήλωσεν ἡμῖν». Διὰ δὲ τοῦ ὀρθοῦ λόγου δυνάμεθα νὰ φθάσωμεν εἰς τὸν θεόν· ἵνα μὴ ὅμως παραπλανηθῶμεν πρέπει τὰ πορίσματα τοῦ ὀρθοῦ λόγου νὰ ἐπικυρώσῃ ὁ ἔξ ἀποκαλύψεως λόγος. Δὲν ἀντιφάσκουν δὲ οἱ δύο οὗτοι τρόποι τῆς γνώσεως τοῦ Θεοῦ πρὸς ἀλλήλους· Ὅσάκις λοιπὸν ὁ ὀρθὸς λόγος δὲν συμφωνεῖ πρὸς τὸν ἔξ ἀποκαλύψεως τοιοῦτον, ὅστις περιέχεται εἰς τὴν ἁγ. Γραφὴν καὶ τὴν Ἱερὰν παράδοσιν, τοὺς δύο τούτους ἀλανθάστους κώδικας τῶν χριστιανῶν, σημαίνει, ὅτι οὗτος, ὁ ὀρθὸς δηλαδή λόγος, παρεπλανήθη. Τὰ καθήκοντα λοιπὸν τὰ προβαλλόμενα ὑπὸ τοῦ ὑγιτοῦς ὀρθοῦ λόγου συντελοῦν εἰς τὴν τελειοτέραν κατανόησιν τῶν διὰ τῆς ὑπερφυσικῆς ὁδοῦ προβαλλομένων ἡμῖν καθηκόντων· διότι ἔχομεν ὑποχρέωσιν νὰ γνωρίζωμεν τὶ ὀφείλομεν ὡς χριστιανοὶ καὶ ὡς ἄνθρωποι νὰ πράττωμεν. Δὲν ἐγκαταλιμπάνεται λοιπὸν ὁ ὀρθὸς λόγος εἰς τὴν τύχην του, ἵνα δημιουργήσῃ τὰς πλάνας ἐκεῖνας, τὰς ὁποίας παρουσιάζουν τὰ διάφορα φιλοσοφικὰ συστήματα τῆς ἀρχαίας καὶ νεωτέρας φιλοσοφίας, τὰ ὅποια δὲν ἐφωτίσθησαν ὑπὸ τοῦ φωτὸς τοῦ Χριστιανισμοῦ, ἀλ-

λά τοῦναντίον χειραγωγεῖται καὶ φωτίζεται ὑπὸ τοῦ ἀνεσπέρου φωτὸς τοῦ Χριστιανισμοῦ.

Αἱ θεμελειώδεις ἀλήθειαι, ἐφ' ὧν στηρίζονται τὰ πρὸς τὸν Θεὸν καθήκοντα ἡμῶν. Τὰ πρὸς τὸν Θεὸν ἡμῶν καθήκοντα στηρίζονται ἐπὶ δύο ἀληθειῶν· εἰς τὸ ὅτι ὑπάρχει δηλαδὴ Θεὸς καὶ ψυχή.

Ἡ ὑπαρξὶς τοῦ θεοῦ εἶναι ἀλήθεια γενικῶς παρ' ὅλων τῶν λαῶν παραδεδεγμένη. Προαισθάνονται καὶ ἐννοοῦν ταύτην τόσον οἱ ἀπολίτιστοι, ὅσον ἐμμανῶς καὶ τελείως τὴν παραδέχονται τὰ καλλιεργημένα πνεύματα. Ἡ αἰτιολογία τῆς ὑπάρξεως τοῦ Θεοῦ περιλαμβάνεται εἰς τὴν ἐξῆς σύντομον ἀπόδειξιν «Τὸ Σύμπαν δὲν εἶναι δυνατόν νὰ παρήχθῃ ἀφ' ἑαυτοῦ, διότι αὐτόματος γένεσις εἶναι ἀδύνατος, ἀλλὰ παρὰ σοῦ Δημιουργοῦ. Διότι τὸ Σύμπαν, εἴτε ὡς τι ὅλον, εἴτε κατὰ μέρος ἐξεταζόμενον δὲν δύναται νὰ ἐξηγηθῇ ἀφ' ἑαυτοῦ. Εἴτε πρόκειται λοιπὸν περὶ τῆς ἀρχῆς τοῦ σύμπαντος, εἴτε πρόκειται περὶ τῆς ἁρμονίας, ἥτις παρουσιάζεται ἐν τῷ σχεδίῳ τοῦ κόσμου, πάντοτε ἀναγγέλλεται ἡ ὑπαρξὶς τοῦ Θεοῦ. «Οἱ Οὐρανοὶ διηγοῦνται δόξαν Θεοῦ, λέγουν οἱ ψαλμοὶ, ποίησιν δὲ χειρῶν αὐτοῦ ἀναγγέλλει τὸ στερέωμα». Ἀναγγέλλεται δὲ πάντοτε, ὅτι τὸ ὑπέρτατον τοῦτο ὄν διακρίνεται τοῦ κόσμου, ὅτι εἶναι Σοφόν, Ἀνευδεές, Αὐταρκες καὶ Παντοδύναμον. Αὐτὸ τὸ ὄν εἶναι ὁ Θεός. Βεβαίως ἀκούονται κατὰ τῆς Ὑψίστης ταύτης ἀληθείας αἱ ὑστερικαὶ κραυγαὶ τῶν ἀπίστων καὶ αἱ ἀστήρικτοι θεωρίαι αὐτῶν. Ἀλλ' ὅμως εἶναι τόσον ἀδύνατα καὶ μάταια τὰ ἐπιχειρήματα αὐτῶν, ὥστε διαλύονται ὡς καπνὸς εἰς τὴν πρώτην πνοὴν τοῦ ἀέρος τῆς λογικῆς. Ἡ ἀπολογητικὴ θεολογία δύναται νὰ παρουσιάσῃ τὰ ἰσχυρότατα πνεύματα πάσης ἐποχῆς ὑπέρμαχα τῆς ἰδέας τῆς ὑπάρξεως τοῦ Θεοῦ. Καθὼς πάλιν δύναται νὰ ἀποδείξῃ, ὅτι οἱ ἀνοούμενοι τὴν ὑπαρξὶν τοῦ Θεοῦ εἶναι ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ἀνθρωποὶ διεφθαρμένοι, οἵτινες φρίσσοντες πρὸ τῆς ἰδέας τῆς εὐθύνης διὰ τὰς πράξεις τῶν ἀπορρίπτουν τὴν ὑπαρξὶν τοῦ Θεοῦ. Ὅστε εἰς αὐτοὺς τὰ πάθη ἐγέννησαν τὰς ἀμφιβολίας.

Ὁ Θεὸς τὰ ὄντα ἐδημιούργησε κατὰ κλίμακα τελειότητος, ἵνα τὰ ἀτελέστερα ὑπηρετοῦν τὰ τελειότερα. Ἐπὶ τῆς κορυφῆς

δὲ τῆς κλίμακος ταύτης ἔθετο τὸν ἄνθρωπον, τὸν ὁποῖον δημιουργήσας κατ' εἰκόνα αὐτοῦ καὶ ὁμοίωσιν, κατέστησε βασιλέα τῆς κτίσεως. Δὲν ἔδωκε λοιπὸν εἰς τὸν ἄνθρωπον ζῶν σῶμα, ὅπως εἰς τὰ λοιπὰ ὄντα, ἀλλὰ καὶ ψυχὴν πνευματικὴν καὶ ἀθάνατον. Ἡ ψυχὴ αὕτη μᾶς ἀποκαλύπτει τὴν πνευματικότητά της διὰ τῆς δυνάμεως, τὴν ὁποίαν ἔχει νὰ σκέπτηται, νὰ ἐξετάζη ἑαυτήν, νὰ θέλῃ ἐλευθέρως κλπ. Ἄλλ' ἂν αὕτη εἶναι ἀνεξάρτητος τῆς ὕλης, εἶναι δηλαδὴ πνεῦμα ἔπεται ὅτι εἶναι ἀθάνατος καὶ ἀκολουθεῖ τὸ σῶμα μέχρις ὅτου τοῦτο διαλυθῆ. Οὕσα λοιπὸν πνεῦμα ἢ ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου διακρίνει τὸν Δημιουργόν της. Οὕσα δὲ ἀθάνατος προπαρασκευάζει κατὰ τὴν παροῦσαν της ὑπαρξιν τὴν μέλλουσαν αὐτῆς τοιαύτην. Ὅταν λοιπὸν παραδεχθῆ τις ὡς καλὸς χριστιανὸς καὶ ὡς ἄνθρωπος λογικὸς, **Θεὸν καὶ ψυχὴν**, τότε ὑποβάλλεται εἰς διάφορα καθήκοντα. Διότι ὁ Θεὸς ὡς δημιουργὸς ἔχει δικαίωμα ἐφ' ὅλων τῶν δημιουργητάτων του καὶ ἐπομένως καὶ ἐπὶ τοῦ ἀνθρώπου ἰδιαιτέρως. Ἄλλ' ὅμως ἐξ ὅλων τῶν δημιουργημάτων ὁ ἄνθρωπος μόνος δύνάται νὰ ἀναγνωρίζη τὰ δικαιώματα ταῦτα τοῦ Θεοῦ, καὶ διὰ τοῦτο ὑπόκειται εἰς διάφορα καθήκοντα, τὰ ὁποῖα ὀφείλει νὰ ἐκπληρώσῃ.

4) **Τίνα εἶναι τὰ πρὸς τὸν Θεὸν καθήκοντα ἡμῶν.** Ὁ Θεὸς ἔχει πρὸς ἡμᾶς δύο εἶδους δικαιώματα καὶ ἡμεῖς ἐπομένως δύο εἶδους καθήκοντα, Ὁ Θεὸς εἶναι ἡ ἀρχὴ καὶ τὸ τέλος ἡμῶν. Ἐνεκα τούτου, διότι εἶναι ἡ ἀρχὴ καὶ τὸ τέλος ἡμῶν, ὀφείλομεν νὰ ἀναγνωρίζωμεν, ὅτι ἐξαρτώμεθα ἀπ' αὐτοῦ, καὶ τοῦτο εἶναι ἡ **θρησκεία**. Τὴν ἐξάρτησιν δὲ ταύτην ἡμῶν ἀπὸ τοῦ Θεοῦ δεικνύομεν διὰ **τῆς λατρείας**, καὶ τῆς **προσευχῆς**. Διὰ τῆς λατρείας ἀνακηρύττομεν τὸν Θεὸν ὅτι εἶναι τὸ ὄν τὸ κυριαρχοῦν ἡμῶν, ἐκ τοῦ ὁποῖου τὸ πᾶν ἔχομεν λάβει· διὰ δὲ τῆς προσευχῆς διακηρύττομεν, ὅτι διαμένει δι' ἡμᾶς ἡ ἀληθὴς πηγὴ τῆς ζωῆς καί, ὅτι παρ' αὐτοῦ πρέπει ν' ἀναμένωμεν. Ἐπειδὴ δὲ ὁ Θεὸς εἶναι τὸ τέλος ἡμῶν, ἡμεῖς ὀφείλομεν διαρκῶς νὰ πλησιάζωμεν πρὸς Αὐτόν, τελειοποιοῦντες τὴν ἐν ἡμῖν ὑπάρχουσαν εἰκόνα τοῦ Θεοῦ καὶ μιμούμενοι Αὐτόν.

Λοιπὸν τὰ πρὸς τὸν Θεὸν καθήκοντα ἡμῶν περιλαμβάνονται

εἰς τὰ θρησκευτικὰ καθήκοντα καὶ εἰς τὰ τῆς μιμήσεως.

Θρησκευτικὰ καθήκοντα. Ταῦτα συνίστανται ἐν τῇ λατρείᾳ καὶ τῇ προσευχῇ.

Διὰ τῆς **λατρείας** ἀναγνωρίζομεν τὸν Θεόν, ὡς δημιουργόν. Ἡμεῖς δὲν κατέχομεν τίποτε, τὸ ὅποῖον δὲν προέρχεται ἐκ τοῦ Θεοῦ· τὰ πάντα ἐλάβομεν κατὰ χάριν· ἡ ὑπαρξίς μας, ἡ ζωὴ μας, ἡ υἰγεία μας ἡ διανοητικότης μας, ἡ δύναμις μας, αἱ μεγάλαι ψυχικαὶ ἐμπνεύσεις, καὶ πᾶν ὅ,τι ἔχομεν προέρχονται ἐκ τοῦ Θεοῦ. Εἰς τοῦτο λοιπὸν τὸ ὕψιστον Ὅν ὀφείλομεν σεβασμόν, διότι εἶναι Ἄπειρον καὶ Ἄενδές. Ὅφείλομεν δὲ ὡσαύτως σεβασμόν, καὶ ἀγάπην, διότι ἡ ἀγαθοεργὸς Αὐτοῦ χεὶρ ἐπεκτείνεται εἰς ἡμᾶς.

Ὁ σεβασμὸς δὲ οὗτος καὶ ἡ ἀγάπη συνιστοῦν τὴν λατρείαν.

Διὰ τῆς προσευχῆς ἀναγνωρίζομεν, ὅτι ὁ Θεὸς ἐξακολουθεῖ νὰ εἶναι ἡ ἀρχὴ μας καί, ὅτι εἴμεθα ἔργα τῶν χειρῶν του· ἡ δὲ ὑπαρξίς ἡμῶν εὐρίσκεται ἐν τῇ χειρὶ τοῦ Θεοῦ. Ἀναγνωρίζομεν δὲ ὅτι τὰ πάντα ἐξαρτῶνται ἐκ τοῦ Θεοῦ, ζητοῦμεν τὴν βοήθειαν Αὐτοῦ καὶ ἐξαιτούμεθα τὴν χάριν Αὐτοῦ. Ἡ χάρις αὕτη παρέχεται εἰς τοὺς αἰτοῦντας καὶ ἐπιμένοντας. Ἡ προσευχὴ ἔχει τὴν δύναμιν νὰ μεταβάλλῃ τὴν ψυχὴν μας· δίδει δύναμιν εἰς τοὺς προσευχομένους. Πόσα δὲν κατώρθωσαν οἱ ἅγιοι τοῦ Θεοῦ διὰ τῆς προσευχῆς! Ἡ προσευχὴ εἶναι ἀληθὲς μεγαλεῖον διὰ τὸν ἄνθρωπον, διότι προσεγγίζει προσευχόμενος πρὸς τὸν Θεόν. Ἡ προσευχὴ εἶναι πηγὴ παρηγορίας· ὅταν πάντες ταχθοῦν καθ' ἡμῶν, ὅταν ἀπολέσωμεν θέσεις καὶ ἀξιώματα, ὅταν χάσωμεν τὴν υἰγείαν μας καὶ πρόκειται νὰ γείνωμεν λεία τοῦ τάφου, ὅταν ἀπολέσωμεν τὴν σωματικὴν ἡμῶν ρώμην καὶ παρουσίαν καὶ πᾶν, ὅ,τι ἄλλο ἔφερον εἰς ἡμᾶς αἱ περιστάσεις, μόνον ἐν τῇ προσευχῇ δυνάμεθα νὰ εὕρωμεν παρηγορίαν. Μόνον ἡ ἐπικοινωνία ἡμῶν μετὰ τοῦ ἄκρου ἀγαθοῦ, μετὰ τοῦ προνοητοῦ δύναται νὰ εἶναι πραγματικὸν βάλσαμον διὰ τὴν ζωὴν ἡμῶν. Μεγάλῃ ἡ δύναμις τῆς προσευχῆς!

Ἡ λατρεία πρὸς τὸν Θεόν. Ἡ λατρεία εἶναι ἡ πρῶτικὴ ἀσκήσις τῶν καθηκόντων ἡμῶν πρὸ τὸν Θεόν. Διακρίνεται δὲ αὕτη εἰς **ἀτομικὴν καὶ ὁμαδικήν.** Ἡ ἀτομικὴ λατρεία εἶτε ἡ

ἔσωτερικὴ εἴτε ἢ ἔξωτερικὴ, εἶναι ἐκείνη, τὴν ὁποίαν προσωπικῶς ἀποδίδει ἕκαστος πρὸς τὸν Θεόν. Ἡ δὲ ὁμαδικὴ εἶναι ἐκείνη, τὴν ὁποίαν πολλοὶ ἀποδίδουν εἰς τὸν Θεόν. ◊

Α' Ἐσωτερικὴ λατρεία. Αὕτη εἶναι ἐνέργεια θρησκευτικὴ, ἣτις ἐξελίσσεται εἰς τὰ μύχια τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς. Ἐκ μέρους τοῦ νοῦ εἶναι παραδοχὴ εὐσυνείδητος καὶ σταθερὰ πασῶν τῶν ἀληθειῶν, τὰς ὁποίας πρέπει τις νὰ πιστεύῃ. Ἐκ μέρους δὲ τῆς καρδίας εἶναι ἐκδήλωσις ἀγάπης καὶ εὐγνωμοσύνης πρὸς τὸν Θεόν, ὅστις μᾶς ἐδημιούργησεν. Εἶναι θερμὴ προσφυγὴ εἰς τὸν Θεόν, ἵνα παράσχῃ εἰς ἡμᾶς πάντα, ὅσων ἔχομεν ἀνάγκην, ἵνα διατηρηθῶμεν ἐν τῇ ἠθικότητι. Ἐκ μέρους δὲ τῆς βουλήσεως εἶναι συναίνεσις πλήρης τῆς θελήσεως ἡμῶν πρὸς τὴν τοῦ Θεοῦ καὶ ἀπόλυτος πεποιθήσις ἡμῶν εἰς τὴν διεύθυνσιν τῆς θείας προνοίας. Διὰ τῶν ἔσωτερικῶν τούτων πράξεων ἀποδίδει ὁ ἄνθρωπος εἰς τὸν Θεόν τιμὰς· αἵτινες ἀνήκουν εἰς Αὐτὸν καὶ ἐνδυναμοῦνται ὑπὸ τῆς θείας χάριτος ἐν τῇ πάλῃ κατὰ τοῦ κακοῦ.

Ἡ ἔσωτερικὴ λατρεία εἶναι τὸ οὐσιῶδες τῆς θρησκείας ἔργον ἄνευ δὲ ταύτης ἢ ἔξωτερικὴ λατρεία εἶναι ἀπλοῦς κενὸς τύπος. Ἡ ἔσωτερικὴ αὕτη λατρεία συναθροίζει πάσας τὰς δυνάμεις τοῦ ἀνθρώπου καὶ τὰς πλησιάζει πρὸς τὸν Παντοδύναμον. Ἐν τῇ προσεγγίσει δὲ ταύτῃ ἀναλαμβάνει ὁ ἄνθρωπος δυνάμεις. Εἶναι ἢ ἔσωτερικὴ λατρεία ἀσκησις τῆς ψυχῆς, ἵνα ἀποβῇ νικητρία καὶ λάβῃ τὸν στέφανον τῆς δόξης, ὅπως ἢ γυμναστικὴ εἶναι ἀσκησις τοῦ σώματος.

Β' Ἐξωτερικὴ λατρεία. Αὕτη εἶναι ἀπαραίτητος εἰς τοὺς πλείστους πῶν ἀνθρώπων, ἵνα στηρίξῃ τὴν ἔσωτερικὴν τοιαύτην, ὅπως ὁ δαυλὸς εἰς τὴν ἐστίαν, ἵνα διατηρηθῇ ἢ φλόξ. Συνίσταται δὲ αὕτη εἰς γονυκλισίας, σημεῖα τοῦ σταυροῦ, εἰς ψαλμοὺς. εἰς φοίτησιν εἰς τοὺς ναοὺς καὶ ἐκπλήρωσιν ἀνελλιπῆ τῶν τύπων, οὓς ἐπιβάλλει ἢ λατρεία.

Πάντοτε ἔσωτερικόν τι αἶσθημα ἀποβαίνει ζωηρότερον, ὅταν καὶ ἔξωτερικῶς ἐκδηλοῦται. Ὁ Πασχάλ λέγει «θέλετε νὰ πιστεύσητε καὶ δὲν ἤξεύρετε τὸν δρόμον; Θέλετε νὰ θεραπευθῆτε ἐκ τῆς ἀπιστίας καὶ ζητεῖτε φάρμακον; Πλησιάσατε ἐκείνους, οἱ ὅποιοι πιστεύουν. Οὗτοι γνωρίζουν καὶ τὸν δρόμον καὶ τὰ φάρ-

μακα, δι' ὧν θὰ θεραπευθῆτε. Ἀκολουθήσατε τὸν δρόμον αὐτόν· κίετε καὶ σεῖς ὕδωρ ἡγιασμένον, παρακολουθήσατε τὰς ἱεροτελεστίας, ψάλλετε μετ' ἐνθουσιασμοῦ· Πᾶν αἶσθημα, τὸ ὁποῖόν δὲν καλλιεργεῖται μαραίνεται καὶ τὸ καλλιεργούμενον εὐανθεῖ· τοῦτο ἀπαντᾷ τις καὶ εἰς τὸ θρησκευτικὸν αἶσθημα.

Γ'. Ἡ ὁμαδικὴ λατρεία. Αὕτη συνίσταται εἰς τὸ ὅτι πολλοὶ ὁμοῦ λατρεύουν τὸν Θεόν. Ψάλλουν δηλαδή, ἔχουν κοινὰς τελετάς, κοινὰς ἱεράς στιγμὰς ἐν τῇ λατρείᾳ. Αὕτη ἔχει διπλοῦν σκοπὸν α) ἀποδίδει εἰς τὸν Θεὸν τιμὰς παρ' ὅλης τῆς κοινωρίας, τῆς ὁποίας εἶναι ὁ Θεὸς δημιουργὸς καὶ β) ἐνισχύει τοὺς δεσμούς, οἵτινες ἐνοῦν Θεὸν καὶ ἀνθρώπους. Τὸ παράδειγμα τοῦ ἐνὸς πρὸς τὸν ἄλλον, ἢ μετὰδοσις τῆς θρησκευτικῆς συμπαθείας τοῦ μὲν πρὸς τὸν δέ, ἀνάπτουν περισσότερον τὸν θρησκευτικὸν σπινθῆρα καὶ καθιστοῦν τοῦτον ζωηρότερον. Τὴν στιγμὴν δὲ τῆς κοινῆς λατρείας οἱ ἄνθρωποι αἰσθάνονται ἀλλήλους περισσότερον ἀδελφούς, θυσιάζουν εὐχερέστερον τὸν βάρβαρον αὐτῶν ἐγωϊσμόν, ἀγαπῶνται καὶ βοηθοῦνται περιπαθέστερον.

Ἡ Χριστιανὴ θρησκεία. Ἄλλ' ὁ ἄνθρωπος μόνος δὲν δύναται νὰ ἐκφράσῃ τὰ πρὸς τὸν Θεὸν καθήκοντα. Ἐχει λοιπὸν ἀνάγκην χειραγωγῶν. Τοιοῦτος χειραγωγὸς εἶναι ἡ χριστιανικὴ θρησκεία, ἥτις εἶναι ἡ τελευταία λέξις τῆς θρησκείας. Εἶναι ἡ τελειοτάτη ἀποκάλυψις τοῦ θελήματος τοῦ Θεοῦ, ὅπερ ἀτελῶς ἀπεκαλύφθη ἐν τῇ Π. Α καὶ ἐντελέστατα διὰ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, τοῦ ὁποίου αἱ διδασκαλῖαι περιέχονται ἐν τῇ Ἀγ. Γραφῇ καὶ τῇ Ἱερᾷ παραδόσει. Ὁ Χριστὸς λοιπὸν ἐδίδαξε πῶς πρέπει νὰ λατρεύηται καὶ ν' ἀγαπάται ὁ Θεός· καὶ πῶς πρέπει νὰ προσευχώμεθα καὶ νὰ ὑπηρετῶμεν τὸν Θεόν. Οἱ λόγοι οὗτοι τοῦ Χριστοῦ ἐξακολουθοῦν διὰ μέσου τῶν αἰῶνων νὰ φωτίζουν τοὺς ἀνθρώπους καὶ νὰ δεικνύουν εἰς αὐτοὺς τὴν σχέσιν, ἥτις ὑπάρχει μετὰξὺ αὐτῶν καὶ τοῦ Θεοῦ. Τὸ προσεύχεσθαι λοιπὸν καὶ πιστεῦναι, ὡς ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία κελεύει, εἶναι πίστις καὶ προσευχή, ὅπως θέλῃ αὐτὴν ὁ Θεός. Ἡ περιφρόνησις δὲ τῆς λατρείας καὶ τῶν τύπων ἕνεκα διαφορῶν λόγων, τοὺς ὁποίους δημιουργεῖ καὶ ὑποστηρίζει ἢ ὑπὸ διαφορῶν τρόπους ζῶσα ἀπιστία, εἶναι πρᾶξις τὴν ὁποίαν καταδικάζει ὁ Θεός.

Καθήκοντα μιμήσεως. Ὁ Θεὸς εἶναι τὸ τέλος ἡμῶν, διότι θὰ κρίνη περὶ ἡμῶν τίνα χοῆσιν ἐκάμαμεν τῶν δώρων Αὐτοῦ, ἐλεύθεροι ὄντες. Εἶναι τὸ τέλος ἡμῶν, διότι εἶναι τὸ τέρμα πάσης ψυχικῆς καὶ διανοητικῆς ἡμῶν ἐμπνεύσεως. Εἶναι τὸ τέλος, διότι εἶναι τὸ ὕψιστον ἰδεῶδες, πρὸς τὸ ὁποῖον τείνει ὁ ἠθικὸς ἡμῶν βίος, εἶναι τὸ αἰώνιον πρότυπον πάσης ἡμῶν ἐνεργείας. Τὸ ν' ἀκολουθῆ τις τὸν Θεόν, τοιοῦτοτρόπως θεωρούμενον, αὐτὸ εἶναι ἡ μίμησις τοῦ Θεοῦ. Βεβαίως δὲ ἔχει ἰδιότητος ὁ Θεός, τὰς ὁποίας, δὲν δυνάμεθα νὰ προσεγγίσωμεν. Αἴφνης τὸ ἀσώματον, τὸ παντοδύναμον, τὰς ὁποίας θαυμάζομεν κ. τ. λ. ἔχει ὅμως καὶ ἄλλας, τὰς ὁποίας δυνάμεθα νὰ μιμηθῶμεν ὡς τὴν ἀγαθότητα, τὴν δικαιοσύνην, τὴν ἀλήθειαν, τὴν ἀνεξικακίαν κ.τ.λ.

Ὅσον τελειότερον ἐξετάζομεν τὸν ἑαυτὸν μας, τοσοῦτον εὐρίσκομεν εἰς ἡμᾶς αὐτοὺς τὴν εἰκόνα τοῦ Θεοῦ. Τοσοῦτον εὐρίσκομεν εἰς τὸν ἑαυτὸν μας δυνάμεις, τὰς ὁποίας ὀφείλομεν νὰ καλλιεργήσωμεν, ἵνα τελειοποιήσωμεν τὴν ἐν ἡμῖν εἰκόνα τοῦ Θεοῦ. Τὸ μόνον δὲ μέσον τῆς προσεγγίσεως πρὸς τὸ θεῖον ἰδεῶδες εἶναι ν' ἀνυψώσωμεν καὶ ἀναπτύξωμεν τὸν ἑαυτὸν μας. Ἐν τούτῳ δὲ συνίσταται ὁλόκληρον τὸ ἠθικὸν ἡμῶν πρόγραμμα. Ὅσω τις ὑψοῦται ἠθικῶς τόσο μάλιστα προσεγγίζει τὸν Θεόν. Τότε λοιπὸν ὁ ἄνθρωπος ὁ ἀγαπῶν τὸν Θεὸν πῶς θὰ ἠμπορῆ νὰ μὴ ἀγαπᾷ τοὺς ὁμοίους του, ὅπερ εἶναι θέλημα τοῦ Θεοῦ ; ἡ Ἀγ. Γραφή λέγει «ἐάν τις εἶπῃ ὅτι ἀγαπᾷ τὸν Θεόν, καὶ τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ μισῆ ψεύστης ἐστὶ καὶ ἡ ἀλήθεια τοῦ Θεοῦ οὐκ ἔστιν ἐν αὐτῷ (Ἡ' Ἰωάν. ζ' 20). Ὅμοίως δὲ ὁ θρυμματίζων τὸν ἐγωϊσμόν του καὶ τελῶν τὰ πρὸς τὸν Θεὸν θρησκευτικὰ καθήκοντα πῶς θὰ δικαιολογηθῆ, ὅταν κυριαρχῆται ὑπὸ τῶν παθῶν αὐτοῦ ;

Ζητήματα πρὸς συζήτησιν

Νὰ ἐρμηνευθῆ τὸ ἀκόλουθον ῥητὸν «ἐν τούτῳ γινώσκονται πάντες ὅτι ἐμοὶ μαθηταὶ ἐστέ, ἐὰν ἀγάπην ἔχητε ἐν ἀλλήλοις (Ἰωάν. ιγ' 35).

Ἀξιώματα

1) Καὶ πατέρα μὴ καλέσητε ὑμῶν ἐπὶ τῆς γῆς· εἰς γὰρ ἐστὶν

ὁ πατὴρ ὑμῶν ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς (Ματθ. κγ' 9).

2) Ἐν αὐτῷ ζῶμεν καὶ κινούμεθα καὶ ἐσμὲν (Πραξ. ιζ' 28).

3) Ἄνθρωπος ἄνευ θρησκείας εἶναι ὡς ζῶον φοβερόν, τὸ ὁποῖον δὲν ἐννοεῖ τὴν ἐλευθερίαν του, τὴν ὁποῖαν ἐξευτελίζει καὶ κατατρῶγει (Montesquieu).

4) Ἡ τελεία ἔκφρασις τοῦ πολιτισμοῦ εἶναι Θεὸς ἄριστα ἐννοούμενος, ἄριστα λατρευόμενος, ἄριστα ὑπηρετούμενος ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων. Ἡ προσευχὴ εἶναι ὁ τελευταῖος λόγος καὶ ἡ τελευταία πράξις τοῦ ἀληθοῦς πολιτισμοῦ (Lamartine).

5) Ὅσον ἐννοῶ τὰ μυστικά τῆς δημιουργίας τοσοῦτον θανμάζω καὶ ἐξυμνῶ τὸν Δημιουργὸν (Νεύτων).

11. ΚΑΘΗΚΟΝΤΑ ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΑΤΟΜΙΚΗΝ ΖΩΗΝ

Μετὰ τὰ πρὸς Θεὸν καθήκοντα ἐπιβάλλεται εἰς τὸν ἄνθρωπον νὰ προαγάγῃ τὸν ἑαυτὸν του. Διὰ τοῦτο δὲ μετὰ ταῦτα θὰ ἐξετάσωμεν τὸν ἄνθρωπον ὡς μεμονωμένον καὶ θὰ ἴδωμεν ποῖα καθήκοντα ἔχει εἰς τὸν ἀτομικὸν του βίον. Ἀλλὰ τὸ ἄτομον περιβάλλεται πανταχόθεν ἀπὸ κατώτερα ὄντα, τὸ ὁποῖα ἔχει εἰς τὴν ὑπηρεσίαν του· πρέπει λοιπὸν νὰ ἴδωμεν πῶς πρέπει νὰ φέρεται πρὸς αὐτὰ καὶ ἔπειτα πῶς πρέπει νὰ μεταχειρισθῇ τὸν ἑαυτὸν του.

12. ΚΑΘΗΚΟΝΤΑ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ ΠΡΟΣ ΤΑ ΚΑΤΩΤΕΡΑ ΟΝΤΑ

Ὁ ἄνθρωπος εἶναι τῶν κατωτέρων ὄντων κυρίαρχος, διότι ταῦτα ἐδημιουργήθησαν δι' αὐτόν. Ἀλλ' ὅμως ἡ κυριαρχία τοῦ ἀνθρώπου ἐπ' αὐτῶν δὲν πρέπει νὰ εἶναι ἀπόλυτος· ὀφείλει δὲ νὰ κανονίζῃ ταύτην ὑπὸ τοῦ πνεύματος τῆς προόδου καὶ τῆς ἀνάγκης τῆς χρήσεως.

Ἡ ἠθικὴ λοιπὸν ἀπαγορεύει πᾶσαν κατάχρησιν. Ἄν δὲ ταῦτα ἐδημιουργήθησαν νὰ εἶναι ἄφθονα τοῦτο ἐγένετο, ἵνα ἐξυπηρετηθῇ ἐντελέστερον ὁ ἄνθρωπος.

Καθήκοντα πρὸς τὰ ἄψυχα ὄντα καὶ τὰ φυτόν. Ὁ ἠθικὸς νόμος ἀπαγορεύει πᾶσαν ἄνευ λόγου καταστροφὴν προΐόν-

τος τῆς φύσεως καὶ τῆς τέχνης χαρακτηρίζων τὸ ἐναντίον ὡς βανδαλισμὸν.

Εἶναι λοιπὸν τελείως ἀπηγορευμένον νὰ καταστρέφη τις ἔν δάσος, νὰ κόπτη δένδρα ἢ καὶ κλάδους ἄνευ ἀποχρῶντος λόγου.

Ἀπαγορεύεται δὲ ἡ φθορά, διότι πάντα ταῦτα ἐξυπηρετοῦν τὴν ζωὴν. Τίς δὲν γνωρίζει τὴν χρησιμότητα τοῦ δάσους καὶ παντὸς ἐν γένει δένδρου διὰ τὴν ζωὴν ; Μήπως δὲν εἶναι φονεὺς πᾶς ὁ κόπτων δένδρα ἢ πυρπολῶν δάση ; Δὲν καταστρέφει οὗτος στοιχεῖα ζωῆς διὰ τῆς πράξεώς του ταύτης ;

Ὡσαύτως τὰ βιβλία, οἱ πίνακες, τὰ ἀγάλματα τὰ ἔργα τῆς τέχνης πρέπει νὰ εἶναι σεβαστὰ ἐπειδὴ εἶναι ὠφέλιμα, διότι ἐν τούτοις βλέπει τις τὴν ἐξέλιξιν τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος καὶ μελετᾷ τὸν πολιτισμὸν τῶν διαφόρων ἐποχῶν.

Πλὴν ὅμως βιβλία ἐπικίνδυνα, εἰκόνες αἰσχροὶ καὶ πᾶν προῖον ἐν γένει, εἴτε τῆς διανοίας, εἴτε τῆς τέχνης, τὸ ὅποῖον ὡς σκοπὸν ἔχει τὴν διαφθοράν, πρέπει νὰ καίηται. Λυστυχῶς πόσα τοιαῦτα βιβλία δὲν κυκλοφοροῦν σήμερον καὶ πόσα ἄσεμνα θεάματα δὲν παριστάνονται εἰς τὰ θεάτρα ! Ἐὰν σήμερον ἡ ἠθικὴ εὐρίσκεται ἐν παραλύσει τοῦτο συμβαίνει, διότι διάφοροι παράγοντες δὲν ἐσκέφθησαν ποτέ, ὅτι ἡ καθαρότης τῆς καρδίας καὶ τὸ ἀδιάφθορον τοῦ πνεύματος εἶναι ἀγαθὰ ἀνώτερα, τὰ ὅποια οὐδέποτε πρέπει νὰ ὑποτιμᾷ τις χάριν τῆς τέχνης.

Καθήκοντα πρὸς τὰ ζῶα. Τὰ ζῶα δύναται νὰ μεταχειρίζηται ὁ ἄνθρωπος πρὸς τὰς ἀνάγκας αὐτοῦ ὅχι ὅμως καὶ νὰ τυραννῇ αὐτά. Διὰ τοῦτο ὁ ἠθικὸς νόμος ἀπαγορεύει πᾶσαν αἰκίαν κατὰ τῶν ζῴων. Τὰ ζῶα εἶναι ὅπως ἡμεῖς πεπρωκισμένα δι' αἰσθηματικότητος. Αἱ κραυγαί, τὰς ὁποίας ἐκβάλλουν, ὅταν κτυπῶνται, μαρτυροῦν τὴν ὀδύνην των. Δὲν εἶναι λοιπὸν καθαρὰι μηχαναί, ὡς ἰσχυροίσθησάν τινες.

Διὰ τοῦτο εἶναι φοβερὸν νὰ πολλαπλασιάσωμεν τὴν θλίψιν αὐτῶν. Ὅταν κακομεταχειρίζομεθα τὰ ζῶα καλλιεργοῦμεν τὰ ἔνστικτα τῆς σκληρότητος ἡμῶν καὶ βραδύτερον εἶναι ἐπόμενον νὰ φανῶμεν σκληροὶ καὶ πρὸς τοὺς ὁμοίους ἡμῶν. Ὁ ἄνθρωπος ὁ σκληρῶς φερόμενος πρὸς τὰ ζῶα θὰ φανῇ τοιοῦτος καὶ πρὸς

τὴν γυναῖκα αὐτοῦ καὶ τὰ τέκνα του.

Δικαιοῦται ὅμως νὰ μεταχειρίζηται ταῦτα εἰς τὰς ἀνάγκας του.

Ἐχει προσέτι ὁ ἄνθρωπος ὑποχρέωσιν νὰ ὑπερασπίζη ἑαυτὸν ἐκ τῶν προσβολῶν τῶν ζώων. Εἶναι ζῷα ἐπικίνδυνα. Κατὰ τούτων πρέπει ν' ἀντιταχθῆ καὶ νὰ τὰ φονεύσῃ ἐν ἀνάγκῃ, ἵνα σώσῃ τὴν προσωπικότητά του.

Ὅμοίως δύναται νὰ μεταχειρίζηται ταῦτα πρὸς τροφήν του, ἂν καὶ οἱ ὀπαδοὶ τῆς ἀκρεοφαγίας ἀντιτίθενται θεωροῦντες ὡς φόνον πᾶσαν χύσιν αἵματος καὶ τὸ κρέας, ὡς πνῶμα νομίζουσι δὲ ὅτι ἡ χρῆσις τοῦ κρέατος καταστρέφει τὴν υγείαν. Ἡ μέση ὁδὸς εἶναι ἡ ἀρίστη. Ὅχι κατάχρησις ἀλλὰ χρῆσις εἶναι ὠφέλιμος.

Ὅμοίως δικαιοῦται ὁ ἄνθρωπος νὰ μεταχειρίζεται ταῦτα εἰς τὰς ἐργασίας του ὅπως τὸν ἵππον π. χ. τὸν βοῦν κ. τ. λ. Καὶ νὰ ἐνεργῆ ἐπ' αὐτῶν διάφορα πειράματα ἐπιστημονικὰ πρὸς εὑρεσιν διαφόρων ὁρῶν χρησίμων διὰ τὴν ἀνθρωπότητα. Ἴσως φαίνεται τοῦτο βάρβαρον· εἶναι ὅμως ἀπαραίτητον διὰ τὴν πρόοδον τῆς ἀνθρωπότητος.

Θέματα πρὸς συζήτησιν

1) Δικαιούμεθα νὰ κατασκευάζωμεν ἀνθοδέσμας ἢ νὰ κάμνωμεν πειράματα ἐπὶ τῶν ζώων.

2) Εἶναι ἀνάγκη νὰ ὑπάρχουν σύλλογοι πρὸς προστασίαν τῶν ζώων.

Ἀξιώματα

Πᾶν κτίσμα Θεοῦ καλὸν καὶ οὐδὲν ἀπόβλητον μετὰ εὐχαριστίας λαμβανόμενον (Α' Τιμ. δ' 4)

2) Οἰκτεῖρει δίκαιος ψυχὰς κτηνῶν αὐτοῦ· τὰ σπλάγχνα τῶν ἀσεβῶν ἀνελεήμονα (Παροιμ).

14. ΚΑΘΗΚΟΝΤΑ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ ΠΡΟΣ ΕΑΥΤΟΝ

Ὁ ἄνθρωπος ἀποτελεῖται ἐκ σώματος καὶ πνεύματος, διὰ τοῦτο ἔχει καθήκοντα πρὸς τὸ σῶμα αὐτοῦ καὶ πρὸς τὸ πνεῦμα του, τὰ ὁποῖα, ἐξετάζομεν.

15 ΚΑΘΗΚΟΝΤΑ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ ΠΡΟΣ ΤΟ ΣΩΜΑ ΤΟΥ

Καθήκοντα πρὸς ἡμᾶς αὐτούς. Οὐδείς ἔχει δικαίωμα νὰ ζῆ κατὰ τύχην ἢ κατὰ τὰς ἰδιοτροπίας του, ἀλλ' ὅμως ὀφείλει νὰ διευθύνῃ τὸν βίον του ἀκολουθῶν ὀρισμένους κανόνας. Διότι ἡ ἀνθρωπίνη ἐν ἡμῖν προσωπικότης εἶναι θεία παρακαταθήκη, τὴν ὁποίαν ἡμεῖς πρέπει νὰ φυλάττωμεν. Δύο ἀξιώματα λοιπὸν ὀφείλομεν νὰ τηρῶμεν ἐν τῇ φροντίδι περὶ τοῦ ἑαυτοῦ μας· τὸ πρῶτον εἶναι «δὲν θὰ βλάβῃς ποτὲ ἑαυτὸν» καὶ τὸ δεύτερον «ἐργάζου διὰ νὰ προαχθῆς καὶ εὐτυχῆσῃς».

Καθήκοντα πρὸς τὸ σῶμα μας. Τὸ σῶμα μας εἶναι σάρκινον ἔνδυμα, τὸ ὁποῖον καλύπτει τὴν ψυχὴν· εἶναι ἐπίσης τὸ ἐπιτήδειον ὄργανον, τὸ ὁποῖον αὕτη μεταχειρίζεται διὰ τὰς ἐνεργείας της· εἶναι ὁ ὑπηρέτης ὁ ἐκτελῶν τὰς ἐντολάς της, διὰ τοῦτο ὁ ἠθικὸς νόμος μᾶς ἐπιβάλλει νὰ σεβώμεθα αὐτὸ καὶ νὰ τὸ καθιστῶμεν ἐπιτήδειον διὰ διάφορα ἔργα. Τὸ σῶμα λοιπὸν εἶναι ἀχωρίστως συνδεδεμένον μετὰ τῆς ψυχῆς, ὥστε ἐν τῇ πραγματικότητι τὰ δύο ταῦτα ἀποτελοῦν τὸν ἄνθρωπον. Πᾶσα λοιπὸν προσβολὴ κατὰ τοῦ σώματος διευθύνεται κατὰ τοῦ ὅλου ἀνθρώπου, ἐνῶ πάλιν ἡ ὑγεία καὶ ἡ εὐρωστία αὐτοῦ ἀντανაკλᾷ εἰς τὸν ὅλον ἄνθρωπον «Νοῦς ὑγῆς ἐν σώματι ὑγεῖ» ἔλεγον οἱ ἀρχαῖοι ἡμῶν πρόγονοι. Ἔνεκα λοιπὸν τοῦ συνδέσμου αὐτοῦ μετὰ τῆς ψυχῆς παράγονται διάφοροι ὑποχρεώσεις, ὡς π. χ. νὰ φροντίζωμεν διὰ τὸ σῶμα μας, νὰ τὸ διατηρῶμεν ἀθικτον καὶ ἐν ταῦτῳ νὰ τοῦ παρέχωμεν τὴν εὐτυχίαν του.

Τὸ καθήκον τῆς διατηρήσεως τοῦ σώματός μας. Τότε τὸ σῶμα εἶναι ὄργανον τῆς ψυχῆς, ὅταν τοῦτο διατηρῆται ὑγιές. Διὰ τοῦτο ἡ ἠθικὴ ἀπαγορεύει πάσας τὰς ἐκ τῆς θελήσεως ἡμῶν πηγαζούσας πράξεις, αἵτινες θὰ ἠδύναντο νὰ βλάβουν τὸ σῶμα μας. Διὰ τοῦτο ἀπαγορεύεται ἡ αὐτοκτονία, ἣτις καταστρέφει τὴν ζωὴν καὶ ὁ ἀλκοολισμὸς, αἱ ἀκόλαστοι ἀπολαύσεις καὶ ἡ ἀκαθαρσία, αἵτινα ὑπονομεύουν τὴν ζωὴν.

Ἡ αὐτοκτονία. Αὕτη εἶναι ἡ πρᾶξις ἐκείνη, κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ ἴδιος ὁ ἄνθρωπος τερματίζει τὸν βίον αὐτοῦ θεληματικῶς. Εἶναι δὲ πρᾶξις βαρυντάτη ἀντιστρατευομένη κατὰ τῆς ἠθικῆς,

διότι καταλείπει πᾶν καθήκον. Ἡ ζωὴ δὲν ἀνήκει εἰς τὸν ἄνθρωπον· ἐδόθη εἰς αὐτὸν μόνον διὰ τὴν ἐκπληρώσασθαι τὰ καθήκοντά του. Τὸ καθήκον τῆς ζωῆς ἐπεβλήθη εἰς τὸν ἄνθρωπον καὶ χάριν τοῦ ἰδίου, κυρίως, διότι ἔχει ὑποχρέωσιν νὰ καλλιεργήσῃ τὸν ἑαυτὸν του καὶ τὸν τελειοποιήσῃ· καὶ χάριν τῆς κοινωνίας, ἣτις ἀπατεῖ ἀγῶνας καὶ ἐργασίαν ἔντιμον παρ' ἐκάστου ὑγιοῦς μέλους αὐτῆς, ἵνα προαχθῇ. Ἐὰν λοιπὸν τις φονεύσῃ ἑαυτὸν, καταλείπει τὸν ἠθικὸν νόμον καὶ προσβάλλει αὐτὸν τὸν Θεόν, ἐκ τοῦ ὁποίου πηγάζει ὁ νόμος οὗτος.

Ἐπιχειρήματα ὑπὲρ τῆς αὐτοκτονίας. Ὅλα τὰ ὑπὲρ τῆς αὐτοκτονίας ἐπιχειρήματα εἶναι ἀστήρικτα. Τινὲς παριστοῦν ταύτην ὡς προᾶξιν ἡρωϊκῆν. Τὸ αἴσθημα τῆς φιλοζωΐας λέγουσιν εἶναι βαρύτερα ἐρριζωμένον, ὥστε ἀπατεῖται ἡρωϊσμός νὰ ἀντιταχθῇ τις κατὰ τούτου καὶ ν' ἀποφασίσῃ θάνατον διὰ τὸν ἑαυτὸν του. Ἀλλὰ τίς δύναται νὰ ἀρνηθῇ, ὅτι ὁ θάνατος, τότεν περιπαθῶς ἐκζητούμενος, δὲν εἶναι τρόπος νὰ φύγῃ τις ἀπὸ τὴν ζωὴν! Βαδίζει τις τότε πρὸς τὸν θάνατον, διότι φοβεῖται τὴν ζωὴν. Ἀπορρίπτει τις τὸ βάρος τῆς ὑπάρξεώς του· τοῦτο κατὰ βάθος εἶναι δειλία, ἄλλοι πάλιν λέγουσιν, ὅτι δὲν πρέπει νὰ κατηγορηθῆται ὁ αὐτοκτονῶν, διότι ἡ αὐτοκτονία εἶναι τὸ μόνον μέσον νὰ διαφύγῃ τις τὸ μῖσος, τὴν δυστυχίαν καὶ τὴν δουλείαν. Ὅχι, καὶ τότε εἶναι ἔνοχος. Πολλάκις ἡ ἀτιμία καὶ ἡ δυστυχία ἐν γένει εἶναι μοιραία τιμωρία διὰ τὰ σφάλματα ἐκάστου· λοιπὸν ἂν μία ψυχὴ εἶναι ἀληθῶς μεγάλη, ὀφείλει νὰ ὑπομείνῃ ἐκάστην τιμωρίαν πρὸς ἐξιλεασμόν· ἃ δὲ πάλιν εἶναι ἀθῶος ὑπὸ τὰ κτυπήματα τῆς δυστυχίας θὰ ἐγκαινιάσῃ νέαν ἀρχὴν ἐνεργείας καὶ θὰ ἀποβῇ ἠθικῶς τελειότερος. Ὁ ὑπομένων μετὰ στοικιότητος καὶ χριστιανικῆς ἀνταραγῆσεως τὰ δεινά, μαρτυρεῖ, ὅτι ἔχει μεγάλην δύναμιν ψυχῆς.

Τὶ δὲ γὰρ σκεφθῆ τις δι' ἐκείνους, οἵτινες τερματίζουν τὴν ζωὴν των ἐξ ἀηδίας πρὸς αὐτήν, ἢ διότι μηδαμνὴ τις εὐτυχία διέφυγεν ἀπ' αὐτῶν; Οὔτοι, ἂν δὲν εἶναι τρελλοί, πάντως ὅμως ἔχουν ποταπὸν ἰδεῶδες ζωῆς.

Ἐὰν ἐννοήσουν τὰ θέληττα τῆς ἐργασίας καὶ τῆς θυσίας καὶ αἰσθανθοῦν τὴν τιμὴν, τὴν ὁποίαν ἀποδίδει ἡ κοινωνία εἰς τὰ

χρήσιμα μέλη αὐτῆς θὰ πεισθοῦν ὅτι ἡ ζωὴ ἀξίζει τὸν κόπον νὰ ζῆ τις.

Ἐπίσης ὁμοίως καὶ ἔμμεσος αὐτοκτονία, ὁμοίως ἀπηγορευμένη, ὡς καὶ ἡ ἄμεσος. Εἶναι ἀνήθικον νὰ ὑποσκάπτῃ τις τὴν ὑγείαν του ἢ νὰ ἐξαντλῇ τὸν ὄργανισμὸν του, εἴτε διὰ νὰ ἀποφύγῃ τὴν στρατιωτικὴν ὑποχρέωσιν, εἴτε διὰ νὰ κερδίσῃ οὐτιδανά τινα στοιχίματα, εἴτε διὰ νὰ ἀποκτήσῃ ἄμετρον ἰκανότητα (π. χ. νὰ γένηται ἵπποδαμαστής, σχοινοβάτης κ.τ.λ.) Ἡ μεγάλη σωματικὴ καὶ διανοητικὴ ὑπερκόπωση ἀνατρέπουσα τὸν ὄργανισμὸν, εἶναι ἀνηθικότης. Ἐν τούτοις εἰς τινὰς περιστάσεις δι' ἀνώτερα συμφέροντα ἐπιτρέπεται θυσία τῆς ζωῆς· πᾶς τις ἐπαινεῖ τὸν στρατιώτην, τὸν οἰκογενειάρχην, τὸν ἰατρόν, τὴν ἀδελφὴν τοῦ ἐλλέους, τοὺς ἱεραποστόλους, οἵτινες ἀψηφοῦν τὴν ζωὴν, ἵνα σώσουν τὴν πατρίδα των, νὰ ὑποστηρίξουν τὰ τέκνα των καὶ νὰ δώσουν τὸ φῶς τοῦ Εὐαγγελίου εἰς τοὺς ἀπίστους.

Ἐνταῦθα ὁ θάνατος δὲν ἔχει ὡς ἀφορμὴν τὸν φόβον τῆς ζωῆς, ἀλλὰ τὴν ἐπιθυμίαν καλύτερας ζωῆς.

Ἀλκοολισμὸς. Ὁ πότης οἰνοπνευματωδῶν ποτῶν εὐρίσκει εἰς αὐτὰ πραγματικὴν ἀπόλαυσιν. Δοκιμάζει δὲ προσωπικῶς τοιαύτην, διότι ἡ πόσις κολακεύει τὴν ὄρεξιν, θερμαίνει τὰ μέλη καὶ σκορπίζει τὴν χαρὰν καὶ τὴν εὐθυμίαν. Ὅμοίως δὲ παρέχει εἰς αὐτὸν δυνάμιν τινα καὶ τοιουτοτρόπως ἡ δραστηριότης τοῦ πίνοντος δεκαπλασιάζεται. Πραγματικῶς ὅμως τὸν ἐξευτελίζει, τὸν ἀποβλακώνει, τὸν καταστρέφει. Τὸν ἐξευτελίζει, διότι ὁ μεθυσμένος χάνει ὅλην αὐτοῦ τὴν προσωπικὴν ἀξίαν. Οἱ λόγοι του, αἱ πράξεις του, ἡ στάσις του προκαλοῦν τὴν γενικὴν περιφρόνησιν.

Τὸν ἀποβλακώνει, διότι ἡ πνευματικὴ διέγερσις δὲν διαρκεῖ ἢ ἐπ' ἐλάχιστον. Ἐπειτα δὲ ἐπακολουθεῖ κατάπτωσις, κατὰ τὴν ὁποίαν πᾶσαι αἱ πνευματικαὶ δυνάμεις ἐπισκιάζονται.

Τὸν καταστρέφει πρὸ παντός, τοῦτο δὲ εἶναι τὸ φοικῶδες ἀποτέλεσμα τῆς καταχρήσεως ταύτης, καταστρέφει τὴν ὑγείαν του, διότι ἐπὶ τοῦ ἥπατος, ἐπὶ τοῦ στομάχου, ἐπὶ τῶν νεφρῶν, ἐπὶ τοῦ ἐγκεφάλου, ἐπὶ τῶν σπουδαιότερων ὀργάνων τὸ οἰνόπνευμα ἐνεργεῖ πραγματικὴν καταστροφὴν. Καταστρέφει τὰς ἠθικὰς δυ-

νάμεις, διότι ἀμβλύνει τὴν θέλησιν, καὶ ἀφαιρεῖ πᾶσαν γενναίαν ἔμπνευσιν.

Δι' ὅλους λοιπὸν αὐτοὺς τοὺς λόγους ἐπιβάλλεται σταυροφορία κατὰ τοῦ ἀλκοολισμοῦ. Εἰς ὄργανωμένα δὲ κράτη, σωματεῖα, ἱερεῖς, διδάσκαλοι, νομοθέται, προϊστάμενοι τῶν οἰκογενειῶν, κηρύττουν διαρκῶς κατὰ τοῦτου.

Κατὰ ταῦτα ὅσον τις περιορίζεται, τόσον εἶναι σοφός· ἢ ἀσθηρότης ἡμῶν ὡς πρὸς τὸ ζήτημα τοῦτο εἶναι ὁ ἀσφαλὴς φρουρός τῆς ὑγείας καὶ τῆς ἠθικῆς.

Αἱ οἰσθητικαὶ ἀπολαύσεις. Καὶ αἱ ἀκόλαστοι ἡδοναὶ φθειροῦν τὸ σῶμα ὑποσκάπτουν τὴν ὑγείαν, σκλήρυνουν τὴν καρδίαν ταπεινοῦν τὸ λογικόν, ἀφαιροῦν κυριολεκτικῶς τὴν ἐλευθερίαν καὶ δηλητηριάζουν τὴν ζωὴν. Ἐκτὸς τῶν ἄλλων ἐκφυλίζουν καὶ τὸ ἀνθρώπινον γένος. Διὰ τοῦτο δὲ εἰς τὰ πεπολιτισμένα κράτη πρὸς τὸ συμφέρον τῆς ἀνθρωπίνης φυλῆς, οἱ νόμοι τιμωροῦν ἀσθηρῶς τοὺς ὑπονομευτὰς τῶν δημοσίων ἠθῶν. Διὰ τοῦτο γονεῖς, διδάσκαλοι, ἱερεῖς καὶ διανοούμενοι ἄνθρωποι ἐν γένει, σπουδαίως ἀσχολοῦνται πῶς νὰ σταματήσουν τὴν ἀνθρωπότητα ἀπὸ τὴν παρατηρουμένην ταύτην ἠθικὴν ἔκλυσιν. Πολλάκις ἡ καθαρότης τοῦ σώματος καὶ τῆς ψυχῆς ὀλιγώτερον φυλάσσεται ὑπὸ τοῦ ἰδίου ἀνθρώπου. Ὁ ἴδιος δὲ ὁ ἄνθρωπος πολλάκις εἶναι ὁ καταστροφεὺς τοῦ ἑαυτοῦ του. Ἔνεκα τούτου λοιπὸν ὁ ἴδιος πρέπει νὰ ἀγωνισθῇ διὰ τὴν σωτηρίαν του, ἀφ' οὗ πεισθῇ ὅτι ἡ ἀκολασία εἶναι δι' αὐτὸν καταστροφή.

Ἡ καθαριότης. Ἡ καθαριότης εἶναι ὡσαύτως ἀρετὴ· αὕτη συντελεῖ εἰς τὴν εὐεξίαν τοῦ σώματος καὶ τῆς ψυχῆς. Ἀλλ' ὅμως ἵνα διατηρηθῇ ἀπαιτοῦνται ἀγῶνες.

Ἡ ἀκαθαρσία εἶναι κακόν, διότι ἐπιφέρει φυσικὸν ὄλεθρον, ἐπειδὴ κλείει τοὺς πόρους τοῦ σώματος καὶ ἐμποδίζει τὴν ἄδελον ἀναπνοήν, ἣτις συντελεῖ εἰς τὴν καθαριότητα τοῦ αἵματος. Ἐπειτα δὲ αὕτη προκαλεῖ τὴν ἀηδίαν· πάντες αἰσθάνονται ἀποστροφὴν βλέποντες ἀκαθάρτους «Ἡ καθαριότης εἶναι μισὴ ἀρχοντιὰ» λέγει δημώδης παροιμία. Ἐπειτα ἐπιδοῶ καὶ ἐπὶ τῆς ψυχῆς, διότι σῶμα ἀκάθαρον ὑποτιμᾷ καὶ ἐξευτελίζει τὴν ψυχὴν, τὴν ὁποίαν ἐνδύει. Διὰ τοῦτο πρέπει νὰ ἀγρυπνῇ τις διὰ τὴν

καθαριότητα. Νὰ συνειθίσῃ εἰς συχνὰς λούσεις τὸ σῶμα του. Νὰ βασιλεύῃ δὲ αὕτη ἐπὶ τῶν ἐνδυμάτων του καὶ ἐπὶ τῆς οἰκίας του διὰ νὰ ἀποδεικνύῃ τὴν μεγάλην του λεπτότητα καὶ τὸν βαθμὸν τοῦ πολιτισμοῦ του.

16. ΚΑΘΗΚΟΝΤΑ ΣΥΝΤΕΛΟΥΝΤΑ ΕΙΣ ΤΗΝ ΕΥΕΞΙΑΝ ΤΟΥ ΣΩΜΑΤΟΣ

Δὲν πρέπει νὰ ἀποφεύγωμεν ὅ,τι βλάπτει τὸ σῶμα ἀλλὰ πρέπει νὰ πράττομεν πᾶν ὅ,τι συντελεῖ εἰς τὴν εὐεξίαν τοῦ σώματος διότι εἶναι κέρδος τῆς ψυχῆς. Τοῦτο δὲ κατορθοῦται διὰ τῆς τηρήσεως τῶν κανόνων τῆς ὑγιεινῆς καὶ τῆς αὐστηρῆς ἐγκρατείας.

Ἡ ὑγιεινὴ ἔχει σκοπὸν νὰ προαγάγῃ τὸ σῶμα ἐνισχύουσα αὐτὸ διὰ στοιχείων χρησίμων, τὸ σῶμα ἔχει ἀνάγκην τροφῆς, ἀέρος, κινήσεως καὶ καθαριότητος.

Διὰ τὰς τέσσαρας ταύτας βάσεις πρέπει νὰ ἀγρυπνῇ ἡ ὑγιεινὴ. Ἡ τροφὴ δὲν ἀπολείπει ποτὲ τὸν ἄνθρωπον ἀλλὰ δὲν εἶναι πάντοτε καὶ ὑγιεινὴ.

Ὁ σημερινὸς ἄνθρωπος ἐγένετο ὑπερβολικὰ κρεοφάγος, εἶναι ἀνάγκη νὰ ἀποβῇ πλέον χορτοφάγος. Ὁ ἀὴρ λείπει πολλάκις ἐκ τῶν πόλεων. Ἡ ὑγιεινὴ ἐπιβάλλει ἀερισμὸν τῶν δωματίων, ὅπου ἐργάζεται τις καὶ τὴν εἰσπνοὴν τοῦ ὀξυγόνου, ὅπερ ζωογονεῖ τὸν ὄργανισμὸν. Ἡ κίνησις πάλιν εἶναι ἀναγκαῖα, διότι ἐνισχύει τοὺς μῦς καὶ συντελεῖ εἰς τὴν κυκλοφορίαν τοῦ αἵματος. Τὴν ὑγιεινὴν ἐπιβάλλει ἡ ἠθικὴ.

Ἡ ἐγκράτεια. Αὕτη ἐπιβάλλεται εἰς τὸ ποτὸν καὶ τὸ φαγητόν. Τὰ γεύματα εἶναι ἀναγκαῖα ἀλλὰ καὶ ἐπικίνδυνα σύγχρόνως. Εἶναι ἀναγκαῖα, διότι ὁ ὄργανισμὸς ὁμοιάζει μὲ ἐστίαν, ἥτις ἔχει ἀνάγκην νὰ προσθέτῃ τις νέα ξύλα, ἵνα καίῃ. Εἶναι ὅμως καὶ ἐπικίνδυνα, διότι ἐπιφέρουν παράλυσιν τῶν ὀργάνων ὅταν γίνετα κατάχρησις.

Ζητήματα πρὸς συζήτησιν.

1) Πρῶς πρέπει νὰ χαρακτηρισθῇ ὁ ἀσκητισμὸς ὁ χριστιανικὸς ὁ λέγων «περιφρόνει τὸ σῶμα σου».

2) Πῶς ἐξηγεῖται τὸ λεγόμενον «μόνος μου κατέστρεψα τὸν ἑαυτὸν μου.

Ἄξιόμωτα

1) Οὐκ οἴδατε, ὅτι ναὸς Θεοῦ ἔστε καὶ τὸ πνεῦμα τοῦ Θεοῦ ἐν ὑμῖν ἔστιν; ὅστις τὸν ναὸν τοῦ Θεοῦ φθειρεῖ, φθερεῖ τοῦτον ὁ Θεός· ὁ γὰρ ναὸς τοῦ Θεοῦ ἅγιος ἐστίν· οἵτινες ἔστε ὑμεῖς. Α. Κυρ. γ. 16.

2) Γνωρίζετε τί πίνει ἐκ τοῦ ποτηρίου ἐκείνου, τὸ ὁποῖον ὁ μεθυσμένος κρατεῖ μὲ τὰ τρέμοντα χέρια του· πίνει τὰ δάκρυα, τὸ αἷμα, τὴν ζωὴν τῆς συζύγου καὶ τῶν τέκνων του (Lamainais).

ΚΑΘΗΚΟΝΤΑ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΝΟΥΝ ΑΥΤΟΥ

Ἔχομεν καθήκοντα πρὸς τὸν νοῦν ἡμῶν. Διὰ τοῦ νοῦ διακρίνεται ὁ ἄνθρωπος τῶν λοιπῶν ὄντων καὶ κατέχει τὴν πρώτην μεταξὺ αὐτῶν θέσιν. Καὶ τὸ ζῶον εἶναι περριορισμένον μὲ συνείδησιν, ἀλλὰ εἰς βαθμὸν κατώτατον. Διατελεῖ δὲ αἰχμάλωτον τῶν αἰσθησέων του. Ὁ ἄνθρωπος θραύει τὰ δεσμὰ τῆς αἰσθητικότητος καὶ προχωρεῖ πέραν τοῦκόσμου μέχρι τοῦ ἀπολύτου, μέχρι τοῦ ἀοράτου. Ὅσον ἀξίζει καὶ ὁ ἄνθρωπος. Ἐὰν λοιπὸν ἔχομεν καθήκον νὰ γινώμεθα πλέον ἢ ἄνθρωποι εἶναι ἀνάγκη νὰ ἐργασθῶμεν διὰ τὸ πνεῦμά μας. Ὁ νοῦς εἶναι τὸ φῶς τοῦ ἀνθρώπου, ὁ βίος μας βαδίζει, τὴν ὁδὸν τὴν ὁποίαν ἀνοίγει ὁ νοῦς. Αἱ ιδέαι μας λοιπὸν εἶναι ἐκεῖναι, αἵτινες μᾶς ὁδηγοῦν. Διὰ τοῦτο εἶναι δυστύχημα ἢ ἔλλειψις ιδεῶν ἢ ἀπόκτησις ψευδῶν τοιούτων! Ὁ ἄνευ ιδεῶν ἄνθρωπος βαδίζει ἄνευ διευθύνσεως· εἶναι λεία τῆς τύχης καὶ τῶν παθῶν του. Ὁ ἔχων πάλιν ψευδεῖς ιδέας βαδίζει ἀλλ' ἀντιθέτως.

Ποῖα εἶναι τὰ καθήκοντα πρὸς τὸν νοῦν ἡμῶν.

Ταῦτα εἶναι διττά, ἀρνητικὰ καὶ θετικὰ. Τὰ ἀρνητικὰ ἐκφράζονται τοιουτοτρόπως· «μὴ καταστρέψῃς τὸν νοῦν σου» Τὰ δὲ θετικὰ τοιουτοτρόπως «καλλιέργει τὸν νοῦν σου». Ἐκεῖνο λοιπὸν, τὸ ὁποῖον καταστρέφει τὸν νοῦν εἶναι ἡ ἄγνοια, ἣτις ἀφίνει ἀκαλλιέργητον τὸν νοῦν ὡς γῆν χέρσον. Προσέτι δὲ εἶναι

ἢ πλάνη, ἣτις σπεῖρει εἰς αὐτὸ ψευδεῖς ἰδέας καὶ θεωρεῖ μετὰ ταῦτα θλίψεις.

Ἄλλ' ὅμως τὰ δύο ταῦτα ἀνατρέπονται διὰ τῆς προσηκούσης μορφώσεως. Δὲν εἶναι ἀνάγκη νὰ ἐκθέσῃ τις τὰ ἀρνητικὰ καθήκοντα, ἀρκεῖ πρὸς τοῦτο ἡ ἐκθεσις τῶν θετικῶν. Εἶναι δὲ ταῦτα τὰ ἐξῆς : ὁ πλουτισμὸς τοῦ νοῦ διὰ τῆς γνώσεως, ἡ ἄσκησις αὐτοῦ διὰ τοῦ ὀρθοῦ λόγου καὶ ἡ διεύθυνσις αὐτοῦ πρὸς πρὸς τὸ φῶς τῆς ἀληθείας.

Πλουτισμὸς τοῦ νοῦ διὰ τῆς γνώσεως.

Ἐν τίνι μέτρῳ δέον νὰ γένηται αὕτη. Ἐκαστος ἀνθρώπος πρέπει νὰ μανθάνῃ τὰ ἀναγκαῖα πρὸς τὰ συμφωνοῦντα πρὸς τὴν κατάστασίν του. Ὁ ἀνθρώπος πρέπει πρωτίστως νὰ μάθῃ τί εἶναι, πόθεν ἦλθεν εἰς τὸν κόσμον, ποῦ πηγαίνει καὶ πῶς θὰ ἐπιτελέσῃ τὸν προορισμὸν αὐτοῦ, δηλαδὴ στοιχεῖά τινα ἠθικῆς. Ταῦτα ἀποτελοῦν τὴν οὐσιώδη ἀνατροφὴν, ἣτις καλλιεργεῖται ἐν τῷ οἴκῳ, ἐν τῷ σχολεῖῳ καὶ τῇ ἐκκλησίᾳ, τῆς ὁποίας τὰ διδάγματα πρέπει ν' ἀκολουθῆ. Ἐπειτα ἔρχεται τὸ δευτέρον μέρος τοῦ προγράμματος, τὸ ὁποῖον εἶναι τεχνικόν. Τοῦτο διδάσκει εἰς τὸν ἀνθρώπον τὴν ἀνάγνωσιν, τὴν γραφὴν τὴν ἀριθμητικὴν, τὰς θεμελιώδεις γνώσεις τῶν ἐπιστημῶν, στοιχεῖα ἱστορίας καὶ γεωγραφίας, ὡς καὶ περίληψιν εἰσαγωγῆς εἰς τὸν κοινωνικὸν βίον. Τὸ δημοτικὸν σχολεῖον εἰς πάσας τὰς χώρας ἀκολουθεῖ τὸ ἀνωτέρω πρόγραμμα. Ὅπου τὸ δημοτικὸν σχολεῖον δὲν συχνάζεται, ἐκεῖ οἱ πολῖται ὑστεροῦν, διὰ τοῦτο δὲ ἡ φοίτησις εἰς τὰ δημοτικὰ σχολεῖα ἐπιβάλλεται ὑπὸ τοῦ νόμου.

Μετὰ ταῦτα ἀκολουθεῖ δευτέρα βαθμὶς μορφώσεως, ἣτις παρέχει εἰδικὰς τινὰς γνώσεις. Ὁ ἱερεὺς πρέπει νὰ γνωρίζῃ τὴν θεολογίαν, ὁ δικηγόρος καὶ ὁ δικαστὴς τὴν νομικὴν, ὁ ἰατρὸς τὴν ἰατρικὴν, ὁ καθηγητὴς τὴν ὕλην τῆς διδασκαλίας του κ.τ.λ. Ἐκαστος δὲ ὀφείλει νὰ καταστῆ ἱκανὸς εἰς τὴν ἐπιστήμην του. Ἀλλὰ ὑπάρχουν ὅρια εἰς τὴν ἐπιστήμην. Ὁ Ἀριστοτέλης λέγει ὅτι ὁ ἀνθρώπος δύναται νὰ μάθῃ τὰ πάντα. Ἄλλοι ὅμως νεώτεροι λέγουν, ὅτι τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα εἶναι μέγιστον, ὁ βίος ὅμως βραχὺς καὶ διὰ τοῦτο ὁ χρόνος ὡς πολύτιμόν τι

δὲν πρέπει νὰ δαπανᾶται ἀποκλειστικῶς διὰ νὰ μάθῃ τις πολλά. Καλύτερον λέγουν νὰ μάθῃ τις τὸ εὖ ζῆν ἢ νὰ μάθῃ πολλά. Ὁ Ρουσσὸ προχωρῶν ἔτι περαιτέρω λέγει, ὅτι «αἱ ἐπιστῆμαι οὐ μόνον εἶναι ἀνωφελεῖς, ἀλλὰ καὶ ἐπιβλαβεῖς διότι γίνονται ἀφορμὴ διαφθορᾶς καὶ καταπτώσεως τῶν κοινωνιῶν ὅταν αἱ ἐπιστῆμαι εἰσεχώρησαν εἰς μεγάλους λαοὺς οὗτοι κατέπεσαν». Δύναται τις ὁμως νὰ ἀντιτάξῃ τὰ ἀκόλουθα :

Εἶναι τιμὴ καὶ δόξα, ἀποδεικνύει δὲ καὶ δύναμιν ἢ καλλιέργεια τῶν γραμμάτων καὶ τῶν τεχνῶν. Εἰς τὰ ἔθνη ἐκεῖνα ἢ ἀνατροφὴ εἶναι ὑψηλοτέρα, ἢ βιομηχανία καὶ τὸ ἐμπόριον ἐν μεγίστῃ ἀκμῇ. Ἀλλὰ καὶ τότε πάλιν δημιουργεῖται λαὸς δοκησιόφων, οἵτινες ἀποφεύγουν τὴν ἐργασίαν, ἣτις εἶναι ἀπαραίτητος. Δημιουργοῦνται δὲ θεσιθῆραι καὶ ὀκνηροί.

Ἐκαστος πρέπει νὰ μορφώσῃ τὸν ἑαυτὸν του ἀλλ' ὄχι παραμελῶν τὰ ἄλλοθεν ἐπιβαλλόμενα εἰς ἑαυτὸν καθήκοντα π. χ. Μία μήτηρ εἶναι ἠθικῶς ὑπόλογος, ἂν ἀσχολῆται εἰς τὴν φιλολογοίαν καὶ παραμελῇ τὰ μητρικὰ αὐτῆς καθήκοντα, ἢ ὅταν μηχανικός τις παραμελῇ τὸ καθήκόν του, ἵνα ἀσχοληθῇ εἰς τὴν ποίησιν, τὴν μουσικὴν, ἢ τὴν φιλοσοφίαν. Ἐκαστος πρέπει νὰ ἐξειδικεύηται εἰς τὸ ἐπάγγελμά του διὰ νὰ ὑπάρχῃ ἀρμονία μεταξὺ γνώσεως καὶ θέσεως. π. χ. ὅταν παντοπώλης τις ἀσχολῆται μὲ τὴν φιλοσοφίαν κάμνει κάτι ἀνάρμοστον πρὸς τὸ ἐπάγγελμα του.

Ποῖα εἶναι τὰ μέσα τῆς μορφώσεως. Ἐκ τριῶν πηγῶν ἀρύεται ἡ ἀνθρωπίνη γνῶσις, ἐκ τῆς φύσεως, ἐκ τῶν διδασκάλων καὶ ἐκ τῶν βιβλίων.

Οἱ παῖδες διδάσκονται ἀπὸ τὰ ποικίλλα θεάματα τὰ προσπίπτοντα εἰς τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτῶν. Ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ, τὰ φυτὰ καὶ τὰ ζῷα, ὁ ἀνθρωπος πρὸ παντός, ὅστις παρουσιάζει τοιαύτας διαφορὰς κατὰ φυλὰς καὶ κατ' ἄτομα, παρέχει πλουσίαν ὕλην πρὸς διδασκαλίαν. Εἴτε δὲ ἐξετάζομεν τὰς πράξεις ἡμῶν, εἴτε παρακολουθοῦμεν μετὰ περισκέψεως τὰ ψυχικὰ φαινόμενα συλλέγομεν διαρκῶς θησαυροὺς ἐκ πείρας. Τὰ ἀνωτέρω λοιπὸν ἀποτελοῦν τὰ πρῶτα στοιχεῖα τῆς γνώσεως, ἄνευ τῶν ὁποίων πᾶσα γνῶσις εἰς κενὸν τρέχει. Οἱ διδάσκαλοι ἐρη-

νεύουν τὴν φύσιν καὶ τακτοποιοῦν τὰς παραστάσεις αἱ ὁποῖαι αἰφνηδῶς ἐγεννήθησαν ἐν ἡμῖν. Ἐκτὸς τούτου ὁ διδάσκαλος μεταδίδει εἰς ἡμᾶς ὡς κληρονομίαν τὴν πείραν τῶν παρελθουσῶν γενεῶν, εἰς τὴν ὁποίαν προσθέτομεν καὶ τὴν μικρὰν εἰσφορὰν τῆς διανοίας μας. Ὅμοίως ἡ ἀναστροφή μετὰ τῶν διδασκάλων ἀνάπτει τὴν φλόγα τῆς διανοίας μας, οἱ δὲ αὐτοδίδακτοι παρουσιάζουν πολλὰς ἑλλείψεις.

Τὰ βιβλία μεταδίδουν τὰς γνώσεις τῶν ἐξοχωτέρων διδασκάλων ὅλων τῶν αἰώνων καὶ τῶν πεφημισμένων συγχρόνων ἡμῶν. Τὰ διδακτικὰ βιβλία π. χ. εἶναι οἱ ὁδηγοὶ τοῦ πνεύματος ἡμῶν. Τὰ δὲ λοιπὰ προικίζουσιν τὸν νοῦν ἡμῶν μὲ ἰδέας. Τὰ πρῶτα μᾶς ὁδηγοῦν, τὰ δευτέρα μᾶς ζωογονοῦν. Καὶ τὰ δύο συντελοῦν μέγਾਲος εἰς τὴν μόρφωσιν ἡμῶν.

Συμμόρφωσις τοῦ νοῦ πρὸς τὰς ἀπαιτήσεις τοῦ ὀρθοῦ λόγου. Αἱ ἰδέαι τότε εἶναι καλαί, ὅταν δὲν παρεκκλίνουν τοῦ ὀρθοῦ λόγου. Δύο δὲ τινὰ συντελοῦν εἰς τὴν παραπλάνησιν τοῦ νοῦ, ἵνα μὴ οὗτος κρίνη καλῶς. Ἄσιν ἢ κυκλοφορία ψευδῶν ἰδεῶν, αἵτινες παρασύρουν τὸν ὀρθὸν λόγον εἰς τὴν ἀδικίαν καὶ βον αἱ ἰδέαι ἐκείνων αἵτινες ἐπιθυμοῦν νὰ παραπλανήσουν τοὺς ἄλλους ὑπὸ τὸ πρόσχημα, ὅτι δῆθεν φροντίζουν διὰ τὸ δίκαιον.

Ἄπο τὴν ἐπίδρασιν ταύτην προέρχονται, οἱ ψεῦσται καὶ οἱ παρασυρόμενοι. Ἐκ τούτων οἱ ψεῦσται δὲν σωφρονίζονται. Καὶ ἂν γνωρίζουν τὴν ἀδυναμίαν των ἀποφεύγουν νὰ ἐκφράσουν κρίσεις καὶ νὰ λάβουν ἀποφάσεις. Ἐμπιστεύονται δὲ εἰς τοὺς φίλους αὐτῶν τὰς ἰδέας των, ἵνα ζήσουν κατ' αὐτάς. Ὡστε οὗτοι εἶναι ἀθεράπρευτοι ὅπως π. χ. οἱ ἐκ πεποιθήσεως ἄθεοι (ψευδῶς πάντοτε) καὶ διαστροφεῖς τῆς ἠθικῆς. Οἱ παρασυρόμενοι ὅμως δύνανται νὰ θεραπευθοῦν, νὰ ἀναγνωρίσουν δηλαδὴ τὰς πλάνας των, τὰ ἀνακαλύψουν τὰς αἰτίας καὶ τέλος νὰ προφυλαχθῶν. Ὡστε αἱ πλάνας αὐτῶν προέρχονται ἀπὸ προλήψεις, δηλαδὴ ἰδέας ἐξωθεν προβαλλομένας, αἵτινες γίνονται ἀποδεκταὶ ἄνευ ἐξελέγξεως. Αἱ προλήψεις εἶναι ἡ πρώτη πηγὴ τῆς πλάνης· π. χ. ἐπειδὴ νέος τις κατὰγεται ἀπὸ εὐγενεῖς ἀναγνωρίζει, ὡς ἠθικὴν προᾶξιν τὴν μονομαχίαν, παρὰ τὸν ἠθικὸν νόμον. Ἡ προλήψις αὕτη διωχτετεύθη εἰς τὸ ἄτομον ὑπὸ τῆς οἰ-

κογενείας. Ἄλλας πάλιν προλήψεις μεταδίδει ἡ κακὴ ἀνατροφὴ. Ὡς π. χ. ὁ ἀνατραφεὶς εἰς ἀντιθρησκευτικὸν σχολεῖον θὰ βλέπῃ ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ ἱερέως ἐν ὄν χειριστον, ἀπὸ τὸ ὁποῖον ἐνστικτικῶς ἀπομακρύνεται. Οἱ παρασυρόμενοι ὑπὸ τῶν κακῶν συναναστροφῶν, ἔνθα τὸ παράδειγμα τὰ πάντα μεταβάλλει.

Εἰς τὰς ἄνω περιστάσεις αἱ ἰδέαι εἶναι ξέναι δὲν εἶναι ἡμέτεραι, διότι εἶναι δάνεια. Μέγιστον λοιπὸν καθήκον μας εἶναι νὰ διατηρηθῶμεν ἀνεξάρτητοι ἀπὸ πάσης ἐπιδράσεως, νὰ δεχώμεθα δηλαδὴ πᾶσαν ἰδέαν συντεινούσαν εἰς τὴν προκοπὴν ἡμῶν καὶ ν' ἀπορρίπτωμεν πᾶσαν, ἣτις συντελεῖ εἰς τὸν ἠθικὸν ἡμῶν ὄλεθρον. Ἐκτὸς τῶν ἀνωτέρω νὰ μὴ παρασυρόμεθα ἀπὸ τὴν πρώτην λάμπιν τῶν διαφόρων ἰδεῶν, ἀλλὰ νὰ ἐμβαθύνωμεν καὶ τότε θὰ εὐρίσκωμεν τὴν ἀλήθειαν.

Νὰ ἔχωμεν δὲ τὴν δύναμιν νὰ ἀπορρίπτωμεν καὶ ἰδέας, τὰς ὁποίας πρότερον παρεδέχθημεν, ὅταν πεισθῶμεν περὶ τοῦ ἐναντίου καὶ τοιουτοτρόπως ἀναδεικνύομεν τὴν ἀλήθειαν ἀνωτέραν τοῦ ἐγωῖσμοῦ ἡμῶν.

Ἡ ἔκφρασις τῆς σκέψεως. Αὕτη ἐνδιαφέρει καὶ τὴν παιδαγωγικὴν καὶ τὴν ἠθικὴν.

Ἡ παιδαγωγικὴ ἀπαιτεῖ ἀκριβολογίαν, κομψότητα, δύναμιν. Ἡ ἠθικὴ ἀπαιτεῖ εὐλικρίνειαν, σωφροσύνην, κοσμιότητα. Ἡ εὐλικρίνεια προστάσσει νὰ λέγωμεν τὴν ἀλήθειαν, οἱ δὲ λόγοι μας νὰ εὐρίσκωνται ἐν ἀρμονίᾳ πρὸς τὰς πράξεις ἡμῶν. Δὲν εἶναι ἀνάγκη νὰ ὀμιλῶμεν, ἄς σιγῶμεν. Ὅταν ὅμως πρόκειται νὰ ὀμιλήσωμεν δέον νὰ συμμορφῶνται οἱ λόγοι ἡμῶν πρὸς τὰς πράξεις μας. Τὸ ψεῦδος δὲν εἶναι μόνον βδελυρὸν, διότι εἶναι ἐπιβλαβές, διότι εἰσάγει εἰς τὸν τροχὸν τῆς ζωῆς στοιχεῖα, τὰ ὁποῖα θὰ τὴν ἀπομακρύνουν τοῦ προορισμοῦ τῆς, ἀλλὰ εἶναι μισητόν, διότι εἶναι ἔκφρασις ἀδυναμίας, διότι ἐξευτελίζει τὴν ἀνθρωπίνην ἀξίαν καὶ προσβάλλει τοὺς παραδεδεγμένους ἠθικοὺς κανόνας. Ὁ ψεῦστης ἄλλοτε ψεύδεται εἰς ἑαυτόν, διότι πολλάκις οὐδ' αὐτὸς πιστεύει, ὅ,τι λέγει, ἄλλοτε τρέμει ἐκ φόβου καὶ ταπεινῶνται, ἄλλοτε ὑποκρίνεται καὶ ὀμιλεῖ κατὰ τὰς περιστάσεις. Διὰ τοῦτο καὶ ἡ Ἁγία Γραφή στιγματίζει τὸ ψεῦδος. Ἡ δὲ πολιτεία εὐρισκομένη εἰς τὴν ἀνάγκην ζητεῖ νὰ εὕρῃ τὴν ἀλήθειαν προ-

βάλλουσα τὴν ἰερότητα τοῦ ὄρκου. Ἡ σωφροσύνη κανονίζει τὴν ἐλικρίνειαν. Ἐὰν εἶναι κακὸν νὰ ψεύδῃται τις εἶναι χειριστον νὰ λέγῃ τὸ πᾶν, διότι εἶναι πολλάκις ἀνάγκη σιωπῆς. Δὲν εἶναι ἀνάγκη νὰ διαδίδωμεν, ὅ,τι μανθάνομεν. Πρὸ τῶν χειλέων μας πρέπει νὰ ὑπάρχῃ τεῖχος ὀλόκληρον, τὸ ὁποῖον νὰ ἐμποδίξῃ τὴν ἔξοδον λόγου, ὅστις δὲν διηυθύνθη καλῶς ὑπὸ τῆς σωφροσύνης. Ἡ κοσμιότης θέτει φραγμὸν εἰς τὴν γλῶσσαν καὶ ἐμποδίζει τοὺς αὐτοεπαίνους καὶ τὰς κατηγορίας ἐναντίον τῶν ἄλλων.

Θέματα πρὸς συζήτησιν

- 1) Ὅσον ἀναπτύσσεται τις τόσον ὑποτιμᾷ τὸν ἑαυτὸν του.
- 2) Νὰ ἐρμηνευθοῦν οἱ λόγοι τοῦ Lebintz «ἐν πνεύμα ἄξιζει ὅσον ὅλος ὁ κόσμος».
- 3) Δυναμέθα ποτε νὰ ἀποκρούσωμεν τὴν ἀλήθειαν ;

Ἀξιώματα

- 1) Ἐστω δὲ ὁ λόγος ἡμῶν ναί ναί, οὐ οὐ τὸ δὲ περισσὸν τούτων ἐκ τοῦ πονηροῦ ἐστίν, (Ματ. ε' 37).
- 2) Πρέπει νὰ εἶναι τις ἄξιος ἐπαίνων ἀλλὰ ν' ἀποφεύγῃ τούτους Fainellon.
- 3) Νὰ μὴ ψεύδεσθε πιεζόμενοι ὑπὸ τῆς φιλοδοξίας (Ἁγ. Ἀγγουστίνος.)
- 4) Ἡ γὰρ πρὸς τοὺς φαύλους τῶν λόγων συνήθεια ὁδὸς τις ἐστίν ἐπὶ τὰ πράγματα (Μ Βασίλειος).

18. ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΚΟΣ ΒΙΟΣ

Ἡ θέσις τοῦ οικογενειακοῦ βίου. Οὗτος ἐπιδρᾷ καὶ ἐπὶ τοῦ ἀτομικοῦ καὶ ἐπὶ τοῦ κοινωνικοῦ βίου. Εἶναι τρόπον τινὰ μετάβασις ἐκ τοῦ ἀτομικοῦ εἰς τὸν κοινωνικὸν βίον. Ἐν τῇ οἰκογενεῖα τὸ ἄτομον εὐρίσκει εἰς τὰ διάφορα μέλη τὴν αὐτὴν με αὐτὸ σάρκα καὶ τὸ αὐτὸ αἷμα· οἱ γονεῖς παραβάλλονται πρὸς δένδρον ζῶν, ἐν τῷ ὁποίῳ ἡ αὐτὴ ἱκμάς περιέχεται εἰς τοὺς κλώνους καὶ τὸν κορμόν, καὶ τοῦ ὁποίου ἡ αὐτὴ εὐωδία ὑπάρχει καὶ διαχέεται διὰ μέσου τῶν κλάδων εἰς τοὺς ὁμοίους καρπούς. Εὐρίσκει τις ὡσαύτως ἐν τῇ οἰκογενεῖα τὴν αὐτὴν ψυχὴν, διότι

πάντες ἐμεγάλωσαν εἰς τὴν αὐτὴν ἐστίαν, ἐμοιράσθησαν τὰς αὐτὰς κλίσεις καὶ ἔχουν τὸ αὐτὸ ἰδεῶδες. Ἐν τῇ οἰκογενεῖᾳ συνδέονται τὰ διάφορα μέλη στενωῶς, σέβονται ἄλληλα καὶ ἰδίως τοὺς γονεῖς, εἰς τοὺς ὁποίους ὀφείλουν στοργὴν καὶ ἀφοσίωσιν. Ἐκ τῆς οἰκογενείας δὲ ἄρχονται τὰ πρωτογενῆ καθήκοντα τῆς ἀγάπης καὶ τῆς δικαιοσύνης.

Ἡθικὸν καθήκον τῆς οἰκογενείας. Ἡ οἰκογένεια εἶναι σπουδαῖον ἠθικὸν κεφάλαιον διὰ τὴν κοινωνίαν καὶ ἕνεκα τῶν καθηκόντων, τὰ ὁποῖα ἐπιβάλλει καὶ διὰ τὴν εὐκολίαν, ἕνεκα τῆς ὁποίας ταῦτα ἐκτελοῦνται.

Εἶναι ἐλάχιστον νὰ λέγη τις ὅτι σέβεται τὰ δικαιώματα τῶν ἄλλων μέχρι τοῦ σημείου νὰ τὰ ἐκτελεῖ. Οἱ σύζυγοι ἀγαποῦν ἀλλήλους, διότι ἡ ἀγάπη τοὺς ἐνώνει. Ἀγαποῦν τὰ τέκνα αὐτῶν, εἰς τὰ ὁποῖα ἔδωκαν τὴν ὑπαρξιν, καὶ εἰς τὰ ὁποῖα αἰσθάνονται ἑαυτοὺς ζῶντας. Τὰ τέκνα δὲ πάλιν ἀγαποῦν τοὺς γονεῖς των, οἵτινες ἔδωκαν εἰς αὐτὰ τὴν ζωὴν καὶ οἵτινες ἔλαβον δι' αὐτὰς τὰς πρώτας φροντίδας. Τὰ τέκνα πάλιν ἀγαπῶνται μεταξύ των, διότι στηρίζονται ἐπὶ τῶν αὐτῶν βάσεων καὶ ἐμψυχοῦνται ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ πνεύματος. Ἡ ὑλικὴ αὐτῶν ἀγάπη δὲν μένει νεκρά. Οἱ γονεῖς θυσιάζουν πολλάκις τὰς ἀπολαύσεις των καὶ αὐτὴν τὴν ζωὴν των χάριν τῶν τέκνων των. Ταῦτα δὲ πάλιν φροντίζουν διὰ τοὺς γέροντας γονεῖς των.

Τόσον βαθεῖα εἶναι ἡ ἀγάπη τῶν γονέων πρὸς τὰ τέκνα, ὥστε αὐτοὶ γίνονται τῶν τέκνων πρῶτοι διδάσκαλοι καὶ διδάσκουν αὐτὰ τὸ εὖ ζῆν. Παραδειγματίζουν δὲ ταῦτα, διότι ἐκτελοῦν αὐτοὶ πρῶτοι, ὅσα κηρύττουν.

Ἡ οἰκογένεια εἶναι λοιπὸν ναὸς, εἰς τὸν ὁποῖον βασιλεύει ἡ ἀρετὴ. Ἐν τῇ οἰκογενεῖᾳ εἶναι εὐκολος ἡ ἐκτέλεσις πάσης ἐναρέτου πράξεως, διότι τὰ μέλη τῆς οἰκογενείας ἐνώνει ἡ συμπάθεια. Δύναται τις νὰ εἶναι ψυχρὸς πρὸς πάντας, ἕνεκα τῶν γονέων του ὅμως, τῶν ὁποίων εἶναι σὰρξ ἐκ τῆς σαρκὸς των, εἶναι ἔτοιμος νὰ υποβληθῇ εἰς οἰανδήποτε θυσίαν. Εἰς τοὺς γονεῖς του εἶναι ἀβρὸς δὲν εἶναι σκληρὸς, εἶναι πλήρης ἀφοσίωσης· τὰς ἀρετὰς ταύτας μεταφέρει καὶ εἰς τὴν κοινωνίαν.

“Όταν αἱ ἠθικαὶ ἀρεταὶ καλλιεργηθοῦν ἐν τῇ οἰκογενείᾳ, τότε εὐκόλως ἐκτελοῦνται πάντοτε.

Καθῆκοντα τῆς οἰκογενείας ἐν τῇ κοινωνίᾳ. “Όσον ἐξυψοῦται ἠθικῶς ὁ οἰκογενειακὸς βίος, τοσοῦτον ἐξυψοῦται καὶ ἡ κοινωνία. Ἐν πρώτοις ἡ οἰκογένεια ὁμοιάζει πρὸς κοινωνικὸν κύτταρον· ὅπως ἐν σῶμα ἀπαρτίζεται ἐκ διαφόρων κυττάρων, τῶν οἰκογενειῶν δηλαδή. “Όταν τὰ κύτταρα εἶναι ὑγιᾶ, τότε καὶ ὅλον τὸ σῶμα εἶνε ὑγιές. “Όσον εὐρίσκεται εἰς περιωπὴν ἠθικὴν ἐκάστη οἰκογένεια, τοσοῦτον καὶ τὸ σύνολον, ἡ κοινωνία δηλαδή, εὐεκτεῖ ἠθικῶς. Συμβαίνει ὅμως καὶ τι ἄλλο ἀκόμη. Ἐν καλῶς ὀργανωμένη οἰκογενείᾳ πάντες ἐργάζονται· ἡ δραστηριότης δὲ αὖνη διοχετεύεται καὶ ἐν τῇ κοινωνίᾳ. Οὕτω δὲ δίδεται ὤθησις εἰς τὴν βιομηχανίαν καὶ τὸ ἐμπόριον, ἐξ ὧν πορίζεται κέρδη ἐκάστη οἰκογένεια, τὸ περίσσευμα τῶν ὁποίων χρησιμεύει τόσον διὰ τὰς ἀνάγκας τῆς οἰκογενείας, ὅσον καὶ διὰ τὰς ἀνάγκας τῆς κοινωνίας. Ἡ εὐρωστία τῆς οἰκογενείας εἶνα εὐρωστία αὐτοῦ τοῦ κράτους.

Ἡ ἠθικὴ βάση τῆς οἰκογενείας. Ἡ ἠθικὴ βάση τῆς οἰκογενείας στηρίζεται ἐν τῷ γάμῳ τ. ἔ. ἐν τῇ ἐλευθέρᾳ καὶ ἀδιάλυτῳ ἐνώσει τοῦ ἀνδρὸς καὶ τῆς γυναικός. Ὁ Θεὸς συνέστησε τὴν μονογαμίαν, δημιουργήσας ἐν ζευγος ἀνθρώπων. Ἄλλ’ ὅμως ἡ ἀνθρωπότης διαφθαρεῖσα ἠθέτησε τὴν θείαν προσταγὴν καὶ συνέστησε τὴν **πολυγαμίαν**, καθ’ ἣν εἷς ἔχει πλείστας γυναῖκας καὶ σπανίως τὴν **πολυανδρίαν**, καθ’ ἣν μία γυνὴ ἔχει πολλοὺς ἀνδρας. Ἡ ἐλευθέρᾳ συγκατάθεσις δὲν ἐτηρήθη πάντοτε. ὅταν αἱ γυναῖκες, ὅπως συμβαίνει ἀκόμη σήμερον εἰς ἀγρίους λαοὺς, ἐλαμβάνοντο ὡς σύζυγοι διὰ τῆς βίας, ἄλλοτε πάλιν ἠγοράζοντο καὶ ἐθωροῦντο ὡς κατώτερα ὄντα, ὡς **πράγματα**, ἅτινα ἀνῆκον εἰς τὸν κύριον. Παρὰ τοῖς πλείστοις πεπολιτισμένοις λαοῖς, θεωρεῖται σήμερον ὡς συνεταιρισμός, εἰς τὸν ὁποῖον ἕκαστος καταθέτει τὰ κεφάλαιά του. “Ό,τι δὲ ὤθει εἰς τὸν γάμον συνήθως εἶναι τὸ συμφέρον, ἀποκλειομένης τῆς ἐλευθέρᾳ ἐκλογῆς καὶ τῆς ἀμοιβαίας ἀγάπης.

Τέλος δὲ τὸ ἀδιάλυτον τοῦ γάμου δὲν ἰσχύει πανταχοῦν εἶναι ἀληθές ὅτι ὁ χριστιανισμὸς κηρῦσσει τὸν γάμον ἱερόν, ἐ-

πιτρέπει ὅμως τὴν τούτου διάλυσιν δι' ὠρισμένους λόγους.

Ἡ οἰκογένεια δὲν ἐκπληροῖ τὸν προορισμόν της ἂν δὲν στηρίζεται εἰς τοὺς ἑξῆς τρεῖς θεμελιώδεις νόμους· εἰς τὸ ἑνιαῖον τοῦ γάμου, τὴν ἐλευθερίαν καὶ τὸ ἀδιάλυτον. Ἐνεκα τοῦ ἑνιαίου π. χ. τὰ μέλη τῆς οἰκογενείας πατὴρ μήτηρ καὶ τέκνα εἶναι ὁμογενῆ, διὰ τοῦτο ἡ ἀμοιβαία ἀγάπη εἶναι δυνατή. Ἐνεκα πάλιν τῆς ἐλευθέρως συγκαταθέσεως στηρίζεται ἡ οἰκογένεια ἐπὶ τῆς ἀγάπης, οἱ σύζυγοι εἶναι ἴσοι πρὸς τὴν ἀξίαν καὶ ὄχι διὰ τοῦ νόμου ὑποδουλωμένοι. Ἐνεκα ἐπίσης τοῦ ἀδιαλύτου τοῦ γάμου τὰ τέκνα δὲν διατρέχουν τὸν φόβον νὰ ἐγκαταλειφθῶν· οἱ δὲ σύζυγοι προφυλάττονται ἀπὸ τὴν ἀμοιβαίαν ἀστάθειαν κατὰ τὸ πείσμα.

Σύστασις τῆς οἰκογενείας. Ἡ οἰκογένεια ἀπαρτίζεται ἐκ τριῶν οὐσιωδῶν στοιχείων· τοῦ πατρὸς, τῆς μητρὸς καὶ τῶν τέκνων.

Ὁ ἀνὴρ καὶ ἡ γυνὴ εἶναι ἴσοι ἐν τῷ γάμῳ. Δὲν συνέβαινε τοῦτο ὅμως ἄλλοτε, ἢ δὲν συμβαίνει καὶ τώρα τοῦτο παντάχῳ· Ὑπάρχουν ἀκόμη ἔθνη, εἰς τὰ ὁποῖα δὲν εἰσέδυσσε τὸ φῶς τοῦ Εὐαγγελίου, ὅπως εἶναι οἱ Μωαμεθανοί, οἵτινες ἔχουν ἄλλην ἀντίληψιν περὶ γάμου. Ὁ χριστιανισμὸς συνέστησε τὴν ἠθικὴν ἰσότητά μεταξὺ ἀνδρὸς καὶ γυναικός, ἣτις ἀπέβη μικρὸν καὶ κατ' ὀλίγον ἀληθῆς σύντροφος, μοιραζομένη μετὰ τοῦ ἀνδρὸς τὴν τιμὴν καὶ τὴν δύναμιν τῆς οἰκογενείας. Τὰ τέκνα εἶναι ὁ σκοπὸς τοῦ γάμου· ἡ ἔνωσις τοῦ ἀνδρὸς μετὰ τῆς γυναικὸς εἶναι θέλημα θεοῦ πρὸς διαιώνισιν τοῦ ἀνθρωπίνου γένους.

Εἶναι λοιπὸν φοβερὸν νὰ συνάπτῃ τις γάμον μὲ τὴν προὑπόθεσιν νὰ μὴ ἀποκτήσῃ τέκνα. Οἰκογένεια ἄνευ τέκνων δὲν εἶναι οὐσιαστικῶς οἰκογένεια.

Ἡ εὐλογία τοῦ Θεοῦ ὑπάρχει εἰς τοὺς ἀποκτιῶντας πολλὰ τέκνα.

Ἡ οἰκογένεια ἐπεκτείνεται καὶ εἰς ἐκείνους, οἵτινες ζοῦν ὑπὸ τὴν αὐτὴν στέγην, μετέχουν τῆς αὐτῆς τραπέζης καὶ ἔχουν τὰ αὐτὰ ἠθικὰ ἰδεώδη· εἰς τοὺς ὑπηρέτας δηλαδή.

Ὑποχρεώσεις πρὸς τὴν οἰκογένειαν. Τὰ ζῶα φροντίζουν διὰ τὰ νεογνά των ἐκ φυσικῆς ἀλληλεγγύης κινούμενα καὶ

ὄχι ἐκ τοῦ λογικοῦ. Τὰ νεογνά τῶν ζώων π.χ. δὲν γνωρίζουν ποτὲ τὸν πατέρα αὐτῶν, τὴν δὲ μητέρα τῶν γνωρίζουν ὠρισμένον χρόνον. Ἡ μήτηρ ὅ,τι πράττει, τὸ πράττει ἀκολουθοῦσα τὸ ἔνστικτον καὶ ὄχι ἠθικὸν καθῆκον ὑπὸ τῆς συνειδήσεως ἐπιβαλλόμενον.

Δὲν συμβαίνει ὁμοῦ τοῦτο εἰς τοὺς γονεῖς, οἵτινες ἀναγνωρίζουν τὴν ἀδυναμίαν τῶν τέκνων τῶν νὰ ζήσουν καὶ τὴν ὑποχρέωσιν πρὸς αὐτὰ νὰ τὰ ἀναθρέψουν. Τὸ παιδίον ἐπὶ πολλὰ ἔτη ἔχει ἀνάγκη τῆς φροντίδος τῆς μητρὸς, ἵνα ἀναπτυχθῆ φυσικῶς καὶ πνευματικῶς. Αἱ δὲ φροντίδες τοῦ πατρὸς εἶναι μέγισται. Π. χ. νὰ ἐξοικονομήσῃ τὰ πρὸς τὸ ζῆν, διότι ἡ μήτηρ ἔχουσα ἄλλας ὑπηρεσίας, δὲν δύναται νὰ ἐργασθῆ, νὰ τὰ μορφώσῃ, διότι ἄνευ τῆς ἐπιβλέψεως τοῦ ἀνδρὸς τὰ τέκνα εἶναι ἀδύνατον νὰ ἀποκτήσουν χαρακτῆρα ἀνδρικόν. Ἀλλὰ καὶ οἱ γονεῖς, ὅταν γηράσουν ἔχουν ἀνάγκη ὑποστηρίξεως τῶν τέκνων τῶν. Ἐνεκα λοιπὸν ὅλων τούτων, ἡ οἰκογενειακὴ ἀλληλεγγύη διαρκεῖ μεταξὺ τῶν μελῶν τῆς οἰκογενείας μέχρι τοῦ τάφου.

Θέματα πρὸς συζήτησιν

1) Ἡ οἰκογένεια δὲν συνίσταται εἰς τὸ κοινὸν δεῖπνον (ἀνάπτυξις).

2) Ἡ οἰκογενειακὴ ἀγάπη εἶναι ἡ μόνη, ἣτις προάγει τὴν ἀγάπην πρὸς τὴν πατρίδα καὶ καλλιεργεῖ πάσας τὰς κοινωνικὰς ἀρετάς.

Ἀξιώματα

1) Τοῖς γεγαμηκόσι παραγγέλω οὐκ ἐγώ, ἀλλ' ὁ Κύριος γυναῖκα ἀπ' ἀνδρὸς μὴ χωρισθῆναι, ἐὰν δὲ χωρισθῆ μενέτω ἄγαμος ἢ τῷ ἀνδρὶ καταλλαγῆτω καὶ ἄνδρα γυναῖκα μὴ ἀφιέναι (Ρωμ. γ' 3).

2) Τίμιος ὁ γάμος καὶ ἡ κοίτη ἀμίαντος (Ἐβρ. γ' 4).

3) Εἰδὼς τοίνυν ἡλικίον μυστήριον ἔστιν ὁ γάμος κοῖ ἡλικίου προάγατος τύπος, μὴ ἀπλῶς, μηδὲ ὡς ἔτυχε περὶ τούτου βουλεύου, μηδὲ χρημάτων εὐπορίαν ζητεῖ, μέλλων ἄγεσθαι νύμφην. Οὐ γὰρ καπηλείαν, ἀλλὰ βίου κοινωνίαν εἶναι τὸν γάμον δεῖ νομίζειν (Χρυσόστομος).

19. ΤΑ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΚΑ ΚΑΘΗΚΟΝΤΑ

Καθήκοντα τῶν μελῶν τῆς οἰκογενείας. Ὑπάρχει τοιαύτη ἀλληλεγγύη μεταξύ τῶν μελῶν τῆς οἰκογενείας, ὥστε οὐδὲν δύναται νὰ ζήσῃ ἄνευ τῶν ἄλλων, ἀλλ' ὅλα ζοῦν ἐν κοινῇ συνεργασίᾳ. Ὑπάρχουν λοιπὸν καθήκοντα ἀφορῶντα τοὺς συζύγους ἄλλα, τὰ ὁποῖα ὑποχρεοῦν τοὺς γονεῖς πρὸς τὰ τέκνα ἢ τὰ τέκνα πρὸς τοὺς γονεῖς καὶ τὰ τέκνα ἀναμεταξύ των.

Καθήκοντα τῶν συζύγων πρὸς ἀλλήλους. Συνδεθέντες πρὸς ἀλλήλους ἀνὴρ καὶ γυνὴ διὰ τοῦ δεσμοῦ τοῦ γάμου ὀφείλουν νὰ μοιράζονται τὴν χαρὰν καὶ τὴν λύπην, χωρὶς νὰ δυσανασχετοῦν πρὸς ἀλλήλους, ἀλλὰ κινούμενοι ἐξ ἀμοιβαίας ἀγάπης, ἥτις δέον νὰ εἶναι τὸ πρῶτιστον αὐτῶν καθήκον.

Ἡ ἀμοιβαία αὕτη ἀγάπη πρέπει νὰ γεννᾶται πρὸ τοῦ γάμου καὶ νὰ στερεώη τοὺς δεσμοὺς τῆς ἐνώσεώς των. Τὸ δῶρον τοῦ ἐνὸς πρὸς τὸν ἄλλον διὰ νὰ εἶναι ἀξίας καὶ διαρκείας, δὲν πρέπει νὰ προέρχεται ἐκ τοῦ συμφέροντος οὔτε ἐξ ἄλλου λόγου, ἀλλὰ ἐκ τῆς ζώσης καὶ πραγματικῆς συμπαθείας τῆς καρδίας. Τοῦτο δὲν σημαίνει ὅτι πρέπει νὰ μὴ ληφθῆ ὑπ' ὄψιν τὸ συμφέρον τοῦ γάμου, διότι πῶς θὰ ἐκπληρωθοῦν ἄνευ ὑλικῶν μέσων βαρύτατα καθήκοντα, ὡς τὸ καθήκον τοῦ νὰ ζοῦν ἐντίμως καὶ νὰ ἀναθρέψουν τὰ τέκνα των. Ἐνταῦθα πρέπει νὰ ὑπολογίσῃ ἡ σύνεσις καὶ ὄχι ὁ ἐγωϊσμός. Τοῦτο ὁμως δὲν σημαίνει ὅτι ὁ γάμος πρέπει νὰ θεωρηθῆ ἐμπορικὴ ἐπιχείρησις. Διότι γάμος, ὅστις δὲν στηρίζεται ἐπὶ τῆς κοινῆς τύχης τῶν συζύγων καὶ ἐπὶ εὐλικρινοῦς ἀγάπης, θὰ καταλήξῃ εἰς τὴν διάφρεσιν πάσης ἐλπίδος. Ἡ εὐτυχία δὲ ἔγκειται ἐν τῇ ἐνώσει τῶν καρδιῶν καὶ ὄχι ἐν τῷ συνεταιρισμῷ τῶν συμφερόντων.

Ὁμοίως ὁ γάμος δὲν πρέπει νὰ στηρίζεται μόνον ἐπὶ τῶν σωματικῶν προτερημάτων τῶν συζύγων. Διότι εἶναι δυνατὸν νὰ γεννηθῆ πάθος βίαιον ἐκ τοῦ ὑπολογισμοῦ τούτου, ἀλλὰ τὸ πάθος τοῦτο εἶναι τυφλὸν καὶ παροδικόν. Ταχέως δὲ τοῦτο διαδέχεται ἡ ψυχρότης καὶ ἡ ἀδιαφορία. Ἡ ἀληθὴς ἀγάπη δέον νὰ στηρίζεται ἐπὶ τῆς ἐκτιμήσεως καὶ νὰ ἀφορᾷ προτερήματα κυρίως ἠθικά καὶ ὄχι δῶρα σωματικά. Ἄλλ' ἡ νεότης πολλάκις δὲν

δύναται νὰ ὑπολογίσῃ διὰ τοῦτο τὰ τέκνα πρέπει νὰ συμβουλευέωνται τοὺς γονεῖς των προκειμένου νὰ συνάψουν γάμον.

Τὸν συναφθέντα γάμον, διὰ νὰ διατηρῆται ἡ ἀμοιβαία ἀγάπη δεόν νὰ παρακολουθοῦν προσέτι ἡ πίστις καὶ ἀμοιβαία ὑποστήριξις.

Ἡ ἀμοιβαία πίστις εἶναι ἀπαραίτητος ὅρος τῆς οἰκογενειακῆς εὐτυχίας. Πρέπει νὰ γνωρίζουν ὅτι ὁ ἀνὴρ ἀνήκει εἰς τὴν γυναῖκα του καὶ ὄχι εἰς τὸν ἑαυτόν του, καθὼς ἡ γυνὴ εἰς τὸν ἄνδρα αὐτῆς καὶ ὄχι εἰς ἑαυτήν. Ἡ συζυγικὴ ἀπιστία ἐκτὸς τοῦ ὅτι ἐπιφέρει τὴν ἀτιμίαν εἰς τὴν οἰκογενειακὴν ἐστίαν, δηλητηριάζει τὴν ζωὴν, ἐπιφέρει ταραχὰς ἐν τῇ οἰκογενείᾳ.

Ἡ ἀμοιβαία ὑποχώρησις συνίσταται εἰς τὸ νὰ ὑποχωρῇ ὁ εἷς εἰς τὸν ἄλλον κατὰ τὰς διαφοροὺς διαφωνίας, αἵτινες δυνατόν νὰ ἐπέλθουν. Χάριν τῆς κοινῆς εἰρήνης ὀφείλουν νὰ ἀκολουθοῦν τὸν διπλοῦν αὐτὸν κανόνα· ποτὲ νὰ μὴ κάμνη τις πρόσωπον νὰ ὑποφέρῃ δι' αὐτόν· νὰ ὑποφέρουν δὲ πάντες δι' ὅλους· αὐτὸς γὰρ εἶναι «ὁ νόμος τοῦ Χριστοῦ» ὡς λέγει ὁ Παῦλος. Ἡ ὑποχώρησις αὕτη ὅσον λυπηρὰ καὶ ἂν φαίνεται προλαμβάνει δεινὰ μεγαλύτερα καὶ ἀποφασίζει τὴν διηνεκῆ χαράν. Παρουσιάζονται ὅμως πολλάκις ἐκτακτοὶ περιστάσεις, κατὰ τὰς ὁποίας τὰ λάθη εἶναι μεγάλα καὶ αἱ πρὸς ἀλλήλους διαμάχαι ἀκατάβλητοι· τότε ὁ κοινὸς βίος εἶναι ἀδύνατος καὶ ὁ χωρισμὸς ἐπιβάλλεται. Τότε ἐπιβάλλεται τὸ διαζύγιον, ἂν συντρέχουν ὠρισμένα νομικαὶ διατυπώσεις. Διότι τὸ πνεῦμα τοῦ Εὐαγγελίου, ἐκτὸς ὠρισμένων περιστάσεων, θέλει τὸν γάμον ἀδιάλυτον, ἐπειδὴ ἕκαστος δύναται νὰ ὑπολογίσῃ τὰς δυστυχίας, αἵτινες δύνανται νὰ ἐπακολουθήσουν τὴν διάλυσιν τοῦ γάμου καὶ ὡς πρὸς τοὺς συζύγους, ἰδίως δὲ πρὸς τὰ τέκνα.

Ἰδιαιτέρα καθήκοντα τοῦ συζύγου. Ἐκτὸς τῶν κοινῶν ἔχουν καὶ ἰδιαίτερα ἕκαστος τῶν συζύγων καθήκοντα. Ὁ σύζυγος ὀφείλει εἰς τὰ τέκνα του καὶ εἰς τὴν σύζυγόν του νὰ εἶναι τρυφερός, νὰ προσφέρῃ τὸν καρπὸν τῆς ἐργασίας του καὶ τὰς συμβουλὰς του.

Ἡ τρυφερότης τῆς καρδίας. Ὄταν ὁ σύζυγος ἀποδεικνύῃ ὅτι εἶναι ἀφωσιωμένος εἰς τὴν σύζυγον καὶ τὰ τέκνα του, τότε

ἔλκει καὶ αὐτῶν τὴν συμπάθειαν. Τοῦτο δὲ δεικνύει ἂν εὐχαριστῆται νὰ ζῆ μεταξὺ τῶν οἰκείων του, ἂν λέγῃ πρὸς αὐτοὺς λόγους εὐπροσηγόρους, ἔὰν φέρῃται μὲ γλυκύτητα, ἂν προλαμβάνῃ τὰς ἐπιθυμίας των καὶ ἂν θυσιάσῃ τὸν ἐγωϊσμόν του χάριν τῶν οἰκείων του.

Ὁ καρπὸς τῆς ἐργασίας. Ὁ σύζυγος ὀφείλει νὰ προβλέπῃ τὰς ἀνάγκας τῆς οἰκογενείας καὶ νὰ φροντίσῃ διὰ τῆς ἐργασίας αὐτοῦ νὰ ἐξοικονομῇ τὸν ἄρτον της. Διὰ τοῦτο ὀφείλει νὰ μὴ εἶναι οὔτε ὀκνηρὸς οὔτε σπάταλος.

Ἡ ὀκνηρία φέρει τὸν ἀπελπισμὸν καὶ τὴν ἀθλιότητα εἰς τὴν οἰκογένειαν. Ἡ δὲ σπατάλη τὴν πεῖναν.

Ὁ ἀνὴρ ὀφείλει, ἐπειδὴ εἶναι πλέον πεπειραμένος, νὰ συμβουλεύῃ τοὺς οἰκείους του. Ἐπειδὴ δὲ ἡ θέλησις τοῦ ἀνδρὸς εἶναι σταθερωτέρα καὶ ἰσχυροτέρα, διὰ τοῦτο ἐν μέτρῳ πρέπει νὰ ἐπιβάλλῃται. Δίκαιον εἶναι τὰ σκῆπτρα τῆς διοικήσεως νὰ κατέχῃ ὁ ἀνὴρ.

Ἰδιαιτέρα καθήκοντα τῆς συζύγου. Εἰς τὴν γυναῖκα ἐναπόκειται νὰ θεμελιώσῃ τὴν χαρὰν ἐν τῷ οἴκῳ, τὴν τάξιν ἐν αὐτῷ, καὶ νὰ ἀναθρέψῃ τὰ τέκνα αὐτῆς προπόντως. Ἡ χαρὰ ἐν τῷ οἴκῳ ἐξαρτᾶται κυρίως ἐκ τῆς γυναικός. Διὰ τοῦτο δὲ ἂν περιστάσεις τινὲς προκαλέσουν τὴν ἀπομάκρυνσιν τῆς χαρᾶς ταύτης, ἡ γυνὴ ὀφείλει μὲ κάθε τρόπον νὰ τὴν ἐπαναφέρῃ. Διὰ νὰ καταστήσῃ εὐτυχῆ τὸν σύζυγον καὶ τὰ τέκνα της ὀφείλει νὰ κανονίσῃ συμφώνως πρὸς τὰς ὁρέξεις αὐτῶν τὰς κλίσεις τῆς ἀγάπης της. Ἄλλως ζῆ δι' ἑαυτήν. Τοὺς γλυκεῖς λόγους πρέπει νὰ τοὺς ἔχῃ διὰ τοὺς ἰδικούς της, τὰς δὲ μομφὰς μόνον δι' ἑαυτήν. Πρέπει νὰ σιωπᾷ διὰ τὰς θλίψεις της τὰς ὁποίας μόνον εἰς τὸν Θεὸν νὰ ἐξομολογῆται.

Ἡ τάξις ἐν τῷ οἴκῳ συντελεῖ εἰς τὴν εὐτυχίαν τῆς οἰκογενείας. Αὕτη συντελεῖ εἰς τὴν καθαριότητα, διότι θέτει ἕκαστον πρᾶγμα ἐν τῇ θέσει του· προσέτι συντελεῖ εἰς τὴν ἀκρίβειαν, διότι ἕκαστον πρᾶγμα διαρκεῖ ὅσον χρόνον προὔπελογίσθη. Ὡστε ἡ ἐν τῷ οἴκῳ ὑπηρεσία εἶναι ἐν τῶν καθηκόντων τῆς γυναικός. Αἱ εὐχαριστήσεις δέ, τὰς ὁποίας δοκιμάζει ἐκ τῆς τάξεως ἐν τῷ οἴκῳ, εἶναι ἀνώτεραι πάσης κοσμικῆς τρέψεως.

Ἡ ἀνοτροφὴ πάλιν τῶν τέκνων, ὅταν ταῦτα εἶναι μικρὰ εἶναι ἐκ τῶν πρωτίστων μελημάτων της. Ἡ δὲ θέσις αὐτῆς ἐπὶ τοῦ μέλλοντος τῶν τέκνων εἶναι ὑπέροχος.

Διότι αὕτη κανονίζει τὰς πρώτας των συνηθείας διεγείρει τὰ πρώτα συναισθήματα καὶ καθιστᾷ τὰς κλίσεις τῶν τέκνων καθαρὰς καὶ εὐγενεῖς.

Ὅταν δὲ αὕτη ἐμφορῆται ὑπὸ θρησκευτικῆς εὐσεβείας, θὰ ἐνσταλάξῃ εἰς τὰς ἀπαλὰς ψυχὰς τῶν τέκνων της τὴν δροσον τῆς σωτηρίου χριστιανικῆς πίστεως, ἣτις τόσον θὰ ἐπιδράσῃ ἐπὶ τῆς ἐν γένει προόδου αὐτῶν.

Καθήκοντα τῶν γονέων πρὸς τὰ τέκνα. Ταῦτα εἶναι πολλαπλᾶ, ὡς π. χ. νὰ χαίρουν ἐπὶ τῇ ἀποκτίσει τέκνων, νὰ τὰ τρέφουν ὅταν εἶναι μικρὰ, νὰ τὰ ἀνατρέφουν, νὰ παρέχουν εἰς αὐτὰ ἠθικὴν καὶ θρησκευτικὴν ἀνατροφὴν καὶ νὰ ἐξασκῶν ἐπ' αὐτῶν ἐπιρροὴν ἀρμόζουσαν εἰς γονεῖς.

Πρώτιστον καθῆκον τῶν γονέων εἶναι νὰ χαίρουν ἐπὶ τῇ ἀποκτίσει τέκνων, ἅτινα ἡ θεία πρόνοια ἐνεπιστεύθη εἰς αὐτοὺς καὶ νὰ θεωροῦν τὴν ἀπόκτησιν τούτων κατὰ τὴν χριστιανικὴν ἀντίληψιν, ὡς θεῖαν εὐλογίαν. Αἱ οἰκίαι ἄνευ τέκνων εἶναι ἐστερημέναι χαρᾶς, προωρισμένα διὰ τὸν θάνατον, τρόπον τινὰ εἶναι ἀφωρισμένα. Ὅσον μέγала καὶ ἄν εἶναι τὰ βάρη τῆς οἰκογενείας, ἡ γέννησις νέου παιδίου πρέπει νὰ θεωρῆται ὡς δύναμις διὰ τὴν οἰκογένειαν καὶ χαρὰ.

Ἄφοῦ φέρουν εἰς τὴν ζωὴν τὰ τέκνα ὁ πατὴρ καὶ ἡ μήτηρ, πρέπει νὰ φροντίσουν διὰ τὴν συντήρησίν των. Τούτο τὸ καθῆκον ἐπιβαρύνει κυρίως τὸν μητέρα, ἣτις γαλουχεῖ τὸ τέκνον καὶ τὸ διατηρῆ ὑγιὲς καθαρίζουσα αὐτό. Μετὰ ταῦτα λαμβάνει φροντίδα ὁ πατὴρ διὰ τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ τέκνου, διαθέτων καθ' ἑκάστην τὰ ἀναγκαιῶντα χρήματα πρὸς προμήθειαν τροφῶν, ἐνδυμάτων, ἐνίοτε δὲ καὶ φαρμάκων. Τὸ τέκνον λοιπὸν εἶναι ὑπὸ τὴν φροντίδα τῶν γονέων του, μέχρις ὅτου δυνηθῆ νὰ κερδίξῃ τὸν ἄρτον του.

Φροντίζοντες διὰ τὸ σῶμα τῶν τέκνων των οἱ γονεῖς, δὲν πρέπει νὰ παραμελοῦν τῆς ἀνατροφῆς τῆς ψυχῆς. Θὰ δώσουν δηλαδὴ κατεύθυνσιν εἰς τὸν νοῦν τῶν τέκνων σύμφωνον πρὸς

τὸ μέλλον ἐπαγγελμα αὐτῶν. Ὡς πρὸς τὴν ἐπέμβασιν τοῦ κράτους, ἐπὶ τῆς ἀνατροφῆς τῶν παίδων δέον νὰ ἰσχύουν τὰ ἐπόμενα :

1ον) Ἐάν τινες γονεῖς παραμελοῦν τῆς ἀνατροφῆς τῶν τέκνων τῶν, τὸ Κράτος ἔχει δικαίωμα νὰ τοὺς ἐξαναγκάσῃ. Διότι ἡ ἀμέλεια αὕτη καταρρίπτει τὴν κοινωνίαν, τῆς ὁποίας τὰ μέλη θὰ ἀπαρτίζονται ἐξ ἀμαθῶν.

2ον) Τὸ Κράτος δύναται νὰ ζητήσῃ ὠρισμένας κατευθύνσεις συμμορφώσεως ὀφείλει ὅμως νὰ ἀφήσῃ ἐλευθέρους τοὺς γονεῖς νὰ ἐκλέξουν τὸ σχολεῖον τῆς γνώμης των, ἀκόμη δὲ νὰ ἐπαγρυπνῇ ἐπὶ τῶν σχολείων τούτων.

3ον) Ὅσον θαυμαστοὶ καὶ ζηλωταὶ τοῦ καθήκοντος ἂν φαίνονται οἱ διδάσκαλοι, οἱ γονεῖς δὲν πρέπει ἐξ ὀλοκλήρου νὰ ἐμπιστεύονται εἰς αὐτοὺς τὴν ἠθικὴν καὶ *θρησκευτικὴν ἀνατροφὴν* τῶν τέκνων των, ἄλλως τε εὐθύνονται. Πρέπει νὰ γνωρίζουν ὅτι ἡ ἠθικὴ στηρίζεται ἐπὶ τῆς θρησκείας. Τὴν ἀρχὴν ταύτην πρέπει νὰ ὑποστηρίζουν πᾶσαι αἱ λοιπαὶ γνώσεις καὶ τὰ προβαλλόμενα παραδείγματα.

Τὰ ἠθικὰ μαθήματα πρέπει νὰ γίνωνται ἢ ὑπὸ μορφὴν διδασκαλίας τῆς θρησκευτικῆς ὕλης, ἀπὸ συστηματικῶν βιβλίων ἠθικῆς, εἴτε διὰ διηγήσεων, παραβολῶν καὶ πράξεων σπουδαίων προσώπων, μεταξὺ τῶν ὁποίων τὴν πρώτην θέσιν δέον νὰ ἔχῃ τὸ πρόσωπον τοῦ θεανθρώπου. Διὰ νὰ δημιουργήσουν λοιπὸν εἰς τοὺς παῖδας ὠραίας συνηθείας, πρέπει νὰ ἀσκοῦν αὐτοὺς εἰς τὴν χριστιανικὴν εὐσέβειαν, τὴν συνηθειαν τῆς προσευχῆς καὶ τὴν ἐκπλήρωσιν ἐν γένει τῶν πρὸς τὸν Θεὸν καθηκόντων. Πάντα ὅμως γίνονται ἂν τὰ ἐκτελοῦν αὐτοὶ οἱ γονεῖς, διότι περισσότερον παντὸς ἄλλου διδάσκει τὸ καλὸν παράδειγμα.

4ον) Πρέπει τέλος νὰ ἐξασκοῦν ἐπιρροὴν ἐπὶ τῶν τέκνων αὐτῶν χωρὶς νὰ φαίνωνται οὔτε αὐταρχικοὶ οὔτε ἀδύνατοι. Φαίνονται ἀδύνατοι ὅταν ὑποχωροῦν εἰς τὰς ἰδιοτροπίας τῶν τέκνων των ἐξ ὑπερβολικῆς ἀγάπης, ὅπερ συνηθέστατα παρατηρεῖ τις εἰς τοὺς γονεῖς. Ἀλλὰ τότε οἱ γονεῖς καταστρέφουν καὶ δὲν ἀνατρέφουν. Ὀφείλουν πάλιν νὰ ἐπιβάλλωνται κατὰ τοιοῦτον τρόπον ὥστε νὰ μὴ καταλύσουν τὴν ἐλευθερίαν τῶν τέκνων

των, διότι τὰ παιδιά δὲν εἶναι προωρισμένα νὰ εἶναι πάντοτε παιδιά.

Καθήκοντα τῶν τέκνων παρὸς τοὺς γονεῖς των. Οἱ γονεῖς ἔφερον εἰς τὴν ζωὴν τὰ τέκνα των, τὰ ἔθρεψαν, τὰ ἐμόρφωσαν, τὰ περιέβαλον δι' ἀνεκφράατου στοργῆς. Κατὰ τὴν μικράν των ἰδίαν ἡλικίαν, ἐθυσίασαν πᾶν ὅ,τι εἶχον δι' αὐτά. Ἐνεκα λοιπὸν ὄλων τούτων τὰ τέκνα ὀφείλουν εἰς τοὺς γονεῖς των **ὑπακοήν, σεβασμόν, ἀγάπην.** Τὰ καθήκοντα ταῦτα προβάλλονται ὑπὸ τῆς ε'. ἐντολῆς. «Τίμα τὸν πατέρα Σου καὶ τὴν μητέρα Σου».

Ἡ ὑπακοή εἶναι τὸ πρώτιστον καθήκον τῶν τέκνων. Εἶναι προσέτι σήμερον εἰς τὰ τέκνα ἐπιβεβλημένον νὰ ὑπακούουν εἰς τοὺς γονεῖς των, διότι ἄνευ τῆς βοηθείας αὐτῶν εἶναι ἀνίκανα νὰ ζήσουν. Ἡ πείρα τῶν γονέων ἀναπληροῖ τὴν ἀμάθειάν των. Ἐὰν δὲ ἀκολουθήσουν τὰς ἰδιοτροπίας τὰς ἰδικὰς των, θὰ καταστρέψουν ἐκτὸς τῆς εὐτυχίας των καὶ αὐτὴν τὴν ζωὴν των. Ὄφείλουν ὁμοίως νὰ ὑπακούουν εἰς τοὺς γονεῖς των, διότι ὑπόκεινται εἰς τὸσαύτας θυσίας χάριν αὐτῶν καὶ διότι ἐκφράζουν δι' αὐτὰ αὐτὴν τὴν θέλησιν τοῦ Θεοῦ. Ἡ ὑπακοή δ' αὕτη ὀφείλει νὰ εἶναι ἄνευ **ἀντιρρήσεως**, διότι οἱ γονεῖς, ἐκτὸς ἐλαχίστων ἑξαιρέσεων, ἐπιδιώκουν πάντοτε τὸ συμφέρον τῶν τέκνων των. Ἄλλ' ὅμως πρέπει ἡ ὑπακοή αὕτη νὰ εἶναι ἀπόλυτος; Μάλιστα τοιαύτη πρέπει νὰ εἶναι. ὅταν ἡ ἡλικία εἶναι μικρά βραδύτερον ὅσον προχωρεῖ ἡ ἡλικία καὶ παρουσιάζεται ἡ προσωπικότης, αὐτὴ δέον νὰ χαλαροῦται. Τότε φέρει ὁ ἴδιος πλέον τὴν εὐθύνην τῶν πράξεών του. Εἰς τινὰς ὅμως περιστάσεις ὡς ἐν τῇ ἐκλογῇ τοῦ ἐλαγγέλματος καὶ ὅταν πρόκειται νὰ ἐκτελέσουν καθήκοντα τῆς συνειδήσεώς των, τότε δύνανται νὰ μὴ ὑπακούουν, διότι δύνανται νὰ εὐθεθοῦν γονεῖς, οἵτινες νὰ ὠρθοῦν τὰ τέκνα των εἰς τὴν κλοπὴν ἢ εἰς ἄλλας κακίας.

Ὁ σεβασμὸς εἶναι ἀπαραίτητος εἰς οἵανδήποτε κατάστασιν καὶ ἂν εὐρίσκωνται οἱ γονεῖς. Εἴτε μέθυσοι εἶναι, εἴτε παῖκται, εἴτε ἔκδοτοι, οἵανδήποτε δεινὰ καὶ ἂν ἐπεσώρευσαν εἰς τὴν οἰκογένειαν εἶναι ἀντικείμενα σεβασμοῦ, διότι εἶναι εἰκὼν τοῦ Θεοῦ. Ἄν ἐπιτρέπεται λοιπὸν νὰ κακομεταχειρισθῇ τις αὐτούς, νὰ τοῖς:

ἀπευθύνη λόγους ἀναρμόστους καὶ νὰ ὑψώσῃ χεῖρα κατ' αὐτῶν. Οὐδέποτε πρέπει νὰ καταφρονήσῃ αὐτοὺς εἰς οἰανδήποτε θέσιν καὶ ἂν ὑψωθῇ τις καὶ ὅσον ταπεινὴν καὶ ἂν κατέχουν οὗτοι.

Ἐνῶ λοιπὸν ὁ νοῦς θὰ τοῖς ἀπονεύμῃ τὸν σεβασμὸν, ἡ καρδιά θὰ τοῖς ἀπονεύμῃ *ἀγάπην*. Ἡ ἀγάπη δὲ αὕτη πρέπει νὰ ὀρμάται ἐκ τῆς εὐγνωμοσύνης πρὸς αὐτοὺς λόγῳ τῶν εὐεργεσιῶν καὶ τῆς στοργῆς, τὴν ὁποῖαν ἔχουν οἱ γονεῖς πρὸς τὰ τέκνα. Ἡ ἀγάπη αὕτη διὰ νὰ εἶναι εἰλικρινὴς πρέπει νὰ ἀποδεικνύεται δι' ἔργων. Τοῦτο δὲ γίνεται, ὅταν τὰ τέκνα ἀναλαμβάνουν τὴν *συντήρησιν* τῶν γονέων των εἰς ἐποχὴν, καθ' ἣν οὗτοι ἀδυνατοῦν νὰ κερδίσουν τὰ πρὸς τὸ ζῆν. Τοιοῦτοτρόπως ἀποδίδει τις εἰς τοὺς γονεῖς του, ὅ,τι αὐτὸς ἔλαβε κατὰ τὴν παιδικὴν ἡλικίαν παρ' αὐτῶν. Τοῦτο πράττουν τὰ τέκνα, ὅταν ὑποστηρίζουν τοὺς γονεῖς, εἴτε σωματικῶς, προνοοῦντα διὰ τὰς ἀνάγκας καὶ τὰς ἀσθενείας αὐτῶν, εἴτε ἠθικῶς ὠθοῦντα τούτους εἰς τὸν δρόμον τῆς θρησκείας ὅστις θὰ ὀδηγήσῃ αὐτοὺς εἰς τὴν αἰωνιότητα.

Καθήκοντα τῶν ἀδελφῶν πρὸς ἀλλήλους. Δὲν εἶναι ἀνάγκη νὰ κάμῃ τις μακρὸν λόγον περὶ τῆς ἀγάπης τῶν ἀδελφῶν πρὸς ἀλλήλους, ἥτις εἶναι τὸ πρῶτιστον τῶν καθηκόντων, διότι αὕτη ἡ φύσις τὴν διδάσκει. Ρέει εἰς τὰς ἀρτηρίας αὐτῶν τὸ αὐτὸ αἷμα, ἐμεγάλωσαν ὑπὸ τὴν αὐτὴν στέγην, μετέσχον τῆς αὐτῆς τροφῆς. ἔπαιζαν μαζὶ ὅταν ἦσαν μικροί, ἔλαβον τὴν αὐτὴν ἀνατροφὴν, ἔχουν τὰς αὐτὰς ἰδέας, τὰς αὐτὰς ἰδιοτροπίας, τὰς αὐτὰς κλίσεις. Ὅλα λοιπὸν ταῦτα ἐγέννησαν τὴν μεταξύ των συμπάθειαν. Οἱ τόσον λοιπὸν οὗτοι στενοὶ δεσμοὶ ἀπαγορεύουν τὰς ἔριδας, τὰς βιαιότητας τὰς ζηλοτυπίας. Οἱ μεγαλύτεροι ἔχουν πατρικὰ καὶ μητρικὰ καθήκοντα διὰ τοὺς μικροτέρους, ἰδίως, ὅταν ἄωρος χάσουν τὸν πατέρα των, ἢ τὴν μητέρα των. Οἱ μεγάλοι ἀδελφοὶ ἀναλαμβάνουν ὅλον τὸ βᾶρος τῆς οἰκογενείας, ποτὲ ὅμως δὲν ἐπιτρέπεται νὰ ἐπωφεληθῶν τῆς ἀγνοίας τῶν ἀδελφῶν των καὶ ἀρπάσουν τὴν περιουσίαν των.

Ζητήματα πρὸς συζήτησιν

1) Τί πνεῦμα πρέπει νὰ ἐπικρατῆ ἐν τῇ γνησίῃ Ἑλληνικῇ Χριστιανικῇ οἰκογενεῖᾳ.

2) Ἡ ὑπακοή των καὶ ἡ προσωπικότης αὐτῶν εἶναι ἀντιφατικά ;

Ἀξιώματα

1) Πρὶν τελευτῆς μὴ μακάριζε οὐδένα, καὶ ἐν τέκνοις αὐτοῦ γνωσθήσεται ὁ πατήρ (Σοφ. σειρ. ια' 31).

2) Ὁ ἀγαπῶν τὴν ἑαυτοῦ γυναῖκα ἑαυτὸν ἀγαπᾷ, οὐδεὶς γάρ ποτε τὴν ἑαυτοῦ σάρκα ἐμίσησεν, ἀλλ' ἐκτρέφει καὶ θάλπει αὐτήν (Ἐφεσ. ε'. 28).

3) Οἱ πατέρες μὴ παροργίζετε τὰ τέκνα ὑμῶν, ἀλλ' ἐκτρέφετε αὐτὰ ἐν παιδείᾳ καὶ νοουθεσίᾳ Κυρίου (Ἐφεσ. στ'. 4).

4) Τὰς γυναῖκας φιλοσοφώτερας τῶν ἀνδρῶν ἐχοῦν εἶναι, οἰκουρία προσηλωμένας τὰ πλείονα . . . Οὐδὲν γάρ, οὐδὲν ἰσχυρότερον γυναικὸς εὐλαβοῦς καὶ συνετῆς πρὸς τὸ ρυθμίζειν ἄνδρα καὶ διαπλάττειν ψυχὴν αὐτοῦ ἐν οἷς ἂν θέλῃ (Χρυσόστομος)

5) Τίποτε δὲν προσεγγίζει τινὰ πρὸς τὸν Θεὸν ἢ ἡ ἀνάμνησις εὐσεβοῦς μητρὸς (Ozaman).

20. Ο ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΣ ΒΙΟΣ

Τὰ πρὸς τοὺς ὁμοίους ἡμῶν καθήκοντα. Τὰ καθήκοντα ἡμῶν δὲν περιορίζονται μόνον εἰς τὰ καθήκοντα ἡμῶν πρὸς τὸν ἑαυτὸν μας καὶ τὴν οἰκογένειάν μας. Δὲν ζῶμεν ἐν τῷ κόσμῳ μεμονωμένοι ἀλλ' ἐν ἐπικοινωνίᾳ μετ' ἄλλων ἀνθρώπων. Διὰ τοῦτο ἔχομεν καὶ πρὸς αὐτοὺς καθήκοντα, διότι καὶ οὗτοι εἶναι ἄνθρωποι ὅπως καὶ ἡμεῖς, εἶναι ἀδελφοί μας εἶναι συνεταιροί μας ἐν τῇ ζωῇ.

Εἶναι ὅπως ἡμεῖς πεποικισμένοι διὰ τῶν αὐτῶν δυνάμεων, ὅμοιοι πρὸς ἡμᾶς φυσικῶς καὶ μόνον διάφοροι κατὰ τὸν βαθμὸν τοῦ πολιτισμοῦ. Ἔχουν λοιπὸν δικαίωμα νὰ κατέχουν μίαν θέσιν ὑπὸ τὸν ἥλιον καὶ δὲν ἐπιτρέπεται ποτε νὰ ἀμφισβητήσωμεν τοῦτο. Ἐπομένως δὲν δικαιούμεθα νὰ τοὺς μεταχειριζώμεθα οὔτε ὡς ζῶα, οὔτε ὡς δούλους. Εἶναι ἀδελφοί μας, διότι εἶ-

μεθα κλάδοι τοῦ αὐτοῦ στελέχους ἡμεῖς καὶ αὐτοί, εἴμεθα ἀδελφοὶ ἐν Χριστῷ, διότι Αὐτὸς μᾶς ἤνωσεν ὑπὸ τὸ φῶς τῆς διδασκαλίας του καὶ ἔχομεν συνήθως τὴν αὐτὴν θρησκείαν. Εἶναι ἐπὶ πλέον ἀδελφοὶ μας, διότι εἶναι ὁμοεθνεῖς μας, λαλοῦν τὴν αὐτὴν γλῶσσαν, ἔχουν τὰ αὐτὰ πατριωτικὰ ἰδεώδη.

Ὁ τίτλος τοῦ ἀδελφοῦ, τὸν ὁποῖον ἀποδίδομεν εἰς τοὺς ὁμοίους μας καὶ τὸν ὁποῖον ἐπιβάλλει ὁ θεάνθρωπος εἰπὼν «ἀγαπήσης τὸν πλησίον σου ὡς σεαυτὸν» ἐπιβάλλει τὴν ἀγάπην, τὸν σεβασμὸν καὶ τὴν βοήθειάν μας πρὸς αὐτούς, ὅπως τοῦτο κάμομεν πρὸς τοὺς γονεῖς μας.

Εἶναι συνέταιροι ἐν τῇ ζωῇ ἡμῶν, διότι ὅπως ἡμεῖς συντελοῦμεν διὰ τοῦ ἐπαγγέλματός μας εἰς τὴν ζωὴν αὐτῶν, οὕτω καὶ αὐτοὶ συντελοῦν εἰς τὴν ζωὴν μας. Ἐν τῇ κοινωνίᾳ ὑπάρχει τοιοῦτος καταμερισμὸς τῶν ἔργων, ὥστε οἱ μὲν ἔχουν ἀνάγκην τῶν δέ.

Ἡ κοινωνικὴ ζωὴ εἶναι ἀναγκαία. Αὕτη δίδει κατεύθυνσιν ὠρισμένην εἰς τὸν ἄνθρωπον καὶ προάγει αὐτὸν ταχύτερον. Ἐὰν ἀνατρεξώμεν εἰς τὴν ἱστορίαν θὰ ἴδωμεν ὅτι ὁ ἄνθρωπος οὐδέποτε ἔζησε μεμονομένως ἀλλ' ἐν κοινωνίᾳ μετ' ἄλλων, ὅπως συνέβαινε καὶ εἰς τὴν προϊστορικὴν ἐποχὴν. Αἱ τὸ πρῶτον ὅμως συγκροτηθεῖσαι ομάδες δὲν εἶχον στενοὺς δεσμοὺς καὶ ἦσαν κάκιστα ὀργανωμένα. Ὀλίγον ὅμως κατ' ὀλίγον ἠνόησαν ὅτι ἐν τῇ ἐνώσει ἢ ἰσχύς. Διὰ τοῦτο ἀντὶ νὰ θραύουν τοὺς πρὸς ἀλλήλους δεσμοὺς, ἤρχισαν νὰ τοὺς σφυρηλατοῦν στερεωτέρους. Ὀρισμένα δὲ τότε ἄτομα ἀπετέλεσαν τὴν φυλὴν, αἱ φυλαὶ ἔκαμον διαφόρους οἰκίσεις καὶ τέλος ἐκ τῶν λαῶν ἀπετέλεσθησαν τὰ διάφορα ἔθνη· ἡ ἀνάγκη δὲ τῆς κοινῆς βοηθείας ἤρρυνε διὰ μέσου τῶν αἰώνων τὸ κύκλον τῶν ἀνθρωπίνων κοινωνιῶν· ἔνεκα λοιπὸν τῶν ἀνωτέρω ἀνεφάνησαν καθήκοντα **κοινωνικά.**

Ἡ ἰδέα τῆς ὀργανώσεως τῆς κοινωνίας. Αἱ κοινωνίαι δὲν εἶναι ἀπλαῖ συναθροίσεις ἀτόμων ἄνευ ὀργανώσεως. Ἡ ἰδέα τῆς ὀργανώσεως τῆς κοινωνίας ἐπήγασεν ἐκ τοῦ ζῶντος ὀργανισμοῦ. Ὅπως εἰς τὸν ζῶντα ὀργανισμὸν τὰ μέρη ἐργάζονται διὰ τὸ ὅλον, οὕτω καὶ εἰς τὴν κοινωνίαν τὰ μέρη ἐργάζονται διὰ τὸ ὅλον· τὸ δὲ ὅλον ἐποπτεῖ ἐπὶ τῶν μελῶν.

Εἰς ζῶντα ὄργανισμὸν τὰ διάφορα μέρη διακρίνονται ἀλλήλων καὶ εἶναι ἀνεξάρτητα π. χ. τὸ νευρικὸν κύτταρον εἶναι διάφορον τοῦ μυϊκοῦ κατὰ τὴν σύστασιν καὶ τὰς ἐνεργείας. Ἄλλ' ὅμως τὸ μυϊκὸν κύτταρον εἶναι ἀκατάλληλον νὰ κινηθῆ ἄνευ τοῦ νευρικοῦ κυττάρου. Τὸ νευρικὸν πάλιν κύτταρον θὰ ἀπέβαιεν ἀνωφελὲς καὶ θὰ ἠτρόφει ἐὰν τὰ μυϊκὰ κύτταρα δὲν τὸ ἐσχέτιζον μὲ τὸ λοιπὸν σῶμα. Διακρίνει τις προσέτι τὴν καρδίαν, τὴν κεφαλὴν, τὰ μέλη τοῦ σώματος, ὅπως διάφορα κατὰ τὴν μορφήν καὶ τὰς ἐνεργείας. Ἄλλ' ὅμως ἐνοῦνται κατὰ τοιοῦτον τρόπον, ὥστε ἡ καρδία νὰ μὴ δύναται τίποτε ἄνευ τῆς κεφαλῆς, καὶ αὕτη πάλιν τίποτε ἄνευ τῶν μελῶν, καὶ τὰ μέλη ὡς καὶ ἡ καρδία τίποτε ἄνευ τῆς κεφαλῆς. Καὶ αἱ ἐνέργειαι πάλιν εἶναι ἐντελῶς διάφοροι ὡς ἡ κυκλοφορία διάφορος τῆς χωνεύσεως κ.τ.λ. ἀλλ' ὅμως ὅταν μία ἐνέργεια γένηται πλημελῶς ὅλον τὸ ἄτομον χάνεται. Οὕτω συμβαίνει καὶ ἐν τῷ ὄργανισμῷ τῆς κοινωνίας τὰ ἄτομα εἶναι ἀνεξάρτητα, ἀλλ' ὅμως ἡ εὐδαιμονία τοῦ ἐνὸς ἐπιδρᾷ ἐπὶ τῆς εὐδαιμονίας τῶν λοιπῶν μελῶν καὶ ἡ δυστυχία τοῦ ἐνὸς εἶναι συμφορὰ καὶ διὰ τὰ λοιπὰ μέλη.

Σχέσεις τῶν ἀνθρώπων πρὸς ἀλλήλους. Πόσον δύσκολος εἶναι ἡ θέσις τοῦ ζῶντος εἰς κράτος ἀγρίων. Πρέπει διαρκῶς νὰ εἶναι ὠπλισμένος ἵνα προλάβῃ πάντα κίνδυνον πρέπει νὰ φροντίζη δι' εὐρεσιν τῆς τροφῆς κυνηγῶν τὰ ἄγρια ζῷα, χωρὶς νὰ μένῃ εἰς αὐτὸν καιρὸς διὰ τὴν καλλιέργειαν τῶν ἀγρῶν, νὰ κατασκευάζῃ μόνος τὰ ἐνδύματά των ἐκ τῶν δερμάτων τῶν ἀγρίων ζῶων, νὰ φροντίζη μόνος διὰ τὴν ἀνατροφὴν τῶν τέκνων του καὶ νὰ μὴ μένῃ ποτὲ καιρὸς νὰ προαγάγῃ τὴν συνείδησίν του καὶ νὰ ἀντιληφθῆ τὴν ἐξ ἀποκαλύψεως θρησκείαν.

Πόσον διάφορος εἶναι ἡ κατάστασις εἰς ὀργανωμένην κοινωνίαν.

Ἐκαστος δὲν ἐργάζεται δι' ἑαυτόν, ἀλλὰ καὶ διὰ τοὺς ἄλλους. Ὁ ῥάπτης, ὁ μάγειρος, ὁ ἐπιπλοποιός, ὁ ἔμπορος, ὁ κατασκευαστὴς τελείων ἔργαλείων, ὁ ὕφαντής, ὁ σανδολοποιός, ὁ διδάσκαλος, ὁ ἰατρός, ὁ χειρῶναξ ἐργάζονται ἀνεξαρτήτως δι' ἑαυτοὺς καὶ διὰ τοὺς ἄλλους. Ὅλοι οἱ συμπολιταὶ μας εἶναι εἰς

τήν ὑπηρεσίαν μας. Ὑπόχρεια καταμερισμός τοῦ ἔργου. Πρέπει λοιπὸν ἕκαστος νὰ εἶναι εὐγνώμων πρὸς τοὺς λοιποὺς διὰ τὰς ὑπηρεσίας, τὰς ὁποίας τοῦ προσφέρουν, πρέπει νὰ θεωρῇ ἑαυτὸν ὑπηρετήν τῶν ἄλλων.

Ἡ γνώσις τῆς ἀλληλεγγύης. Ἐκ τῆς ἀμοιβαίας ἐξαρτήσεως, ἣτις ἐπιβάλλεται ὑπὸ τῆς κοινωνικῆς ζωῆς ἐγεννήθη ἡ ἰδέα τῆς ἀλληλεγγύης. Ἡ ἀλληλεγγύη αὕτη δὲν συνίσταται εἰς τὴν ἀμοιβαίαν ὑπακοήν, ἀλλ' ἐκφράζει τὸν βαθὺν καὶ πραγματικὸν σύνδεσμον ὄλων τῶν στοιχείων ὥστε ν' ἀπαρξίζηται εἰς ὄργανισμὸς ἀδιαχώριστος. Αὕτη, ἐνώνει τοὺς ἀνθρώπους ὅσον καὶ εἰς ἀπέχουσαν ἀλλήλων τοπικῶς καὶ χρονικῶς. Τοπικῶς ὅλα τὰ άτομα τῆς κοινωνίας ἔχουν ἀνάγκην διὰ νὰ ζήσουν τὸ ἐν διὰ τοῦ ἄλλου. Διότι οἱ λαοὶ ὅσον ἀποκαθίστανται μονίμως, τοσοῦτον ὁ εἰς ἐπιδορᾷ ἐπὶ τοῦ ἄλλου καὶ συντελεῖ οὕτω εἰς τὴν ὕλικὴν καὶ ἠθικὴν πρόοδον ἑκάστου. Χρονικῶς ὅ,τι ἐπικρατεῖ σήμερον εἶναι ἀποτέλεσμα ἐκείνων, οἵτινες προηγήθησαν. Ἐκάστη γενεὰ κληροδοτεῖ τι εἰς τὴν ἐπερχομένην. Αἱ κλίσεις μας, αἱ κράσεις μας, αἱ ἰδέαι μας, οἱ θησαυροὶ τῶν γνώσεών μας καὶ τῆς πείρας δὲν εἶναι ἔργον ἰδικόν μας, ἀλλὰ τῶν προηγηθέντων ἡμῶν. Λοιπὸν δὲν πρέπει νὰ κανχώμεθα δι' ὅ,τι ἀγαθὸν ἔχομεν, διότι τοῦτο τὸ ἠφείλομεν εἰς τοὺς προγόνους ἡμῶν.

Ἡ ἀλληλεγγύη αὕτη δὲν εἶναι οὔτε νέα, οὔτε τὴν ἐγέννησεν ἡ εἰδωλολατρεία. Δὲν εἶναι νέα, διότι καὶ οἱ προπάτορές μας ἀνεγνώρισαν τὴν ἀνάγκην τῆς ἀλληλεγγύης καὶ τὸν σεβασμὸν αὐτῆς, ὡς πρῶτιστον καθήκον. Δὲν εἶναι οὔτε γέννημα τῆς εἰδωλολατρείας· εἶναι κήρυγμα τοῦ θεανθρώπου, ὅστις εἶναι κεφαλὴ τῆς Ἐκκλησίας, ἣτις ἀποτελεῖ ἓνα ὄργανισμὸν· ζῶντα· οἱ δὲ ποιοὶ εἶναι μέλη τοῦ ἰδίου σώματος. Διὰ τοῦτο καὶ τὸ Σύμβολον τῆς πίστεως καλεῖ τὴν Ἐκκλησίαν μίαν, διότι πάντα τὰ δόγματα καὶ αἱ τελεταὶ αὐτῆς ἀποβλέπουν εἰς τὸ νὰ παραστήσουν ὡς ἓν τι ὅλον πάντας τοὺς Χριστιανοὺς μὲ κεφαλὴν τὸν Θεάνθρωπον Σωτῆρα. Τὴν ἰδέαν λοιπὸν ταύτην ἐστήριξαν αὐτοὶ οἱ λόγοι τοῦ Θεανθρώπου καὶ ὄχι τὰ ἀντιθρησκευτικὰ κηρύγματα τῆς ἐποχῆς μας. Διότι μόνον ὁ Ἀπόστολος Παῦλος εἶπεν, ὅτι

ἕκαστος πρέπει νὰ γίνεται τὰ πάντα τοῖς πᾶσι, ἵνα τοὺς πάντας κερδίσῃ.

Καθήκοντα τοῦ κοινωνικοῦ βίου. Προβάλλεται ὑπὸ τῶν ἠθικολόγων πολλάκις ἡ ἀκόλουθος ἔνστασις. Αἱ πράξεις τοῦ κοινωνικοῦ βίου δύνανται νὰ εἶναι ἔργον τῆς ἠθικῆς καὶ νὰ ἐπιβληθοῦν ὑπὸ ταύτης; Διότι λέγουν αὐταὶ εἶναι πράξεις ἐπιβαλλόμεναι ὑπὸ τῆς ἀνάγκης καὶ ὄχι αὐθόρμητοι. Ἐπειτα λέγουν, ὅτι αὐταὶ ἐπιβάλλουν σχέσεις καθαρῶς ἐξωτερικὰς μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων καὶ δὲν προέρχονται ἐκ τῆς αὐθορμῆτου βουλήσεως τοῦ ἀνθρώπου. Καὶ ἐν τέλει λέγουν, ὅτι δὲν ἐπιζητοῦν τι ἕτερον οἱ ἄνθρωποι δι' αὐτῶν, ἢ τὸ ἴδιον συμφέρον. Ἄλλ' αἱ ἀντιλήψεις αὐτῶν εἶναι πεπλανημένα. Διότι δὲν ἐπιβάλλονται πᾶσαι ὑπὸ τῆς ἀνάγκης, ἀλλ' εἶναι ἀπαραίτητοι καὶ διὰ τοῦτο δὲν πρέπει νὰ διαφύγουν τὴν προσοχὴν τῶν ἠθικολόγων. Ἐπειτα δὲ δὲν εἶναι ἀληθὲς νὰ λέγωμεν, ὅτι ἀνταποκρίνονται εἰς σχέσεις καθαρῶς ἐξωτερικὰς, διότι ὡς σκοπὸν τῶν ἔχουν νὰ αὐξήσουν τὸ αἶσθημα τῆς συμπαθείας, τὸ ὅποιον ἐσωτερικὴ πρᾶξις καὶ τῆς ἀφοσιώσεως πρὸς τοὺς ὁμοίους τῶν ἐντεῦθεν δὲ ἡ ἠθικὴ αὐτοῦ ἀξία. Ἐκτὸς τῶν ἄνω γίνονται χωρὶς νὰ λαμβάνεται ὑπ' ὄψει πάντοτε τὸ συμφέρον, ἀλλ' ἀπλῶς, ἵνα προαγάγουν τὴν ἀνθρωπότητα, νὰ ἀποκαταστήσουν τὴν ἠθικὴν τάξιν, νὰ συντελέσουν εἰς τὴν πρόοδον καὶ νὰ ὑποτάξουν τὸ πᾶν ὑπὸ τὴν θέλησιν τοῦ Θεοῦ.

Θέματα πρὸς συζήτησιν

- 1) Πόθεν ἀπορρέει ἡ κοινωνικὴ ἠθικὴ;
- 2) Πῶς ἡ ἰδέα τῆς ἀλληλεγγύης ταπεινοῖ τὸν ὑπερήφανον καὶ διευθύνει τὸν ἐγωϊσμόν.

Ἀξιώματα

- 1) Καὶ αὐτὸν ἔδωκε κεφαλὴν ὑπὲρ πάντα τῇ ἐκκλησίᾳ, ἣτις ἐστὶ τὸ σῶμα αὐτοῦ· τὸ πλήρωμα τοῦ κατὰ πάντα ἐν πᾶσι πληρουμένου (Ἐφεσ. α' 23).
- 2) Ἀληθεύοντες δὲ ἐν ἀγάπῃ αὐξήσωμεν εἰς αὐτὸν τὰ πάντα ὅς ἐστιν ἡ κεφαλὴ ὁ Χριστός, ἐξ οὗ πᾶν σῶμα συναρμολογούμενον κατ' ἐνέργειαν ἐν μέτρῳ ἑνὸς ἐκάστου μέρους τὴν

αὔξησιν τοῦ σώματος ποιεῖται εἰς οἰκοδομὴν [ἑαυτοῦ ἐν ἀγάπῃ ('Εφεσ, (Δ' 15)].

3) Κανὸν κράτος δὲν ζῆ εὐτυχές, εἰὰν τὰ μέλη του δὲν εἶναι ἐνάρετα (Montesques).

4) Εἶναι κατεστραμμένη ἡ χώρα ἐκείνη εἰς τὴν ὁποίαν ἡ πονηρία θεωρεῖται ὡς ἀρετὴ (Bousevent)].

21. ΤΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ ΚΑΘΗΚΟΝΤΑ

Ταῦτα εἶναι τριῶν εἰδῶν καθήκοντα *ἀλληλεγγύης*: καθήκοντα *δικαιοσύνης* καὶ καθήκοντα *εὐποΐας*.

Α'. ΚΑΘΗΚΟΝΤΑ ΤΗΣ ΚΛΗΛΗΕΓΓΥΗΣ

Προσωπικὰ καὶ ἐπαγγελματικὰ καθήκοντα.

Τίνα εἶναι τὰ καθήκοντα τῆς ἀλληλεγγύης.

Πάντα σχεδὸν τὰ κοινωνικὰ καθήκοντα εἶναι κατὰ βάθος καθήκοντα ἀλληλοβοηθείας, διότι πάντα ἀπαιτοῦν τὸν προορισμὸν τῆς ἀνεξαρτησίας ἡμῶν ὑπὸ τῶν ὁμοίων μας· τινὰ ὅμως τούτων εἶναι εἰδικῶς καθήκοντα ἀλληλεγγύης. Διὰ τοῦτο εἶναι ἀνάγκη νὰ συγκρίνωμεν τὸν ἑαυτὸν μας πρὸς τὸν ζῶντα κοινωνικὸν ὄργανισμὸν.

Ἐν τῷ κοινωνικῷ σώματι τὰ ἄτομα ὁμοιάζουσι πρὸς τὰ στοιχειώδη κύτταρα, διότι διὰ τῶν διαφορῶν αὐτῶν ἐνεργειῶν συντελοῦν εἰς τὴν ζωὴν τοῦ ὅλου. Ἡ συνεισφορά των διὰ τὴν κοινὴν εὐτυχιάν ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς δυνάμεως τῆς ζωῆς, τὴν ὁποίαν ἔχει ἕκαστον ἄτομον καὶ ἐκ τῆς σπουδῆς νὰ ἐκπληροῖ (ἕκαστον ἄτομον) πιστῶς πᾶν προβαλλόμενον αὐτῷ καθήκον. Ἐνδιαφέρει λοιπὸν πρωτίστως ἡ ζωτικότης του νὰ εἶναι μεγίστη, διότι μαρασμὸς καὶ καχεξία ἀδυνατοῦν τὴν ἀξίαν τοῦ συνόλου τῶν ὄντων ἐνὸς θεωρουμένου. Ἐνῶ τοῦναντίον δύναμις καὶ υγεία τοῦ ἀτόμου παρουσιάζει εὐρωστον τὸν ὄργανισμὸν τοῦ συνόλου. Ὅμοίως ἕκαστον ἄτομον πρέπει νὰ ἐκπληροῖ τὰ πρὸς τὸ σύνολον τὸ κράτος δηλαδὴ, καθήκοντά του. Ὡστε ἡ κοινωνικὴ ἀλληλεγγύη ἀπαιτεῖ ἕκαστον ἄτομον νὰ εἶναι πλήρες ζωῆς καὶ ἐκτελεῖ τὸ καθήκον του πιστῶς. Ὅσον δὲ γνωρίζει καλύτερον τὸ ἄτομον τί συνεισφέρει εἰς τὴν κοινωνίαν, τοσοῦτον σπουδάζει νὰ

αύξηση τὴν προσωπικὴν τοῦ ἀξίαν καὶ ἐπιδράση περισσότερον. Λαμβάνει λοιπὸν τὸ ἄτομον σταθερὰν ἀπόφασιν νὰ ἐξασκήσῃ πρὸ παντὸς τὰ προσωπικὰ καὶ τὰ ἐπαγγελματικὰ καθήκοντα πρὸς ὠφέλειαν τοῦ κοινοῦ.

Προσωπικὰ καθήκοντα. Τὰ προσωπικὰ καθήκοντα ἐπιδιώκουν νὰ ὠθήσουν τὸν ἄνθρωπον εἰς τὴν ὁδὸν τῆς προόδου καὶ τακτοποιήσουν αὐτόν. Ἡ διπλῆ λοιπὸν αὕτη προσπάθεια ὠθεῖ τὸν ἄνθρωπον πρὸς τὴν ἰδεώδη τελειοποίησιν, ἣτις συνίσταται ἐν τῇ ἐκπληρώσει τῆς βουλήσεως τοῦ Θεοῦ. Τὰ προσωπικὰ καθήκοντα προάγουν τὰς σωματικὰς καὶ τὰς πνευματικὰς δυνάμεις τοῦ ἀτόμου, διότι ὑποτιμοῦν πᾶσαν σωματικὴν καὶ πνευματικὴν ἀδράνειαν. Π. χ. ἀγρυπνοῦν περὶ τῆς φυσικῆς ἀκεραιότητος τοῦ ἀτόμου, διότι αὕτη ἐπιδρᾷ ἐπὶ τῶν ψυχικῶν ἐνεργειῶν, περιορίζουν τὰς ἀπολαύσεις ἐκ φόβου μήπως ὁ σωματικὸς ὄλεθρος, ὁ προερχόμενος ἐκ τῆς ἀμετρίας τῶν ἀπολαύσεων ἐπιφέρει τὸν ψυχικὸν τοιοῦτον, ἐπιβάλλουν εἰς τὴν βούλησιν τοιαύτην δύναμιν, ἵνα ἀποφασίξῃ καὶ τοιαύτην σταθερότητα χαρακτῆρος, ὥστε αὕτη οὐδέποτε νὰ δύναται νὰ γένηται θῦμα τῶν ἰδιοτροπιῶν τοῦ ἀτόμου ἢ τῶν ἐξωτερικῶν ἐπιρροῶν· ταῦτα τέλος ἐπιτάσσουν τὰ διάφορα θρησκευτικὰ καθήκοντα, ἄνευ τῶν πράξεων, τῶν ὁποίων ἡ ἠθικὴ θὰ εἶναι στεῖρα.

Μὲ τοιαῦτα καθήκοντα γυμναζόμενον τὸ ἄτομον στερεοῦται καὶ μεγαλύνεται· ἀποβαίνει δὲ ἕνεκα τῆς τελειότητός του ταύτης κληρονομία τῆς ὅλης κοινωνίας. Τὸ κέρδος δέ, τὸ ὁποῖον προκύπτει εἰς πάντας ἐκ τῆς ἀρετῆς τοῦ ἀτόμου εἶναι τριπλοῦν· πρῶτον προστίθεται εἰς τὴν κοινωνίαν ἐν ἀγαθὸν πρόσωπον, δευτέρου προάγεται διὰ τοῦ παραδείγματός του καὶ τρίτον δημιουργεῖται μία οἰκογένεια ἀγία ἐν τῇ κοινωνίᾳ.

Προάγεται ἡ κοινωνία ὅταν ὑπάρχουν πρόσωπα ἐνάρετα. Εἶναι προφανὲς ὅτι ἄτομα ἐλαττωματικὰ εἶναι στοιχεῖα ἀδυναμίας διὰ τὴν κοινωνίαν, π. χ. ἄτομον, τὸ ὁποῖον ἀπεβλάκωσεν ὁ ἀλκοολισμὸς ἀποτελεῖ ἀρνητικὸν στοιχεῖον διὰ τὴν κοινωνίαν, διότι τίποτε δὲν συνεισφέρει, τοῦναντίον δὲ γεννᾷ χάσματα καὶ ἀδυνατεῖ τὴν κοινωνίαν. Ὅσον δὲ πολλαπλασιάζονται τοιαῦτα ἀσθενῆ ἄτομα ἐν τῇ κοινωνίᾳ τοσοῦτον αὕτη

ὑποφέρει, διότι ὡς γάγγραινα ταῦτα κατατρῶγουν καὶ ἀπειλοῦν τὴν ὑπαρξιν τῆς κοινωνίας. Τοῦτο καταφαίνεται κυρίως, ὅταν ἑπάρξη Κράτος, τοῦ ὁποίου τὰ μέλη ἔχει καταστρέψει ἢ διαφθορά, τότε τὸ Κράτος τοῦτο ἀδυνατεῖ νὰ παλαίση πρὸς τὸ ὁμορον αὐτοῦ Κράτος. Μάρτυς ἡ ἱστορία ὅτι τῶν ὑποδουλώσεων τῶν λαῶν προηγῆθη θρησκευτικὴ καὶ ἠθικὴ αὐτῶν παραλυσία.

Ὅλως ἀντιθέτως ὁμως συμβαίνει ὅταν ὑπάρχουν ἄτομα ἐνάρετα. Τότε διαχύνεται ἐν τῷ ὄργανισμῷ τῆς κοινωνίας ζωτικότης καὶ δύναμις. Ὅταν ἕκαστον ἄτομον εἶναι ψυχικῶς καὶ σωματικῶς ὑγιές, ὅταν ὑπάρξη ἐν αὐτῷ ἁρμονία μετὰ τῶν πνευματικῶν καὶ σωματικῶν αὐτοῦ δυνάμεων καὶ ἡ βούλησις αὐτοῦ δὲν παρασύρεται ἀπὸ τίποτε, ἡ δὲ ψυχὴ του διευθύνεται καὶ εἰς τινὰς περιστάσεις ὑποστηρίζεται ὑπὸ τῆς μεγάλης δυνάμεως τῆς χριστιανικῆς θρησκείας, τότε τὸ ἄτομον τοῦτο ἀποβαίνει «κλητὸς τοῦ Θεοῦ» καὶ ὄχι μόνον ἐξυποῖ ἑαυτό, ἀλλὰ ἐξασκεῖ σωτηριώδη ἐπιρροὴν ἐφ' ὄλων τῶν γειτόνων του.

Εὐτυχῶς διὰ λαοὺς ἔνθα πλεονάζουν τοιαῦτα ἄτομα ἡμπορεῖ νὰ προλέγη τις ἀδιστακτικῶς τὴν εὐτυχίαν των καὶ τὴν ἐπιβολὴν των ἐπὶ τοὺς γείτονας αὐτῶν. Αἱ ἀνωτέρω σκέψεις ἀναγκάζουν ἕκαστον νὰ σκέπτηται τί ἀξίζει ἡ ζωὴ αὐτοῦ. Τὸν διδάσκουν, ὅτι ἐὰν εἶναι κακὸς ἢ καλὸς τοῦτο δὲν ἀφορᾷ εἰς αὐτὸν μόνον ἀλλ' εἰς ὀλόκληρον τὴν κοινωνίαν. Τοῦτο δίδει εἰς ἕκαστον ἀφορμὴν νὰ πολλαπλασιάσῃ τὰς προσπαθείας του. Ἡ κοινωνία τότε θὰ προαχθῆ ὅταν προαχθοῦν τὰ ἄτομα. Ὅστε ἡ κοινωνικὴ ἀνορθωσις ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς ἀνορθώσεως τῶν ἀτόμων.

Ἡ δύναμις τοῦ παραδείγματος ἐν τῇ κοινωνίᾳ. Εἶναι ἀληθές, ὅτι τὸ παράδειγμα συντελεῖ πρὸς διάδοσιν καὶ τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ κακοῦ. Καὶ ὡς πρὸς τὸ κακὸν παρατηροῦμεν, ὅτι ἕκαστος διὰ νὰ γείνη κακὸς ἀρκεῖ ν' ἀκολουθήσῃ τὰς σωματικὰς του κλίσεις. Ὁ ἀκολουθῶν δὲ τὰς σωματικὰς αὐτοῦ κλίσεις, πάντοτε ἀνέρχεται ἠθικῶς. Διὰ τοῦτο εἶναι ἀνάγκη νὰ προβληθῆ καλὸν παράδειγμα, τὸ ὁποῖον δύναται νὰ ἐπιδράσῃ πρὸς ὁσίαν τοῦ ἀνθρώπου εἰς τὸ ἀγαθόν· τὸ νὰ βλέπῃ τις ὠραίας πράξεις,

εὐγενεῖς ἀφοσιώσεις, θυσίας ἐμπνεομένας ὑπὸ τῆς ἀγάπης, ἐμψυχοῦται καὶ τείνει νὰ ἐκτελέσῃ ὅ,τι ἔκαμεν εἰς αὐτὸν καλὴν ἐντύπωσιν. Τὸ παράδειγμα ἔλκει πρὸς ἑαυτὸ τὴν ἀνθρωπίνην θέλησιν, ἥτις πολλάκις διευθύνεται ἀπὸ τὰς παραστάσεις, τὰς ὁποίας κατέχει τὸ πνεῦμα· ἐὰν δὲ ἡ παράστασις εἶναι μοναδικὴ καὶ ἐντατικὴ, πολλάκις ἡ παριστωμένη πράξις δύναται νὰ γίνηται· ἐὰν δὲ ἡ ἰδέα εἶναι πολλαπλὴ καὶ ἀσθενής, ἡ θέλησις μένει ἀμφίβολος καὶ ἀδρανής· Ἴδου δὲ πῶς γίνεται τοῦτο. Τὸ παράδειγμα προσπίπτον ἐπὶ τοῦ νοῦς διεγείρει ζωηρὰν εἰκόνα τῆς παριστωμένης πράξεως. Τότε ἡ εἰκὼν αὕτη κυριαρχεῖ ἐπὶ τοῦ νοῦς καὶ εἶναι τρόπον τινὰ ἡ ἀρχὴ τῆς πράξεως. Τὸ ἀντίθετον συμβαίνει διὰ τὸ κακὸν εἰς τὴν πράξιν τοῦ ὁποίου δὲν συναντᾷ τις δυσκολίαν, διότι ἔχει σύμμαχον τὴν αἰσθητικότητά τοῦ ἀνθρώπου.

Ὁ ἐνάρετος ἀνθρώπος δημιουργεῖ τὴν ἀρίστην οἰκογένειον.

Κατὰ τὰς διατάξεις τῆς θείας προνοίας ἡ ζωὴ εἰς τὸν ἀνθρώπον ἐδόθη παρ' ἄλλων, ὥστε εἶναι δάνειον. Οἱ πρῶτοι ἀνθρώποι ἔλαβον τὴν ζωὴν παρὰ τοῦ Θεοῦ καὶ αὕτη μεταδίδεται ἕκαστε ἐκ τῶν προγενεστέρων εἰς τοὺς μεταγενεστέρους, χωρὶς ὅμως κανεὶς νὰ εἶναι κύριος αὐτῆς, διότι αὕτη κεῖται ἐν τῇ χειρὶ τοῦ Θεοῦ κατὰ τὸν ὕμνωδόν· Ἀλλ' ἀσχέτως πρὸς τὴν ζωὴν, οἱ μὲν κακοὶ προπαρασκευάζουν γενεὰν κακὴν· οἱ δὲ ἀγαθοὶ γενεὰν κακὴν· οἱ δὲ ἀγαθοὶ γενεὰν ἀγαθὴν· Καὶ οἱ μὲν καὶ οἱ δὲ μεταδίδουν ὅ,τι κατέχουν ὡς κληρονομίαν εἰς τὰ τέκνα των.

Λοιπὸν ἡ οἰκογένεια εἶναι ὁ πυρὴν τῆς κοινωνίας. Ὅ,τι κάμνει ἡ οἰκογένεια κάμνει καὶ ἡ κοινωνία, ἥτις ἀπαρτίζεται ἐκ πολλῶν οἰκογενειῶν.

Αἱ προσωπικαὶ λοιπὸν ἀρεταὶ δημιουργοῦσαι ἀρίστας οἰκογενείας θὰ δημιουργήσουν ἀρίστην κοινωνίαν.

Ἐπαγγελματικὰ καθήκοντα. Ὅσας τὸ ἄτομον ζητεῖ νὰ ὑψωθῇ εἰς τὴν βαθμίδα τῆς τελειότητος, τοῦτο δὲν πράττει δι' ἑαυτὸ μόνον τὸ ἄτομον, ἀλλὰ διὰ τὴν κοινωνίαν ὁλόκληρον. Τοῦτο πρῶτον ἐκπληροῖ τὸ πρῶτον καθήκον τῆς ἀλληλεγγύης. Ἀλλὰ διὰ νὰ ἐπιτευχθῇ τοῦτο, δὲν ἀρκεῖ ἡ μέριμνα τοῦ ἰδίου ἀτόμου μόνον. Πρέπει νὰ τείνῃ νὰ καταλάβῃ μίαν θέσιν

ἐν τῷ σώματι τῆς κοινωνίας καὶ νὰ ἔχη βραδύτερον τὴν εὐθύνην τῆς ἐκλογῆς του. Διότι ἄνθρωπος ἄεργος εἶναι ἐξουθένωμα τῆς κοινωνίας, εἶναι παράσιτον αὐτῆς, ἐπειδὴ διαρκῶς τρώγει νὰ παράγῃ τι. Εἶναι τις ἐλεύθερος νὰ ἐκλέξῃ ἐπάγγελμα. ἵνα τὸ καταστρέψῃ διὰ τῆς ὀκνηρίας του, ἐπιφέρον εἰς τὸν ἑαυτόν του τὴν ἀθλιότητα. Ἐκλέξας τις ἐπάγγελμα ὀφείλει νὰ τὸ ἔξασκῇ μετ' ἀκριβείας καὶ εὐσυνειδήτως εἴτε ἐκ σεβασμοῦ πρὸς τὴν κοινωνίαν, εἴτε ἐκ σεβασμοῦ πρὸς τὸν ἑαυτόν του.

Κοινωνικὴ ἀξία τῶν ἐπαγγελματικῶν καθηκόντων. Ἐκαστος ὀφείλει νὰ ἔξασκῇ μὲ εὐθύτητα τὰ ἐπαγγελματικά του καθήκοντα, διότι πᾶσα ἀτέλεια αὐτῶν ἀντανακλᾷ ἐπὶ τοῦ συνόλου. π. γ. ἂν ἀμελῶς ἐκτελέσῃ τὸ ἐπαγγελματικόν του καθήκον εἰς μηχανικὸς σιδηροδρόμον, θὰ γείνη αἰτία δυστυχημάτων πολλῶν εἰς βῆρος τῆς κοινωνίας. Τὰ δὲ ἐλεύθερα λεγόμενα ἐπαγγέλματα ἐπιδρροῦν περισσότερο ἀκόμη ἐπὶ τῆς κοινωνίας π. γ. ὁ συμβολαιογράφος, ὁ δικαστής, ὁ δικηγόρος, ὁ καθηγητῆς δύναται νὰ ἐπισωρεύσουν δεινὰ εἰς τὴν κοινωνίαν.

Διὰ ταῦτα οἱ γονεῖς ἐκεῖνοι, οὔτινες δὲν ἐδίδαξαν ὡς τὰ τέκνα των ἐπάγγελμά τι πρέπει νὰ αἰτιῶνται ἑαυτοὺς διὰ τὴν δυστυχίαν τῶν τέκνων των· τὸ αὐτὸ δύναται τις νὰ εἴπῃ καὶ διὰ τοὺς ἀσυνειδήτους διδασκάλους καὶ διὰ τὸν ἀμελοῦντα τὰ καθήκοντα αὐτοῦ κληρον. Οὗτοι εἶναι οἱ δίδοντες τὴν κατεύθυνσιν πρὸς τὰ ἄνω ἢ πρὸς τὰ κάτω. Τοιοῦτοτρόπως λοιπὸν καὶ ἡ διέγερσις τῆς συνειδήσεως, δύναται νὰ διδάξῃ ἕκαστον τὴν ἐκπλήρωσιν τοῦ ἐπαγγελματικοῦ καθήκοντος πρὸς ὠφέλειαν τῆς κοινωνίας. Μεγάλως δὲ προάγεται ἡ κοινωνία ἐκ τῆς καλῆς ἀντιλήψεως τῶν ἐπαγγελματικῶν καθηκόντων.

Θέματα πρὸς συζήτησιν.

- 1) Εἶναι σωστὸν τὸ λεγόμενον πολλὰκις: ἐγὼ δὲν ἔβλαψα οὐδὲνα παρὰ τὸν ἑαυτόν μου;
- 2) Πῶς αἱ προσωπικαὶ ἀρεταὶ προάγουν τὴν κοινωνίαν.

Ἀξιώματα

- 1) Μείζονα ταύτης ἀγάπην οὐδεὶς ἔχει, ἵνα τὴν αὐτοῦ θῆ ὑ-

πὲρ τῶν φίλων αὐτοῦ (Ἰωαν. 14).

2) Εἰ χολῶ παρορκήσεις ὑποσκάζειν μαθήσει.

3) Φθείρουσιν ἢ ἄλλοι χρηστά ὀμιλία κακά.

Β'. ΚΡΑΘΗΚΟΝΤΑ ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗΣ

1. Ο ΣΕΒΑΣΜΟΣ ΤΗΣ ΖΩΗΣ

Τι ἐπιβάλλει ἡ δικαιοσύνη. Δὲν εἶνε ἀρκετά, τὰ καθήκοντα, τὰ ὁποῖα ἐπιβάλλει ἡ ἀλληλεγγύη νὰ στηρίζουν τὰ δικαιώματα, δηλαδὴ τὴν πρὸς τι ἐξουσίαν τοῦ πλησίον. Διότι αὕτη διατάσσει νὰ ἀποδίδωμεν εἰς τοὺς ἀλλήλους ὅ,τι ἡμεῖς δεχόμεθα παρ' αὐτῶν. Ἀλλὰ δὲν δύναται τις νὰ ἐκτελῇ μόνον ὅσα δέχεται παρὰ τῶν ἄλλων, ἐπειδὴ ὑπάρχουν δικαιώματα, τὰ ὁποῖα οὐδεὶς δύναται νὰ βιάσῃ καὶ τὰ ὅποια εἶναι ἐκτὸς τῆς ἄλλης ἀλληλεγγύης, ὅπως π. γ. εἶναι ὁ σεβασμὸς τῆς **ζωῆς**, τῆς **ἐλευθερίας**, τῆς **τιμῆς** καὶ τῶν **ὀλικῶν** ἀγαθῶν. Τὰ δικαιώματα τῶν ὁμοίων εἶναι γύρωθεν τρόπον τινὰ περιβεβλημένα διὰ φράκτου ὁ φράκτης οὗτος εἶναι τὸ δίκαιον τὸ ὁποῖον ἀπαιτεῖ ἕκαστος νὰ περιορίζηται ἐντὸς τῶν χαρακωμάτων του, διότι ἡ διαβίωσις ἕκαστου ἐντὸς τοῦ χαρακωμάτος του ἔχει μεγίστην ἀξίαν, διότι τὸ ἐπιβάλλει ὁ ἠθικὸς νόμος καὶ τὸ θέλουν οἱ πολλοί.

Ὁ φόνος εἶναι ἔγκλημα. Τὸ δίκαιωμα τῆς ζωῆς εἶναι τὸ σπουδαιότερον πάντων. Διότι πῶς θὰ ἐκπληρώσῃ τις τὸν προρισμὸν του. ἐὰν χάσῃ τὴν ζωὴν του; Εἶναι ἐπίσης τὸ μέγιστον ἔγκλημα ἀπέναντι τοῦ ἠθικοῦ νόμου. διὰ τοῦτο δὲ κατὰ πάσας τὰς νομοθεσίας θεωρεῖται ἔγκλημα ὁ φόνος. Ὁ φονεὺς δὲν βλάπτει μόνον τὸ θῦμα του, ἀλλὰ καὶ ὀλόκληρον τὴν ἀνθρωπίνην κοινωνίαν, διότι στερεῖ ταύτην πολίτου χρησίμου καὶ ὠφελίμου. Ἐπαναφέρει δὲ ὁ φόμος πάλιν εἰς τὴν ἐποχὴν τῆς βαρβαρότητος. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Θεὸς τὴν ἐντολὴν αὐτοῦ «οὐ φονεύσεις» τὴν διευθύνει εἰς πάντας. Ὁ φόμος εἶναι εἰδεχθέστερος, ὅταν γίνεται κατόπιν σκέψεως πρὸς ἐκδίκησιν, ἢ ὅταν φονεύῃ τις τινά, ἵνα κλέψῃ ὅ,τι καὶ ἂν ἔχῃ οὗτος. Εἶναι δηλαδὴ ὁ ἐκ **προμελέτης φόμος** καὶ ἡ **ληστεία** αἱ δύο αὗται περιστάσεις. Ὡσαύτως εἶναι ἀπαισιώτατον ἔγκλημα, ὅταν τις φονεύσῃ τὸν πάππον του, τὸν πατέρα αὐτοῦ ἢ τὴν μητέρα. Ὁ πατρολοίας ἡ

ὁ μητραλοίας εἶναι ἀνθρωπόμορφον τέρας. Ὁ φόνος εἶναι ἐπίσης βδελυρός, ὅταν γένηται ἐξ ἀπερισεψείας, ἢ ἐξ ἀπροσεξείας. Ἀλλὰ τότε ὅμως ὁ νόμος τιμωρεῖ ἀναλόγως τοῦ βαθμοῦ τῆς εὐθύνης, τὴν ὁποίαν ἀνευρίσκει εἰς τὸν φονέα. Εἶναι ἐγκλημα καὶ ἂν ἐμελετήθη ἀπλῶς ἂν τὸν ἠθέλησέ τις ἢ ἂν ὤθησεν ἄλλον πρὸς τὸν φόνον διὰ τοῦτο ὁ μελετήσας τὸν φόνον ἢ ὤθησας ἄλλον πρὸς τὸν φόνον, εἶναι καὶ αὐτὸς φονεὺς. Δυνατὸν οἱ τοιοῦτοι φονεῖς οἱ ἔμμεσοι λεγόμενοι, νὰ διαφεύγουν τὴν παγίδα τῆς δικαιοσύνης, ἔχουν ὅμως εὐθύνην ἐνώπιον τοῦ ἡθικοῦ νόμου.

Πάντοτε πρέπει νὰ σεβώμεθα τὴν ζωὴν τῶν ἄλλων ;
Ἡ ἐντολὴ τοῦ Θεοῦ «οὐ φονεύσεις» εἰς τινὰς περιστάσεις δὲν εἶναι σεβαστή. Τοιαῦται περιστάσεις εἶναι ἡ περίπτωσις τῆς ἀμύνης, ὁ πόλεμος, ἡ ποινὴ τοῦ θανάτου καὶ ἡ μονομαχία.

Ἡ περίπτωσις τῆς ἀμύνης. Οὐδεὶς ἀντιλέγει ὅτι ἔχει τις δικαίωμα νὰ φονεύῃ πάντα ἀπειλοῦντα τὴν ζωὴν αὐτοῦ ὑπερασπιζόμενος ἑαυτόν. Ὁ δὲ λόγος εἶναι ὁ ἐξῆς. Ὁ ἀπειλούμενος ἀγαπᾷ τὴν ζωὴν του ὅπως καὶ ὁ ἀπειλῶν. Καὶ οἱ δύο θεωροῦν αὐτὴν ἀπαραβίαστον. Ὅταν λοιπὸν δύναται τις νὰ σώσῃ τὴν ζωὴν του καὶ δὲν τὸ κάμνει, αὐτὸ εἶναι εἶδος αὐτοκτονίας ἐμμέσου. Τοῦτο δύναται νὰ συμβῇ εἰς τὸν ἀπειλούμενον Ὁ ἀπειλῶν πάλιν ἀνατρέπει τοὺς ἡθικοὺς νόμους, ἐὰν δὲ παλαίων πρὸς ἄλλους χάσῃ τὴν ζωὴν του, ὁ ἴδιος εἶναι ὑπεύθυνος τοῦ ἐπισυμβάντος εἰς αὐτὸν δυστυχήματος· εἰς τὴν κρίσιμον ἐκείνην στιγμὴν ὅπου παύζεται ἡ ζωὴ δύο ὑπάρξεων δὲν ἔχει ἡ ζωὴ τοῦ προσβάλλοντος μόνον ἀξίαν. Ἀλλ' ὅμως καὶ ὁ ἀμυνόμενος ὀφείλει νὰ μὴ παραβαίνει ὀρισμένους κανόνας. Ἐὰν δύναται νὰ σωθῇ χωρὶς νὰ φονεύσῃ τὸν ἐπιτιθεμένον ὀφείλει νὰ τὸ πράξῃ ὡς π. χ. ἂν κατορθώσῃ νὰ τὸν καταστήσῃ ἀκίνδυνον ἀφοπλίζων αὐτόν.

Τότε ἂς ἀρκεσθῇ νὰ τὸν παραδώσῃ εἰς τὴν δικαιοσύνην.

Τὸ ἀνθρώπινον αἷμα δὲν πρέπει νὰ χύνηται ἄνευ φειδοῦς.

Ὁ πόλεμος. Οὐδεὶς ἀντιλέγει εἰς τὸ ὅτι ὁ πόλεμος εἶναι τι φορικῶδες τόσον διὰ τὰ θύματα αὐτοῦ, ὅσον καὶ διὰ τὰς οἰκογενεῖ-

ας τῶν θυμάτων, αἵτινες ορίπτονται εἰς τὴν ἀπελπισίαν· καὶ διὰ τὸ ἔθνος τὸ ὁποῖον χάνει τὰ ὑγιέστερα τῶν στοιχείων αὐτοῦ. Εἶναι ὅμως κακὸν ἀναγκαῖον, τὸ ὁποῖον δὲν δύναται νὰ ἀποφύγῃ τις ὅταν προκληθῆ. Δύο θεωρίαι ὑπάρχουν περὶ τοῦ πολέμου ἢ τῶν *εἰρηνικῶν* (pacifiste) καὶ τῶν (militariste) στρατιωτικῶν.

Οἱ εἰρηνικοὶ λέγουν, ὅτι προτιμότερον εἶναι νὰ ἀφήσῃ τις νὰ καταρρεύσουν τὰ ἰδανικώτερα τοῦ ἀνθρώπου, ὡς εἶναι ἡ πατρις, ἡ ἐλευθερία, ἡ τιμὴ καὶ τὰ ζωτικώτερα τῶν συμφερόντων, παρὰ νὰ λάβῃ τὰ ὄπλα. Ὑποστηρίζουν δὲ τοῦτο λέγοντες, ὅτι ὁ πόλεμος εἶναι πρᾶξις βάρβαρος, ἀντιτιθεμένη εἰς τὴν κοινὴν ἀγάπην πρὸς πάντας, ἐπισυρρεῖ δὲ συμφορὰς ἀπειρογράφτους εἰς τὰ ἄτομα καὶ τὰ ἔθνη. Ταῦτα ὅμως δὲν εἶναι ὀρθά, διότι διὰ τὰ ἔθνη παρουσιάζονται περιστάσεις ἀμύνης, ὅπως καὶ διὰ τὰ ἄτομα καὶ διὰ τοῦτο πρέπει νὰ κτυπήσουν τοὺς ἀπειλοῦντας τὴν ζωὴν των καὶ τὰ ἀγαθὰ των. «Πόλεμος πάντων πατήρ» λέγει ὁ σοφὸς τῆς ἀρχαιότητος. Κατὰ τὸν Πόλεμον τὰ ἄτομα ὑπερεντείνουν τὰς διανοητικὰς καὶ σωματικὰς αὐτῶν δυνάμεις, ὥστε παρουσιάζουν φαινόμενα ὑπεράνθρωπα. Ὑπερόχους π. χ. θυσίας, ὑπερόχους ἀνακαλύψεις. Διαγράφουν δὲ ἱστορίαν καὶ ἀνυψοῦνται μεταξὺ τῶν ὁμοίων αὐτῶν. Διότι ἔθνη, τὰ ὁποῖα ζοῦν διαρκῶς βεβηλισμένα εἰς τὴν εἰρήνην παραλύουν ἠθικῶς. Τοῦτο τοῦλάχιστον μαρτυρεῖ ἡ ἱστορία. Ἄλλως τε τὸν πόλεμον τὸν διδάσκει αὐτὴ ἡ φύσις τῶν ὄντων, διότι ὁ πόλεμος εἶναι ἀπαραίτητον στοιχεῖον τῆς ζωῆς. Τοιαῦτα καὶ πλεῖστα ἔτι ἐπιχειρήματα ἀντιτάσσουν οἱ *πολεμικοὶ*. Τὸ δίκαιον ἐγκριταὶ ἐν τῷ μέσῳ. Ὅταν κηρυχθῆ εἰς τινα λαὸν ὁ πόλεμος, ὀφείλει ὁ λαὸς οὗτος νὰ τὸν ἀποδεχθῆ, διότι τοῦ ἔθνους τούτου προσβάλλεται ἡ τιμὴ του καὶ τὰ ἀγαθὰ του. Ὅταν λαὸς τις ἔχει ἀδελφούς ὑπὸ τὸν ζυγὸν ὀφείλει νὰ τοὺς ἐλευθερώσῃ. Ὅταν πάλιν ἀδικῆται παραφόρως καὶ δὲν εὐρίσκει τὸ δίκαιον ἄλλως, πρέπει νὰ τὸ ζητήσῃ διὰ τῶν χειρῶν του, τότε ὁ πόλεμος ἀποβαίνει μέγα δικαστήριον, ἢ δὲ θεία ἀρωγὴ ἐνισχύει τὸν ἀδικούμενον. Εἰς τοιαύτας περιστάσεις λοιπὸν ὁ στρατιώτης δύναται νὰ φονεύσῃ. Ὅφείλει νὰ ἀποδιώξῃ τοὺς καταστροφεῖς καὶ εὐρισκόμενος εἰς τὴν ἀνάγκην, ὀφείλει νὰ τοὺς φονεύσῃ τόσον διὰ νὰ προστατεύσῃ τὸ ἔθνος του, ὅσον καὶ αὐτὴν τὴν ἀ-

πειλουμένην ζωὴν του. Ὁ ἀποφεύγων εἶναι ὅμοιος πρὸς τὸν αὐτοκτονοῦντα ἐμμέσως. Ἀλλὰ καὶ ὅταν πρόκειται νὰ πολεμήσῃ τις διὰ τὴν ἐλευθερίαν ἀλυτρώτων ἀδελφῶν του ἢ διὰ τὴν ἐλευθερίαν ἀλυτρώτων ἀδελφῶν του ἢ διὰ τὴν καταπάτησιν τοῦ δικαίου ἢ διὰ λόγους, τοὺς ὁποίους οἱ ἰθύνοντες γνωρίζουν, ὀφείλει τις νὰ ταχθῇ ὑπὸ τὰς σημαίας καὶ νὰ φονεύσῃ πάντα ἀνθισταμένον. Πᾶσαι αἱ ἐν τῷ κόσμῳ ἀναβλαστήσασα ἰδέαι ἐφύτρωσαν καὶ ἐμεγάλωσαν ποτισθεῖσαι διὰ ποταμῶν αἱμάτων, ἢ διαδόσις τοῦ χριστιανισμοῦ καὶ τῶν ἰδεῶν τῆς Γαλλικῆς ἐπαναστάσεως μαρτυροῦν περὶ τούτου. Ὅσον φοβοῦνται οἱ λαοὶ τὸν πόλεμον τόσον σημαίνει ὅτι εἶναι διεφθαρμένοι, διότι μόνον οἱ διεφθαρμένοι καὶ οἱ δοῦλοι τῶν ἀπολαύσεων ἀγαποῦν ὑπερβολικὰ τὴν ζωὴν του καὶ τὴν διαθέτουν διὰ τὸν ἑαυτὸν των καὶ ὄχι διὰ τοὺς ἄλλους. Μόνον ἀόπλους πληγωμένους, μικρὰ παιδία καὶ γυναῖκας ἀόπλους ἀπαγορεύεται νὰ φονεύῃ τις καὶ ἐν πολέμῳ.

Ἡ θανατικὴ ποινὴ. Ἡ κοινωνία ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ ἀφαιρῇ τὴν ζωὴν τοῦ μεγάλου ἐγκληματίου; Μέχρι τοῦ 17^{ου} αἰῶνος οὐδέποτε συνεζητήθη τὸ θέμα τοῦτο ἐπισήμως. Μόνον φιλόσοφοί τινες ἀμφέβαλλον ἂν ἡ πολιτεία εἶχε τὸ δικαίωμα τοῦτο. Ἡ φωνὴ ὅμως αὐτῶν δὲν ἠκούετο καὶ συχνὰ ἐπεβάλλετο ἡ ποινὴ αὕτη. Ἀλλ' ὅμως μετὰ τὸν 17^{ον} αἰῶνα διότι τὰ ἥθη ἐγένοντο ἠπιώτερα εἶτε διότι ἐπεκράτησαν ἄλλα συστήματα κοινωνικὰ (humanisme), περιορίσαν τὴν χρῆσιν αὐτῆς. Ἐκτοτε γενικῶς εἰς τοὺς χύνοντας αἷμα δὲν ἐπιβάλλεται ἡ ποινὴ τοῦ θανάτου. Τὰ δὲ βασανιστήρια τὰ συνοδεύοντα τὴν ποινὴν ἠλοποιήθησαν πολλὰς καὶ αὐτοὶ οἱ δολοφόνοι τυγχάνουν χάριτος παρὰ τοῦ Κράτους, ἂν ὑπάρχουν ὠρισμένοι λόγοι. Οἱ ἀντιτιθέμενοι εἰς τὴν ποινὴν τοῦ θανάτου καὶ ζητοῦντες τὴν κατάργησιν αὐτῆς προβάλλουν τὰ ἀκόλουθα ἐπιχειρήματα. Πόσοι αἰῶνοι δὲν ἐδικάσθησαν γενόμενοι θύματα δικαστικῆς πλάνης! Ἡ πολιτεία ἠδύνατο νὰ ὑπερασπίξῃ ἑαυτὴν ὁμοίως ἀποτελεσματικῶς ἐπιβάλλουσα ἄλλας ποινάς. Ὁ ἔνοχος ἂν διατηρήσῃ τὴν ζωὴν του, θὰ δυνηθῇ ἴσως βραδύτερον διὰ μετανοίας εἰλικρινοῦς καὶ διδασκαλίας καταλλήλου νὰ γένηται ἐνάρετος. Ἄλλως τέλος ἡ πανηγυρικὴ ἐκτέλεσις τῆς θανατικῆς ποινῆς καὶ ἡ διαφήμησις

αὐτῆς δύναται νὰ ἐμπνεύσῃ πολλοὺς νὰ τύχουν τοιαύτης δόξης ἐκ κακῆς ἠθικῆς ἀντιλήψεως.

Τὰ ἐπιχειρήματα ὅμως ταῦτα δὲν εἶναι τόσον ἰσχυρά, ὥστε νὰ πείσουν τὴν πολιτείαν νὰ μὴ τιμωρῇ τοὺς μεγάλους ἐγκληματίας διὰ τῆς ποινῆς τοῦ θανάτου. Γεννῶνται βεβαίως δικαστικαὶ πλάνα, ἀλλ' ὑπάρχουν ὅμως καὶ περιστάσεις, κατὰ τὰς ὁποίας τὸ ἐγκλημα εἶναι ἐμφανές. Τὸ νὰ διατηρῇ δὲ ἡ πολιτεία ὡς δικαίωμα της, ἵνα ἐπιβάλλῃ τὴν ποινὴν τοῦ θανάτου εἰς τινὰς ἔξαιρετικὰς περιστάσεις, εἶναι ὡς νὰ ἐπιβάλλῃ τὴν ποινὴν ταύτην συνήθως. Διότι ὁ φόβος τῆς ἀτενίσεως τῆς ποινῆς ταύτης πόσας κακούργους χειρὰς δὲν συγκρατεῖ ἀπὸ τὸ ἐγκλημα! Ἐάν τις δὲ νὰ δείξῃ τις εὐσπλαγνίαν, ταύτην ὀφείλει νὰ δείξῃ εἰς τὰ θύματα τοῦ ἐγκληματίου καὶ ὄχι εἰς αὐτόν. Ἐλλὰ καὶ ἡ δημοσία τούτου ἐκτέλεσις ὅσον σκληρὰ καὶ ἄν εἶναι, εἶναι ἀνάλογος πάντοτε πρὸς τὴν σκληρότητα τοῦ ἐγκλήματος. Ὁ θάνατος λοιπὸν ὁ οὕτως ἐπιβαλλόμενος εἶναι ἀκατάκριτος ἠθικῶς, διότι ἡ πολιτεία εὐρίσκειται ἐν ἀμύνη. Οἱ μεγάλοι ἐγκληματίαι οἱ βυρσοδομοῦντες κατὰ τῆς πατρίδος των, κατὰ τῶν ἀρχόντων τῆς πολιτείας, οἱ διαπράττοντες πειρατείας ληστείας καὶ δολοφονίας, εἶναι παρουνχίδες κοινωνικαί, ἄζανα τοῦ κοινωνικοῦ ἀγροῦ καὶ πρέπει νὰ παραδοθῶν εἰς τὸ πῦρ.

Ἡ μονομαχία. Αὕτη ἀπέβη σήμερον σπανία, διότι ὁ πρηνὸς νόμος εἶναι βαρὺς κατ' αὐτῆς, πλὴν ὅμως πᾶσαι αἱ διατάξεις τοῦ ποινικοῦ νόμου μένουσιν ἄκυροι, διότι ἡ δημοσία γνώμη διακρίνεται εὐμενῶς πρὸς αὐτήν. Ἐάν τις προσβληθῇ δημοσίᾳ διακρίνεται, ὅτι τὴν προσβολὴν ταύτην δύναται νὰ ἀποπλύνῃ μόνον τὸ αἷμα τοῦ ἀντιπάλου αὐτοῦ καὶ διὰ τοῦτο νομίζει, ὅτι δέον νὰ προστρέξῃ εἰς τὰ ὅπλα. Ἡ γνώμη αὕτη εἶναι λείψανον βαρβάρου ἐποχῆς, κατὰ τὴν ὁποίαν ἐπειδὴ ἡ δικαιοσύνη δὲν ἀπέδιδεν ἰκανῶς τὸ δίκαιον εἰς τὸν προσβαλλόμενον, κατέφευγεν οὗτος εἰς τὰ ὅπλα. Ὑποθέσωμεν, ὅτι ἡ μονομαχία εἶναι ἀστειότης, διότι πολλὰκις περιορίζεται εἰς τὸ ἀστεῖον. Ἀστειεύομενός τις κτυπᾶται ἢ κτυπᾷ. Οἱ ἀστεῖσμοὶ γίνονται, εἴτε διὰ τοῦ ὄπλου εἴτε διὰ τοῦ ξίφους· ἀλλὰ κατὰ λάθος χύνονται ἔξ ἑνὸς ἐκ τῶν δύο σταγόνες αἱμάτος. Οὐδεὶς ἀμφιβάλλει, ὅτι πρόκει-

ται περί ἀστείας συνήθειας. Πρὸς τί λοιπὸν νὰ διατηρῆται ἡ μωρὰ αὕτη συνήθεια, ἥτις τοσοῦτους ἔξ ἀπροβλεψίας φόνους ἐπέφερε ;

Ὑποθέτομεν τὸ δεύτερον ὅτι πρόκειται περί σοβαρᾶς μονομαχίας.

Μήπως ὁ προσβαλλόμενος ἀφαιρεῖ πάντοτε τὴν ζωὴν τοῦ ἀντιπάλου του, ἵνα ἐκδικηθῆ αὐτόν ! Ποσάκις δὲν συμβαίνει τὸ ἐναντίον. Μήπως πάντοτε φονεύεται ὁ πταίστης ; Ποσάκις δὲν συμβαίνει τὸ ἐναντίον ! Συμβαίνει ὁ εἰς νὰ ἔχῃ ἰκανότητα εἰς τὸ ξῖφος ἢ εἰς τὴν σκοποβολίαν, νὰ ἔχῃ ψυχραιμίαν μεγαλυτέραν τοῦ ἄλλου, ἀντοχὴν καὶ ἰκανότητα. Ἴσως ὀλόκληρον τὴν ζωὴν του νὰ τὴν ἐπέρασεν ἀσκούμενος εἰς τὰ ὄπλα. Τότε εἶναι προφανῆς ἡ ὑπεροχὴ αὐτοῦ καὶ ἡ ἀδυναμία τοῦ ἀντιπάλου του. Ἄλλὰ ἡ μονομαχία γίνεται διὰ λόγους τιμῆς συνήθως. Ἄν τις ὀφως φονευθῆ ἔν τῇ μονομαχίᾳ, ἐνῶ προηγουμένως εἶχε προσβληθῆ ἢ τιμῆ του, θὰ χάσῃ καὶ τὴν ζωὴν του χωρὶς νὰ ἀποδοθῆ εἰς αὐτόν ἢ τιμὴ, ἥτις ἀπωλέσθη. Ἄλλως οἱ μονομαχοῦντες δὲν ἀναγνωρίζουν διὰ τῆς πράξεως αὐτῶν καμίαν ἔννομον τάξιν δυναμένην νὰ δώσῃ ἰκανοποίησιν τῆς προσβολῆς, καταλύουν τὸ πολίτευμα καὶ τὴν δικαιοσύνην χειροδικοῦντες. Οἱ ὑπὲρ τῆς μονομαχίας λέγουν τὰ ἑξῆς. Ὁ φόβος τῆς μονομαχίας ἐμποδίζει πολλὰς προσβολὰς καὶ ὕβρεις. Ὁ ἀποφεύγων τὴν μονομαχίαν χαρακτηρίζεται ὡς δειλός. Ἐξασκεῖ λοιπὸν τοὺς πολίτας ἡ μονομαχία εἰς τὴν εὐτολίμιαν. Αἱ αἰτιολογίαι αὗται εἶναι ἀσύστατοι. Τὰς προσβολὰς καὶ τὰς ὕβρεις δύναται νὰ προλάβουν τὰ δικαστήρια καὶ τὰ συμβούλια τῆς τιμῆς. Διὰ νὰ δειχθῆ δὲ ἡ εὐτολίμια καὶ ἡ ἀνδρεία τοῦ πολίτου, ὑπάρχουν ἄλλα στάδια τιμῆς. Ὅταν ἀπειλῆται ἡ πατρίς, ὅταν διασειῆται ἡ δημοσία τάξις, ὅταν κινδυνεύῃ προφανῶς ὁ πλησίον, ἰδοὺ στιγμαὶ νὰ δείξῃ τις τὸ θάρρος του. Καὶ ὅταν ἀκόμη ἔχῃ τὴν δύναμιν νὰ ἀποκρούσῃ τὴν προτεινομένην μονομαχίαν ἀψηφῶν πᾶσαν ψευδῆ κοινωνικὴν μομφὴν καὶ τοῦτο δεικνύει τὸ θάρρος τοῦ ἀτόμου. Διὰ χριστιανικὰς κοινωνίας εἶναι στίγμα ἡ μονομαχία καὶ ὁ φονεύων ἔν μονομαχίᾳ πρέπει νὰ θεωρῆται δολοφόνος. Τοιαύτη κοινωνικὴ συνείδησις πρέπει νὰ μορφωθῆ.

Θέματα πρὸς συζήτησιν

1) Διατί ὁ Χριστὸς ἐκτός, τοῦ φόνου ἀπαγορεύει καὶ τὴν δογμὴν ;

2) Δύναται ἐν Ἑλλάδι νὰ γείνη σκέψις περὶ καταργήσεως τῆς θανατικῆς ποινῆς καὶ διατί ὄχι ;

Ἀξιώματα

1) Ὁ ἐκχέων αἷμα ἀνθρώπου ἀντὶ τοῦ αἵματος αὐτοῦ ἐκχυθήσεται ὅτι ἐν εἰκόνι Θεοῦ ἐποίησα τὸν ἄνθρωπον (Γενέσ. Δ' 6).

2) Ἄνδρα αἱμάτων καὶ δόλιον βδελύσσεται Κύριος. (Ψαλ. ε' 7).

3) Ὁ σοφὸς μονομαχεῖ διὰ τοῦ λόγου, ὁ στρατιώτης δὲ διὰ τοῦ ξίφους (Ναπολέων).

4) Ἡ μονομαχία εἶναι λείψανον βαρβάρου ἐποχῆς, τὴν ὁποίαν ἡ ἀνθρωπότης ὀφείλει νὰ περιφρονήσῃ (Lamené).

Γ. ΚΑΘΗΚΟΝΤΑ ΕΥΠΟΙΪΑΣ I. ΣΕΒΑΣΜΟΣ ΤΗΣ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΣ

Ὁ Σεβασμὸς τοῦ ἀνθρωπίνου προσώπου. Σέβεταιί τις τὸν ἄνθρωπον, διότι οὗτος εἶναι πρόσωπον. Δὲν συμβαίνει ὅμως τὸ ἴδιον μὲ τὸ ζῶον, τὸ ὁποῖον δὲν εἶναι πρόσωπον καὶ τὸ ὁποῖον εἶναι ὑποτεταγμένον εἰς τὸν ἄνθρωπον. Τὸ ζῶον, τὸ ὁποῖον βλάπτει ἢ τὸ ὁποῖον θὰ ὀφελήσῃ τὴν ζωὴν τοῦ ἀνθρώπου, τὸ θυσιάζει ὁ ἄνθρωπος χωρὶς νὰ ἐγκληματῇ.

Ἡ πρώτη ιδιότης τοῦ προσώπου, ὡς εἶναι ὁ ἄνθρωπος, εἶναι ἡ ἐλευθερία, διότι ἡ χρῆσις ταύτης ὑποῖ ἢ ταπεινοῖ τὸν ἄνθρωπον. Ὁ μεγαλύτερος θησαυρὸς διὰ τὸν ἐλεύθερον ἄνθρωπον εἶναι ἡ τιμὴ ὁ προσβάλλον τὴν τιμὴν προσώπου τιτὸς ἐξευτελίζει τὸ πρόσωπον τοῦτο. Μετὰ τοῦ προσώπου εἶναι συνδεδεμένα καὶ τὰ ὑλικά ἀγαθὰ αὐτοῦ. Ὡστε ὁ σεβόμενος πρόσωπόν τι ὀφείλει νὰ σέβηται τὴν ἐλευθερίαν του, τὴν τιμὴν του καὶ τὴν ιδιοκτησίαν του.

Διάφορα εἶδη ἐλευθερίας. Ἔχομεν ἐλευθερίαν φυσικὴν καὶ ἐλευθερίαν ἠθικὴν.

Χριστιανικὴ ἠθικὴ

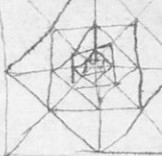
7

Ὁ σεβασμὸς καὶ τῶν δύο εἶναι ἀπαραίτητος. Ἡ φυσικὴ ἐλευθερία συνίσταται εἰς τὸ νὰ πηγαίη τις ὅπου θέλει, νὰ διαθέτῃ κατὰ τὴν θέλησίν του τὰς δυνάμεις του, νὰ ζητῇ, ὅτι τὸν εὐχαριστῇ ὑπὸ τὸν ὄρον νὰ σέβηται τὴν ἐλευθερίαν. Αὕτη δύναται νὰ περιορισθῇ διὰ τῆς φυλακῆς, διὰ τῆς κηδεμονίας, διὰ τῆς δουλείας καὶ περιορισμοῦ τῆς δυνάμεώς της ὑπὸ τῆς κοινωνίας. Ἡ δὲ *ἠθικὴ* συνίσταται εἰς τὴν δύναμιν, τὴν ὁποίαν ἔχει ὁ ἄνθρωπος νὰ πραγματοποιῇ τὰς σκέψεις του ἢ καὶ τὰ αἰσθήματά του χωρὶς νὰ ἐξαναγκάζετα, ἀλλὰ νὰ ἐνεργῇ ὅπως ὑπαγορεύει εἰς αὐτὸν ἡ ἐσωτερικὴ ἐλευθερία. Ἡ ἐλευθερία τοῦ ἀτόμου δεσμεύεται, εἴτε ὑπὸ τῆς θρησκείας, εἴτε ὑπὸ τῆς πολιτείας, εἴτε ὑπὸ τῆς φιλοσοφίας, αὕτη ὅμως δύναται νὰ ἀποφύγῃ πᾶσαν ἐπίδρασιν ἐπὶ τοῦ ἑαυτοῦ της ἀποφεύγουσα πᾶσαν διδασκαλίαν τείνουσαν εἰς τὸν περιορισμὸν της.

Φυλακὴ καὶ κηδεμονία. Ὁ χειρότερος περιορισμὸς τῆς ἐλευθερίας εἶναι ἡ φυλάκισις, διότι τότε ὁ ἄνθρωπος δὲν δικαιούται νὰ πηγαίη καὶ νὰ ἔρχητο ὅπου θέλει καὶ νὰ διαθέτῃ ἑαυτόν. Αἱ φυλακαὶ εἶναι εἰς τὴν διάθεσιν τῆς δημοσίας δυνάμεως· εἶναι δὲ ἀναγκαῖαι, εἴτε διὰ νὰ τιμωρῶνται τὰ ἐγκλήματα, εἴτε διὰ νὰ εἶναι εἰς τὴν διάθεσιν τῆς δικαιοσύνης πρόσωπα, τὰ ὁποῖα θεωροῦνται ἔνοχα. Ἄλλ' εἶναι μεγίστη κατάχρησις τῆς δυνάμεως τῆς πολιτείας, ἐὰν στερήσῃ τινὰ τῆς ἐλευθερίας αὐτοῦ ἄνευ λόγου. Ὁσαύτως οἱ γονεῖς ἀγρουπνοῦν ἐπὶ τῶν τέκνων των καὶ οἱ σύζυγοι ἐπὶ τῶν συζύγων καὶ τὰ τέκνα ἐπὶ τῶν ἠλικιωμένων γονέων των. Ἄλλὰ εἶναι φανερόν, ἂν ὑπὸ τὸ πρόσχημα τῆς κηδεμονίας δῆθεν πέσουν τὰ τέκνα, τὰς συζύγους ἢ τοὺς γονεῖς των περιορίζοντες τὴν ἐλευθερίαν αὐτῶν.

Ἡ δουλεία. Αὕτη εἶναι φρικωδεστέρα τῆς φυλακίσεως. Ὁ δούλος δὲν εἶναι πρόσωπον, ἀλλὰ πρᾶγμα—εἶναι ἰδιοκτησία τοῦ κυρίου του. Ὁ κύριος τὸν διευθύνει εἰς τὴν ἐργασίαν ὡς κτήνος τὸν κακομεταχειρίζεται, τὰ προϊόντα δὲ τῆς ἐργασίας τοῦ δούλου ἀνήκουν εἰς τὸν κύριον. Ἐξουσιαστής τῆς ζωῆς καὶ τοῦ θανάτου τοῦ δούλου εἶναι ὁ κύριος. Τὰ τέκνα τοῦ δούλου ἀνήκουν εἰς τὸν κύριον.

Ἡ δουλεία ἔχει τὴν ἀρχὴν αὐτῆς εἰς τὴν ἀρχαιότητα. Λαοὶ

πεπολιτισμένοι, ὡς οἱ Ἕλληνες καὶ οἱ Ῥωμαῖοι τὴν παρεδέχοντο. Ὁ ἐπιφανέστατος δὲ τῶν φιλοσόφων Ἀριστοτέλης τὴν ὑποστηρίζει παραδεχόμενος, ὅτι οἱ δούλοι εἶναι ὄντα κατώτερα τῶν ἐλευθέρων ἀνθρώπων καὶ, ὅτι πρέπει νὰ μεταχειριζώμεθα τοὺς δι' ἀνωτέρας ὑλικὰς ἀνάγκας. Ὑπὸ τὴν προστασίαν δὲ τοῦ νόμου βλέπομεν συσσωρευόμενα μέγιστα δεινὰ ἐπὶ τοὺς δούλους. Ἐρρίπτοντο ὡς τροφή διὰ τοὺς ἰχθῦς καὶ ἐφονεύοντο σμήνη δούλων ὀλόκληρα ὁσάκις ἐδολοφονεῖτο κύριός τις αὐτῶν. Ἐνεφανίσθη μετ' οὗ πολὺ ὁ χριστιανισμός, ὅστις διέδωκε τὰς ἰδέας τῆς ἀδελφότητος καὶ τῆς ἰσότητος καὶ κατήργησε τὰς διακρίσεις μεταξὺ τῶν ἀτόμων «οὐκ ἔνι δούλος οὐδὲ ἐλεύθερος» εἶναι ἡ ἀρχὴ τοῦ χριστιανισμοῦ. Τοιοῦτοτρόπως ἡ δουλεία ἐξηφανίσθη ἀπὸ τὴν Εὐρώπῃν διατηρηθεῖσα μόνον παρὰ τοῖς Μωαμεθανοῖς. Κατὰ τὸν ἰστ' αἰῶνα μετὰ τὴν ἀνακάλυψιν τῆς Ἀμερικῆς ἐστρατολογοῦντο ὑπὸ τῶν Εὐρωπαϊῶν ὡς δούλοι, μαῦροι τῆς Ἀφρικῆς, ἵνα ἐργάζωνται ἐν Ἀμερικῇ. Ἐν πλήρει δὲ ἡ' αἰῶνι ἔβλεπέ τις τὸν ὑπουργὸν τῶν Ἠνωμένων Πολιτειῶν κηρύττοντα ὑπὲρ τῆς δουλείας καὶ προφασιζόμενον, ὅτι ὑπάρχει οὐσιώδης διαφορὰ μεταξὺ μαύρων καὶ λευκῶν. Δι' ἐνεργειῶν ὅμως τῶν φιλοσόφων καὶ τοῦ δυτικοῦ κλήρου, οἵτινες ὕψωσαν φωνὴν ἐν ὀνόματι τῆς ἀνθρωπότητος, κατηργήθη ὑπὸ τῶν πεπολιτισμένων κρατῶν τὸ ἀνθρωποεμπόριον τοῦτο τῶν μαύρων. Οἱ ὑπὲρ τῆς δουλείας ὄντας, εἴτε ἀρχαῖοι εἴτε νεώτεροι, φέρουν τὰ ἐξῆς ἐπιχειρήματα: α') ὅτι ὑπάρχει διαφορὰ μεταξὺ μαύρων καὶ λευκῶν. Τοῦτο ὅμως δὲν εἶναι ἀληθές, διότι ἀμφότεροι εἶναι κλάδοι τοῦ αὐτοῦ κορμοῦ, ἔχουν τὴν αὐτὴν φύσιν καὶ εἶναι ἰσανοὶ διὰ πᾶσαν πνευματικὴν καὶ ἠθικὴν ἐνέργειαν ἀρκεῖ νὰ ἀνατραφοῦν, ἵνα φανῇ τοῦτο. β') Ἡ δουλεία διὰ μέσου τῶν αἰῶνων προῆλθεν ἐκ τῆς ἐπιβολῆς τῶν νικητῶν ἐπὶ τοὺς νικηθέντας— ὥστε ἐδημιουργήθησαν οὕτω δικαιώματα ἐπ' αὐτῶν. Ἀλλ' ὅμως τὸ δίκαιον δὲν στηρίζεται ποτὲ ἐπὶ τῆς ἰσχύος— ὁ νικητὴς μόνον δύναται νὰ ἀφοπλίσῃ τὸν νικηθέντα, ποτὲ ὅμως νὰ ἀφαιρέσῃ τὴν προσωπικὴν του ἐλευθερίαν. γ') Πρέπει νὰ ὑπάρχουν, λέγουν, μὴν δούλων, ἵνα δουλεύουν καὶ συνειθίζουσιν εἰς τὴν ἐργασίαν πρὸς τὸ συμφέρον τῆς ἀνθρωπότητος. Τοῦτο ὅμως δὲν εἶναι ἀ-

ληθές, διότι σήμεραν αποδεικνύεται, ὅτι μορφωμένοι καὶ ὄργανοί τε ἐργάται ἐργάζονται καλύτερον. δ') Ὅτι συμφέρει νὰ κηδεμονεύωνται παρ' ἄλλων καὶ νὰ μὴ εἶναι ἀπροστάτευτοι, ἀλλὰ καὶ τοῦτο δὲν εἶναι ἀληθές, διότι καλῶς ἐκπαιδευόμενοι δύνανται κάλλιστα νὰ διευθύνουν ἑαυτούς.

Περιορισμὸς τῆς ἐλευθερίας ὑπὸ τῆς κοινωνίας. Τὰ ἀνήλικα παιδιά πολλάκις πίπτουν θύματα τῶν γονέων, τῶν προστατῶν των. Ὑπάρχουν γονεῖς ἔκφυλοι, οἵτινες ὑπὸ τὴν προστασίαν τοῦ νόμου καὶ τῶν συνθηκῶν τῆς κοινωνίας πιέζουν τὰ τέκνα των. Ὡσαύτως καὶ μητέρες ἀνάξιοι τοῦ ὀνόματος τούτου περιάγουν τὰ τέκνα των γυμνητεύοντα, πεινῶντα, ἀνυπόδητα, ἵνα ἐπαιτήσουν ἢ προτρέπουν πολλάκις ταῦτα εἰς τὴν κλοπὴν. Ἄλλοτε πάλιν παραμελεῖται ἡ ἀνατροφή τῶν τέκνων, δὲν λαμβάνεται ὑπ' ὄψιν διόλου ἡ ἡλικία διὰ τὰ μικρά, τὰ ὁποῖα ρίπτονται εἰς διαφόρους ἐργασίας. Τοιοῦτοτρόπως δὲ οἱ νόμοι οὗτοι τῆς συνηθείας (διότι οὐδεὶς τολμᾷ νὰ εἴπῃ τι κατὰ τῶν γονέων) προστατεύουν τὴν καταστροφὴν τῶν μικρῶν καὶ τὴν πίστιν τῆς ἐλευθερίας αὐτῶν. Ἀλλὰ μήπως δὲν συμβαίνει τοῦτο καὶ μεταξὺ μεγάλων ἔνθα ὑπηρεταὶ ὄριμοι πλέον, ἐνῶ ἔπρεπε νὰ ἔχουν πλήρη ἐλευθερίαν, ἐπειδὴ εἶναι εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τινῶν, ὑποβάλλονται εἰς διαφόρους περιορισμοὺς τῆς φυσικῆς ἐλευθερίας, φοβούμενοι μήπως πέσουν εἰς τὴν δυσμένειάν των καὶ ἀποπεμφθοῦν τῆς ἐργασίας των, ὡς π. χ. Νὰ ἐργάζωνται ἀνυπόδητοι κτλ.

Προσβολαὶ κατὰ τῆς ἠθικῆς ἐλευθερίας. Αὗται στρέφονται, εἴτε κατὰ τῆς δυνάμεως, τὴν ὁποίαν ἔχομεν νὰ σκεπτόμεθα, εἴτε κατὰ τῆς δυνάμεως, τὴν ὁποίαν ἔχομεν νὰ συναισθανώμεθα καὶ ἐκβιάζουσιν τὰς δύο ταύτας δυνάμεις. Ἀντικείμενα σκέψεως καὶ συναισθήσεως εἶναι ἡ *πολιτικὴ*, ἡ *φιλοσοφία*, ἡ *ἐπιστήμη* καὶ ἡ *θρησκεία*.

Ἡ πολιτικὴ ἐλευθερία. Αὕτη συνίσταται ὄχι εἰς τὸ νὰ ἔχωμεν τοιαύτην ἢ τοιαύτην γνώμην περὶ τῆς διοικήσεως τῶν κοινῶν, ἀλλὰ εἰς τὸ νὰ προτιμῶμεν ταύτην ἢ ἐκείνην τὴν διοίκησιν ἄνευ οὐδεμιᾶς ἐπιβολῆς. Τὴν πολιτικὴν δὲ ταύτην ἐλευθερίαν ἐκφράζει τις, εἴτε διὰ τοῦ τύπου, εἴτε διὰ πολιτικῶν

διαλέξεων, είτε δι' ὄρισμένου πράγματος καὶ πρὸ πάντων διὰ τῆς ψήφου αὐτοῦ. Τότε δὲ ἢ ἐπιδοκιμάζει ἢ ἀποδοκιμάζει τις ὅ,τι ἔχει καθιερωθῆ. Εἰς τὰ ἀπολυταρχικὰ κράτη οἱ πολῖται δὲν ἔχουν οὐδεμίαν ἐλευθερίαν νὰ ἐκφράσουν τὴν γνώμην των, εἴτε διὰ τοῦ τύπου, εἴτε διὰ τῆς ψήφου των. Εἰς τοιαῦτα πολιτεύματα ἡ ἐλευθερία τοῦ ἀτόμου ἐκμηδενίζεται ὑπὸ τῆς θελήσεως τοῦ κυριάρχου, ἣτις οὐδέποτε περιορίζεται. Τὰ συστήματα τὰ ἀπολυταρχικὰ ἔχουν βεβαίως ἐλαττώματα, ἀλλὰ δὲν ἔχουν ὀλιγώτερα ἐλαττώματα τὰ ἀχαλίνωτα δημοκρατικὰ πολιτεύματα, ἔνθα εἶναι ἀσυγκράτητος ἡ ἐλευθερία τοῦ τύπου καὶ ἀπὸ πείσματος ἡ Κυβέρνησις παραδίδεται εἰς ἀναξίους. Εἰς τοιαῦτα πολιτεύματα καλλιεργεῖται ἡ ἀναρχία καὶ αἱ ἐπαναστάσεις πρὸς μεγίστην βλάβην τῶν ἀτόμων. Εἰς τὰ συνταγματικὰ πολιτεύματα ὅπου ἕκαστος ἐντὸς τῶν ὁρίων τοῦ νόμου δύναται νὰ ἐκφράσῃ τὴν γνώμην του χωρὶς νὰ πάθῃ τι, ὑπάρχει ἀληθῆς πολιτικὴ ἐλευθερία. Εἰς ταῦτα ἴστανται δύο δυνάμεις ἀντιμέτωποι τοῦ λαοῦ καὶ τοῦ προέδρου τῆς δημοκρατίας ἢ τοῦ βασιλέως, ἂν εἶναι βασιλευομένη ἡ δημοκρατία. Διὰ νὰ λειτουργῇ δὲ τὸ πολίτευμα πρέπει νὰ ἰσοροποῦν αἱ δύο αὐταὶ δυνάμεις.

Ἐλευθερία ἐπιστημονικὴ καὶ φιλοσοφικὴ. Αὕτη δὲν συνίσταται εἰς τὸ νὰ ἔχη τις γνώμην ἐπὶ τῶν νόμων, τῆς θρησκείας καὶ τῶν καθηκόντων, τὰ ὅποια ὑποχρεοῦται, ἀλλὰ εἰς τὸ νὰ ἐκφράσῃ καὶ πολλαπλασιάσῃ ἐλευθέρως πᾶσαν τὴν σκέψιν. Ἐκ πρώτης ὄψεως δὲν ἀπαγορεύεται νὰ ἐκφράσῃ τις ἐλευθέρως τὰς ἰδέας του, διότι καὶ ὁ ἴδιος διαφημίζεται καὶ ἀφορμὴν συζητήσεως καὶ πρόοδον ἐπομένως τῆς ἐπιστήμης παρέχει. Ἄλλ' ὅμως καὶ αὕτη πρέπει νὰ ἔχη ὄριά τινα.

Καὶ τοῦτο, διότι πάντοτε δὲν εἶναι ὠφέλιμα τὰ συμπεράσματα τῶν ἐλευθέρως σκεπτομένων, καὶ, διότι οἱ πολλοὶ δὲν εἶναι εἰς θέσιν νὰ διακρίνουν τὰς κεντρικωτέρας ἰδέας τοῦ ἐλευθέρως ἐκφραζομένου. Διὰ τοῦτο οἱ γονεῖς πρέπει νὰ προσέχουν μήπως διαδοθῶν μεταξὺ τῶν μελῶν τῆς οἰκογενείας τῶν βιβλία περιέχοντα τοιαύτας ἰδέας. Ἡ ἐκκλησία διὰ τῶν κηρύκων της ὀφείλει νὰ στιγματίζῃ τὰ τοιαῦτα βιβλία, καὶ ἡ πο-

λιτεία νὰ ἐπιβάλλῃ παραδειγματικὰς τινὰς ποινὰς εἰς τοὺς συγγραφεῖς καὶ ν' ἀπαγορεύῃ τὴν κυκλοφορίαν αὐτῶν, ἵνα μὴ κρημνισθῇ τὸ κοινωνικὸν οἰκοδόμημα. Πολλάκις ὠφελεῖ νὰ περιφρονῇ τις διὰ τῆς σιωπῆς του τοιαῦτα ἔργα, διότι ἡ ἐπίθεσις κατ' αὐτῶν συντελεῖ εἰς τὴν διάδοσιν.

Ἡ θρησκευτικὴ ἐλευθερία. Αὕτη δὲν συνίσταται εἰς τὸ δικαίωμα, τὸ ὁποῖον ἔχει ἕκαστος νὰ σκέπτηται περὶ Θεοῦ, ὅπως αὐτὸς θέλει, νὰ λατρεύῃ τὸν Θεὸν καὶ νὰ ἔχῃ οἰανδήποτε γνώμην περὶ τῆς ἀρχῆς τοῦ Θεοῦ, διότι ἕκαστος εἶναι ἐλεύθερος πρὸς τοῦτο, ἀλλὰ εἰς τὸ νὰ μετέχῃ τῆς λατρείας, νὰ γράφῃ καὶ νὰ ὀμιλῇ ὅπως ἡ θρησκευτικὴ κοινωνία, εἰς τὴν ὁποίαν ἀνήκει. Αὕτη δὲ καλεῖται ἄλλως *ἐλευθερία τῆς συνειδήσεως*. Τὰ καθήκοντα πρὸς τὸν Θεὸν εἶναι τὰ πρῶτιστα πάντων καὶ τὰ οὐσιωδέστερα, ἡ δὲ θρησκεία ὑπαγορεύει εἰς τὴν συνείδησιν τὴν τέλεσιν αὐτῶν διὰ τινος ἑσωτερικοῦ συναισθήματος ἐπιβαλλομένη εἰς αὐτήν.

Δέσμευσις τῆς θρησκείας λοιπὸν σημαίνει δέσμευσιν τῆς συνειδήσεως τοῦ ἀνθρώπου. Διὰ τοῦτο ἡ ἱστορία μαρτυρεῖ περὶ τῶν ἀδαμάστων μαρτύρων τῆς πίστεως, οἵτινες ἐθυσίασαν τὴν ζωὴν των χάριν τῆς θρησκείας. Βραδύτερον ἐξησκήθησαν πίεσεις κατ' ἐκείνων, οἵτινες ἐσκέποντο ἐλευθέρως θρησκευτικῶς ἢ ἐλάτρευον διαφόρως τὸν Θεὸν ὑπὸ φανατικῶν θρησκολήπτων, ὁποῖους ἀπαντᾷ τις καὶ ἐν τῷ Χριστιανισμῷ καὶ ἐν τῇ Μωαμεθανικῇ θρησκείᾳ.

Ἐν τούτοις πρέπει νὰ τίθεται ὄρια εἰς τὴν ἐλευθερίαν τῆς συνειδήσεως ὑπὸ τῆς ἀληθείας τῆς ἠθικῆς καὶ τῆς κοινωνίας. Διαδίδονται πολλάκις θεωρίαι φιλοσοφικαί, αἵτινες εἶναι βλασφημίαι κατὰ τοῦ ὀρθοῦ λόγου καὶ κατὰ πάσης θρησκείας. Τοιαύτας θεωρίας διαδίδουν τὰ ὑλιστικὰ καὶ τὰ ἀθεϊστικὰ συστήματα. Ἐπιβάλλεται λοιπὸν νὰ παρεντίθενται προσκόματα κατὰ τῶν τοιούτων θεωριῶν, ἐξ ὧν οἱ ἀφελεῖς παραπλανῶνται εἰς βάρος τῆς κοινωνίας. Ὑπὸ μορφὴν πάλιν θρησκευτικῆς διδασκαλίας διαδίδονται ἰδέαι ἀνήθικοι καὶ τελεταὶ ἐγκαινίζονται αἰσχραί. Καὶ αὗται δέον νὰ πολεμηθοῦν. Ἐπειτα ἀντιθρησκευτικαὶ πολλάκις ἰδέαι κηρυττόμεναι δημιουργοῦν ταραχὰς ἐν τῷ κράτει καὶ

ἐμφυλίους σπαραγμούς. Τὸ Κράτος πρέπει νὰ ἐμποδίσῃ βιαίως τὴν διάδοσιν τῶν ἰδεῶν τούτων μὲ μόνην τὴν διαφορὰν, ὅτι δὲν πρέπει νὰ ἐργασθῇ τὸ κράτος τυφλῶς, ἀλλὰ μετ' εὐλαβείας καὶ περισκέψεως. Ὁ μοίως ἐπιβάλλεται ἡ θρησκευτικὴ ἀνοχή!

Θέματα πρὸς συζήτησιν

1) Ἐκτιμήσατε τὴν κατωτέρω θεωρίαν «εἶναι δικαίωμα παντὸς ἀνθρώπου νὰ ἀκολουθῇ τὴν συνείδησίν του καὶ οὐδεὶς ἔχει δικαίωμα νὰ ἐπιβάλλῃ τὴν ἰδικήν του συνείδησιν ὡς κανόνα εἰς τὸν ἄλλον» (Turgot)

Ἄξιώματα

1) Ἐὰν ὑμεῖς μείνητε ἐν τῷ λόγῳ τῷ ἐμῷ ἀληθῶς μαθηταὶ μου ἔστε καὶ γνώσεσθε τὴν ἀλήθειαν καὶ ἡ ἀλήθεια ἐλευθερώσει ὑμᾶς (Ἰωάν. η'. 32).

2) Τὰ σπέρματα τῆς διαφθορᾶς διαδίδονται πολλάκις διὰ τῆς γραφίδος (Veillot).

2. ΣΕΒΑΣΜΟΣ ΤΗΣ ΤΙΜΗΣ

Ἄξια τῆς τιμῆς. Ἡ τιμὴ εἶναι ἀκτινοβολία φωτός, τὸ ὁποῖον περιλούει πάντα ἔντιμον. Διακρίνομεν τὴν τιμὴν τῆς συνειδήσεως καὶ τὴν τιμὴν τοῦ ὀνόματος.

Ἡ τιμὴ τῆς συνειδήσεως συνίσταται εἰς τὴν βεβαιότητα, ὅτι ὑπάρχει ἁρμονία μεταξὺ νοῦ καὶ συνειδήσεως καὶ εἰς τὴν πεποίθησιν, ὅτι ἐξεπλήρωσέ τις τὰ ἑαυτοῦ καθήκοντα. Δύναται τις νὰ κατακριθῇ, νὰ κατηγορηθῇ, νὰ ἐξευτελισθῇ, ἐὰν ἡ συνείδησις ἄλλως κρίνῃ, αἱ κατακρίσεις, οἱ ἐξευτελισμοὶ καὶ αἱ κατηγορίαι αὐταὶ δὲν ἔχουν ἀξίαν. Ἐξ ἄλλου δύνανται νὰ χεῖροκροτοῦν οἱ ἄνθρωποι, νὰ ἐπαινοῦν τινα ὅλα ταῦτα εἶναι μάταια, ἂν ἡ συνείδησις δὲν συγκατατίθεται καὶ δὲν περιβάλλει τὸν ἐπαινούμενον διὰ τῆς τιμῆς τῆς. Ἡ τιμὴ αὕτη τῆς συνειδήσεως εἶναι ἀπαραβίαστος καὶ μόνον ἕκαστος μόνος του ἐὰν ἠθικῶς χρεωκοπήσῃ δύναται νὰ τὴν βιάσῃ. Ἡ τιμὴ τοῦ ὀνόματος συνίσταται εἰς τὴν καλὴν φήμην, διότι ὁ ἄνθρωπος λαμβάνει πολὺ ὑπ' ὄψιν του τοὺς λόγους τῶν ἄλλων. Διὰ τοῦτο καὶ ἡ γραφὴ λέγει «Αἰρετώτερον ὄνομα καλὸν ἢ πλοῦτος πολὺς». Καὶ ὁ λαὸς «ἡ τιμὴ

τιμή δὲν ἔχει καὶ χαρὰ στον ποὺ τὴν ἔχει». Ἡ ἐκτίμησις τῶν ἄλλων εἶναι δι' ἡμᾶς πραγματικὴ χαρὰ εἶναι πλοῦτος τρόπον τινά, ὅστις μᾶς παρηγορεῖ, ἂν εἴμεθα πτωχοὶ εἶναι κληρονομία, τὴν ὁποίαν ἀφήνει εἰς τοὺς ἀπογόνους του. Ἡ ἐκτίμησις τῶν ἄλλων εἶναι δι' ἡμᾶς παρόρμησις πρὸς τὸ ἀγαθόν, διότι ἐὰν εἶναι ἀληθὲς ὅτι «ἡ εὐγένεια ἐξαναγκάζει» (la noblesse oblige) τότε ἡ σκέψις τοῦ νὰ μὴ φανῶμεν κατώτεροι τῆς ἐκτίμησεως, τὴν ὁποίαν τρέφουν οἱ ἄλλοι πρὸς ἡμᾶς, μᾶς παρορμᾷ εἰς τὸ νὰ γίνωμεν καλύτεροι. Τέλος τὸ καλὸν ὄνομα δημιουργεῖ τὴν ἐμπιστοσύνην τῶν ἄλλων πρὸς ἡμᾶς. Ὁ ἔμπορος π. χ. ἐὰν ἀτυχήσῃ εἰς τὸ ἐμπόριόν του καὶ συγχρόνως δυσφημισθῇ καταστρέφεται κυριολεκτικῶς, ὁ διδάσκαλος καὶ ὁ ἱερεὺς πάλιν ἐὰν δυσφημισθοῦν δὲν ἔχουν οὐδὲν κῆρος, ἡ κόρη ἢ ὁ νέος οἱ ἐπιθυμοῦντες νὰ συνάψουν γάμον, ἔχουν ἀνάγκην τῆς καλῆς περὶ αὐτῶν γνώμης τῶν ἄλλων. Εἶναι πολὺ λοιπὸν μωρὸν νὰ παίζῃ τις μὲ τὴν τιμὴν του, ἢ μὲ τὴν τιμὴν τῶν ἄλλων. Δυστυχῶς ὅμως εἶναι ἐκ τῶν συνηθῶν *ἡ ὕβρις*, καὶ *ἡ συκοφαντία*, τὰ ὁποῖα θὰ ἐξετάσωμεν ἥδη.

Ὑβρις. Αὕτη συνίσταται εἰς τὸ νὰ προκαλῶμεν τὸν ἐξευτιλισμὸν τῶν ἄλλων ἐκφραζόμενοι περιφρονητικῶς περὶ αὐτῶν καὶ προκαλοῦντες καὶ τοὺς ἄλλους νὰ τοὺς περιφρονήσουν. Τὸ νὰ ἀποκαλῆ τις τινὰ ψεύστην, ἢ κλέπτην, δειλόν, νὰ δημοσιεύσῃ τὰ οἰκογενειακά του σφάλματα, τὰ ὁποῖα ἀνήκουν εἰς τὸ παρελθὸν διὰ τοῦ τύπου πρὸς τὸν σκοπὸν νὰ τὸν δυσφημίσῃ, αὐτὸς εἶναι ὕβριστής. Ὁ ὕβριστὴς προσβάλλει πολὺ τὴν τιμὴν τῶν ἄλλων, διότι ἔχει τὴν δύναμιν νὰ σκεπάσῃ καὶ ἐμβάλλῃ εἰς σύγχυσιν πᾶν ὅ,τι δύναται νὰ παρουσιάσῃ τὴν ἀξίαν τοῦ ἄλλου. Δύναται τις νὰ φαντασθῇ τὴν ψυχικὴν ὀδύνην τοῦ ἀδίκως ὕβριζομένου. Καὶ δικαίως δὲ πάλιν, ἂν θέλῃ τις ὕβριση τινὰ δὲν ἐπιτρέπεται νὰ τὸ κάμνῃ. Ἄς προσπαθήσῃ κατ' ἄλλον τρόπον νὰ ἱκανοποιηθῇ, ἂν ἐβλάβη ὑπὸ τινος καὶ ὄχι διὰ τῶν ὕβρεων.

Ἡ συκοφαντία. Αὕτη εἶναι ψευδὴς κατηγορία ἀποδιδομένη εἰς τὸν πλησίον ἡμῶν. Ἐνῶ ἡ ὕβρις, ἣτις πολλὰκις ἀναφέρει πράγματα ἀληθῆ, εἶναι κακόν.

Δύναται τις νὰ φαντασθῇ πόσον ἀπαίσιον εἶναι νὰ διαβάλλῃ

τις τινὰ ἀναφέρων πράγματα ἀνυπόστατα. Αὕτη ἐμπνέεται ἢ ἀπὸ μωρίαν τοῦ συκοφαντοῦντος, ὅστις συκοφαντῶν τινὰ εὐρίσκει διασκέδασιν, ἢ ἀπὸ μοχθηρίαν καὶ ζηλοτυπίαν καὶ εἶναι εἶδος ἠθικῆς δολοφονίας. Ἐάν γινωσκθῆ ἡ συκοφαντία, τότε βλάπτεται περισσότερο ὁ συκοφαντῶν, διότι παραδίδεται εἰς τὴν κοινήν χλεύην. Ἄλλ' ὅμως ἂν διαφύγη τῶν χειλέων τινὸς συκοφαντικὸς κατὰ τινος λόγος, ταχέως θὰ διαδοθῆ. Ἐκτακτα περιγράφεται τοῦτο ὑπὸ τοῦ Beaumarchais μεγάλου Γάλλου συγγραφέως εἰς τὸν «Κουρέα τῆς Σεβίλλης» ὡς ἑξῆς. Τὸ κατ' ἀρχὰς μικρὸς θόρυβος ἀκούεται, ἔπειτα ὀργανώνεται τὸ ἔδαφος καὶ σπειρεται τὸ δηλητήριον. Ἀκολουθῶς φυτρώνει παράγει καρπούς, τῶν ὁποίων τὰ σπέρματα μεταδίδονται ἀπὸ στόματος εἰς στόμα καὶ τοιουτοτρόπως μεταδίδεται πανταχοῦ». Διὰ τοῦτο πάντες οἱ ὑγιεῖς κοινωνικοὶ παράγοντες καὶ ὁ τύπος ἐπιτίθενται δριμύτητα κατὰ τῶν συκοφαντικῶν διαδόσεων, αἵτινες κυκλοφοροῦν. Ὅχι μόνον δὲν πρέπει νὰ διαδίδῃ τις ψευδεῖς κατηγορίας κατὰ τῶν ὁμοίων του, ἀλλὰ τοῦναντίον ὀφείλει νὰ διακηρύττῃ τὰς ἀρετὰς καὶ τὰ προτερήματα τοῦ πλησίον του, διότι καὶ ταῦτα ἂν ἀποκρούπτῃ δὲν εἶναι ἄνθρωπος.

Ἡ καταγγελία καὶ ἡ κριτική. Ἡ καταγγελία δὲν εἶναι δικαίωμα, ἀλλὰ καθήκον ἐπιβαλλόμενον ὑπὸ τῆς πολιτείας καὶ τῶν κοινωνικῶν συνθηκῶν. Πρέπει ὅμως νὰ γένηται μετὰ προσοχῆς. Ὅταν τις πεισθῆ ὅτι τὰ ἔργα ἢ διδασκαλία καὶ ἡ συμπεριφορά τινος προσβάλλουν τὰ δημόσια καὶ ἰδιωτικά, ἠθικὰ καὶ ὕλικὰ συμφέροντα, ἔχει ὑποχρέωσιν νὰ τὰ καταγγείλῃ : Ὁ γνωρίζων ἀνοσιουργήματα καὶ μὴ καταγγέλλων ἀλλ' ἀνεχόμενος ταῦτα, εἶναι ἔνοχος ἐνώπιον τοῦ ἠθικοῦ νόμου, ὁ ὁποῖος ἀπαιτεῖ νὰ κατηγορῶμεν τοὺς ἀτάκτους.

Καὶ ἡ κριτικὴ δὲ ἐπὶ διαφορῶν ἔργων ἐπιβάλλεται, διότι προάγει τὴν ἐπιστήμην μὲ τὴν διαφωράν, ὅτι αὕτη πρέπει νὰ ἀφορᾷ τὰ ἔργα καὶ ὄχι τὰ πρόσωπα.

Θέματα πρὸς συζήτησιν

1) Νὰ ἀναπτυχθῆ ἡ ἑξῆς ἰδέα. Ὁ συκοφάντης δι' ἑνὸς κτυπήματος διαπράττει δύο φόνους: φονεύει τὴν ψυχὴν τοῦ ἀκούοντος καὶ τὴν τοῦ συκοφαντουμένου.

2) Ποιοι είναι μάλιστα επικίνδυνοι οί κλέπται τῆς τιμῆς ἢ οί κλέπται τῶν χρημάτων.

Ἀξιώματα

1) Τὴν γλῶσσαν οὐδεὶς δύναται δαμάσαι ἀνθρώπων ἀκατάσχετον κακὸν μεστή Ιοῦ θανατηφόρου ἐκ τοῦ στόματος ἐξέρχεται εὐλογία καὶ κατάρα μήπως ἡ πηγὴ ἐκ τῆς αὐτῆς ὀπῆς βρῦει τὸ γλυκὺ καὶ τὸ πικρὸν ;

Ἰακώβ. Γ'. 3.

2) Εὐφόρησεν ἡ χώρα τοῦ πλησίον, εὐθυνεῖται πᾶσιν τοῖς κατὰ βίον ὁ οἶκος· θυμηδαίαι τὸν ἄνδρα οὐκ ἐπιλείπουσι ; ταῦτα πάντα τροφή τῆς νόσου καὶ προσθήκη τῆς ἀλγηδόνης ἐστὶ τῷ κατόνι (Μ. Βασίλειον).

3) Ὅς φυλάσσει τὸ ἑαυτοῦ στόμα, τηρεῖ τὴν ἑαυτοῦ ψυχὴν (Παροιμ. ιγ' 3).

4) Αἰρετώτερον ὄνομα καλὸν ἢ πλοῦτος πολὺς.

5) Ὁ μὴ ἀποθνήσκων διὰ τὴν τιμὴν του εἶναι ἀνόητος (Πασχάλ).

Ο ΣΕΒΑΣΜΟΣ ΤΗΣ ΙΔΙΟΚΤΗΣΙΑΣ

1) Τὸ δικαίωμα τῆς ιδιοκτησίας.

Ποῦ στηρίζεται. Ὅπως σεβόμεθα τὴν ζωὴν, τὴν ἐλευθερίαν καὶ τὴν τιμὴν τοῦ ἀνθρώπου, οὕτω πρέπει νὰ σεβόμεθα καὶ τὴν ιδιοκτησίαν αὐτοῦ, ἣτις εἶναι προῖον τῆς ἐργασίας του. Διότι ἡ ἐργασία εἶναι ὁ πρῶτος τίτλος τῆς ιδιοκτησίας. Ἡ ἐργασία εἶναι τρόπον τινὰ ἡ ἀκτινοβολία τῆς προσωπικότητός μας. Ὅσον δὲ ἡ δραστηριότης μας εἶναι μεγαλυτέρα τόσον καὶ ἡ ιδιοκτησία μας πολλαπλασιάζεται. Τὸ δικαίωμα δὲ τῆς ιδιοκτησίας καθορίζεται ὡς ἐξῆς : Εἶναι τὸ δικαίωμα ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον ἔχει πρόσωπόν τι ἐπὶ τινος πράγματος, ἀπὸ τῆς κατοχῆς τοῦ ὁποίου αποκλείεται πᾶς ἄλλος. Ὅστε ὁ ὄρισμός οὗτος παρουσιάζει ἐσωτερικὴν τρόπον τινὰ σχέσιν, ἣτις αποκλείει πᾶσαν ἄλλην μεταξὺ τοῦ προσώπου καὶ τοῦ κατεχομένου ἀντικειμένου, ὥστε ὁ προσβάλλων τὸ πρᾶγμα νὰ προσβάλλῃ αὐτὸ τὸ πρόσωπον.

Διὰ τοῦτο λοιπὸν ὑπὸ τοῦ νόμου χαρακτηρίζεται «ἐφρὰ καὶ

ἀπαραβίαστος». Τὸ δικαίωμα τῆς ιδιοκτησίας ὀριστικῶς ἀνήκει εἰς τοὺς πόθους τοῦ ἀνθρώπου. Εὐχόμεθα νὰ κατέχωμεν διὰ τὸν ἑαυτὸν μας, διότι μεταχειριζόμενοι τὴν ιδιοκτησίαν συντηρούμεθα, διότι εἶναι μέρος τῆς ἀποδείξεως τῆς δραστηριότητός μας, διότι αὕτη συντελεῖ εἰς τὴν ὀλικὴν μας εὐτυχίαν, ἀλλ' εὐχόμεθα νὰ κατέχωμέν τι καὶ διὰ τοὺς λοιποὺς, οἱ ὅποιοι ζοῦν μαζί μας, δι' ἐκεῖνους, οἵτινες θὰ ζήσουν ὕστερον ἀπὸ ἡμᾶς καὶ θὰ μετασχυον τῆς εὐτυχίας μας, καὶ δι' ἐκεῖνους, οἵτινες ἐγεννήθησαν πρὸ ἡμῶν καὶ οἱ ὅποιοι ζῶντες ἀκόμη ἔχουν ἀνάγκην τῆς ἀρωγῆς μας. Ἄλλὰ τὸ δικαίωμα τῆς ιδιοκτησίας δὲν στηρίζεται μόνον ἐπὶ τοῦ πόθου, ὅσον ζωηρὸς ναὶ ἂν εἶναι οὗτος. Τοῦτο στηρίζεται κυρίως εἰς τὴν ἀνάγκην τῆς ζωῆς, διότι ἡ ζῆν εἶναι ἀδύνατος, ἂν τις δὲν ἔχη τίποτε· χρειάζονται π. χ. διὰ τὸν ἄνθρωπον τροφαὶ ὅπως συντηρηθῆ, ἐργαλεῖα πρὸς ἐργασίαν, ἵνα προμηθευθῆ τὰ ἀναγκαῖα καὶ ἐν γένει, χρειάζονται οἱ καρποὶ τῆς ἐργασίας τοῦ ἀτόμου, ἵνα χρησιμεύσουν διὰ τὰς ἀνάγκας του ἐν ὥρᾳ ἀσθενείας καὶ ἀργίας. Ἄλλὰ κυρίως τὸ δικαίωμα τῆς ιδιοκτησίας στηρίζεται ἐπὶ τῆς ἐργασίας. Ἡ ἐργασία συνίσταται εἰς τὸ νὰ καλλιεργήσῃ τις τὴν γῆν, νὰ ἐκμεταλλεσθῆ τὰ δάση καὶ τὰ μεταλλεῖα, ἐκ τῶν ὁποίων λαμβάνει τὰς πρώτους ὕλας νὰ ἐκάνονταπλασσιάσῃ τὴν ἀξίαν των διὰ τῶν μεταμορφώσεων. Ἄλλὰ πῶς θὰ προέβαινε τις εἰς τὰς βιομηχανικὰς ταύτας μεταμορφώσεις καὶ θὰ κατέβαλλε τοσοῦτους κόπους, ἐὰν θὰ ἐστερεῖτο τοῦ δικαιώματος νὰ οἰκειοποιηθῆ τὰ ἀγαθὰ ταῦτα τῆς φύσεως; Ἡ κατοχὴ πάλιν φυσικῶν ἀγαθῶν εὐρισκομένων εἰς μέρος ἄνευ κυρίου καὶ τὸ ὅποιον δὲν καλλιεργεῖται, εἶναι δεύτερος τίτλος ιδιοκτησίας. Ὡς π. χ. νὰ καταλάβῃ τις μέρος κατακλυζόμενον ἄλλοτε ὑπὸ ὑδάτων καὶ εἰς οὐδένα ἀνήκον κ.τ.λ. Τὰ ἀποκτηθέντα ἀγαθὰ γίνονται πηγὴ ἀποκτίσεως νέων τοιούτων, διότι τίθενται εἰς κίνησιν ὡς π. χ. τὰ κεφάλαια. Καὶ ταῦτα δίδουν ἀφορμὴν νέας ἀποκτίσεως. Διὰ τῶν κεφαλαίων ἀποκτᾶ τις π. χ. τελειότερα ἐργαλεῖα, δημιουργεῖ ἐργοστάσια, δι' ὧν μεταβάλλει τὰς πρώτας ὕλας. Ἐδῶ στηρίζεται ἐν ὀλίγοις τὸ δικαίωμα τῆς ιδιοκτησίας, ἥτις εἶναι ἀπαραίτητος διὰ τὸ ἄτομον, διὰ τὴν οἰχογένειαν καὶ διὰ τὴν κοινωνίαν.

2) *Ἀντιρρήσεις κατὰ τοῦ δικαιώματος τῆς ἰδιοκτησίας.*
Τὸ δικαίωμα τῆς ἰδιοκτησίας ὅσον καὶ ἂν στηρίζηται ἐπὶ σταθε-
ρῶν βάσεων, ἔχει ὅμως καὶ τοὺς ἀντιφρονοῦντας, οἵτινες προ-
βάλλουν τ' ἀκόλουθα :

α') Ἡ περιουσία δὲν εἶναι πάντοτε καρπὸς ἐργασίας· διότι πόσοι δὲν ἔγειναν πλούσιοι ἐκ συμπτώσεων τῆς τύχης! ὡς π. χ. κερδίσαντες ἐν λαχεῖον. Ἄλλοτε πάλιν αὕτη μεταδίδεται ἀπὸ γενεᾶς εἰς γενεὴν διὰ κληρονομίας, Πολλοὶ δὲ εἶναι πλούσιοι ὄχι, διότι εἰργάσθησαν αὐτοί, ἀλλά, διότι ἠτύχησαν νὰ γεννη-
θοῦν ἐκ γολέων πλουσίων. Ἐὰν εἶναι ἀληθές, ὅτι ὁ πλοῦτος εἶ-
ναι καρπὸς ἐργασίας, δὲν εἶναι ὅμως ἀληθές, ὅτι πάντες οἱ
πλούσιοι ἐγένοντο τοιοῦτοι οἱ ἴδιοι ἐργασθέντες.

β') Ἄλλὰ καί, ἂν τις εἰργάσθη καὶ ἀπέκτησεν εἶχεν ὡς συ-
νεργάτας τοῦ πλοῦτου του τὴν φύσιν, ἣτις ἀνήκει εἰς πάντας καὶ
ἣτις παρέχει τὰς πρώτας ὕλας, ἔπειτα δὲ ἂν ἀπέκτησέ τι ἐκ τῆς
βιομηχανίας συνείργησαν πρὸς τοῦτο καὶ οἱ ἐργάται, διότι εἶναι
ἀληθές ὅτι πάντοτε ὁ μισθὸς των δὲν ἀντιπροσωπεύει τὴν πραγ-
ματικὴν ἐνέργειάν των πρὸς πολλαπλασιασμὸν τῶν ἀγαθῶν τοῦ
ἐργοστασιάρχου.

γ) Ἡ ἐφαρμογὴ τοῦ δικαιώματος τῆς ἰδιοκτησίας ἄγει πάν-
τοτε εἰς τὴν διαίρεσιν τῶν ἀτόμων εἰς δύο τάξεις· τοὺς πτω-
χοὺς καὶ τοὺς πλουσίους· καὶ τοῦτο νὰ γίνεται σήμερον τὴν ἐ-
ποχὴν τῆς προόδου καὶ τῆς ἐπικρατήσεως τῶν χριστιανικῶν
ἀρχῶν, ὅπως συνέβαινεν εἰς τὴν ἀρχαιότητα! Ὡστε βλέ-
πει τις τοὺς πλουσίους νὰ ἔχουν ἐν περισσεΐᾳ τὰ ἀγαθὰ, νὰ κο-
λυμποῦν εἰς τὸ φῶς καὶ εἰς τὰς ἀπολαύσεις, καὶ τοὺς πτωχοὺς
νὰ στενάξουν ὑπὸ τὸ κράτος τῆς δυστυχίας, νὰ ἀποθνήσκουν τῆς
πείνης καὶ νὰ μὴ δύνανται νὰ ἀναθρέψουν τὴν οἰκογενεὴν
των. Ἄλλὰ καὶ ἄλλο τις παρατηρεῖ, ὅτι οἱ χρηματισταὶ ἀκό-
πως κερδίζουν πολλά. ἐνῶ οἱ ἐργάται μετὰ μόχθου, καὶ κινδύ-
νων πολλῶν καὶ αὐτῆς τῆς ζωῆς, ἀποζοῦν μόλις, χωρὶς νὰ πε-
ρισσεύῃ ποτέ τι εἰς αὐτοὺς δι' ἀπροόπτους ἀνάγκας. Αἱ σκέψεις
αὗται ἐγέννησαν τὸ *κοινωνικὸν* λεγόμενον *ζήτημα* καὶ ἔ-
στρεψαν τὴν προσοχὴν τῶν κοινωνιολόγων πρὸς τὴν θεραπείαν
τοῦ κακοῦ τούτου, οἵτινες προτείνουν διαφόρους λύσεις, τῶν

οποίων οὐδεμία εἶναι ἀξία προσοχῆς, διότι τὸ κοινωνικὸν ζήτημα μόνη ἢ πραγματικὴ μόρφωσις τῶν πλουσίων, τῶν κεφαλαιούχων καὶ τῶν ἐργατῶν εἶναι δυνατὸν νὰ τὸ λύσῃ.

3) Λύσεις προτεινόμεναι ὑπὸ τῶν κοινωνιολόγων. α) Τινὲς προτείνουν νὰ γένηται διανομὴ τῶν περιουσιῶν ὥστε πάντες νὰ μετᾶσχουν τοῦ πλούτου. Ἐλλὰ ἡ λύσις αὕτη δὲν εἶνε ἀρκετὴ. Τὸ μὲν, διότι δὲν θὰ λάβῃ ἕκαστον ἄτομον ἀξιόλογον μερίδιον, ὥστε νὰ ἀσφαλίσῃ τὰ πρὸς τὸ ζῆν, τὸ δὲ, διότι τὴν ἐπομένῃ τῆς διανομῆς θὰ ἀρχίσουν πάλιν ν' ἀναφαίνωνται ἀνισότητες ἕνεκα τῆς διαφορᾶς τῆς ἰκανότητος τῶν ἀτόμων· αὐτοὶ εἶνε οἱ λεγόμενοι διανεμηταί.

β) Ἄλλοι πάλιν παραδεχόμενοι τὸ ἀσύμφορον τῆς διανομῆς, προτείνουν νὰ τίθενται εἰς κοινὸν ταμεῖον τὰ ἀγαθὰ καὶ ἕκαστος νὰ λαμβάνῃ ἐξ αὐτῶν ἀναλόγως τῆς ἀνάγκης του. Ἄλλὰ τοῦτο εἶναι ὄνειρον ἐαρινῆς νυκτός. Τίς θὰ κρίνῃ τότε τὴν ἀνάγκην ἐκάστου! Τίς θὰ θελήσῃ νὰ ἐργασθῇ διὰ τὰς ἀνάγκας τοῦ ἄλλου; Ἐκαστος θέλει νὰ ἀπολαμβάνῃ ἀναλόγως τῆς ἐργασίας του καὶ τῆς ἰκανότητός του. Ἐὰν πατήρ τις ἐννοήσῃ ὅτι τὸ προῖόν τῆς ἐργασίας του δὲν θὰ τὸ μεταχειρισθῇ διὰ τὴν ἀνατροφὴν τῶν τέκνων του, τότε πρὸς τί νὰ ἐργασθῇ ὑπερβαλλόντως δι' αὐτά; αὐτοὶ εἶναι οἱ λεγόμενοι κολεκτισταί.

γ) Ἄλλοι πάλιν προτείνουν τὴν ἀνάγκην τῆς ὀργανώσεως τοῦ πλούτου, λέγοντες ὅτι ὁ πλοῦτος καὶ τὰ ἐργαλεῖα πρέπει νὰ ἀνήκουν εἰς τὸ σύνολον τῆς κοινωνίας καὶ, ὅτι ἡ περιουσία ἐκάστου πρέπει νὰ διευθύνεται ὑπὸ ἐταιρείας, ἣτις θὰ ἀποταμιεύῃ τὰ κέρδη. Τότε δὲ τὰ κέρδη θὰ διανεμῶνται ὑπὸ τῆς ἐταιρείας ἀναλόγως πρὸς τὴν ἐργασίαν ἐκάστου. Ὁ ἐργάτης διὰ τῶν κερδῶν τούτων θὰ προμηθεύηται ἀπὸ τὰ πρατήρια τῆς ἐταιρείας, ὅτι χρησιμεύει εἰς αὐτὸν καὶ εἰς τὴν οἰκογένειάν του. Διὰ νὰ ἐμποδισθῇ δὲ ἡ συσσώρευσις ἀτομικοῦ πλούτου, θὰ ἐπαγρυπνᾷ ἡ ἐταιρεία. Ἄλλὰ καὶ τὸ σύστημα τοῦτο δὲν λύει τὸ ζήτημα τὸ κοινωνικόν. Οἱ ὀκνηροὶ θὰ πληρώνονται ὅπως οἱ δραστήριοι. Ὑπέρωχοι δὲ ἐργάται θὰ ἐκτελοῦν ταπεινὰς ἐργασίας. Οὐδεὶς θὰ θελήσῃ νὰ εἶναι οἰκονόμος διὰ νὰ πλου-

τίζουν οἱ ἄλλοι. Ἡ τοιαύτη δὲ κατάστασις θὰ δυσχεράνη τὸ Κράτος οἰκονομικῶς.

Ἡ ἠθικὴ λύσις τοῦ κοινωνικοῦ ζητήματος. Ὅλα τὰ κοινωνιστικὰ συστήματα ἀδυνατοῦν νὰ διορθώσουν τὴν ἄρρητον δυστυχίαν μελῶν τῆς κοινωνίας, τὰ ὁποῖα δὲν εὐθύνονται ἴσως δι' αὐτήν, παιδία ἐγκαταλελειμμένα, γέροντες νὰ ἐργάζωνται, ἐργάται ἄνευ ἐργασίας, ἀσθενεῖς ἄνευ βοήθειας, μητέρες ἐν ἀμηχανία, οἰκογένειαι, τῶν ὑποίων τὰ κέρδη εἶναι ἀνεπαρκῆ πρὸς τὴν συντήρησίν των, ἄτομα θύματα τυχαίων συμβεβηκότων κ.λ.π. θὰ προκαλοῦν πάντοτε τὴν προσοχὴν παντὸς ὑγιοῦς μέλους τῆς κοινωνίας. Εἶναι μωρὸν νὰ φαντασθῇ τις κοινωνίαν, εἰς τὴν ὁποίαν νὰ μὴ ὑπάρχουν πλούσιοι καὶ πτωχοὶ καὶ νὰ μὴ ὑπάρχη διάκρισις μεταξὺ κεφαλαίου καὶ ἐργασίας. Διὰ τῆς βίας εἶναι ἀδύνατον νὰ διορθωθῇ ἡ κατάστασις. Τοῦτο θὰ κατορθωθῇ μόνον ἀφοῦ ὑψωθοῦν ἠθικῶς οἱ πλούσιοι καὶ οἱ πτωχοὶ καὶ ἀνατραφοῦν καταλλήλως οἱ ἐργάται καὶ οἱ χρηματισταί. Ὅταν οἱ μὲν ἢ οἱ δὲ ἐξασκοῦν ἄριστα τὰ καθήκοντά των, ἡ ἀθλιότης θὰ ἀφανισθῇ καὶ ἡ προσέγγισις τῶν κοινωνικῶν τάξεων θὰ ἐπιτευχθῇ.

Οἱ πλούσιοι, ἂν μόνον φροντίζουσιν νὰ διασκεδάξουσιν, θὰ καταλήξουσιν εἰς τὸν προσωπικὸν ἐξευτελισμὸν καὶ εἰς τὴν ἀπώλειαν πάσης ἐπιρροῆς ἐπὶ τῆς κοινωνίας. Ὅφειλουν λοιπὸν τὸν πλοῦτόν των νὰ μὴ τὸν θεωροῦν ὡς προωρισμένον διὰ τὰς ἀνάγκας τὰς ἰδικὰς των, ἀλλὰ καὶ τῆς κοινωνίας, περιποιούμενοι ὅσους ἔχουσιν εἰς τὴν ἐργασίαν των καὶ συντελοῦντες παντοιοτρόπως εἰς τὴν ἠθικὴν αὐτῶν ἀνατροφὴν καὶ εἰς τὴν ἀνακούφισιν αὐτῶν ἐκ τῆς δυστυχίας. Οἱ χρηματισταὶ πάλιν, οἱ ἐργοστασιάρχαι πρέπει νὰ μεταχειρίζωνται ὄχι ὡς δούλους, ἀλλὰ ὡς συνεταιροὺς τοὺς ἐργάτας των, ἐλαττοῦντες τὰς ὥρας τῆς ἐργασίας των καὶ δίδοντες εἰς αὐτοὺς μερίδιον ἐκ τῶν κερδῶν των, εἰς ἐκτάκτους δὲ ἀνάγκας αὐξάνοντες τοὺς μισθοὺς αὐτῶν.

Καὶ οἱ πτωχοὶ ὅμως οἱ ἐργάται ἔχουσιν καὶ αὐτοὶ καθήκοντα νὰ ἐκπληρώσουσιν. Ὅφειλουν νὰ εὐγνωμονοῦν τοὺς προστάτας των. Νὰ ἐργάζωνται ἐντίμως. Νὰ μάθουν νὰ μὴ σπαταλοῦν ἀσώτως τὸν μισθόν των εἰς διασκεδάσεις καὶ εἰς οἰνοπνευματώδη

ποτά. Νὰ μάθουν τὴν τάξιν εἰς τὰς δαπάνας. Νὰ ζοῦν ὑπὸ ὑγιεινὰς συνθήκας ἀποφεύγοντες δι' ἐλαχίστας οἰκονομίας, νὰ κατοικοῦν εἰς τρώγλας. Νὰ ἀποτελοῦν ὀργανωμένα σωματεία, σκοπὸς τῶν ὁποίων νὰ εἶναι ἡ ἀλληλοβοήθεια καὶ ἡ κοινὴ διδασκαλία, ὅχι δὲ ἡ σύμπυξις κομμάτων καὶ ἡ ἐκμετάλλευσις αὐτῶν ὑπὸ διαφόρων δημαγωγῶν.

4 Προσβολαὶ καὶ τῆς ἰδιοκτησίας. Ἡ δικαιοσύνη τιμωρεῖ τοὺς προσβάλλοντας τὴν ἰδιοκτησίαν ὡς π. χ. τοὺς κλέπτας. Ἡ κλοπὴ συνίσταται εἰς τὸ νὰ ἀφαιρῇ τις πᾶν ὄτι ἀνήκει εἰς τὸν ἄλλον χωρὶς οὗτος νὰ τὸ θέλῃ. Τὸ ἀπεχθέστερον εἶδος τῆς κλοπῆς εἶναι ἡ ληστεία, ἣτις ἐκτὸς τῆς κλοπῆς ἐπιφέρει καὶ βλάβας ἐπὶ τοῦ ἰδιοκτήτου. Ἐκτὸς τῶν κλεπτῶν τιμωρεῖ τοὺς **αἰσχροκερδεῖς**. Οὗτοι κρύπτουν τὰ εἶδη τῆς ἀνάγκης, ἵνα προκαλέσουν ἔλλειψιν καὶ ὑψώσουν τὴν τιμὴν αὐτῶν καὶ κερδίσουν ὑπέρογκα ποσά.

Τοὺς δολίους. Οὗτοι μεταχειρίζονται τὸ ψεῦδος καὶ τὴν ὑποκρισίαν κατὰ τὰς διαφόρους συμφωνίας. Νοθεύουν τὸν οἶνον καὶ τὸ ἔλαιον· λέγουν ψεῦδη προκειμένου περὶ τῶν τιμῶν τῶν ἐμπορευμάτων κτλ.

Τοὺς παραχαράκτας. Οὗτοι παραλλάσσουν τὰ κείμενα τῶν συμφωνιῶν καὶ θέτουν εἰς κυκλοφορίαν τὰ κίβδηλα νομίσματα. Ὑπάρχουν ὅμως καὶ προσβολαὶ κατὰ τῆς ἰδιοκτησίας, αἵτινες διαφεύγουν τοὺς ὄνυχας τῆς δικαιοσύνης, ἀλλ' ὅμως εἶναι ἠθικῶς ψεκαὶ π. χ. ἡ **κατάχρησις τῶν προσώπων**, ὅταν ἐπιβάλλονται ἐργασίαι εἰς τοὺς ὑπηρέτας ἢ τοὺς ἐργάτας ὅχι ἀνάλογοι πρὸς τὸν διδόμενον μισθόν. Ἐπειτα ἡ **κατάχρησις τῶν περιστάσεων**, ὅταν π.χ. ἐπειδή τινες ἐργάται δὲν εὐρίσκουν ἐργασίαν καὶ πεινοῦν, δίδει τις εἰς αὐτοὺς μεγάλην ἐργασίαν καὶ ἐλάχιστον μισθόν!

Αἱ συμφωνίαι. Μετὰ τοῦ δικαιώματος τῆς ἰδιοκτησίας συνδέονται αἱ συμφωνίαι. Αὗται δὲ εἶναι ἢ γραπταὶ ἢ προφορικαὶ ἢ ὑπονοούμεναι, αἵτινες μᾶς ἐπιβάλλουν νὰ κατέχωμεν πράγματα, ἅτινα ἠλλάξαμεν μὲ ἄλλα ἢ δυνάμει ὀρισμένης συμφωνίας. Εἰς τὰς περιστάσεις ταύτας ἡ τιμὴ ἐπιβάλλει νὰ μὴ ἀθετῇ τις τὸν λόγον του καὶ νὰ ἐκπληροῖ ἔστω καὶ μὲ βλάβην του πᾶσαν.

ὑπόσχεσιν. Ἡ δὲ δικαιοσύνη ἐπιβάλλει πολλάκις καὶ τιμωρίαν κατὰ τῶν ἀθετούντων τὰς συμφωνίας των, διότι ἡ ἀθέτησις αὐτῶν δύναται νὰ ἐπιφέρει τὴν καταστροφὴν πολλῶν.

Τὰ Συμβόλαια. Τοιαῦτα συνάπτονται εἰς διαφόρους περιστασίες. Οἱ ἀθετοῦντες τὰς ἐγγράφους ταύτας συμφωνίας εἰσάγονται εἰς τὰ δικαστήρια.

Αἱ προφορικαὶ συμφωνίαι. Αὗται προστατεύονται ὑπὸ τοῦ ἠθικοῦ νόμου· δὲν ἐπιτρέπεται νὰ ὑποσχώμεθα τίποτε ἐὰν δὲν σκεφθῶμεν καλῶς. Δὲν πρέπει νὰ διευθύνῃ τὰς σκέψεις μας ἡ θεωρία τοῦ Μακιαβέλη ὅτι διὰ ψευδῶν ὑποσχέσεων καὶ ἐγκλημάτων νὰ ἐπιτυχάνωμεν ὅ,τι θέλομεν ἀψηφοῦντες τὴν ἠθικὴν.

Συμφωνίαι ὑπονοούμεναι. Αὗται πηγάζουν ἐκ τῶν ἀνωτέρω π.χ. ἐν ἄτομον, τὸ ὁποῖον ζητεῖ καὶ λαμβάνει θέσιν εἰς τινὰ οἰκίαν ὑποχρεοῦται εἰς διαφόρους ὑπηρεσίας. Εἰς καθηγητῆς, ὅστις ἀναλαμβάνει νὰ διδάξῃ εἰς τινὰ τάξιν, ἀναλαμβάνει καὶ πάντα τὰ συναφῆ πρὸς τὴν διδασκαλίαν καθήκοντα.

Θέματα πρὸς συζήτησιν

1) Ὁ Χριστιανισμὸς ἀπαγορεύει τὴν ἰδιοκτησίαν, τὸν πλοῦτον; Μήπως σηνιστᾶ τὴν πενίαν; Καταδικάζει λοιπὸν τὸν πλοῦτον;

2) Θὰ ὑπάρχῃ πάντοτε κοινωρικὸν ζήτημα ἐν ὅσῳ ὑπάρχει κοινωνία;

Ἀξιώματα

1) Ὁ κλέπτων μηκέτι κλεπτέτω, μᾶλλον δὲ κοπιάτω ἐργαζόμενος τὸ ἀγαθὸν ταῖς χερσίν, ἵνα ἔχῃ μεταδιδόναι τῷ χρεῖαν ἔχοντι (Ἐφ. δ' 28)

2) Εἴ τις οὐ θέλει ἐργάζεσθαι, μηδὲ ἐσθιέτω (Β γ' Θεσσαλ. 10).

3) Ρίζα πάντων κακῶν φιλαργυρία. Ἐντεῦθεν μάχαι καὶ ἔχθραι καὶ πόλεμοι, ἐντεῦθεν φιλονικίαι, καὶ λοιδορίαι καὶ ὑποψίαι καὶ ὕβρεις, ἐντεῦθεν φόνοι καὶ κλοπαὶ καὶ τυμβωρυχίαι (Χρυσόστομος),

Γ'. ΚΑΘΗΚΟΝΤΑ ΕΥΠΟΙ·Ι·ΑΣ

ΑΝΑΓΚΗ ΤΗΣ ΑΓΑΠΗΣ ΚΑΙ ΠΩΣ ΑΥΤΗ ΑΣΚΕΙΤΑΙ

1) *Ἠθικὴ κοινωνικὴ ἀνεπάρκεια τῆς δικαιοσύνης.* Ἡ δικαιοσύνη δὲν περιλαμβάνει πάντα τὰ καθήκοντα ἡμῶν πρὸς τὸν πλησίον. Αὕτη φέρει χαρακτῆρα ἀπαγορευτικὸν π. χ. οὐ φονεύσεις, οὐ κλέψεις, οὐ ψευδομαρτυρήσεις. Ἀπαγορεύει πᾶσαν παράβασιν ὑποῦσα κατὰ τῶν παραβατῶν τὴν πυγμὴν τῆς καὶ ἀπειλοῦσα τὴν τιμωρίαν αὐτῶν ὑπὸ τοῦ νόμου. Ἄλλ' ὅμως ἡ συνειδήσις τοῦ ἀνθρώπου ἐπιβάλλει εἰς αὐτὸν ἐκτὸς τῶν ἀπαγορευτικῶν καθηκόντων καὶ καθήκοντα βοηθείας, τὰ ὅποια δὲν προστατεύει ἡ ἰσχύς τῆς δικαιοσύνης, ἀλλὰ ἡ ἀγάπη πρὸς τοὺς ὁμοίους μας. Ἡ ἀγάπη λοιπὸν ἀναφαίνεται ὡς νέον καθήκον, εἴτε ἀπὸ ἠθικῆς, εἴτε ἀπὸ κοινωνικῆς ἀπόψεως ἐξεταζομένη.

α) *Ἀπὸ ἠθικῆς ἀπόψεως.* Συναντῶ π. χ. πτωχόν, ὅστις εἶναι ἐξηντηλμένος ἐκ τῆς πείνης καὶ κινδυνεύει νὰ ἀποθάνῃ ἐκ τοῦ ψύχους· ἐὰν ἐνεργήσω λαμβάνων ὑπ' ὄψιν μου τὴν δικαιοσύνην δὲν ὀφείλω τίποτε εἰς αὐτόν. Ἐν τούτοις ὅμως αἰσθάνομαι τύψεις τῇ συνειδήσεώς μου, ἐὰν περάσω ἀπαθῆς πρὸ τοῦ δυστυχοῦς τούτου, διότι παρέλειψα καθήκον ἐπιβαλλόμενον πρὸς αὐτόν ὑπὸ τῆς ἠθικῆς· τοῦτο εἶναι τὸ καθήκον τῆς ἀγάπης. Ὅμοίως βλέπω, ὅτι ὁ ὀρισθεὶς καιρὸς ἐπέρασε καὶ ὁ δεῖνα ὀφειλέτης μου δὲν μοὶ ἐπλήρωσε τὸ ὀφειλόμενον ποσόν. Μὲ παρκαλεῖ νὰ δώσω εἰς αὐτόν προθεσμίαν ἡμερῶν τινῶν ἢ καὶ μὴνός ἀκόμη. Ἐὰν πωλήσω τὰ ἐπιπλά του ἢ τὸν ρίψω εἰς τὴν φυλακὴν, δὲν δύναμαι νὰ θεωρηθῶ ἀδικός. Ἐν τούτοις ὅμως ἡ συνειδήσις μου μοῦ ἀναγγέλλει, ὅτι ἐὰν τὸν ρίψω εἰς τὴν φυλακὴν ἢ κατὰσχῶ τὰ ἐπιπλά του, θὰ κάμω πρᾶξιν βάρβαρον. Τοῦτο μὲ κάμνει νὰ τὸν συμπαθήσω, διότι ἡ συνειδήσις μου διηγέρθη.

Ἡ ἀγάπη λοιπὸν μοὶ ἐπέβαλε νὰ τὸν περιμείνω καὶ νὰ τὸν λυπηθῶ.

β) *Ἀπὸ κοινωνικῆς ἀπόψεως.* Ἐνῶ ἡ δικαιοσύνη προβλέπει τὰς διαφόρους δυνατὰς ἀταξίας, συγκρατοῦσα ἕκαστον,

ἡ ἀγάπη εἶναι εἰς θέσιν νὰ θεραπεύσῃ ταύτας, εἴτε ἂν προέρχωνται ἐκ τῆς κακίας τοῦ ἀνθρώπου, εἴτε ἂν αὐταὶ εἶναι ἀποτελέσματα τυχαίων συμβεβηκότων π. χ. Ἐκρήγνυται πυρκαϊὰ τις. Ἡ ἐκρηξις ταύτης ὀφείλεται ἢ εἰς τυχαῖον γεγονός, ἢ εἰς ἐγκληματικὴν ἐνέργειαν κακούργου τινός. Ἡ πυρκαϊὰ αὐτὴ δύταται νὰ θίξῃ τὰ ἰδιωτικά [μου] συμφέροντα, διότι εἶναι δυστύχημα δημόσιον. τὸ ὁποῖον θὰ βλάβῃ τὴν πολιτείαν ἔνθα ἔξερράγη. Ἐάν, ὅταν τὸ πῦρ ἐπιφέρῃ τόσας συμφοράς, ἐγὼ μείνω κλεισμένος εἰς τὴν οἰκίαν μου, βεβαίως δὲν ὑστερῶ ὡς πρὸς τὰ καθήκοντα τὰ ἐπιβαλλόμενα ὑπὸ τῆς δικαιοσύνης. Ἐν τούτοις ὅμως ἡ συνείδησίς μου μὲ ὤθει νὰ ἐκτελέσω καθῆκον κοινωνικὸν βοηθῶν μετ' ἄλλων εἰς τὴν κατάσβεσιν τοῦ πυρός. Ἐάν τοῦτο δὲν πράξω τότε ἁμαρτάνω κατὰ τῆς ἀγάπης. Ὅταν ὁ διδάσκαλος τοῦ ἔθνους Γεννάδιος, κατὰ τὴν μεγάλην Ἑλληνικὴν ἐπανάστασιν, ὠμίλησεν ἐνώπιον τῶν Κυριῶν καὶ Κυριῶν τοῦ Ναυπλίου διὰ τὴν προστασίαν τῶν ὀρφανῶν τοῦ πολέμου καὶ τῆς χρηματικῆς συνδρομῆς πρὸς τὸν ἀγῶνα, ἔάν τις ἐφαίνετο ἀπαθὴς πρὸς τοὺς λόγους αὐτοῦ δὲν θὰ ἦτο βεβαίως ἀδικος. Ἐν τούτοις ὅμως ἡ συνείδησις πάντων καὶ πασῶν ἐξηγγέρθη καὶ προσέφερον ὅτι ἕκαστος εἶχε πολῦτιμον διὰ τὸν ἀγῶνα. Εἰς τοῦτο τοὺς ὤθησε τὸ κοινωνικὸν καθῆκον τῆς ἀγάπης.

2) Διάκρισις τῶν καθηκόντων τῆς ἀγάπης. Διακρίνονται τὰ καθήκοντα τῆς ἀγάπης τῶν τῆς δικαιοσύνης, διότι εἶναι **θεϊκά, εὐρέα ἀκαθόριστα καὶ νομικῶς ἐλεύθερα.**

Εἶναι **θεϊκά.** Ἐνῶ τὰ καθήκοντα τῆς δικαιοσύνης ἀπαγορεύουν τὴν ἐκτέλεσιν διαφόρων καθηκόντων, τὰ τῆς ἀγάπης ἐκφραζονται «ὡς συμβουλαὶ π. χ. ὄχι οὐ φονεύσεις, ἀλλὰ ὡς ἐξῆς» νὰ βοηθῆς τοὺς ἔχοντας ἀνάγκην καὶ ὑποστηρίξῃς τοὺς ἀδυνάτους κλπ. Εἶναι **εὐρέα.** Ἄντι νὰ περιορίζωνται εἰς ὀρισμένας πράξεις ὡς τὰ τῆς δικαιοσύνης, ἐπεκτείνονται πανταχοῦ. Ὅχι «οὐκ' ἐπιθυμήσεις ὅσα τῷ πλησίον ἐστίν» ὡς ἐπιβάλλει ἡ δικαιοσύνη, ἀλλὰ «Τρέξον εἰς βοήθειαν τοῦ πλησίον καὶ θεραπεύσον τὰς ἀνάγκας αὐτοῦ, ἐφόσον δύνασαι».

Εἶναι ἀκαθόριστα. Διότι ἐνῶ ἐν ὀνόματι τῆς δικαιοσύνης ἡ

συνείδησις μᾶς λέγει «ἀποδόσατε ὅσα ὀφείλετε» τὸ ὀρίζει δὲ σαφῶς ἐν ὀνόματι τῆς ἀγάπης μᾶς λέγει «Τρέξατε εἰς βοήθειαν τοῦ ἀποθνήσκοντος πτωχοῦ» χωρὶς νὰ καθορίζη, οὔτε τὸ εἶδος τῆς βοήθειας, οὔτε τὸ ποσόν. Ἀφήνει ἕκαστον νὰ ἀκολουθήσῃ τὰς ἐμπνεύσεις τῆς καρδίας του καὶ νὰ ἐνεργήσῃ ἀναλόγως τῆς γενναιοδωρίας του.

Εἶναι νομικῶς ἐλεύθερα. Ἐνῶ ὁ νόμος ἐκβιάζει τοὺς μὴ ἐκτελοῦντας τὰ καθήκοντα τῆς ἀγάπης. Δύναται ἡ δικαιοσύνη νὰ μὲ ἐξαναγκάσῃ νὰ ἐπιστρέψω, ὅσα ἔκλεψα, νὰ μὴ κακολογῶ **τινα** ἀλλὰ ποτὲ δὲν μοὶ ἐπιβάλλει νὰ κάμω ἔλεημοσύνην, ἢ νὰ ἀναγνωρίσω τὴν ἀξίαν τοῦ πλησίον μου.

Ἐκτασις τῆς ἀγάπης. Ἡ ἀγάπη ἐπεκτείνεται πανταχοῦ ὅπου φθάνει ἡ δυστυχία δὲν λαμβάνεται ἐπ' ὅψιν ὁ χρόνος καὶ τὸ διάστημα «Τοὺς πτωχοὺς πάντοτε ἔχετε μεθ' ὑμῶν» εἶπεν ὁ Θεάνθρωπος, Ὁ πολιτισμὸς ὅσον καὶ ἂν προάγεται δὲν ἐπουλῶνει τὴν δυστυχίαν, διότι διάφοροι αἰτίαι τὴν προκαλοῦν.

α) Εἶναι τινες δυστυχεῖς ἐκ γενετῆς. Τὰ τέκνα τῶν πλουσίων γεννῶνται εὐτυχεῖ καὶ εἶναι προωρισμένα νὰ περάσουν τὸν βίον των ἀνέτως ἐνῶ τὰ τέκνα τῶν πτωχῶν κληρονομοῦν τὴν δυστυχίαν. Τὰ μὲν προκαλοῦν χαρὰν κατὰ τὴν γέννησίν των, τὰ δὲ λύπην. Τὰ μὲν θὰ εὔρουν ἐστίαν καὶ ὅλα τὰ χρειώδη διὰ τὴν υγιείαν των, τὰ δὲ εἶναι καταδικασμένα εἰς τὴν δυστυχίαν καὶ τὴν ἀθλιότητα.

β) Εἶναι τινες ἀνευ προσόντων φυσικῶν καὶ διανοητικῶν π. χ. Ἐκεῖ εἰς ἕκφυλος ὑποκείμενος εἰς τὴν ἀσθένειαν τοῦ ραχτισμοῦ ἢ εἰς τὴν φυματίωσιν, ἐδῶ πάλιν ἄλλος μὲ πνεῦμα περιορισμένον, ἀνίκανον νὰ παρακολουθήσῃ σπουδὰς καὶ ἀκατάλληλος νὰ συναναστραφῇ πάντα ὁμοίον του. Πρὸς τοῦτους ἄλλος μὲ πνεῦμα τεταραγμένον, ὅστις ὑπόκειται εἰς τὴν μαγίαν.

γ) Διαφοραὶ ἐξ ἀνατροφῆς. Ἐνῶ πλεῖστοι γονεῖς ἀγωνίζονται μετὰ προσοχῆς διὰ τὴν ἀνατροφὴν τῶν τέκνων των, ἄλλοι παραμελοῦν τὴν ἀνατροφὴν αὐτῶν καὶ ἐγκαταλείπουν ταῦτα εἰς τὰς δοκιμασίας τῆς τύχης. Ἐννοεῖται ὅτι τὰ παιδιά ταῦ-

τα μεγαλώνουν φέροντα ἐπὶ τῆς ράχεώς των κάθε ἕξιν καὶ προ-
διάθουσιν διὰ τὸ ἔγκλημα.

Α') *Θύματα τῶν τυχαίων γεγονότων.* Πόσοι δὲν προσ-
βάλλονται ὑπὸ διαφορῶν ἀσθενειῶν ἀνιάτων! Πόσοι κατὰ τὰς
ἐργασίας δὲν γίνονται ἀνάπηροι χάνοντες σπουδαῖα μέλη τοῦ
σώματός των χειρᾶς, πόδας, ὀφθαλμούς καθὼς δύνανται νὰ
συμβοῦν τὰ ἴδια καὶ ἐν περιπτώσει πολέμου ἢ ὅταν ἐνσκήψουν
διάφοροι ἐπιδημικαὶ νόσοι, πυρκαϊαί, σεισμοί, θύελλαι κτλ. Εἶ-
ναι ἀδύνατον νὰ σταματήσῃ τις τὰ δεινὰ ταῦτα ἀπὸ τὴν ἀνθρω-
πότητα. Ἡ δικαιοσύνη διὰ νὰ τὰ θεραπεύσῃ ἀδυνατεῖ τότε ἔρ-
χεται ἀρωγὸς ἢ ἀγάπη κινουμένη ὑπὸ τῆς συμπαθείας εἰς εὐ-
ποιίαν.

3) *Ἡ ἀγάπη μήτηρ τῆς εὐποιίας.* Ἀγαπῶμεν τοὺς ἄλ-
λους διότι εἶναι ὅπως ἡμεῖς καὶ αὐτοί πλησιάζομεν τὸν πλη-
σίον ἡμῶν, ὅχι διὰ νὰ ὠφεληθῇ ὁ ἐγωϊσμός μας, ἀλλὰ διὰ νὰ
ἀνακουφίσωμεν αὐτόν τῶν δεινῶν δαπανῶντες ἐκ τοῦ ἑαυτοῦ
μας. Εἰς τὴν εὐποιίαν λοιπὸν δὲν μᾶς κινεῖ ὁ ἐγωϊσμός.

Ἡ ἀγάπη ἀπαιτεῖ νὰ ἀγαπῶμεν τοὺς ἄλλους, ὅπως τὸν ἑ-
αυτόν μας.

Ἐὰν τοῦτο πραγματωθῇ, τότε θὰ ἀνατείλουν ὅλα τὰ αἰσθή-
ματα τῆς εὐποιίας αἰφνηδίνως.

Ἐνεργετοῦμεν τὸν πλησίον ὅχι διότι ὑπολογίζομεν ὅτι θὰ
ἀγαπηθῶμεν παρ' αὐτοῦ. Ὁμοίως πάλιν συμπάσχομεν μετὰ τῶν
ἄλλων, αἱ θλίψεις των ἀποβαίνουν θλίψεις μας καὶ αἱ φυσι-
καὶ ἀτυχίαί των εἶναι καὶ ἰδικαί μας.

Τότε τὸν παρηγοροῦμεν μὲ τρυφερὰν καρδίαν. Ὁμοίως πάλιν
τὸν βοηθοῦμεν προστατεύοντες αὐτόν ποικιλοτρόπως καὶ
κατὰ τὰς ἠθικὰς καὶ κατὰ τὰς ὑλικὰς αὐτοῦ στενοχωρίας. Ἀ-
φορμὴ δὲ ὅλων μας αὐτῶν τῶν ἐνεργειῶν εἶναι ἡ ἀγάπη. Ὁ
ἐρχόμενος ἀρωγὸς πρὸς τὸν δυστυχῆ ἔρχεται ἀρωγὸς πρὸς αὐ-
τὸν τὸν Θεόν. Ὅποιον μεγαλεῖον! Ὁ μύρμηξ νὰ βοηθῇ τὸν λέ-
οντα ἰδοὺ τί λέγει ὁ δι' ὑμᾶς σταυρωθεὶς Χριστός ἢ ἐφ' ὅσον
ἐποιήσατε ἐνὶ τούτων τῶν ἀδελφῶν μου τῶν ἐλαχίστων ἐμοὶ ἐ-
ποιήσατε.

4) *Ἡ ἀγάπη προόγει τὴν δικαιοσύνην.* Ὅταν οἱ προῶτοι

χριστιανοὶ ἐμπνεόμενοι ὑπὸ τῶν ἰδεῶν τοῦ Εὐαγγελίου ἐκήρυξαν τὰς ἰδέας τῆς ἀδελφότητος καὶ τῆς ἰσότητος καὶ κατήργησαν τὴν δουλείαν, ὠθήθησαν πρὸς τοῦτο ὑπὸ τῆς ἀγάπης, ἀλλὰ τὴν εὐτυχίαν τοῦ κηρύγματος τούτου κατώρθωσαν διὰ τῆς δικαιοσύνης, ἥτις ἀπαιτεῖ ἢ προσωπικὴ ἐλευθερία τοῦ ἀτόμου νὰ εἶναι σεβαστή.

Ὅμοιως πάλιν ἡ ἀγάπη ἐνέπνευσε τὴν ἴδρυσιν ἔργων ἐνθα εὐρίσκουν περιθάλψιν ἐγκαταλελειμμένα τέκτα, ἀνίατοι ἀσθενεῖς καὶ ἀδύνατοι γέροντες· μετὰ ταῦτα ὅμως ἡ κοινωνικὴ συνείδησις ἐγκαθίδρυσε τὸν νόμον τῆς κοινῆς ἀλληλεγγύης, κατὰ τὸν ὁποῖον οἱ ὑγιεῖς πρέπει νὰ βοηθοῦν τοὺς ἀσθενεῖς. Προήγαγε λοιπὸν τὴν δικαιοσύνην, ἥτις ἐξαναγκάζει εἰς τὴν ἐκπλήρωσιν τοῦ καθήκοντος.

5) *Τὰ ἔργα τῆς ἀγάπης.* Διακρίνομεν δύο εἶδη ἔργων ἀγάπης, τὰ ἀφορῶντα τὰ *ἄτομα* καὶ τὴν *κοινωνίαν*. Τὰ πρῶτα δηλαδὴ τὰ ἀφορῶντα τὰ ἄτομα προηγοῦνται τῶν δευτέρων.

α) *Ἡ ὑλικὴ ἀρωγή.* Τὴν ἀγάπην δεικνύει τις ἐμπροαγμάτων βοηθῶν τοὺς πάσχοντας. Ἀλλὰ κατὰ τὴν ὑλικὴν ἀρωγὴν πρέπει νὰ προσέχη τις, ὥστε νὰ μὴ ἐνθαρρύνῃ τὴν ὀκνηρίαν ἢ τὴν κακίαν, ἀλλὰ τοὺς πράγματι ἔχοντας ἀνάγκην πτωχοῦς. Ἀλλὰ καὶ πολλοὺς μαζί πρέπει νὰ βοηθῇ τις. Ἡ πραγματικὴ δὲ ἐλεημοσύνη δὲν συνίσταται εἰς τὸ νὰ λυπηθῇ τις διὰ τὴν ἀθλίαν κατάστασιν τῶν ἄλλων, ἀλλὰ εἰς τὸ νὰ παράσχῃ στέγην εἰς τοὺς ἀστέγους, φάρμακα καὶ κλίνην εἰς τοὺς μαραινομένους ὑπὸ τῆς ἀσθενείας καὶ προσωπικὴν βοήθειαν καὶ περιποίησιν ὅσην δύναται, ἰδίως γυναικῶν κατὰ τὰς ἀσθενείας.

Τὸ νὰ κάμῃ τις ἐλεημοσύνην δίδων χρήματα εἶναι εἰκόλωτατον, ἀλλὰ ὄχι καὶ ὠφελιμώτατον· διότι ἡ πείρα ἀποδεικνύει, ὅτι οἱ πτωχοὶ ἀδύνατοι νὰ κυβερνοῦν τὸν ἑαυτὸν τους, καταχωῶνται τὰ διδόμενα εἰς αὐτούς.

Καλύτερον νὰ δίδονται εἰς αὐτοὺς ἐνδύματα ἢ τροφαί, νὰ πληρῶνῃ τις τὸ ἐνοίκιον τῶν ἢ νὰ ἀγοράζῃ τις δ' αὐτοὺς ἄλλα χρειώδη.

Ἡ ἠθικὴ ἀρωγή. Εἶναι ἐλεημοσύνη πνευματικὴ, ἥτις ἀποδεικνύει καλύτερον τὴν ἀγάπην. Εἰς τοὺς ἀσθενεῖς καὶ ἀδυνά-

τους φέρει τις τὴν χαρὰν διὰ τῶν συγχῶν ἐπισκέψεων, πληροῖ αὐτοὺς χριστιανικῆς ἐλπίδος, κηρύττει εἰς αὐτούς, ὅτι δέον νὰ ἔχουν ἀδιάσειστον πεποιθήσιν εἰς τὴν θεϊὰν ἀντίληψιν καὶ τοιουτοτρόπως τοὺς διδάσκει, ὅτι τὰ δεινὰ πολλάκις μᾶς ἐπέρχονται, ἵνα δοκιμασθῇ ἡ ὑπομονή μας. Εἰς τὰς ψυχὰς δὲ τὰς συντετριμμένας ἀπὸ τὰς ὀδύνας, τὰς ὁποίας ἐπέφερον ἐξευτιλισμοὶ διάφοροι καὶ ἄσωτεῖαι ἐγγχεί τις βάλσαμον παρηγορίας καὶ δίδει τόνωσιν παρέχουσαν πᾶσαν ἠθικὴν βοήθειαν καὶ ἐπαναφέρει εἰς αὐτοὺς τὴν ἀπομακρυνθεῖσαν εἰρήνην. Ἐν γένει δὲ ἡ συνεργασία πολλῶν κινουμένων ἐκ τῆς πρὸς τοὺς ἄλλους ἀγάπης ἐδημιούργησεν ἔργα φιλανθρωπίας, τὰ ὁποῖα ἰδιῶται ἀδυνατοῦν νὰ σκεφθοῦν κἄν. Ἰδρῦθησαν ὑπὸ ἑταιρειῶν σχολεῖα διαφόρων βαθμῶν γιὰ τοὺς πτωχοὺς καὶ διὰ τοὺς πλουσίους· ἄσυλα διὰ τοὺς νέους, τὰς νέας, καὶ τοὺς γέροντας· βρεφοκομεῖα, νοσοκομεῖα, γηροκομεῖα καὶ νοσοκομεῖα διαφόρων εἰδῶν.

β) Τὰ ἔργα τῆς πολιτείας. Ἡ πολιτεία ἐμφορομένη ὑπὸ τῆς ἀγάπης ἀνακουφίζει τοὺς πολίτας. Ἡ νεωτέρα κοινωνία ἐπέβαλε τὴν ψήφισιν νόμων προστατευτικῶν διὰ τοὺς παθόντας τυχαίως ἐν τῇ ἐργασίᾳ, κατὰ τῆς βαρείας ἐργασίας, εἰς τὴν ὁποίαν ὑποβάλλονται πολλάκις παῖδες καὶ κοράσια, κατὰ τῶν ἀνθυγιεινῶν ἐργοστασιῶν, διὰ τὴν κυριακὴν ἀργίαν, ἐπέβαλε δὲ τὴν πληρωμὴν συντάξεων διὰ τοὺς γέροντας καὶ τὴν ἐξαναγκαστικὴν πληρωμὴν τοῦ μισθοῦ τῶν ἐργατῶν ὑπὸ τῶν νόμων τοῦ Κράτους. Πᾶσα ἡ σημερινὴ ὅπως δῆποτε εὐπραγία τῶν πασχόντων ὀφείλεται εἰς τὴν ἀγάπην, ἥτις εἶναι ὀλόκληρος ὁ χριστιανισμός.

Ζητήματα πρὸς συζήτησιν

- 1) Ἐχει ἀνάγκην ἡ κοινωνία τῆς ἀγάπης;
- 2) Πρέπει νὰ περιορίσῃ τις τὴν ἀγάπην ἢ νὰ τὴν ἐπεκτείνῃ εἰς πάντας. Πόσον μεγαλὴ εἶναι ἡ ἔκφρασις τοῦ Χριστοῦ « Ἀγαπᾶτε τοὺς ἐχθροὺς ὑμῶν ».

Ἀξιώματα

1) Ἐὰν ταῖς γλώσσαις τῶν ἀνθρώπων λαλῶ καὶ τῶν ἀγγέλων, ἀγάπην δὲ μὴ ἔχω γέγονα χαλκὸς ἠχῶν ἢ κύμβαλον ἀλαλάζον. . . καὶ ἂν ψωμίζω τὰ ὑπάρχοντα καὶ ἐὰν παραδῶ τὸ σῶ-

μα μου ἵνα καυθήσωμαι, ἀγάπην δὲ μὴ ἔχω οὐδὲν ὠφελοῦμαι (Α' Κοριν. II' 1-6).

2) Ἡ ἀγάπη εἶναι ὅλος ὁ Χριστιανισμὸς (Bossuet).

Τὰ μὲν γὰρ χρήματα καταλείψεις ἐνταῦθα καὶ μὴ βουλόμενος τὴν δὲ ἐπὶ τοῖς ἀγαθοῖς ἔργοις φιλοτιμίαν ἀποκομίσεις πρὸς τὸν Δεσπότην, ὅταν δῆμος ὅλος, ἐπὶ τοῦ κοινοῦ κριτοῦ περιστάντες σὲ τροφὸν καὶ εὐεργέτην καὶ πάντα τὰ τῆς φιλανθρωπίας ἀποκαλῶσιν ὀνόματα (Χρυσόστομος).

ΕΘΝΙΚΑ ΚΑΘΗΚΟΝΤΑ

Η ΠΑΤΡΙΣ

1) *Ποῦ στηρίζεται ἡ ἰδέα τῆς πατριδος.* Ἡ Πατρις εἶναι ἡ γῆ τῶν γονέων μας καὶ προπατόρων μας. Ἐθνος δὲ εἶναι σύνολον ἀνθρώπων, οἵτινες ἐγεννήθησαν ἐπὶ τῆς αὐτῆς χώρας καὶ ἐντὸς τῶν αὐτῶν ὁρίων. Ἄλλ' ὅμως ἐπειδὴ ἐγεννήθησαν εἰς τὴν αὐτὴν χώραν δὲν ἔπεται ὅτι ἔχουν τὴν αὐτὴν πατρίδα.

Οὕτως π. χ. οἱ λαοὶ οἱ κατοικοῦντες εἰς τὴν κεντρὴν Ἀφρικὴν ἂν καὶ ἀνεπτύχθησαν ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ ἐδάφους ὅμως δὲν ἀποτελοῦν ἓν ἔθνος, δὲν ἔχουν συνείδησιν νὰ δημιουργήσουν πατρίδα. Χώρα τις δὲν ἀποβαίνει πατρίς, σύνολον ἀνθρώπων δὲν ἀποτελεῖ ἔθνος, ἐὰν ὅλα τὰ ἄτομα δὲν συνδέωνται πρὸς ἀλλήλα καί, ἂν δὲν ἔχουν συνείδησιν, ὅτι ἔχουν κοινὰ τινα αἰσθητά καὶ ἐσωτερικοὺς τινας δεσμούς, οἵτινες εἶναι ζωηρότεροι ἢ τὸ ὅτι κατοικοῦν ἐν τῇ αὐτῇ χώρᾳ. Εἰς τρία δὲ δύνανται νὰ κατανεμηθοῦν τὰ στοιχεῖα, ἅτινα ἐνοῦν τοὺς ἀνθρώπους πρὸς ἀλλήλους.

α' Τὸ κοινὸν παρελθόν, β' τὰ κοινὰ συμφέροντα εἰς τὸ παρὸν καὶ γ' ἡ ἐνότης τῆς θελήσεως διὰ τὸ μέλλον.

Κοινὸν παρελθόν. Ἄνθρωποι τῆς αὐτῆς φυλῆς μὲ κοινούς προπάτορας, κλάδοι τοῦ αὐτοῦ κορμοῦ, ἔχοντες τὸ αὐτὸ αἷμα εἰς τὰς φλέβας των καὶ τὰ αὐτὰ ἔνστικτα, ἔπρεπε νὰ εἶναι μάλιστα διατεθειμένοι ν' ἀγαπῶνται καὶ βοηθῶνται ἀναμεταξύ των ὡς μέλη τοῦ αὐτοῦ ὄργανισμοῦ. Καὶ συμβαίνει μὲν τοῦτο εἰς τινας λαούς, ὅπως εἴμεθα ἡμεῖς οἱ Ἕλληνες. Λαοὶ ὅμως τῆς αὐτῆς φυλῆς ὅπως π. χ. οἱ Ἰταλοί, οἱ Ἰσπανοὶ κτλ. ἀπαρτίζουν

διάφορα ἔθνη. Καθὼς πάλιν λαοὶ μεγάδες ἐκ πολλῶν φυλῶν καταγόμενοι ἀποτελοῦν ζηλευτὴν ἐθνικὴν ἐνότητα ὡς συμβαίνει διὰ τοὺς Ἕγγλους, τοὺς Γάλλους κτλ.

Ἡ κοινότης τῆς γλώσσης εἶναι στοιχεῖον εὐνοϊκὸν εἰς ἐθνικὴν ἐνότητα, διότι αὕτη ὑποθέτει κοινὸν παρελθόν. Ἄλλ' ὅμως συμβαίνει εἰς ἔθνος νὰ ὁμιλῶνται διάφοροι γλῶσσαι, χωρὶς νὰ διασπᾶται ἡ ἐνότης, ὅπως π.χ. ἐν Ἑλλάδι ὁμιλεῖται ἡ Ἀλβανικὴ καὶ εἰς τινὰ τῶν νέων μερῶν, ἡ Βουλγαρικὴ. Ἐνῶ πάλιν εἰς τινὰ μέρη συμβαίνει νὰ ὁμιλῆται ἡ αὐτὴ γλῶσσα χωρὶς νὰ ὑπάρχῃ ἐνότης ἐθνικὴ, ὅπως ἐν Ἀμερικῇ ὁμιλεῖται ἡ Ἀγγλικὴ, ἐν Ἑλβετίᾳ ἡ Γαλλικὴ. Τὸ κοινὸν παρελθόν, ὅπερ καὶ παράγει τὴν ἰδέαν τῆς πατρίδος εἶναι ἡ κοινὴ ἱστορία, αἱ κοιναὶ ἀναμνήσεις καὶ αἱ κοινὰ παραδόσεις. Οἱ προπάτορές μας ἀπὸ κοινοῦ ἦσαντο περιφανεῖς νίκας ἢ ἠττήθησαν. Αὐτοὶ ἀπὸ κοινοῦ ἔκτισαν μνημεῖα, περιβλεπτα ἔργα τέχνης ἢ ἔγραψαν λαμπρὰς σελίδας ἐν τῇ ἱστορίᾳ. Καὶ ἡμεῖς τὰ τέχνα αὐτῶν δὲν εἴμεθα μόνον οἱ κληρονόμοι τοῦ πλοῦτου, τὸν ὁποῖον μᾶς ἀφῆκαν ἀλλὰ καὶ οἱ συνεχισταὶ τῆς ζωῆς αὐτῶν. Τοῦτο κάμνει τοὺς ἐπιγόνους νὰ συνδέωνται στενῶς πρὸς ἀλλήλους. Ζῶμεν ἐν τοῖς γονεῦσιν ἡμῶν, μετέχομεν τῶν ὠραίων πράξεών των καὶ τῶν σφαλμάτων αὐτῶν, ὥστε ἡ ἱστορία των εἶναι τὸ παρελθόν ἡμῶν. Οὗτοι ἀναζοῦν δι' ἡμῶν, αἱ ἰδέαι μας ἐξαρτῶνται ἐκ τῶν ἰδικῶν των, τὰ αἰσθηματὰ μας εἶναι συνέπεια τῶν αἰσθημάτων των, ἡ ψυχὴ μας εἶναι ἡχώ τῆς ψυχῆς των· ἐὰν ἐν Ἑλλάδι ἔχωμεν τὸ αὐτὸ ἐθνικὸν πνεῦμα, δηλαδὴ μίαν σκέψιν καὶ μίαν θέλησιν, τοῦτο συμβαίνει διότι ἔχομεν πάντες τὸ αὐτὸ παρελθόν. Κοινὸν λοιπὸν παρελθόν, ἰδοὺ τὸ πρῶτον στοιχεῖον τῆς ἰδέας τῆς πατρίδος. Κατάργησις τῆς ἱστορίας σημαίνει κλονισμὸν τῆς ἰδέας τῆς πατρίδος.

Κοινότης τῶν συμφερόντων ἐν τῷ παρόντι. Τὸ κοινὸν παρελθόν δὲν παράγει καὶ ἐνότητα ψυχῆς· τοῦτο κατορθοῦται διὰ τῆς ἐν τῷ παρόντι κοινότητος τῶν συμφερόντων. Διότι ἀντίθεσις συμφερόντων δύναται νὰ χωρήσῃ εἰς δύο ἀντίπαλα ἔθνη λαοὺς ἔχοντας κοινὸν παρελθόν. Εἶναι δύο εἰδῶν τοιαῦτα συμφέροντα **ὕλικά** καὶ **ἠθικά**.

Τὰ ὕλικά συμφέροντα, ὅταν εἶναι ἀλληλέγγυα συνδέουν τὰ

μέγιστα τὰ άτομα, διότ ἡ βλάβη ἢ ἡ ἀπειλή τοῦ ἑνὸς ἐπιδοῶ καὶ ἐπὶ τοῦ ἄλλου καὶ τοῦ ἑαυτοῦ του. Ἐὰν οἱ ἐχθροὶ δηώσουν τὰ ἀνατολικά ὄρια τοῦ Κράτους, θὰ πάθουν καὶ τὰ δυτικά. Ἐὰν τὸ Ἑλληνικὸν ἐμπόριον καταδιωχθῇ ἐν τῇ Ἀνατολῇ καὶ ἀναζητήσουν οἱ διάφοροι Κερίμ Ἀγάδες, τοῦτο θὰ ἔχη ἀντίκτυπον εἰς τὸ Κράτος καὶ εἰς πᾶσαν οἰκογένειαν. Τὸ αὐτὸ δύναται νὰ συμβῇ καὶ διὰ τὴν βιομηχανίαν. Ἡ πίσις αὕτη δημιουργεῖ στενωτέρους δεσμούς, αἱ ομάδες ἐνοῦνται περισσότερο, ἡ χώρα τὴν ὁποίαν κατοικοῦν ἀναγνωρίζεται πατρίς των. Δημιουργοῦν κοινὸν ὄργανισμὸν διότι πάντες ὡς ζωτικά κύτταρα ἀνήκουν εἰς τὸν αὐτὸν ὄργανισμὸν. Ἡ συνείδησις τῆς πατρίδος ἐξευγενίζεται, χαίρει τις διὰ τὰς ἀνακαλύψεις τῶν συμπολιτῶν του καὶ ἐνδιαφέρεται διὰ τὴν δόξαν τοῦ ἔθνικοῦ του στρατοῦ.

Κα ἡ ἠθικὴ ἐνότης συντελεῖ εἰς τὴν δημιουργίαν τῆς ιδέας τῆς πατρίδος. Ἡ ἀλληλεγγύη εἶναι μεγίστη, ὅταν πάντες ἔχουν τὰ αὐτὰ αἰσθήματα, τὴν αὐτὴν θρησκείαν, τὴν αὐτὴν ἠθικὴν, ὅπως συνέβη εἰς τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος, ὅταν τοῦτο ὑπέκυψεν εἰς τὸν Τουρκικὸν ζυγόν. Τότε τὴν ιδέαν τῆς πατρίδος ἐκαλλιέργησεν ἡ θρησκεία καὶ ἡ ἠθικὴ. Ἀφ' ὅτου δὲ καὶ ἐν Ἑλλάδι ἀνεφάνη ἔσμός τις ἀπίστον, τότε καὶ ἡ ιδέα τῆς πατρίδος ἤρχισε νὰ καταπίπτῃ.

Ἐνότης θελήσεως διὰ τὸ μέλλον. Ἐθνος τὸ ὁποῖον δὲν φιλοδοξεῖ πρόοδον θὰ περιορίσῃ τὴν δρασίην του. Ἄλλ' οὐδὲν ἔθνος ὑπάρχει ὑπὸ τὸν ἥλιον, τὸ ὁποῖον δὲν θέλει νὰ προοδεύσῃ. Πρόοδος θὰ εἴπῃ ὄθησις πρὸς μέλλουσαν εὐτυχίαν. Πάντα τὰ ἔθνη φιλοδοξοῦν μέλλουσαν εὐτυχίαν. Αὐτὸς δὲ εἶναι ὁ λόγος, διὰ τὸν ὁποῖον στέλλουν ἀποίκους, ἀποταμεύουν πλοῦτη, καλλιεργοῦν τὰς τέχνας καὶ τὰς ἐπιστήμας καὶ ἐργάζονται διὰ τὸ ἐμπόριον. Τὴν τάσιν ὅμως ταύτην πρέπει νὰ ἔχουν πάντες. Αὕτη πρέπει νὰ εἶναι καρπὸς τῆς γενικῆς θελήσεως διὰ νὰ δημιουργηθῇ ἀλληλεγγύη τῶν ψυχῶν, ἐπὶ τῆς ὁποίας δημιουργεῖται ἡ ιδέα τῆς πατρίδος. Αἱ πολιτικαὶ διαρρέσεις καὶ αἱ ὀξείαι ἀντιθέσεις προγραμματίων ἐνῶ παραλύουν τὴν ἔθνικὴν πρόοδον, ἐλαττώνουν καὶ τὸ συναίσθημα τῆς πατρίδος.

Ἡθικὴ βάσις τῆς ιδέας τῆς πατρίδος. Ὑπάρχουν ἄν-

θρωποι, οἵτινες λέγουν ὅτι ἡ ἰδέα τῆς πατρίδος εἶναι ἐμπόδιον εἰς τὴν πρόοδον καὶ διαρκῆς ἀπειλή πολέμου. Ἐμπόδιον εἰς τὴν πρόοδον, διότι τὰ ὄρια τὰ καθορίζοντα τὰς πατρίδας εἶναι Σινικά τεῖχη, τὰ ὁποῖα περικλείουν τὸ ἐμπόριον, τὴν βιομηχανίαν, ἐμποδίζουν τὴν ἐπιστημονικὴν πρόοδον καὶ καταργοῦν τὴν ἰδέαν, ὅτι πάντες οἱ ἄνθρωποι εἶναι ἀδελφοί. Εἶναι διαρκῆς ἀπειλή πολέμου, διότι καλλιεργεῖται τὸ μῖσος κατὰ τῶν ξένων, ἡ ζυλοτυπία κατ' αὐτῶν καὶ τρέφει ἐν τῇ ψυχῇ τῶν πολιτῶν τὸ ἄγριον ἐνστικτον τοῦ πολέμου. Ἐνεκα τούτου τὰ κράτη κρατοῦν διαρκῶς ἀνδρας ὑπὸ τὰ ὄπλα, τοιουτοτρόπως δὲ σπαταλοῦν τὰ δημόσια ἔσοδα καὶ ὑποβάλλουν τὴν νεολαίαν εἰς τὰς ταλαιπωρίας τοῦ στρατῶνος. Ὁ πόλεμος ὁ τόσο κακὸς εἶναι τέκνον τοῦ πατριωτισμοῦ ἐνῶ ὁ κοσμοπολιτισμὸς, ἡ ἰδέα δηλαδή, ὅτι τις ἀνήκει εἰς ὅλον τὸν κόσμον, συντελεῖ εἰς τὴν γενικὴν εἰρήνην. Τὰ ἀνωτέρω ἀνεπτύσσοντο ὑπὸ τοῦ τύπου καὶ εἰς συναθροίσεις μετὰ στομυλίας ἰδίως ἐν Γαλλίᾳ πρὸ τοῦ πολέμου, ἴσως ὑπὸ μελῶν τῆς μεγάλης Γερμανικῆς προπαγάνδας. Κατ' αὐτῶν ἀντιτασσόμεθα διότι.

α') Ἡ ἰδέα τῆς πατρίδος εἶναι ἱερά ! Ἡ πατρις δὲν εἶναι τι ἄλλο παρὰ μιὰ μεγάλη οἰκογένεια. Καὶ ὅπως ἡ ἠθικὴ μᾶς ἐπιβάλλει νὰ βοηθῶμεν τοὺς οἰκείους μας, ἡ ἰδία μᾶς ἐπιβάλλει διαρκῆ σύνδεσμον καὶ ἀφοσίωσιν πρὸς τοὺς συμπατριώτας μας καὶ ὄχι πρὸς τοὺς ξένους. Τὸ ἐνστικτον τῆς αὐτοσυντηρήσεως μᾶς ὠθεῖ πρὸς τὴν ἀγάπην τῆς πατρίδος, διότι μόνη ἡ πατρις ἠμπορεῖ καὶ δύναται νὰ ἀποκρούσῃ πάντα καθ' ἡμῶν κίνδυνον.

β') Ἡ ἰδέα τῆς πατρίδος δὲν ἐξασθενεῖ τὴν πρὸς τοὺς ἄλλους συμπάθειάν μας. Τοῦναντίον μᾶς ἐπιβάλλει νὰ ἀγαπῶμεν τοὺς συμπατριώτας μας καὶ τοιουτοτρόπως συνεθίζομεν ν' ἀγαπῶμεν ὅλον τὸν κόσμον. Θὰ προχωρήσωμεν μετὰ σταθερότητος εἰς τὴν ἀδελφικὴν ἀγάπην, ἥτις εἶναι αὐτὴ ἡ χριστιανικὴ, ἐὰν προπαυδευθῶμεν ἐν τῇ πατρίδι μας, ἀγαπῶντες τοὺς συμπατριώτας μας.

γ') Δὲν παράγει ἡ ἰδέα τῆς πατρίδος, οὔτε τὸ μῖσος πρὸς τοὺς ξένους, οὔτε τὴν ἐπιθυμίαν τοῦ πολέμου. Ἡμπορεῖ νὰ γνωρίζωμεν τὰ προτερήματα γειτονικοῦ μας λαοῦ, νὰ εὐχόμεθα νὰ εὐτυχῇ πρὸς τὸν συμφέρον τῆς ἀνθρωπότητος καὶ νὰ ἐπιθυμῶμεν

καὶ ἡμεῖς νὰ εὐτυχήσῃ καὶ ἡ πατρίς μας, ἀλλ' αὐτὸ δὲν εἶναι αἰτία πολέμου. Συγχρόνως δυνάμεθα νὰ εἴμεθα εἰρηνικώτατοι καὶ πατριῶται καλοί. Δὲν προκαλοῦμεν ἡμεῖς πόλεμον, ἀλλὰ προκαλοῦμενοι ὀφείλομεν νὰ ὑπερασπισθῶμεν τὸν ἑαυτὸν μας ἀφόβως, ἔαν οἱ γείτονές μας δηοῦν τὴν χώραν μας καὶ προσβάλλουν τὴν ἔθνικὴν μας τιμὴν. Ἡ ἀνάγκη αὕτη τῆς νομίμου ὑπερασπίσεως, εἶναι ἡ ἀφορμὴ τῆς ὑπάρξεως στρατοῦ διαρκοῦς· διότι στρατὸς πάντοτε ἕτοιμος πρὸς μάχην, εἶναι ὁ ἄριστος φύλαξ τῆς εἰρήνης. Ἴσως ἀνατείλει ποτὲ ἡ ἡμέρα γενικῆς ἀποστρατεύσεως· σήμερον ὅμως τοῦτο εἶναι οὐτοπία ἐπικίνδυνος διὰ τὴν φυλὴν μας. Σήμερον ἐπιβάλλεται νὰ ὀπλισθῶμεν μέχρως ὀδόντων καὶ νὰ μὴ φεισθῶμεν οὔτε ζωῆς, οὔτε περιουσίας, διὰ νὰ ἀτενίσῃ γλυκὺ τὸ μέλλον ἢ φιλιτάτη πατρίς μας.

Τὰ πρὸς τὴν πατρίδα καθήκοντα ἡμῶν.

Πρέπει νὰ ἀγαπῶμεν τὴν πατρίδα.

Ἀγαπῶμεν τὴν πατρίδα μας, ὅταν ἐπαινωμέν ὅ,τι εὐρίσκομεν καλὸν ἐν αὐτῇ, τὴν βιομηχανίαν της π. γ. τὴν παραγωγὴν της. Ὅταν χειροκροτῶμεν τὰ ἔργα τῶν μεγάλων της ἀνδρῶν ὡς ἰδικά μας καὶ ὅταν ἐλεεινολογῶμεν τὰ σφάλματά των, ὅπως ἡ μήτηρ λέγει τὰ σφάλματα τοῦ τέκνου της. Αὐτὰ ὅμως νὰ λέγονται ἀναμεταξύ μας, πρὸ τῶν ξένων ὅμως, πρὸς τὸ συμφέρον τῆς πατρίδος, ν' ἀποφεύγωμεν τὰς κατ' αὐτῶν κατηγορίας. Νὰ μὴ θαυμάζωμεν δὲ μωρῶς ὅ,τι βλέπομεν εἰς τοὺς ξένους. Νὰ μὴ χαίρωμεν δὲ διότι ἀπεκτήσαμεν τὴν φιλίαν οἰουδήποτε ἔθνους· μόνον φίλοι τῆς Ἑλλάδος μας πρέπει νὰ εἴμεθα.

Νὰ ἐργαζώμεθα διὰ τὴν εὐημερίαν της. Εἶναι δίκαιον τὸ ἄτομον νὰ ἐργάζεται τὸ κατ' ἀρχὰς δι' ἑαυτὸ καὶ διὰ τοὺς πλησίον αὐτοῦ. Ἐπειτα ὅμως πρέπει νὰ στρέφῃται πρὸς τὴν πατρίδα του, διὰ τὴν εὐημερίαν τῆς ὁποίας πρέπει νὰ ἐνδιαφέρεται.

Ὅσαύτως ὀφείλομεν πᾶσαν ἀνακάλυψίν μας, εἴτε ἐπιστημονικὴν εἴτε βιομηχανικὴν νὰ χρησιμοποιῶμεν πρῶτον διὰ τὴν πατρίδα μας. Ὅσαύτως καὶ ὅταν θὰ ἀγοράσωμέν τι νὰ προτιμῶμεν τὰς ἀγορὰς τῆς πατρίδος μας καὶ νὰ μὴ εὐνοῶμεν τὴν ἀγορὰν καὶ τὴν βιομηχανίαν τῶν γειτόνων μας.

Τὸ νὰ δίδωμεν τὰ χρήματά μας εἰς ξένους, σημαίνει ἐνίσχυσιν αὐτῶν καὶ ἀδυναμίαν ἡμῶν.

Τὰ κεφάλαιά μας πάλιν, ἅτινα ἀντιπροσωπεύουν τὴν ἐργασίαν, ὀφείλομεν νὰ τὰ καταθέτομεν εἰς τραπεζὰς τῆς πατρίδος μας καὶ τοιουτοτρόπως ταῦτα χρησιμοποιῶνται διὰ τοὺς συμπολίτας μας καὶ ὄχι διὰ τοὺς ξένους, διότι ἡ ὑπαρξὶς κεφαλαίων πόσας ἐργασίας δὲν δύναται νὰ δημιουργήσῃ !

Νὰ ὑποστηρίξωμεν ταύτην διὰ τῶν ὀπλῶν. Θὰ ἠεχόμεθα νὰ μὴ εἶχέ ποτε τὴν ἀνάγκην μας ἡ πατρίς, ἵνα τὴν ὑποστηρίξωμεν ἐνόπλιως, διότι ὁ πόλεμος ὡς προῖόν βαρβάρου ἐποχῆς εἶναι καταστρεπτικός. Ἄλλ' ὅπως εἶναι ἀνάγκη ἐν ἐκάστῳ ἔθνει νὰ ὑπάρχῃ ἀστυνομία καὶ δικαστήρια διὰ νὰ ὑποστηρίζουν τὰ ἰδιαίτερα δικαίωματα τῶν πολιτῶν κατὰ τῶν παραβιαζόντων ταῦτα, κατ' ἀναλογίαν εἶναι ἀπαραίτητον οἱ λαοὶ νὰ εἶναι ὀπλισμένοι καὶ ὑποστηρίζουν ἑαυτοὺς, ἀπὸ τὰς ἀρπακτικὰς διαθέσεις τῶν γειτόνων τῶν Ἡ ὑπόθεσις αὕτη ἐγέννησε τὴν ἀνάγκην στρατοῦ. Ἄς ὑποθέσωμεν, ὅτι ἔθνος τι ἔχει μόνον ὀλίγους ἄνδρας διὰ τὴν ἀστυνομίαν καὶ τὰς ἐσωτερικὰς τοῦ κράτους ἀνάγκας, τί δύναται ἐκ τούτου νὰ συμβῆ; Τότε οἱ γειτονικοὶ λαοὶ θὰ ἐπιβάλλουν τὴν γνώμην των ἐπὶ τοῦ κράτους ἐκείνου διὰ τῆς βίας, παρατάσσοντες εἰς τὰ σύνορα τὰς στρατιάς των. Ὁ στρατὸς δὲν εἶναι ἀπαραίτητος διὰ τὸν πόλεμον, ὅσον διὰ νὰ προλαμβάνῃ τὸν πόλεμον. Διότι στρατεύμα ἰσχυρὸν ἐπιβάλλει τὸν σεβασμὸν εἰς τοὺς ἐχθροὺς τῆς πατρίδος μας καὶ ἀπομακρύνει πάντα κίνδυνον. Ὅπως λοιπὸν ἔχομεν στρατὸν ἐπιβάλλεται **ἡ στρατιωτικὴ ὑποχρέωσις** ἄλλοτε μετεχειρίζοντο μισθοφόρους, ἤδη ὁμως ζητεῖται ἀπὸ ὅλους τοὺς εὐρώστους ἡ συνδρομὴ διὰ τὴν πατρίδα. Κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς στρατιωτικῆς ὑπηρεσίας, ἥτις εἶναι ἀπὸ τοῦ 20 μέχρι τοῦ 51 πάντες πρέπει νὰ εἴμεθα ἔτοιμοι, ὅταν πρόκειται νὰ κηρυχθῆ ἑπιστράτευσις. Αὕτη εἶναι ὁ **φόρος τοῦ αἵματος**, τὸν ὁποῖον οὐδεὶς ἐπιτρέπεται νὰ ἀποφύγῃ, ἐκτὸς τῶν ἀσθενῶν. Εἶναι τιμὴ καὶ καθῆκον ἐκάστου πολίτου νὰ προτάξῃ τὰ στήθη του εἰς τὰ σύνορα τῆς πατρίδος του, ἵνα προστατεύσῃ τοὺς γέροντας, τὰς γυναῖκας, τοὺς μικροὺς, τὴν περιουσίαν των καὶ πολεμήσῃ, ὡς οἱ προπάτορες ἡμῶν ἔλεγον,

«ὑπὲρ ἐστιῶν καὶ βοιωτῶν». Ἄλλ' ἐκτὸς τῆς πατρίδος ὀφελείται καὶ τὸ ἄτομον ὑπηρετῶν εἰς τὸν στρατόν, διότι εἶναι ὁ στρατὸν γυμναστήριον τρόπον τινά, αὐξάνων τὰς μυϊκὰς δυνάμεις τοῦ ἀτόμου. Ἐπειτα μορφοῦται ὁ νέος καὶ συνειθίζει νὰ ὑποτάσῃ τὴν βούλησίν του εἰς διαφόρους κανόνας ὑπὸ ἄλλων προσώπων ἐπιβαλλομένους. Ἡ ὑποταγὴ δ' αὕτη δεόν νὰ εἶναι εὐσυνειδήτος καὶ ὄχι μηχανικὴ. Προσέτι διδάσκεται νὰ ἔχῃ θάρρος καὶ τὸ κατορθώνει διὰ τῆς ἀσκήσεως. Διότι συνειθίζει εἰς τὴν ἔλλειψιν ὕπνου, εἰς τὰς καιρικὰς μεταβολὰς ἐκάστης ἐποχῆς, εἰς τοὺς κόπους ἡμέρας καὶ νυκτός, ὅταν δέ, ἐνῶ ἡσυχάζει, κληθῆ ὑπὸ τὰ ὄπλα εἶναι ἕτοιμος νὰ θυσιάσῃ τὴν ζωὴν του πρὸς σωτηρίαν τῆς πατρίδος του.

Θέματα πρὸς συζήτησιν.

1) Διατί ἡ σημαία εἶναι τὸ ἱερὸν σύμβολον τῆς πατρίδος, ἐνώπιον τοῦ ὁποίου πάντες πρέπει νὰ ἀποκαλυπτόμεθα.

2) Πῶς πρέπει νὰ ἀνασκευάσῃ τις τοὺς ἀντιμιλιταριστάς.

Ἀξιώματα

1) Πατρός τε καὶ μητρός καὶ τῶν ἄλλων προγόνων ἀπάντων τιμωτέρον τι ἐστὶν ἢ πατρίς (Πλάτων).

2) Τὰ πτώματα τῶν νεκρῶν δημιουργοῦν τὴν πατρίδα (Λαμαρτίνος).

3) Ἡ σημαία εἶναι πανὶ προσηρμοσμένον εἰς ἓν κοντάρι. Ἄλλὰ τὸ κοντάρι αὐτὸ ἔχει ζωὴν, τὸ πανὶ ὀμιλεῖ κατὰ τὴν στιγμήν ποῦ περνεῖ 30 ἑκατομμύρια ψυχῶν, περνοῦν μὲ ὄλην τὴν ιστορίαν των καὶ τὰς ἀρετὰς των (Lacordaire).

ΠΕΡΙ ΠΟΛΙΤΕΙΑΣ

Ἀνάγκη τῆς Κυβερνήσεως. Οἱ ἄνθρωποι δὲν εἶναι πάντες ἀρχετὰ λογικοί, ὥστε νὰ ζοῦν ἄνευ ἐξωτερικῆς ἐπιβολῆς. Ἄν συνέβαινε νὰ εἶναι πάντες λογικοὶ καὶ ἂν ὑπήκουον εἰς τὸν ἠθικὸν νόμον καὶ ὄχι ὡς πολλάκις συμβαίνει, εἰς ἔνστικτα θὰ ἤρκει ἡ αὐθεντία τῆς συνειδήσεως νὰ διατηρῆ τὴν τάξιν ἐν τῇ κοινῷ καὶ νὰ ὑποδεικνύῃ τὸ καθήκον. Ἐπομένως εἶναι ἀνάγκη νὰ ὑπάρχῃ πολιτικὴ τις αὐθεντία, ἥτις νὰ κυβερνεῖ τὸ ἔθνος.

Εἶναι ἀνάγκη νὰ ὑπάρχη κράτος. Ὁ νόμος πάλιν εἶναι ἀναγκαῖος διὰ νὰ ἀσφαλίσῃ τὴν τάξιν ἐν τῷ κράτει. Ἄλλ' ὁ νόμος δὲν ἔχει οὐδεμίαν δύναμιν, εἶναι ἀφρημένη ἰδέα. Οὗτος δανεῖζεται τὴν δύναμιν αὐτοῦ ἐκ τῶν προσώπων, τὰ ὁποῖα ἐκτελοῦν τὸν νόμον καὶ τὰ ὁποῖα τὸν ἀνακηρύττουν προστάτην τῶν ἀδυνάτων καὶ ὀυθμιστὴν τῆς βουλῆσεως τῶν ἰσχυρῶν. Τὰ πρόσωπα ταῦτα τὰ ἐκτελοῦντα τὸν νόμον ἀπαρτίζουν τὴν Κυβέρνησιν ἐνὸς κράτους.

Ἄναρχία καὶ ἀναρχισμός. Ἐν τούτοις ὑπάρχουν ἄνθρωποι, οἵτινες παραδέχονται ὅτι πᾶσα κυβέρνησις εἶναι τι κακὸν καὶ ἀνήθικον. Ἔχουν οὗτοι ὡς ἔμβλημα τὸ οὔτε Θεός οὔτε **Κύριός τις**, καὶ καταλύουν πᾶσαν θείαν καὶ ἀνθρωπίνην ἀυθεντίαν. Οἱ παραδεχόμενοι τὸ ἀνωτέρω, εἶναι οἱ καλούμενοι ἀναρχικοί. Οἱ τοιοῦτοι νομίζουν τὰς θεωρίας τῶν ἀληθεῖς, διότι τὰς κρίνουν καὶ τὰς ἐπιδοκιμάζουν μόνοι τῶν ἀνεξαρτήτως τῶν ἐναντίον πρὸς τὰς θεωρίας ταύτας ἐπιχειρημάτων. Ἡ ἀρχὴ τῶν εἶναι, ὅτι τὸ σύστημά τῶν ὑποστηρίζει τὴν ἐλευθερίαν τοῦ ἀτόμου. Τὸ μόνον πραγματικὸν ἐν τῷ Κράτει, λέγουν, εἶναι τὸ ἄτομον ἢ τὸ ἀνθρώπινον πρόσωπον· τὸ κατ' ἔξοχὴν δὲ τοῦ ἀτόμου εἶναι ἡ **προσωπικὴ ἐλευθερία**. Τίς λοιπὸν ὁ σκοπὸς τῆς κυβερνήσεως; Οὗτος εἶναι νὰ περιορίσῃ πάντοτε, νὰ ἐξαφανίσῃ, ἐὰν δυνηθῇ τὴν ἐλευθερίαν. Ἡ λεγομένη δῆθεν προστασία τοῦ ἀτόμου εἶναι τι γελοῖον. Διὰ νὰ ἐπικρατήσῃ τὸ ἄτομον πρέπει νὰ παλαίσῃ κατὰ τοῦ κράτους. Ὡστε ἐν ὀλίγοις ἡ ἀναρχία εἶναι βιαία ἀντίδρασις τοῦ ἀτόμου ἐναντίον πάσης ἐξουσίας. Ἄλλ' ὅμως οἱ ἀναρχικοὶ σφάλλονται, διότι·

α) Ἡ ἐλευθερία, περὶ τῆς ὁποίας κόπτονται δὲν εἶναι πραγματικὴ ἐλευθερία ἀλλ' ἀληθῆς δουλεία, διότι ὁ ἄνθρωπος ὁ ἀκολουθῶν τὰ ἔνστικτά του ἀποβαίνει δοῦλος. Ἡ ἀξία ὅμως τοῦ ἀνθρώπου συνίσταται νὰ μὴ ἰκανοποιῇ τὰς ὀρεξεῖς του ἀκριτῶς, ἀλλὰ μετὰ περισκέψεως. Ὅταν δὲ ἐξαφανίσῃ πᾶσαν ἐπ' αὐτοῦ ἀυθεντιζήν φωνήν, τότε θὰ γείνη δοῦλος τῶν παθῶν του καὶ θὰ περιπέσῃ εἰς τὴν φορικωδεστέραν δουλείαν.

β) Ἡ ἀναρχία ἀντὶ νὰ προστατεύσῃ τὸ ἄτομον, τὸ παραδίδει εἰς βιαιότητος. Ὁ ἄνθρωπος ἐδημιουργήθη, ἵνα ζῇ ἐν κοι-

νονία. Πῶς θὰ κατορθωθῆ δὲ τοῦτο ἐὰν τὸ δικαίωμα τῆς ζωῆς καὶ τῆς τιμῆς του δὲν προστατεύονται ἀπὸ τὸν ἐγωϊσμὸν τῶν ὁμοίων του ; Ἐὰν δὲν ὑπάρχῃ οὐδεμία ἀρχή, ἢ κοινωνία θὰ ἀποβῆ πεδῖον πολέμου, ἔνθα θὰ συσσωρευῶνται ἐκάστοτε τὰ θύματα τῆς ἀναρχίας.

γ) Ἡ κυβερνήσις κράτους τινός, εἴτε μοναρχικὴ εἶναι, εἴτε δημοκρατικὴ, τὴν δυνάμιν τῆς ἀντλεῖ ἐκ τῆς θελήσεως τοῦ λαοῦ, ὥστε τὴν τοιαύτην ἢ τοιαύτην κυβερνήσιν καθιέρωσαν τὰ ἄτομα· δὲν παρεβιάσθη λοιπὸν ἡ ἐλευθερία τῶν ἀτόμων, διότι δύνανται αὐτοὶ τὰ ἄτομα νὰ σκεφθοῦν ἄλλως καὶ νὰ κανονίσουν ἄλλως τὰ τῆς διοικήσεώς των.

Ἐν τούτοις ὑπάρχουν οὐτοπισταὶ παραδεχόμενοι ὅτι ἡ «ἀναρχία εἶναι ἰδεώδης». Ἀλλὰ θεωρητικῶς καὶ πρακτικῶς τοῦτο εἶναι παραδόξον.

Λέγουν, ἂν ὁ ἄνθρωπος εἶναι τελείως ἠθικὸς καὶ κύριος τῶν ἀπαιτήσεών του, τότε θὰ ἐκτελῆ τὰ καθήκοντά του καὶ θὰ σέβηται τὰ δικαιώματα τῶν ἄλλων. Λοιπὸν δὲν ὑπάρχει ἀνάγκη, οὔτε νόμων, ἵνα τοῦ σημειοῦν τὸν δρόμον του, οὔτε κυβερνήσεως διὰ νὰ τὸν ὑποστηρίξῃ ἵνα βαδίξῃ τὸν δρόμον ἐκεῖνον.

Ἀλλὰ τοῦτο εἶναι ὄνειρον ἀπραγματοποιήτον. Ἐν τῇ πράξει ἀποδεικνύεται, ὅτι ἔνεκα τῶν διαφορῶν ἀπαιτήσεων, οἱ ἄνθρωποι συγκρούονται πρὸς ἀλλήλους. Ὅσον δὲ καὶ ἂν προχωρήσῃ ἠθικῶς ἡ ἀνθρώπινη τὰ ἀνθρώπινα πάθη, συμφυῆ πρὸς τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν, δὲν θὰ ἐξολοθρευθοῦν ποτέ, καὶ ἡ θέλησις θὰ ἔχῃ ἀνάγκην περιορισμοῦ ὑπὸ τῶν νόμων καὶ τὴν ἐπιβολὴν τῶν κυβερνώντων.

Ἡ διαίρεσις τῆς δυνάμεως ἐν τῇ κυβερνήσει. Δὲν εἶναι καλὸν πᾶσαι αἱ ἐξουσίαι ὡς π. χ. νομοπαρασκευαστικὴ, ἢ ἐκτελεστικὴ, καὶ ἡ δικαστικὴ νὰ εἶναι εἰς χεῖρας ἢ μᾶς ὁμάδος ἀνθρώπων. Πρέπει αἱ διαφοροῦς ἐξουσίαι νὰ διακρίνωνται ἀλλήλων· καὶ τοῦτο διότι ὁ καταμερισμὸς τῆς κυβερνητικῆς ἐργασίας καθιστᾷ ταύτην τελείαν εἰς ὑπολογισμοὺς καὶ ἔλεγχον καὶ τοιοῦτοτρόπως προσελκύει αὐτὴ περισσότερον τὸν σεβασμὸν τῶν ἄλλων καὶ τὴν ἐμπιστοσύνην. Διὰ τοῦτο ὅλα τὰ νεώτερα κράτη διαφροῦν τὴν ἐξουσίαν εἰς *νομοποιόν*, εἰς *ἐκτελεστικὴν* καὶ εἰς *δικαστικὴν*.

1) **Νομοποιός ἐξουσία.** Αὕτη ἔχει ὡς κύριόν της ἔργον τὴν συγγραφὴν νόμων καὶ εἰς τὸ νὰ προσέχη κατὰ πόσον ἢ ἐκτελεστικὴ ἐξουσία ἀπαιτεῖ τὴν ὑπακοὴν τῶν πολιτῶν εἰς τοὺς νόμους. Οἱ νομοθέται ὀφείλουν ἐν τῇ ἐργασίᾳ των νὰ ἐμπνέωνται ἀπὸ τὰς αἰωνίους ἀρχὰς τῆς δικαιοσύνης καὶ τῆς πραγματικῆς ὠφελείας τοῦ κράτους.

2) **Ἐκ τῆς δικαιοσύνης.** Διότι τὸ κυριώτερον ἔργον τοῦ νόμου συνίσταται εἰς τὸ νὰ ἐπιβάλλῃ τὴν τάξιν διὰ τῆς ἐπιβολῆς τοῦ σεβασμοῦ τῶν δικαιωμάτων τῶν πολιτῶν. Ἀκολουθεῖ δὲ ὁ νομοθέτης τὴν δικαιοσύνην, ἐὰν π. χ. ὑπάρχουν δικαίωματα λημονημένα, ὁ νομοθέτης συμπληροῖ τὰ κενά· ἐὰν πάλιν παραβλάπτονται δικαίωμά τινα, ἵνα μὴ ὁ νόμος εἶναι ἄδικος, ὁ νομοθέτης ἐπανορθοῖ τὴν ἀδικίαν, διότι ἄλλως τε ἐξεγείρονται οἱ πολῖται κατὰ τοῦ ἀδίκως λειτουργοῦντος νόμου.

Ἡ πραγματικὴ ὠφέλεια τοῦ κράτους. Ὁ νόμος, ὡς δίκαιος ὑπολογίζει πάντοτε τὰ συμφέροντα τῶν πολιτῶν. Ὅχι δὲ μόνον τοῦτον ἀλλὰ καὶ προσπαθεῖ νὰ τὰ προαγάγῃ. Προνοεῖ διὰ τὴν βιομηχανίαν, διὰ τὸ ἐμπόριον, διὰ τὴν αὔξησιν τοῦ δημοσίου πλοῦτου καὶ διὰ νὰ προλαμβάνῃ πᾶσαν δυστυχίαν.

Ἡ ἐκτελεστικὴ ἐξουσία. Αὕτη εἶναι εἰς χεῖρας τοῦ κράτους καὶ τῶν ὑπουργῶν του καὶ συνίσταται εἰς τὸ νὰ δίδῃ ζωὴν καὶ διατηρεῖ, ἐνισχύει τοὺς ψηφισθέντας νόμους. Τρία δὲ εἶναι τὰ καθήκοντα ἐκάστης κυβερνήσεως, ὁ σεβασμὸς τῶν νόμων, ἡ χρηστότης καὶ ἡ ἰσότης.

α') **Ὁ σεβασμὸς.** Διὰ νὰ σέβωνται οἱ πολῖται τοὺς νόμους ἀνάγκη νὰ σέβωνται αὐτοὺς πρῶτοι οἱ ἄρχοντες. Διότι πῶς θὰ ζητήσουν πίστιν εἰς τοὺς νόμους παρὰ τῶν ἄλλων εἰς στιγμὴν ὅπου αὐτοὶ δὲν ἔχουν τοιαύτην; Ὑπάρχουν ἄρθρα νόμου εἰς τὰ διάφορα συντάγματα, ἅτινα διαγράφουν τὰ καθήκοντα τῶν κυβερνητῶν· ταῦτα δέον νὰ εἶναι σεβαστὰ παρ' αὐτῶν. Αἱ πράξεις τῶν κυβερνήσεων αἱ γινόμεναι χωρὶς νὰ λαμβάνωνται ὑπ' ὄψιν τὰ ἀναγεγραμμένα ἐν τῷ συντάγματι, καλοῦνται κτυπήματα κατὰ τοῦ κράτους.

β') Οἱ κυβερνητῶνες ὀφείλουν νὰ γνωρίζουν, ὅτι δὲν ἐγένοντο κυβερνηταί, ἵνα προαγάγουν τὰ ἴδια ἑαυτῶν συμφέροντα, οὔτε

διὰ τὰ ἱκανοποιήσουν τὰ πάθη των καὶ τὰς μνησικακίας των, ἀλλὰ νὰ ὑπηρετήσουν τὸν λαόν, προνοοῦντες διὰ τὴν εὐτυχίαν του.

γ) *Ἰσότης.* Οἱ νόμοι διὰ νὰ εἶναι σεβαστοὶ πρέπει νὰ ἐφαρμοζῶνται ἐξ ἴσου πρὸς ὅλους· νὰ μὴ σιγοῦν οἱ νόμοι διὰ τινες καὶ δι' ἄλλους νὰ εἶναι αὐστηροί. Ὄταν δὲ παραβιάζονται οἱ νόμοι καὶ δὲν ἐμπνέουν τὸν σεβασμόν, τότε οἱ ἄρχοντες ὀφείλουν νὰ ἐπιβάλλουν αὐτοὺς διὰ τῆς βίας, ὡς τὴν θέλησιν πάντων, τὴν ὑποίαν ἐκπροσωπεῖ ἡ κυβερνήσις.

Ἡ δικαστικὴ ἐξουσία. Αὕτη ὡς κύριόν της ἔργον ἔχει νὰ τιμωρῇ τοὺς παραβάτας καὶ τοὺς ἐκβιαστάς τοῦ νόμου. Πρέπει δὲ νὰ ἐμπνέται ἡ ἐξουσία αὕτη ἐκ τῆς ἀγάπης πρὸς τὴν ἀλήθειαν, ἐκ τῆς δικαιοσύνης καὶ τῆς ἰσότητος.

Πρέπει νὰ ἐρευνᾷ τὴν ἀλήθειαν καὶ τότε νὰ κρίνῃ κατὰ πόσον ἐξεβιάσθη ὁ νόμος. Ὄταν τοῦτο ἐννοηθῇ καλῶς, τότε χωρὶς νὰ λαμβάνονται ὑπ' ὄψιν τὰ πρόσωπα πρέπει νὰ ἐπιβάλληται ἡ ἀνάλογος ποινὴ. Δὲν ἐπιτρέπεται οὐδεὶς δισταγμός, διότι πᾶσα ἀδυναμία περὶ τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ καθήκοντος τούτου, ἀνατρέπει τὸ κράτος. Ἐννοεῖται, ὅτι πᾶσαν ποινὴν θὰ τὴν ἐπιβάλλει ὁ δικαστὴς κρίνων καταλλήλως καὶ λαμβάνων ὑπ' ὄψιν πᾶσας τὰς περιστάσεις, ἵνα εὖρη τὸ ποσὸν τῆς ἐνοχῆς. Πρέπει δηλαδὴ νὰ σέβηται ἕκαστον πρόσωπον ἔνοχον, τοῦτο ἀντὶ νὰ ἀδυνατῇ τοῦναντίον προάγει τὴν δικαιοσύνην. Ὁ δικαστὴς πρέπει νὰ ἐλαττώῃ καὶ ὄχι νὰ αὐξάνῃ τὴν ποινὴν, ὅσον τὸ δυνατόν.

Καθήκοντα τῶν Κυβερνητῶν. Οἱ Κυβερνηταὶ περιβάλλονται διὰ καθηκόντων, τὰ ὁποῖα δὲν ἔχουν οἱ ἄπλοὶ πολῖται. Τὸ παράδειγμα αὐτῶν εἶτε καλόν, εἶτε κακόν. ἐπιδρᾷ ἐπὶ τῶν δημοσίων ἡθῶν, ὥστε δὲν εἶναι ἐνάρετοι ἢ κακοὶ διὰ τὸν ἑαυτὸν των μόνον, ἀλλὰ κυρίως διὰ τοὺς ἄλλους. Τὰ κυριώτερα τῶν καθηκόντων των εἶναι νὰ μὴ εἶναι *αὐθαιρέτοι* καὶ νὰ μὴ ἐπιδιώκουν τὸ *ἴδιον αὐτῶν συμφέρον*.

α) *Νὰ μὴ εἶναι αὐθαιρέτοι.* Τοῦτο ἐφαρμόζεται καὶ εἰς τὸν δημοσίον βίον τῶν Κυβερνητῶν, οἵτινες δέον νὰ ὑπακούουν εἰς τοὺς νόμους. Καὶ εἰς τὸν ἰδιωτικόν των βίον δέον νὰ

ἀπομακρύνονται τοῦ νόμου. Δὲν δικαιоῦνται νὰ ζοῦν κατὰ τὰς ἰδιοτροπίας των, διότι τότε ἀδικοῦν καὶ γίνονται ἔστια ἀταξίας. Καὶ κατὰ τὸν δημόσιον βίον δὲν ὀφείλουν νὰ ἀναγνωρίζουν ἄλλον κανόνα ἢ μόνον τὸν νόμον. Δὲν εἶναι μόνον οἱ χριταὶ ἀλλὰ καὶ οἱ φύλακες τοῦ νόμου. Ἐὰν εἶναι ἀνθαιρέτοι, τότε τοὺς μὲν μεταχειρίζονται καλῶς τοὺς δὲ κακῶς, ὥστε οἱ μὲν ἐνεργοῦν εἰς βάρος τῶν δέ.

Ἰδίως δὲν προσέχουν οἱ ἄρχοντες τότε δι' ὅσους δὲν ἐνδιαφέρονται. Κλείουν τοὺς ὀφθαλμούς των, ὅταν ἀδικοῦν τινες καὶ ἐγείρονται διὰ τὰς παραμικρὰς ἀδικίας ἄλλων. Τότε δὲν κυριαρχεῖ ὁ νόμος ἀλλ' ἡ ἰδιοτροπία τῶν Κυβερνητῶν. Ἡ εὐνοια γεννᾷ τὴν ἀδικίαν. Ἡ ἀνθαιρεσία τῶν ἀρχόντων, εἰς τὰ ὀλιγαρχικὰ πολιτεύματα, καταργάζεται τὴν καταστροφὴν τοῦ Κράτους.

β) Νὰ μὴ ἐπιδιώκουν τὸ ἴδιον αὐτῶν συμφέρον, Ἐὰν ἄρχουν οἱ Κυβερνηταί, ἄρχουν διὰ τὸ κοινὸν καὶ ὄχι διὰ τὸ ἴδιον συμφέρον. Στιγματίζονται λοιπὸν οἱ ἄρχοντες ἐκεῖνοι, οἵτινες προτιμοῦν τὸ ἴδιον τοῦ κοινοῦ συμφέροντος. Ἐν καιρῷ εἰρήνης πρέπει νὰ φροντίζουσιν διὰ τὴν εὐτυχίαν τοῦ Κράτους καὶ νὰ καθιστοῦν τοῦτο σεβαστὸν εἰς πάντας ἀποφεύγοντες πᾶν ὅτι θὰ τὸ ταπεινώσῃ ἢ θὰ τὸ καταστρέψῃ. Ἐν καιρῷ πολέμου πάλιν ὁ πατριωτισμὸς τῶν ἀρχόντων ἀπαιτεῖ νὰ μὴ ἀποφεύγουν οὐδεμίαν προσπάθειαν, ἵνα σώσουν τὴν πατρίδα των ἀπὸ τῶν ἐχθρῶν. Δὲν πρέπει δὲ νὰ φεισθοῦν, οὔτε αἵματος, οὔτε χρημάτων. Ἐὰν δὲ ἰδοῦν τὸν λαὸν λιποψυχοῦντα καὶ ἐνανίωντων, νὰ μὴ ὑπολογίσουν διόλου τὸ ἄτομόν των καὶ τὴν δημοτικότητά των, ἀλλὰ νὰ διευθύνουν, ὅπως ἀπαιτεῖ τὸ συμφέρον τῆς πατρίδος, ἔστω καὶ ἀντιτιθέμενοι πρὸς τοὺς πρὸ τῶν κινδύνων ὀρρωδοῦντας τῶν πολιτῶν.

Θέματα πρὸς συζήτησιν

1) Ἀνασκευάσατε τὸ ἀναρχικὸν ἀξίωμα οὔτε Θεὸς οὔτε Κύριος.

2) Ἡ ἀνθαιρεσία τῶν κυβερνῶντων διατὶ καταστρέφει τὸ κράτος.

Ἀξιώματα

1) Καὶ νῦν βασιλεῖς σύνετε παιδεύθητε πάντες οἱ κρίνοντες τὴν γῆν, δουλεύσατε τῷ Κυρίῳ ἐν φόβῳ . . . δράξασθε παιδείας μήποτε ὀργισθῆ ὁ Κύριος.

2) Πᾶσα ψυχὴ ἐξουσίαις ὑπερεχούσαις ὑποτασέσθω (Ρωμ. ιγ' 3).

3) Ἀπόδοτε τὰ τῷ Καίσαρος Καίσαρι, καὶ τὰ τοῦ Θεοῦ τῷ Θεῷ (Ματ, κβ' 2').

4) Πᾶσα δικαιοσύνη ἀπορρέει ἐκ τοῦ Θεοῦ, Αὐτὸς εἶναι ἡ πηγὴ τῆς (Ρουσσώ).

ΤΑ ΚΑΘΗΚΟΝΤΑ ΤΟΥ ΠΟΛΙΤΟΥ

Ὑπακοὴ εἰς τοὺς νόμους. Ὅσον ἀληθὲς καὶ εἶναι τὸ ἀξιῶμα. «Οἱ νόμοι ἐγένοντο διὰ τοὺς πολίτας καὶ ὄχι οἱ πολῖται διὰ τοὺς νόμους» δὲν προκύπτει ἐκ τούτου, ὅτι οἱ πολῖται εἶναι ἐλεύθεροι νὰ ἀθετοῦν τοὺς νόμους, ἀλλὰ τὸ κυριώτατον καθῆκον τῶν πολιτῶν εἶναι νὰ ὑποτάσσωνται εἰς τοὺς νόμους.

Τὸ καθῆκον τοῦτο θεμελιούται ἐπὶ πολλῶν δικαιολογιῶν. Πρῶτον τὸ καθῆκον τοῦτο εἶναι ζήτημα τιμῆς, διότι μεταξὺ τῆς ὀργανωμένης πολιτείας καὶ τοῦ πολίτου ὑπάρχει εἶδος συνθήκης ὑπονοουμένης, ἡ ὁποία ἐπιβάλλει εἰς ἕκαστον πολίτην νὰ μὴ διαταράσῃ τὴν πολιτείαν, ἣτις τὸν σκέπει. Ἐπειτα εἶναι ζήτημα δικαιοσύνης, διότι ἐνῶ ἡ κοινωνία παρέχει εἰς τὸ ἄτομον τόσας ἐκδουλεύσεις, ὁφείλει καὶ τοῦτο, ἐν ὀνόματι τῆς δικαιοσύνης, νὰ συντελῇ εἰς τὴν πρόοδον τῆς κοινωνίας καὶ νὰ ὑπακούσῃ εἰς τοὺς νόμους αὐτῆς. Εἶναι ζήτημα ἀγάπης, διότι, ἂν τις παρακούῃ εἰς τοὺς νόμους δημιουργεῖ ἀταξίαν ἐν τῇ κοινωνίᾳ καὶ τότε ὅλοι οἱ πολῖται πάσχουν. Εἶναι τέλος ζήτημα θρησκευτικῆς συνειδήσεως, διότι οἱ δίκαιοι νόμοι ἐκφράζουν τὴν θέλησιν τοῦ Θεοῦ.

Μόνον ὅταν νόμος τις εἶναι ἄδικος καὶ ὅταν προσβάλλῃ ὑπερτέρα δικαιώματα ἡμῶν, ἐὰν ἐκβιάζῃ τὴν συνείδησίν μας, τὴν θέλησίν μας καὶ ἀπτεται τῆς θρησκείας μας, τότε δὲν εἶναι βεβαστός. Διότι πρέπει τότε νὰ σκεπτόμεθα ὅπως οἱ ἀπόστολοι, οἵτινες ἔλεγον «πειθαρχεῖν δεῖ Θεῷ μᾶλλον ἢ ἀνθρώποις». Ποτέ

ὅμως σοφὸς νομοθέτης δὲν θὰ θέσῃ τὸν πολίτην εἰς τὴν σκληρὰν ἀναγκαιότητα νὰ ἐκλέξῃ μεταξὺ τῆς συνειδήσεώς του καὶ τοῦ νόμου.

Σεβασμὸς πρὸς τοὺς ἄρχοντας. Ὁ νόμος δὲν εἶναι ἀρηρημένον τι. Ἀπαιτεῖ λοιπὸν τὸν σεβασμὸν πρὸς ἐκείνους, οἵτινες τὸν ἐψήφισαν, τὸν ἐπέβαλλον καὶ ἐπαγρυπνοῦν διὰ τὴν ἐκτέλεσίν του. Οὗτοι ἀπαρτίζουν τοὺς ἄρχοντας τοῦ Κράτους. Διὰ τοῦτο οὗτοι πρέπει νὰ μετέχουν τοῦ εἰς τοὺς νόμους ὀφειλομένου σεβασμοῦ. Δὲν πρέπει ἀνθρωπὸν κατέχοντα ἐξουσίαν νὰ ἐξουθενῶμεν κατακρίνοντας καὶ περιφρονοῦντες αὐτὸν μόνον, διότι εἶναι ἄρχων. Ὅσον καὶ ἂν εἶναι βίαια τὰ πολιτικὰ πάθη κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς ἐκλογῆς πρέπει ἔπειτα νὰ σιγοῦν. Ἀλλὰ καὶ οἱ πολιτικοὶ τὰς ὑπηρεσίας των ὀφείλουν νὰ τὰς ἐμπιστεύονται εἰς ἄτομα ἠθικῶς ἄμεμπτα ταῦτα, ἂν οὕτως ἔχουν, πρέπει νὰ εἶναι σεβαστά. Καὶ ἀνίκανοι ἂν εἶναι, ἐπειδὴ ὁ νόμος τοὺς ὑποστηρίζει, πρέπει νὰ εἶναι σεβαστοί. Μόνον ἂν παύσῃ ἡ ὑποστήριξις τοῦ νόμου, τότε κρίνονται ὡς ἄτομα πλέον καὶ ὄχι ὡς ἄρχοντες.

Νὰ πληρῶνῃ τοὺς φόρους. Φόρος εἶναι ἡ συνεισφορὰ τοῦ πολίτου διὰ τὰς ἀνάγκας τοῦ Κράτους. Ἐὰν τὸ Κράτος διατηρῇ στρατόν, στόλον, ἀστυνομίαν, ἀρχὰς διαφόρους, ἐὰν ἀνοίγωνται δρόμοι καὶ διατρυπῶνται ὄρη, ἐὰν δίδηται ζωὴ εἰς τὰ γράμματα, τὰς ἐπιστήμας, τὰς καλὰς τέχνας, ἂν προστατεύηται τὸ ἐμπόριον, ἡ βιομηχανία, ἂν προοδεύουν οἱ πολῖται καὶ τὸ ὄνομα τοῦ ἔθνους καθίσταται σεβαστὸν πανταχοῦ, τοῦτο τὸ κατορθοῖ με μεγάλας δαπάνας. Πρὸς εὐρεσίαν ὅμως τῶν δαπανῶν τούτων τὸ κράτος ἔχει ἀνάγκην πηγῶν. Ὅσον δέ τις ἀπαιτεῖ νὰ μετέχη τῆς εὐτυχίας τοῦ Κράτους, τοσοῦτον μάλιστα συνεπὴς πρέπει νὰ εἶναι εἰς τὴν πληρωμὴν φόρων. Οἱ φόροι λοιπὸν καὶ μόνον οἱ φόροι προμηθεύουν τὰ ἀναγκαῖα εἰς τὸ κράτος. Διὰ τοῦτο ὁ πολίτης δὲν ὀφείλει ποτὲ νὰ δυστροπῇ εἰς τὴν πληρωμὴν τῶν φόρων, διότι ἄλλως τε παραλύει ἡ κυβερνητικὴ μηχανὴ ἄνευ χρημάτων. Συνεπῶς ἡ πληρωμὴ φόρου εἶναι τι ὑποχρεωτικόν. Ἐκαστος πρέπει νὰ πληρῶνῃ ἀναλόγως τῶν πόρων του.

Καθήκοντα τοῦ ἐκλέγειν καὶ ἐκλέγεσθαι. Ὅμοιως ὀφεί-

λει νὰ μετέχη τῶν κοινῶν ἐξασκῶν τὸ δικαίωμα τοῦ πολίτου κατὰ τὴν ἐκλογὴν τῶν ἀρχόντων. Ἡ ἀδιαφορία σημαίνει πόρρωσιν πολιτικῆν.

Ὁ Σόλων τοὺς ἀδιαφοροῦντας διὰ τὴν ἐξάσκησιν τῶν πολιτικῶν δικαιωμάτων τὸν ἐθεώρει ἀτίμους.

Ἐὰν πάλιν αἰσθάνεται δυνάμεις ἠθικὰς καὶ πνευματικὰς καὶ ἔχει συναίσθησιν ὅτι δύναται νὰ συντελέσῃ εἰς τὴν βελτίωσιν τῶν κοινῶν ὀφείλει νὰ ζητήσῃ νὰ ἐκλεγῆ ἀντιπρόσωπος τῶν πολιτῶν διὰ νὰ διευθύνῃ τὴν βούλησιν αὐτῶν πρὸς τὸ ἀγαθὸν αὐτῶν τῶν ἰδίων καὶ τῆς πατρίδος Ὅφείλει νὰ ἔχη ἰδεολογίαν τινα καὶ νὰ μὴ ἀναπαύηται εἰς τὴν ἰδέαν ὅτι αὐτὸς εὐτυχεῖ.

Τ Ε Λ Ο Σ

εγ. ἀριστοτέλης
Σόλων

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Σελίς

- 1) Εἰσαγωγή. Ἠθική, ὑποκείμενον τῆς ἠθικῆς
καὶ χρησιμότης 3—6

ΜΕΡΟΣ Α'

- 2) Τὸ ἀγαθὸν ὡς ὑπόθεσις τῆς ἠθικῆς. Ἐκζη-
τησις αὐτοῦ διὰ τῆς πείρας 7—12
- 3) Ζήτησις τοῦ ἀγαθοῦ διὰ συλλογισμῶν 12—17
- 4) Περὶ καθήκοντος καὶ ἠθικοῦ νόμου 17—22
- 5) Οἱ ἠθικοὶ παράγοντες, Ἠθικὴ συνείδησις. 22—27
- 6) Περὶ ἠθικῆς ἐλευθερίας 27—32
- 7) Βαθμίδες τῆς ἐλευθερίας 32—37
- 8) Ὁ ἠθικὸς ἀγὼν 37—42
- 9) Καρποὶ τῆς ἠθικῆς ζωῆς 42—46

ΜΕΡΟΣ Β'

Ἡ πρακτικὴ ἠθικὴ

- 10) Διαίρεσις τῶν καθηκόντων 47—48
- 11) Περὶ τῶν πρὸς τὸν Θεὸν καθηκόντων ἡμῶν 48—56
- 12) Καθήκοντα πρὸς τὴν ἀτομικὴν ζωὴν 56
- 13) Καθήκοντα τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὰ κατώτερα
ὄντα 56—58
- 14) Καθήκοντα τοῦ ἀνθρώπου πρὸς ἑαυτὸν 58—59
- 15) Καθήκοντα τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸ σῶμα του 59—63
- 16) Καθήκοντα συντελοῦντα εἰς τὴν εὐεξίαν τοῦ
σώματος 63—64
- 17) Καθήκοντα τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸν νοῦν
αὐτοῦ 64—69
- 18) Οἰκογενειακὸς βίος 69—73
- 19) Τὰ οἰκογενειακὰ καθήκοντα 74—81

9

